

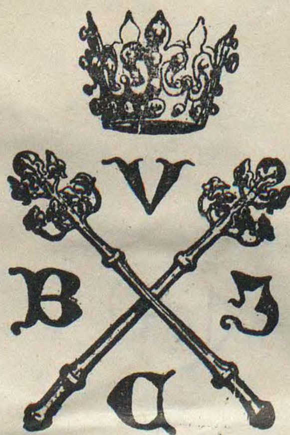

Constat florenis 1. gro. 10. A° 1612

Ex libris Joannis Domaradzki

~~Teol. 3785.~~

PRÆLECTIONES THEOLOGICÆ

FAVSTI SOCINI SENENSIS.

1. Thess. 5. 19.

Prophetias nolite ſpernere.
Omnia probantes, (quod) bonum (eſt,) tenete.

RACOVIÆ,
Typis Sebaſtiani Sternacii,
ANNO 1609.

BIBLIOTH. UNIV.
JAGELLONICAE

Præfatio.

Illvstri Academiæ Heidelbergensi.

A EST NATVRA TOTIVS veritatis, in primis verò Divinæ, ut, quò magis premitur, tantò magis ſeſe erigat, & caput ſuum aureum exerat. Vindex enim Deus non poteſt non eſſe ejus, quod ipſũ autorẽ habet. Cujus quidem rei inſignis propoſita nobis eſt imago, in his, quæ avorum noſtrorũ memoriâ acciderunt. Tanta tùm erat Veritatis oppreſsio, ut humanorum cõmentorum caligine, & traditionũ, a neſcio quibus hominibus, ad poſteritatem tranſmiſſarum, tenebris obruta & ſepulta videretur; acceſſerant opes maximæ, potentiaq; ſumma eorum, qui omni ratione id unicé proſpiciebant, ne quis ullo modo caliginem illã diſcutere, & tenebras illas pluſquã Cimmerias depellere, ac manum extendere ad Veritatem erigẽdam poſſet. Atq;, quó tutior & ſecurior iis ejus rei poſſeſsio maneret, o-

mnem

mnē divinæ Veritatis notitiam, ſacrarumq; literarum, quibus illa continebatur, intelligētiam, in ſe tranſtulerant, cum illisq; opibus, illaq; potentia conjunxerant, edictis propoſitis, ne quiſquam aliter, quàm illis placuiſſet, literas divinas intelligere vel interpretari auderet. Adeò omnia tum conſpiraſſe in Veritatis oppreſsionem videbantur, ut nulla ſpes, illam caput quandoq; erecturam, appareret. Verùm quo magis tum oppreſſa fuit, hoc ſe admirabili Dei conſilio, glorioſiùs erexit, atq; ſuum extulit caput Veritas divina. Suſcitavit enim Deus, viros ingentis Spiritus, magniq; & excellentis animi, qui nulla ratione habita opum, illiusq; tantæ potentiæ hominum illorum, ſpretoq; omni vitæ, honorum, fortunarumq;, quod illis imminebat ab adverſa parte, diſcrimine, ſeſe caligini tenebrisq; illis objecerunt & oppoſuerunt; tantùmq; illo invicto animi robore perfecerūt, ut diſcuſsa caligine, depulſisq; tenebris, Veritatis divinæ fulgorē, animis hominum oſtenderint, & oculis intulerint, & ad ſalutem æternam viam patefecerint & munierint. Et hi, cùm præclaré in

ipsis principiis defuncti suo munere fuissent, aliis, quæ desiderabantur, supplenda reliquére. Quibus succedentes alii pari animo, multùm a prioribus adjuti, faciliùs in eodem opere præclarissimo progredi potuére, multaq; a prioribus non deprehensa, illi deprehenderunt, & utilitatis publicæ juvandæ causâ in medium proposuerunt. Magna certè fuit laus tantorum virorum, quibus Deus, velut instrumentis, usus est, ad instaurandum Domum suam, eaq; semper permansura est: Vigebit in animis hominum eorum memoria, quemadmodum nunc etiam viget. Ac licet consiliũ Dei tam admirabile magna pars hominum spreverit, ut mos est hominibus terrenis, ingentia Dei facta flocci pendere: pii tamen omnes ingenti cum applausu & approbatione illud excepére; Deumq, pro tam insigni erga se beneficentia summis laudibus extulére, nec efferre adhuc desinunt. Quod itaq; usu evenit illis præstantissimis viris, idem nobis nostrisq; Ecclesiis eventurum minimè dubitamus. Asseruerunt divinam Veritatem, autoritate sacrarum literarum, a

tene-

tenebris, quibus erat obruta, eam vindicantes; eorumq; conatus fortunavit Deus, licet nunquam defuerint, qui illis sese opponerent: Nobis quoq; idem est studium, idem animus asserendæ divinæ veritatis, & ab omnibus tenebris vindicandæ. Non deerunt, qui sese opponent, sat scimus. Is quippe veritatis divinæ genius, ut illi contradicatur perpetuò, qui illius autoris, conservatorisq; Domini Iesu Christi erat, quem Simeon positum in signum, cui contradicturi essent, vaticinabatur: at non deerunt, Deo nostro nobis & Christo ejus Domino nostro favente, in quibus conatus vota nostra adimplebunt. Premetur veritas, at quo magis pressa fuerit, eò majore vi erumpet, & locum apud omnes pios & cordatos inveniet. Quorum conatuum nostrorum in præsenti hoc etiam monumentum extabit, quòd nunc in lucem post alia scripta nostra demus Prælectiones Theologicas Fausti Socini, viri summi & de Ecclesiis nostris optimè meriti, qui quantus sit, ex ejus scriptis, & publicatis & propediem publicandis, quàm e nostra commen-
datio-

datione cognoscere unumquemq; malum⁹.

Eas verò dedicatas vobis, Viri Magnifici & Doctissimi, per me Ecclesiæ nostræ voluerunt, partim quòd talia scripta talibus cōveniant, & a vobis examinari quàm rectissimè possint: partim ut judicetis ipsi, juréne an injuria, Paræus vester, in Socinum, virum certè singularem, ita invehatur in Commentariis in Epist. ad Rom. editis, ut eum monstrum hominis vocet, & nunc latrare, nunc blaterare etiam passim occinat. Scilicet ii sunt mansueti Christi Spiritus mores; id Christiani hominis ingenium, convitiis in eum, qui a te diversum sentiat, debacchari? Certè diversum ab aliis sentire, & modestè tua, nec temerè, sed validissimis rationibus suffulta proponere, quod perpetuò facit Socinus, non est ullum flagitiū, sed Christianæ libertatis propriū mun⁹. Atq; idem, qui convitiatur Socinum, ita nihilominus in omnibus penè responsionibus suis, cum Socino agit, ut eum ex respondente perpetuò argumentantem faciat. Quod sophisma nisi in singulis responsionibus adhibuisset, vix propemo-

pemodum, quod Socino responderet, repe-rißet. Sed, quanti momēti sint, quæ idem Socino opponit, brevi, Domino dante, apparebit. Nunc vos, Viri Magnifici & Doctißimi, nomine Ecclesiarum nostrarum rogatos velim, ut libellum hunc & excipere ab Ecclesiis nostris, eo, quo vobis offertur, animo, & legere ac perlegere dignemini; ac, si libuerit, examini legitimo etiam subjicere: Ex eo enim, quid veri, quid falsi uspiam subsit, facillimè apparebit. Nobis profectò veritate divina, divinis literis consignata, nihil est prius, nec antiquius. Deus vobis, Ecclesiisq; vestris adsit, Amen. Valete. Racoviæ Polonorum, Calend: Septemb: 1609.

Valentinus Smalcius Gothanus,
Ecclesiæ Racoviensis
Minister.

PRÆLECTIONVM THEOLOGICARVM FAUSTI SOCINI SENENSIS

Caput I.

Primus homo etiam ante lapsum naturâ mortalis fuit.

Quod probatur sic:

PRIMÒ. Quia etiam ante peccatum liberis procreandis ab ipso conditore Deo destinatus fuerat, Gen. 1. 28. Qui autem immortales sunt, liberos non procreant, dicente Domino IESU, eos, qui futuri seculi, & resurrectionis ex mortuis participes erunt, nuptias ideò non contracturos, quia ampliùs mori non poterunt. Luc. 20. 35. 36. 1.

SECUNDÒ. Quia jam escis utebatur & cibo, Gen. 1. 29. Vbi autem immortalitas est, ibi escis ciboq; non est locus. Id verò apertè ostendunt Pauli Apostoli verba, cum ait, *Escæ ventri, & venter escis: Deus autem & hunc & has destruet.* 1. Cor. 6. 13. Nam quando id fiet? nempe cum moriemur, idq; in perpetuum sic erit: quamvis corpus suscitandum sit, ut ibidem Apostolus testatur, suscitandum, inquam, ad incorruptionem & immortalitatem, ut idem alibi affirmat, cum qua nec ventrē neq; escas aliquid cōmune habere posse, optimè noverat Paulus. 2.

TERTIÒ. Primus homo etiam ante peccatum corpus animale habuit, igitur & mortale. Probatur utrumq; ex Pauli verbis 1. Cor. 15. ubi versu 44. corpus animale illud vocat, quod priùs vile, corruptibile, & mortale appellaverat, idq; a spirituali planè secernit, quod idem est, ut ex antecedentibus patet, quod gloriosum, incorruptum, & immortale. Versu autem 45. ait, primum Adamum factum fuisse in animam viventem, ut inde probet, eum habuisse corpus animale. Adamus verò non modò antequàm peccaret, sed in ipsa creatione factus est in animam viventem, Gen. 2. 7. 3.

QVARTÒ. Primus homo, antequàm peccaret, jam erat terrenus; nempe, quia e terra formatus fuerat: Sed nos in eo quod morimur & 4.

corrumpimur, imaginē primi hominis, quatenus terrenus erat, portamus: Ergò primus homo, quatenus terrenus fuit, mortalis censendus est, & sic etiam antequàm peccaret. Hæc ex Paulo apertè colliguntur 1.Cor.15.47.& deinceps, junctis iis, quæ ante ab ipso disputata fuerant. Ex prædictis intelligi potest, cum scriptum est a Paulo, per peccatum mortem ingressam esse in mundum, non de naturali mortalitate eum loqui, sed de ipsa morte, ut verba sonant, deq; moriendi necessitate. Poterat enim Adamus, si non peccâsset, quamvis natura mortalis, a morte Dei beneficio conservari; vel si mortuus fuisset, in vitam aliquando revocari, atq; immortalis fieri. Hæc & sibi & posteris suis peccato suo quodammodo invidit. Itaq; nisi novus Dei favor nobis adsit, necesse est omninò, ut omnes moriamur, & in ipsa morte maneamus. Neq; enim is aut necessariò aut verè moritur, qui aliquando in vitam revocandus est, sed dormit potiùs ac quiescit. Peccatum igitur non mortalitatis naturalis, sed necessariæ mortis causa fuit. Nec aliter intelligi debet comminatio illa, *In quacunq; die comederis ex ea, moriendo*
5. *morieris* &c. Gen.2.17. Nam si peccatum (& hoc quintæ rationis loco esse potest) mortalitatem naturalem homini attulisset, IESUS Christus qui peccatum abstulit, ejusq; propriam vim omnem ac pœnas illi propriè constitutas delevit, mortalitatem quoq; naturalem abstulisset ac delevisset: quod tamen non fecit. Cui adde, quòd cùm primus homo Diaboli operâ peccaverit, quidquid ex peccato illo verè profectum est, opus Diaboli censeri debet. Atqui Dei filius apparuit, ut dissolveret opera Diaboli, 1.Ioh.3.8. Igitur, si ex peccato illo mortalitas naturalis reverâ profecta esset, eam quoq; Dei filius solvisset.

6. SEXTO loco, ex eo constare satis potest, primum hominem, antequàm peccaret, jam mortalem naturâ fuisse, non autem immortalem, quòd, excepta arbore scientiæ boni & mali, ex omnibus Paradysi arboribus ut comederet, ab initio dixerat illi Deus, Gen.2.17. inter quas arbores vitæ arbor erat, in ipso Paradysi medio consita, Gen. 2.9. Quid enim opus fuisset propter eum, qui naturâ immortalis jam esset, vitæ arborem conserere, eiq; ad comedendum tradere? &c.

7. SEPTIMÒ ac postremò. Cùm omnes causæ efficientes mortalitatis nostræ naturalis, sive in nobis sive extra nos sint, jam antequàm primus homo peccaret existerent, non minùs quàm posteà; necesse est, ut ipse etiam effectus mortalitatis naturalis, non minùs anteà quàm posteà extiterit. Quod verò causæ istæ omnes jam existerent, unusquisq; per se satis intelligere potest. Multa alia dici potuissent: sed hæc satis superq; veritatis amatoribus esse debent.

Caput II.

Quæritur, quid sit in homine naturaliter, quod ad religionem attinet?

RECeptior hodie sententia est, homini naturaliter ejusq; animo insitam esse Divinitatis alicujus opinionem, cujus vi cuncta regantur ac gubernentur, quæq; humanarum rerum inprimis curam gerat, hominibus consulat atq; prospiciat.

Hæc sententia, quam nos falsam esse arbitramur, non aliunde potiùs orta fuisse videtur, quàm ex eo, quòd videantur omnes homines opinione ista Divinitatis alicujus imbuti esse. Verùm animadvertendum erat, ab ipso initio cum homo creatus fuit, Deum se illi patefecisse, qui primus homo cum nongentis triginta annis vixerit, posteros suos facilè Divinitatis opinione imbuere potuit. Quanquam hac re opus non erat, cùm ipse Deus, non primo homini tantùm, sed aliis subinde ex eo natis, sese variis rationibus patefecerit, quemadmodum ex Sacra historia clarè liquet.

QVÒD si Divinitatis opinio cunctis naturalis esset, certè ea non 1.
esset ex fide: Atqui ex fide eam esse apertè docet epistola ad Hebr. cap. 11. 6. cum ait, sine fide neminem Deo placere posse: nam accedentem ad Deum credere oportere, quòd Deus sit, & quòd remunerator sit eorum, qui ipsum quærunt. Illud ex his verbis certum esse videtur, fieri posse, ut quis fide, & sic opinione ista Divinitatis careat, cum dicitur, sine fide neminem Deo placere posse. Vnde concludendum est, opinionem istam non esse cunctis naturalem. Hocq; primæ rationis locum contra receptam istam sententiam obtinebit.

SECUNDÒ. Si divinitatis opinio cunctis naturalis esset, quomo- 2.
do idem auctor ibidem ex eo, quòd Enochus Deo placuisset, niteretur probare, eum, Deum esse &c. credidisse? Hoc profectò arguit ejusmodi opinionem non esse naturalē, id est, fieri posse, ut quis eam suo animo nō conceperit. Nam quæ naturalia sunt, necessaria etiam omninò sunt.

TERTIÒ. Sacræ literæ apertè testantur, aliquos esse, qui Deum esse 3.
non credant, Psal. 10. 4. & 14, 1. & 53, 2. quos etsi stultos appellant, non tamen naturales animæ facultates sensumq; communem eos destituisse significare volunt, sed verâ sapientiâ eos prorsus carere. Vera autem sapientia minimè naturalis est, sed ratione aliqua comparatur, cujus rei testimonia per totam Scripturam obvia sunt ubique.

contrectarent explicant) ipsum invenirent. Hîc dico, Quærere Dominum nihil aliud esse, quàm sanctè vivere, ut ipse præcipit: Eum autem invenire, est illum sibi propitium experiri. De phrasi illa *quærere Dominum*, nemo est qui dubitare possit, eam illud significare, quod diximus. Vbiq; enim exempla occurrunt, præsertim in Psalmis, ut Psal. 9. 11. Psal. 24. 6. & Psal. 105. 3, 4. Ex quo facilè intelligi potest, verbum inveniendi similiter id significare, quod diximus. Sed locus ille Esaiæ 55. 6. *Quærite dominum, dum inveniri potest: invocate eum, dum prope est*, sententiam nostram plus satis confirmat. Nam sequitur statim per epe-
℣. 7. xegesin, *Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas & revertatur ad Dominum, & miserebitur ejus* &c. Porrò verbum *Contrectare* non significat palpare, ut cœci faciunt: sed reverâ id, quod ipsum verbum sonat. Quamvis enim in Græco sit verbum ψηλαφάω quod palpandi significationem habere potest, satius est tamen, contrectandi significatione, quam similiter habere potest, illud accipere.
1. Ioh. 1. 1. Nam Iohannes quoq; eodem verbo hoc sensu est usus, in prima epistola in ipso initio. Pauli igitur sententia est, Dei consilium fuisse, ut homines sanctè secundùm ipsius voluntatem viverent, atq; ita eum sibi
℣. 27. 28. propitium experirentur, & proptereà sequitur: *Quanquam non longè est ab unoquoq; nostrum: per ipsum enim vivimus & movemur, & sumus.* quasi dicat: Non est dubitandum, quin is sanctè viventibus præstò sit, cùm in omnes homines sua beneficia conferat: hoc enim ipsum, quòd & vivimus, & movemur, & sumus, ab ipso omnes habemus. Confer
Act. 14. 15. 16. autem cum hoc loco, locum 14. cap. in eâdem historia, ubi idem Paulus cum Barnaba ait, Deum illis quoq; qui ipsi minimè serviebant, benignum ac liberalem se præbuisse.

Verùm (dicet aliquis) quomodo poterant homines sanctè vivere secundùm Dei præcepta, si homines Deum naturaliter non nôrunt? Respondeo, Deum ab initio per multa secula, & ante & post diluvium, præsertim verò ante, de quo tempore loquitur Apostolus, seipsum hominibus patefecisse, adeò, ut & ipsum & ejus voluntatem satis perspectam haberent. Quocirca si postmodùm factum est, ut Dei cognitione caruerint, id ipsorum culpâ contigit, qui lumen illud divinum paulatim minui atq; extingui in seipsis siverunt. Quòd si tamen volumus Pauli mentem fuisse, ut semper homines Deum quærere possint, dico, illum suis verbis explicâsse, quid verè in hominibus naturaliter sit positum, quod attinet ad religionem. In omnibus enim hominibus naturaliter est aliquod justi atq; injusti discrimen, aut certè in omnibus hoc situm est, ut cognoscant & fateantur, justum injusto anteponi debere, hone-

honestum turpi. Hoc autem nihil aliud est, quàm Dei verbum quoddam interius, cui qui obedit, ipsi Deo obedit, etiamsi alioqui ipsum Deum non esse quidem, aut sciat aut cogitet. Nec dubium est, qui hac ratione Deo paruerit, illi etiam gratum futurum. Nam si quis objiciat, id quod ante ex epistola ad Heb. recitavimus, oportere accedentem ad Deum, credere, Deum esse, &c. facilis responsio fuerit, cùm certum sit, Apostolum loqui de iis, quibus Deus se patefecit aliqua ratione. Talis enim Enochus erat, de quo ibi verba fiunt. Isti enim nisi Deum esse credant, animum a pietate, & sic a justi honestiq; studio, alienum se habere demonstrant. Præterea sermo ibi est de iis, qui singulari quadam ratione Deo grati atq; accepti sunt, qualis Enochus fuit. Itaq; verum quidem erit, eum qui ad Deum accedere velit, id est, eum sibi singulari, seu non vulgari (ut ita dicam) ratione propitium experiri, oportere omninò credere Deum esse: & si hoc desit, sive quia Deo se patefacienti fidem adhibere noluerit, sive quia ei se Deus nulla ratione patefecerit, istum minimè ad Deum accessurum: Non tamen verũ erit, id omninò requiri ad hoc, ut quis quadantenus (ut sic loquar) Deo gratus sit, aliam etiam ob causam, quàm quia ejus sit creatura, sed satis fuerit interiori illi atq; occulto quodammodo Dei verbo paruisse.

Caput III.

Vtrum primus homo ante peccatum justitiam aliquam originalem habuerit?

PLerique omnes eum illam habuisse affirmant. Sed ego scire velim, ecquid justitiæ originalis nomine intelligant. Nam si eam conditionem intelligunt, ut non posset peccare, qualem bonos Dei angelos nunc habere credimus, eam certè non habuit Adamus, cùm eum peccâsse constet. Neq; enim peccâsset, nisi priùs peccare potuisset. Quòd si ipsum non peccare antequàm peccâsset intelligunt, ridiculum istud est, & quæstio prorsus inepta. Quis enim nescit, neminem peccare antequàm peccet? At enim dicent, peccati nomen in proposita quæstione, non omne peccatum, sed tantummodò delictum illud ex vetita arbore comedendi significare, & Adamum idcircò ante illud delictum justum fuisse, quia nullum aliud peccatum anteà commisisset. Verùm ista justitia non originalis, sed actualis fuisset. Deinde, aut ideò ante delictum illud non peccavit Adamus, quia nullum aliud

Dei

Dei mandatum sibi traditum transgressus est, aut quia nihil adversus propriam conscientiam commisit. Si priore modo, rursus distinguo. Nam, aut nullum aliud habuit Dei mandatum, aut aliquod habuit. Si nullum habuit, neq; etiam ullum transgredi poterat. Quomodo igitur justus censendus est, quia id non fecerit, quòd etiamsi maximè voluisset, vel alioqui facturus fuisset, tamen facere non poterat? Si aliquod habuit, dicant quodnám fuerit, idq; ab ipso conservatum fuisse doceant. At verò si altero modo, probent Adamum ante illud delictum nihil contra propriam conscientiam fecisse, id quod certè nunquam probabunt. Concludamus igitur, Adamum etiam antequàm mandatum illud Dei transgrederetur, reverâ justum non fuisse, cùm nec impeccabilis esset; nec ullam peccandi occasionem habuisset: vel certè justum eum fuisse affirmari non posse, cùm nullo modo constet, eum ulla ratione a peccando abstinuisse.

Sed sunt qui dicant, originalem primi hominis justitiam in eo fuisse, quòd rationem appetitui ac sensibus dominantem haberet, eosq; regentem, nec ullum inter ipsam & illos dissidium esset. Verùm nulla ratione adducti hoc dicunt, cùm potiùs ex eo quòd Adamus deliquit, appareat appetitum ac sensus rationi dominatos fuisse, nec benè inter hanc & illos anteà convenisse. Verùm tamen ut probent Adamum originalem aliquam justitiam ante delictum habuisse, & justum a Deo creatum fuisse, hisce rationibus & testimoniis potissimùm utuntur.

1. Gen.1.26. Primò, quia hominem ad Dei imaginem & similitudinem conditum fuisse legimus. Igitur, cum Deus ipse bonus & justus sit, necesse est, ut homo similiter bonus & justus ab ipso initio fuerit. Respondeo primùm, istam divinam imaginem & similitudinem in homine, nō ad omnia referri, quæ in Deo sunt; alioquin, ut cætera omittam, quæ quilibet per se animadvertere potest, immortalis ab initio homo fuisset, quod contra se habere jam ostensum est. Deinde, si homo Deo similis in justitia & bonitate conditus fuisset, impeccabilis creatus fuisset. Eatenus enim Deus bonus & justus est, quatenus malus & injustus esse non potest. Sed impeccabilem hominem creatum non fuisse, supra demonstratum fuit. Præterea, si in eo divina imago & similitudo in homine fuisset, quòd justus creatus esset, certè post peccatum imago illa & similitudo deleta in homine fuisset: (ista enim originali justitia volunt universum humanum genus post peccatum caruisse) & tamen etiam post peccatum homo ad imaginem & similitudinem Dei factus esse dicitur, Gē.9.6. Iac.3.9. Dei imago & similitudo, ad quam conditus est homo, ne in ipsa quidem mente ac ratione, unde omnis justitia

in illum derivari poterat, præcipuè consistit, sed in dominatu rerum omnium, præsertim inferiorum, sex illis diebus a Deo creatarum, ut satis patet ex loco ipso, ubi primus homo ad Dei imaginem & similitudinem factus fuisse narratur, Gen. 1. 26. Nam & imago divina quam in altero seculo habituri sumus, in eo constitura est, quòd omnibus inimicis nostris & morti ipsi atq; inferno plenissimè dominabimur; nec aliquid præstantius in Deo est, quàm cunctarum rerum dominatus atq; imperium. Non potest quidem homo hîc in terris imaginem istam divinam habere, nisi alia imago præcedat, id est, mens & ratio ejusq; usus, quo si hominem spolies, tantum aberit, ut cæteris rebus imperet, ut ipse omnium sit servus. Non potest etiam in cœlis, imaginem illam divinam, quam diximus, adipisci, nisi alia imago antecedat, sanctitas scilicet & innocētia, ad quam imaginem novus homo hîc primùm conditus est.

SECUNDÒ ex eo argumentantur, quòd Deus viderit cuncta quæ fecisset esse valdè bona. Gen. 1. 31. Nam inquiunt, igitur homo, quem Deus fecerat, erat valdè bonus, ob idq; justus. Respondeo, ibi non de animi bonitate, nec de justitia sermonem esse, sed de aptitudine & convenientia ad id, quod Deus anteà sibi proposuerat. Translatio est enim ab opificibus, qui opus suum jam perfectum contemplantur, ut si proposito suo respondeat, approbent: sin minùs, aut corrigant, aut abjiciant. Vocabulum verò bonum in Hebræo *Tobh* est, quod pulchritudinem atq; convenientiam quandam sæpiùs significat, ut hi loci inter cæteros ostendunt. Gen. 2. 18. & cap. 6. 2. Exod. 2. 2. 1. Sam. 9. 2. Nec verò idcircò scriptum est, Deum vidisse cuncta quæ fecerat esse valdè bona, ut nos Dei operibus ea omnia tribuamus, quæ nobis bona esse videntur, sed ut, etiamsi aliquid in ipsis nobis animadvertere videremur, quod minùs conveniret, nos graviter labi sciremus, utq; a curiosè iis examinandis, tanquam iis, in quibus aliquid desiderari possit, temperaremus. Huc adde, quod non ad singulas res ipsas a Deo creatas, sed ad universa opera sex illis diebus facta, verba illa referri debent. Quocirca, quod ad hominem attinet, non est intelligendum, Deum vidisse, ipsum hominem esse bonum, sed bonum esse, quod homo a se creatus fuisset talis, qualem eum anteà Moses descripserat. 2.

TERTIÒ sic argumentantur: Deus fecit cuncta in suo genere perfecta: Sed perfectio hominis est, ut sit justus: Ergò hominem justum creavit. Responsio facilis est. Iustitia enim non est perfectio hominis naturalis, sed voluntaria. Quare non potuit eam homo in creatione nancisci: sed si liberò arbitrio liberaq; voluntate, quâ præditus erat, rectè usus fuisset, eam adeptus esset. In eo naturalis perfectio ho- 3.

minis est, ut omni labe ac vitio careat, hæcque fuit ab initio in primo homine, qui integer & incorruptus creatus est: sed libera tamen, ad malum non minùs quàm ad bonum, voluntate. Non potest autem ista perfectio justitia, nisi impropriè, appellari, quatenus scilicet omnis injustitia adhuc abest, quod tamen rursus & ipsum minùs propriè dictum est, cùm propriè ab homine injustitia abesse dicatur, si injustè agendi occasione sæpiùs sibi oblata, nihil injustè egerit. Quod certè de Adamo, cum primùm creatus fuit, dici non potuit, sed nec etiam toto illo tempore, quod transgressionem divini mandati præcessit, cùm injustè agendi nulla (quod sciamus) illi occasio præbita fuisset, præter illam quam non omisit, & sic divinum mandatum est transgressus.

Ex iis quæ hactenus dicta sunt, patet responsio ad id, quod quarto & ultimo loco afferri pro adversariis potest ex Salomone, qui inquit, Deum fecisse hominem rectũ, Eccl. 7. ver: ultimo. Rectꝰ enim fuit homo a Deo creatus, quia nihil pravi ab initio in homine fuit, sed is una cum posteritate sua, pravitatem propria voluntate accersivit, ac sibi comparavit, quemadmodum ex eodem ipso Salomonis loco satis intelligi potest.

Caput IV.

An sit & quale sit peccatum originis?

OMissa duplicis hujus quæstionis diligenti examinatione, rem ipsam, ut nos eam se habere credimus, breviter explicabimus: paucis tamen verbis intereà præcipuis aliorum sententiis refutatis. Peccati igitur duplex ratio est, sive hujus vocis Peccati, duplex significatio est in sacris literis. Aut enim culpam significat, aut pœnam. Loquimur autem hîc de præcipuis significationibus, & quæ ad propositam quæstionem pertinere possunt. Itaq; cum quæritur, An sit peccatũ originis? idem est ac si quæreretur, Vtrum homines cum nascuntur, eò quòd ab Adamo originem ducunt, propter ipsius Adami lapsum, culpam aliquam aut pœnam contrahant, vel alicui culpæ aut pœnæ sint obnoxii? Quocirca, cùm ad culpam constituendam propria voluntas ejus, qui in culpa futurus sit, omninò requiratur; pœna verò sine antecedente culpa esse non possit, nullo modo videtur dici posse, in homine dum nascitur, ullam sive culpam sive pœnam lo-

cum

cum habere posse, cùm is propriæ voluntatis tunc nullum usum habeat, nec anteà habere potuerit.

Hinc factum est, ut quidam duas alias significationes hujus nominis Peccati, extra sacras literas excogitaverint. Vna est, ut errorem sine culpa significet. Altera, ut malum, ex alterius etiam culpa proficiscens, declaret. Itaq; originis peccatum, vel justitiæ originalis carentiam (ut ita dicam) interpretantur, quâ fiat, ut homo naturaliter, nisi Dei gratia superveniente juvetur, nihil nisi errare possit, id est, contra Dei legem committere; vel ea mala esse dicunt, quæ omnes homines, propter primi parentis culpam, subire coguntur.

Verùm, cùm a nobis, justitiam istam originalem in primo homine non fuisse, supra demonstratum fuerit, nullus locus est priori ex his duabus interpretationibus. Posteriori verò, etsi id, quod in ea dicitur, verum est, ut posteà videbimus, tamen locus propterea esse non potest, quòd ista vocis Peccati significatio insolens nimis videtur, & fortasse in nullo prorsus est usu.

Sunt igitur, qui velint (hæcq; opinio vulgò recepta est) originale peccatum, innatam quandam cupiditatem, seu concupiscentiam malam in homine esse, & ad peccandum pronitatem. Opinio hæc triplici ratione potissimùm vera esse non potest. Primùm, quia concupiscentiam istam, sive ad peccandum proclivitatem, in omnibus prorsus hominibus naturaliter esse non constat. Deinde, quia etiamsi de eo constaret, non propterea illud esset, quia Adamus, a quo omnes prognati sumus, divinum illud præceptum transgressus fuerit. Postremò, quia cupiditas ista, & ad peccandum pronitas, cùm conjunctam secum hominis ipsius in quo est culpam non habeat, ejus peccatum propriè dici non potest.

Sed dicet aliquis, imò constare, in omnibus prorsus hominibus naturaliter concupiscentiam istam malam inveniri, idq; his sacrarum literarum testimoniis adductus.

Primò enim, Gen. 6. & 8. cap. scriptum est, cogitationem cordis humani esse duntaxat malã omni tempore; &, hominis cogitationem malam esse ab adolescentia ipsius. Sed loci isti non de naturali concupiscentia loquuntur, sed de voluntaria. Nam si de naturali loquerentur, certè neq; ea de causa immisso diluvio, tàm graviter Deus homines punivisse priore loco diceretur; neq; tanquam rem aliquam novam & inexpectatam, eam Deo quodammodo accidisse Scriptura testaretur, adeò ut ob eam causam Deum indoluisse, eumq; pœnituisse dicat, quòd hominem fecisset. Quanquam Gen. 8. non est legendum, Figmentum — I. Gen. 6. 5. & 8. 21.

enim humani cordis malum eſt ab adoleſcentia ſua, ſed, Quia figmentum humani cordis malum ſit ab adoleſcentia ſua. In Hebræo enim nullum eſt verbum. Quare ſatius eſt ſubaudire *ſit* quàm *eſt*. Ita, ut non afferat Deus rationem, cur non ampliùs ſit execraturus terram propter hominem, nec ampliùs percuſſurus omnem viventem; ſed dicat, hominis malitiam non ampliùs tantam vim habituram, ut ipſe propter hominem terram execretur, & omnem viventem percutiat, quam malitiam non affirmet jam eſſe, aut omninò futuram; ſed ſi fuerit, non eam vim apud ſe habituram, quam anteà habuit. Alioquin ſi, ut vulgò ſolent, locum legamus & interpretemur, ſequitur Deum dixiſſe, illud idem apud ſe cauſam jam eſſe, ne ampliùs immiſſurus ſit diluvium orbi terrarum, quod ut immitteret, paulò ante cauſa fuerat: quo nihil abſurdius, Deóve indignius excogitari poteſt.

2. SECUNDÒ, multa teſtimonia ex Iobi hiſtoria deſumpta afferri poſſunt, ut cap. 4. 17. 18. 19. & 14. 1. 2. 3. 4. & 15. 14. 15. & 25. 4. 5. 6. ubi dicitur, hominem eſſe impurum in Dei conſpectu, & ratio redditur, quia ejus fundamentum ſit e pulvere, & res ſit frivola ac fragilis, & tanquam putredo quædam: quæ ratio naturam hominis ob oculos ponit, & ab ipſo ortu hominem impurum eſſe demonſtrat, nempe ob malam cupiditatem ei naturaliter inditam, propterea cap. 15. 16. dicitur, hominem abominabilem & inutilem ſeu fœtidum, imbibere iniquitatem, ut aquas.

Animadvertendum eſt, in locis iſtis de impuritate quâdam hominis ſermonem eſſe, quæ in ipſis quoque angelis ex parte invenitur. Comparatur enim homo cum Deo, cujus reſpectu impurus dicitur, quod quidem de omnibus prorſus hominibus intelligendum eſt. At verò cum affirmatur, hominem bibere iniquitatem, ut aquam, id vel hyperbolicè dictum cenſeri debet; vel certè non prorſus universè, ſed generatim accipiendum eſt, idq; non ad hominis naturam, ſed ad voluntarias actiones referendum. Eſt enim argumentum ab eo quod fit, non autem ab eo, quod fieri ſit neceſſe. Quanquam, cùm in libro Iobi, in utramq; partem de quibuſdam rebus diſputetur, non poſſunt temerè rationes in eo allatæ probari, præſertim cum a Iobi amicis afferuntur, qui plerunque non bonam cauſam defendunt. Non eſt autem Iobus, qui loquitur prædicto cap. 15, ſed Eliphaz amicus ipſius.

3. TERTIÒ, locus ille vulgò afferri ſolet: *Ecce in iniquitatibus conceptus ſum, & in peccato calefecit me mater mea.* Pſal. 51. 7. Sed ſatis conſtare poteſt, figuratum eſſe iſtum loquendi modum atq; hyperbolicum, ut illum etiam, Pſal. 58. 4. *Abalienati ſunt impii a vulva, erraverunt ab ute-*

ab utero loquentes mendacium. Similis locus est Esaiæ 48.8. quibus loquendi modis peccata exaggerantur, & efficaciùs vituperantur. Quanquam verisimile est, Davidem potiùs ad excusandum peccatum suum ita locutum fuisse, & in humana fragilitate commemoranda, hyperbole ista fuisse usum, quasi peccatum homini res quædam planè naturalis sit, non autem, quod ita sit reverâ: tametsi David non de homine, sed de seipso tantùm loquitur.

Est quidem in hominibus, nullo prorsus excepto, ad peccandum (ut sic loquar) possibilitas, quia nimirum Deus voluntatem liberam & ad bonum & ad malum dedit. Sed de mala illa cupiditate, & ad peccandum pronitate, licèt in plerisq; sit, non tamen affirmare possumus, eam in omnibus prorsus esse.

Verùm quarto loco afferri potest septimum cap. epistolæ ad Rom., 4.
in quo fateor ego manifestè constare, de summa hominis ad peccandum proclivitate agi. Sed considerandum est, Paulum, non tam de natura hominis cujuscunq; loqui, quàm de eo, quod in plerisq; fieri contingit; nec hominem simpliciter considerare, sed quatenus a lege afficitur. Namq; ostendit, si hominem, (ut pleriq; sunt) lex invenerit malæ cupiditati obnoxium, tantum abesse, ut eum vi sua & propria ab isto malo liberet, ut potiùs illud in ipso augeat.

Cæterùm cupiditas ista mala, quæ cum plerisq; hominibus nasci dici potest, non ex peccato illo primi parentis manat, sed ex eo, quòd humanum genus, frequentibus peccatorum actibus, habitum peccandi contraxit, & seipsum corrupit, quæ corruptio per propagationem in posteros transfunditur. Etenim unum illud peccatum per se, non modò universos posteros, sed ne ipsum quidem Adamum corrumpendi vim habere potuit. Dei verò consilio, in peccati illius pœnam id factum esse, nec usquam legitur; & planè incredibile est, imò impium id cogitare, Deum videlicet, omnis rectitudinis auctorem, ulla ratione pravitatis causam esse, quæ tamen pravitas, quatenus, ut dictum est, per propagationem in hominem derivatur, peccatum propriè appellari nequit. Nec Paulus prædicto capite 7. epistolæ ad Romanos, peccati nomine verè pravitatem istam intelligit: sed figurata quadam loquendi ratione, personam quodammodo peccato tribuens, illud in homine nondum regenerato, & ab ipsa lege planè pendente, habitare dicit, id est, ejusmodi hominem, quemadmodum a peccando abstineat, invenire non posse.

Concludimus igitur, nullum, impropriè etiam loquendo, peccatum originale esse, id est, ex peccato illo primi parentis, nullam labem

aut pravitatem, universo humano generi, necessariò ingenitã esse, sive inflictam quodam modo fuisse; nec aliud malum ex primo illo delicto ad posteros omnes necessariò manâsse, quàm moriendi omnimodam necessitatem, non quidem ex ipsius delicti vi, sed quia cum jam homo naturâ mortalis esset, ob delictum illud suæ naturali mortalitati a Deo relictus est; quodq; naturale erat, id in delinquentis pœnam, prorsus necessarium est factum. Quare qui ex ipso nascuntur, eâdem conditione omnes nasci oportet: nihil enim illi ademptum fuit, quod naturaliter haberet, vel habiturus esset.

Sed sunt postremò, qui dicant, omnes homines, tanquam in uno illo primo homine inclusos, peccâsse, cum ille peccavit, ad idq; probandum, afferunt verba illa Pauli ad Rom. cap. 5. 12. *In quo omnes peccaverunt*, tanquam *in quo* referendum sit ad Adamum, de quo proximè verba facta fuerant. Verùm sciendum est, in Græco esse ἐφ' ᾧ, quod nihil aliud significat, quàm ut plerumq; solet, eò quòd, vel quatenus. Et sensus est, omnes homines morti penitùs fuisse obnoxios, eò quòd vel quatenus omnes peccaverunt: stipendia enim peccati mors, Rom. 6.23. Quid autem hoc sibi velit, quamvis a nobis explicatum, iterum tamen explicabitur, cum de imputativa justitia pleniùs agemus.

Caput V.

De libero hominis arbitrio.

Ex iis quæ supra disputata sunt, satis constare potest, in homine liberum arbitrium esse, si modo id verum est, quod omnes cōcedunt, & ratio ipsa manifestè docet, in primo homine ante lapsum liberum arbitrium fuisse. Nulla enim causa est, cur propter lapsum eo privari debuerit. Quandoquidem nec rei ipsius natura id postulat, nec Dei justitia patitur. Sed neq; de pœna ista, inter ea, quæ pœnæ loco Deus lapsui illi constituit, ulla prorsus fit mentio, ut Gen. cap. 3. legenti perspicuũ esse potest. Sed quæritur, quatenus liberum hominis arbitrium extendatur, & quas vires habeat? Quoniam igitur concedimus, in plerisq; hominibus, non quidem propter peccatum primi parentis, sed propterea, quia homines paulatim degenerârunt, & seipsos corruperunt, innatam quodammodo esse magnam ad peccandum proclivitatem, & pravitatem quandam, idcircò dicimus, in plerisq; hominibus naturaliter exiguas esse vires, ad ea præstanda, quæ Dei lex ju-

bet: ea autem præſtandi voluntatem in omnibus naturâ eſſe poſſe, atq; adeò in plerisq; eſſe, niſi peccandi aſſuetudine factum ſit, ut quis ipſo peccato atq; iniquitate delectetur. Quod ita ſe habere, planum faciemus, cum caput 7. epiſtolæ ad Rom. de juſtificatione noſtra agentes, explanabimus. Porrò vires non ita exiguæ ſunt, ut homo Dei ope accedente, ſi ſibi ipſi vim facere velit, legi divinæ parére non poſſit. Opem autem ſuam nemini eorum denegat Deus, quibus legem tulit, alioquin legem ſuam non ſervantes, nulla ratione vel reprehendere, vel punire poſſet, & tamen utrunq; facit. Itaq; non eam legem tulit Deus, quam nemo ſervare poſſit, ſiquidem lex, ut inquit Paulus, ad vitam data eſt. Atqui, ut idem ex Moſe ait, is demum per legem victurus eſt, qui ea fecerit, quæ lex jubet. Sed tamen eam dedit legem, ad quam ſervandam ipſius auxilio opus foret, ut perpetua cauſa eſſet, cur ab ipſo penderemus, eumq; vitæ ac felicitatis noſtræ auctorem clariùs agnoſceremus. Iam verò auxilium iſtud divinum duplex eſt, exterius & interius. Exterius auxilium ſunt promiſſiones legi adjunctæ alicujus boni, cujus deſiderio ac ſpe homines permoti, legem ſervandi difficultates ſuperant; vel minæ alicujus mali, cujus odio & metu perteriti, ab ea infirmanda ſedulò ſibi cavent, earumq; & promiſſionum & minarum externæ confirmationes. Multò autem magis promiſſionibus ad aliquid faciendum adducimur, quàm minis. Quocirca, cùm ſub novo Teſtamento promiſſa longè præſtantiora ſint, quàm ſub vetere, hinc fit, ut ſub novo divinæ legi parére, multò facilius ſit, quàm ſub vetere. Interius autem auxilium duplex eſt: Vnum cum Deus id, quod ſibi obedientibus promiſit, eorum etiam cordibus quodammodo inſcribit. Alterum, cum ad ipſius voluntatem rectè percipiendam, quæ in externo verbo, propter res infinitas, de quibus in humana vita agere & deliberare contingit, expreſsè omninò contineri nequit, mentem erudit, eamq; illuſtrat. De hoc poſteriore ii omnes loci intelligendi ſunt, in quibus rogatur Deus, ut voluntatem ſuam doceat, ut Pſal. 143. 8. 10. & Pſal. 119. multis in locis, præſertim verò in littera Aiin. De priore verò ii, in quibus Spiritus Sancti fit mentio, quem Deus, tanquam arrhabonem quendã futuri alicujus magni boni, hominibus largiatur, de quo 2. Cor. 1. 22. & cap. 5. 5. Epheſ. 1. 13. 14. Nam externa dona Spiritus Sancti, in locis iſtis intelligi non debere, ſed interiorem quandam vim, primus ex ipſis oſtendere videtur, ubi ſcriptum eſt: *Et dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris.* Ex his duobus interioribus auxiliis, prius magis proprium eſt novi Teſtamenti: poſterius verò veteris. Quòd quemadmodum in novo Teſtamento, vera bona promiſſa ſunt: ſic in vetere Dei voluntas in mor-

Rom. 7. 10.
Rom. 10. 5.

in moralibus actionibus non ita explicata est, ut in novo. Ex iis autem quæ dicta sunt colligi potest, verum auxilium id esse, quod exterius appellavimus, cum interius utriusq; generis, nihil aliud sit, quàm exterioris suggestio quædam & obsignatio; præsertim verò, cùm nemini interius contingat, nisi priùs exteriore rectè usus sit. Nisi enim quis, externas Dei voces audiendo, ejus promissis fidem adhibeat, obsignationem illam eorundem promissorum in corde suo per Spiritum sanctum non accipiet: credentibus enim & obedientibus Spiritus Sanctus datur, Actor. 5. 32. Eph. 1. 13. Similiter, nisi quis Dei apertissimam voluntatem, pro viribus exequi studeat, nunquam aliquantò occultioris cognitionem veram habiturus est, & divina oracula perfectè intellecturus. Namq; ut Salomon ait, *Initium sapientiæ timor Domini.* Cæterùm animadvertendum est, nos de ordinaria ac perpetua Dei voluntate atq; operatione, in prædictis auxiliis ejus interiore & exteriore explicandis, locutos fuisse; nec propterea excludere casus illos, in quibus Deus alia etiam ratione hominibus interdum auxiliatur, eorumq; mentem & animum immutat ac renovat, utq; sibi obediant, efficit. Quis enim Dei judicia satis nosse aut explicare potest? Sed ut ad propositum revertamur, constitutum esto, in homine etiam post Adami lapsum liberum arbitrium esse, nec vim hanc naturalem ex eo tempore imminutam esse, nisi quatenus homines sæpiùs peccando peccandi habitum contraxêre, & seipsos corrupêre, eamque corruptionem ad posteros, per seminis propagationem transmisêre, atq; etiamnum transmittunt.

Proverb. 1. 7. & 9. 10.

Caput VI.

De Dei prædestinatione.

VErùm huic non minùs veræ, quàm testatissimæ in sacris literis sententiæ, Dei prædestinatio opponitur, quâ ab omni æternitate, de singulis hominibus nominatim decreverit, quis omninò servandus, quisvé damnandus sit. Nam, si hoc verum est, cùm satis constet homines probos servandos esse, improbos verò damnandos, necesse est, ut Deus decreverit similiter, quinám probi, quívé improbi sint futuri; aut certè, ut jam id certum ab omni æternitate sit. Ex quo efficitur, ut nulla libertas hominibus relinquatur, in iis, quæ ad suam ipsorum probitatem vel improbitatem spectant: quicquid multi in

Romana ecclesia dicant, qui omninò volunt, prædestinationem istam unà cum libero arbitrio hominis consistere posse, quod secùs se habere, ea quæ deinceps dicemus, planum facient.

Negamus igitur nos istam prædestinationem, idq; (præter innumerabilia sacra testimonia eam apertè negantia, quibus, quòd adversariorum sententiam refellere potiùs, quàm nostram confirmare, nobis propositum sit, afferendis supersedebimus) ob duas potissimùm causas. Vna est, quòd, si ea vera esset, omnis religio funditùs tolleretur. Altera, quòd eâ admissâ, necesse est Deo multa ipso indignissima attribuere.

Tolleretur omninò, si prædestinatio ista vera esset, religio universa, quia manifestè ex ea consequitur, quæcunq; ad pietatem pertinent, omnia ex necessitate fieri. Quod si verum est, quorsum attinet laborare ac studere, ut pii simus? Frustra est enim omnis labor, omneq; studium, ubi necessariò omnia eveniunt, quemadmodum sensus ipse communis nos docet. Labore autem isto ac studio sublato, omnem religionem interire necesse est.

Deo verò, si prædestinatio ista admitteretur, quatuor, quæ vel nominare animus horret, tribuerentur: Iniquitas, Simulatio cum deceptione conjuncta, Inscitia & Pravitas.

Iniquitas, quia iniquissimum planè est, quenquam idcircò punire, quòd ea non fecerit, quæ facere nullo modo potuit. Atqui Deus eos punit, qui improbi sunt, & ipsi non obediunt, quorum tamen in potestate nulla ratione situm est, ut sint probi, Deoq; obediant, si jam certum aut decretum est, ne probi sint, néve Deo obediant. Est autem hæc iniquitas eò major, si ipse Deus id decreverit, quemadmodum ex ista prædestinatione necessariò consequitur, si ea ita accipiatur, ut ab iis fieri solet, contra quos potissimùm disputatio hæc nostra instituta est: qua de re paulò post, cum de pravitate, cujus Deus per istam prædestinationem insimulatur, agemus, aliquid apertiùs dicendum erit. Itaq; ista prædestinatione admissa, Deus homines punit, quia ea non faciant, quæ ut facere nullo pacto possent, ipse constituit, quo nihil iniquius excogitari potest. 1.

Simulatio cum deceptione conjuncta, quia cùm ipse jam decreverit, ut bona, imò major pars eorum, qui Evangelii prædicationem audiunt, non serventur, salutem tamen omnibus in ipsa prædicatione offert. Itaq; unum agit, aliud præ se fert, quod propriè simulare est; & quod gravius est, id ea in re facit, unde alter decipitur. Audit enim, exempli causâ, quispiam ex reprobis (quos isti vocant) sibi a Deo per Evangelii prædi- 2.

prædicationem, si vitam correxerit, promitti peccatorum veniam, & vitam æternam, & propterea, ut vitam suam emendet, & studet, & curat, viamq; istius salutis ingreditur: sed in medio cursu deinde deficit, nempe, quia Deus ita decrevit, atq; ne ulteriùs progrediatur, sed planè concidat, suâ illi subtractâ gratiâ, suo tempore efficit. Hoc autem in omnibus, qui ad tempus credunt, si prædestinatio ista vera est, evenire necesse est. Qui an se deceptos fuisse, jure conqueri possint, necne, omnibus judicandum relinquo.

3. Inscitia porrò in eo esset, quòd id videretur Deus tentare, quod fieri non posse, optimè novit. Stultum est autem, id vel conari reverâ, vel etiam conari præ se ferre, quod fieri non possit, atq; ea ratione se cunctis deridendum præbere. Hoc dico, quia prædestinationem istam ita veram esse adversarii statuunt, ut Deus eam omninò credi velit, deq; ea nihil prorsus dubitari.

4. Pravitas postremò ideò Deo tribueretur, quia peccati autor fieret. Nam si necesse est, ut quicunq; condemnatur, is etiam peccet, certè qui antequàm is peccet, statuit ut quis omninò damnetur, statuit etiam, ut omninò peccet. Neq; enim eò confugere adversarii possunt, ut dicant, idcircò Deum ab omni æternitate aliquos damnâsse, quia præviderit eos peccaturos. Impium enim esse statuunt, si quis Dei prædestinationem ulla ratione a prænotione seu præscientia pendére dicat. Quare nullo modo istos ideò reprobâsse, quia peccaturos præviderit, sed quia reprobaverit, ideò eos necessariò peccaturos prævidisse, constanter affirmant.

Verùmtamen habent adversarii, præter non pauca sacra testimonia, tres rationes præcipuas, quibus penitùs sunt persvasi, Deum quæcunq; fiunt, aut non fiunt, ad salutem præsertim nostram & condemnationem spectantia, jam anteà decrevisse, ut fierent, aut non fierent; vel certè nihil in hominis arbitrio sitú esse. Quas omnes separatim explicabimꝰ, easq; sigillatim refellere conabimur, postmodùm verò de sacris testimoniis agemus

Caput

Caput VII.

Rationes quibus probari videatur, quæcunq; fiunt, aut non fiunt, præsertim ad salutem aut condemnationem nostram spectantia, ea prius ita a Deo decreta fuisse; vel certè nihil in hominis arbitrio situm esse, & earundem rationum refutatio.

PRIMA RATIO est, quia si quid ab hominib⁹ fieret, aut nō fieret, quod ita a Deo ante decretum non esset, id est, aliter quàm ipse vellet, is nec omnipotens, nec perfectè beatus esset. Omnipotentem autem esse Deum, & quæcunq; velit facere, cùm per se indubitatum esse videtur, tùm scriptum est pluribus in locis, præsertim verò in Psalmo 115. 3. & 135. 6. Esa. 46. 10. & Eccl: 8. 3. Perfectè verò beatum Deum esse, nemo, opinor, negare ausus fuerit. Beatum certè illum esse scriptum est a Paulo 1. Tim. 1. 11. & cap. 6. 15. 16. Nihil autem nō perfectum inter Dei attributa esse potest. I.

Huic rationi sic respondendum est: Deus quæcunq; vult facit, verissimum est: sed ea quæ ab hominibus fiunt aut non fiunt, præsertim si ad ipsorum salutem aut condemnationem spectent, pleraq; omnia in eorum arbitrio & potestate Deus posuit. Quare in his antequàm fiant, aut non fiant, non absoluta Dei voluntas, sed desiderium potiùs & est & dici debet. Regula autem ista, *Deus quæcunq; vult facit*, de absoluta voluntate intelligenda est. Nec tamen ejusmodi desiderium istud est, quod voluntas meritò (licet non absoluta) appellari nequeat. Quandoquidem in his, id quod Deus desiderat, non magis is velle potest, quàm velit, neq; enim ea absolutæ in Deo voluntatis capacia sunt. Declaro: Deus, exempli causâ, cupit, ne homicidia fiant. Quid verò est quod cupit? Nempe, ut homines, quamvis contingat, ut quempiam occidere possint, nunquam tamen occidant. Hoc ita vult, ut magis velle non possit. Verùm, si ita res se habet, opus est, ut liberi hac in re sint homines, & consequenter, ne ipse illis aliquam necessitatem afferat. Nam etiamsi ita necessitatem illis afferret, ut eorum voluntatem ab occidendo ipse vi sua penitùs retraheret, efficeretq; ne occidere ullo modo

vellent,non tamen id adipisceretur,quod quærit. Neq; enim homines aliter velle possent, ob idq; nec facere. Sed jam dictum est, Deum ita velle, ut homines ab homicidiis abstineant, ut interim aliter facere possint.Est igitur hæc Dei voluntas ejusmodi,ut absoluta esse nequeat: nam si absoluta voluntas esset, non id Deus aliter fieri posse vellet. Quod propterea vult,ut & virtuti & vitio sit locus, ob eamq; causam, & præmio & pœnis, quibus nullus locus esse potest, ubi non nisi uno modo res fieri queat.

Ex prædictis satis cõstare potest, ut Dei omnipotentia conservetur, unaq; cum ejus voluntate,quæ in dandis præceptis apparet,eam consistere posse ostendatur, non necesse esse, ad eam distinctionem confugere,quòd alia sit Dei voluntas aperta, alia occulta, sive,ut alii loquuntur, alia signi,alia verò beneplaciti, atq; hac ratione Deum, non minùs ridiculè quàm impiè, simulatorem inducere, quasi id quod præcipit, non verè velit, sed tantùm id quod evenire videmus. Namq; una est duntaxat ordinaria Dei voluntas, eaq; præceptis ejus planè consentanea, iisq; expressa,atq;,ut dictum est, ejusmodi voluntas, ut nec major, nec constantior esse possit.

Verùmtamen adversarii, ad duplicem istam voluntatem in Deo constituendam,quædam exempla afferunt ex sacris literis petita,& potissimùm Isaaci, quem Abrahamus a Deo sibi immolare est jussus, historiam. Inquiunt enim manifestum esse, si Dei jussus attendatur, voluisse Deum, ut Abrahamus id faceret, & tamen ex eo quod consecutum est, manifestum esse, Deum noluisse reverâ ut id faceret, alioquin eum id conantem non impedivisset. Afferunt etiam exemplum Mosis, qui Deo ita jubente, ipsius Dei nomine Pharaoni dixit, ut populum Israëlis dimitteret, cùm tamen Deus reverâ nollet, ut eum dimitteret,quemadmodum ex eo apparet,quod prædixerat,se induraturum cor Pharaonis, ut etiam posteà fecit.

Gen. 22.1.2 — Exod. 8.1.2. — Exod. 4.21.

1. Quod attinet ad prius exemplum, dicimus, illud nequaquam afferri debuisse. Primùm, quia ibidem in ipso historiæ initio scriptum est, Deum tentâsse Abrahamum: ex quibus verbis apparet, aliquid singulare in eo Dei mandato fuisse, nec cum reliquis mandatis id conferendum esse,nisi velimus Deum, semper tentãdi gratiâ, sua præcepta dare. Deinde, quia non rectè semper ex eventu propositum Dei colligitur. Potest enim fieri, ut ab initio Deus aliquid velit, postmodùm verò nolit,non quia Deus mutetur,aut mutari possit,sed quia alia quædam,quæ extra Deum sunt,& in quibus,vel circa quæ effectus voluntatis divinæ esse debet, ipsa mutantur, quemadmodum alio loco, Deo volente, a nobis

nobis ostendetur. Vnde cùm fieri possit, ut soli Deo mutatio ista perspecta sit, mirum sanè videri non debet, si qui hæc non animadvertant, vel Deum mutabilem esse, vel non id voluisse, quod ab initio dixit, perperam omninò concludunt. Postremò, quia nihil diversum, quod ad Dei voluntatem expressam & tacitam attinet, in exemplo isto animadverti potest. Præcipit Deus Abrahamo, ut Isaacum sibi sacrificet, id est, ea omnia faciat, quæ in ipsius potestate sunt, ut id reipsâ fiat. Ab hoc præcepto nihil diversum deinde statuit: nam etiamsi effectum ipsum mactationis per Angelum suum deinde impedierit, Abrahamum tamen, ea omnia facere, quæ potuit, ut filium mactaret, ante permisit. Ex quo consequitur, Abrahamum Dei præcepto de filio sacrificando perfectè obedivisse, tantum abest, ut Deus præceptum suum revocaverit. Propterea & ipse Deus testatur, Abrahamum filio suo unico non pepercisse, ut ipsi obediret; & auctor epistolæ ad Hebræos atq; Iacobus affirmant, eum filium suum obtulisse, additurq; a priore, eum in resurrectionis similitudine filium suum recuperâsse. Vnde constat meritò dici posse, eum mactâsse filium suum. Gen. 22.12. 16. Heb. 11.17. 19. Iacob. 2.21.

Alterum exemplum similiter afferendum non erat, quia manifestum planè est, singulare aliquid esse, quod in hac disputatione vim nullam habere potest, in qua de eo, quod Deus facere perpetuò soleat, disputatur. Pharao ejusq; decessor, populum Dei immerentem affligendo, adeò justam Dei iram adversus se concitaverant, ut meritò potuerit Deus, eum quodammodo deludere, & quamvis suo nomine illi dicendum curaret, ut dimitteret populum, tamen intereà illi cor indurare, efficereq; ne populum dimitteret, ut inde præterita scelera in eo puniendi, suamq; gloriam patefaciendi, materiam haberet. Adde, quòd sicut Deus per Mosen Pharaoni dicebat, ut populum suum dimitteret, ita etiam fieri volebat, licèt non statim id fieri vellet, quemadmodum eventu deinde comprobatum fuit. 2.

De Dei omnipotentia dictum est. De beatitudine verò dicimus, eam nihil planè minui, quamvis non ea omnia fiant, quæ Deus fieri vellet, cùm Deus ipse, id ita evenire posse, voluerit; & quidquid tandem, contra id quod ipse cuperet, ab hominibus fiat, id omne infinitâ sapientiâ suâ ad immortalem suam gloriam convertere noverit.

ALTERA RATIO, quâ hominis libertas convelli, & Dei antecedens decretũ in omnibus quæ fiunt, confirmari omninò videtur, hæc est: Si in hominis potestate situm esset, ea facere, aut non facere, quæ Deus præcipit, nec Deus anteà ita omnia decrevisset, ut ex ipsius consilio II.

 homi-

hominum facta penderent, non rata nec certa esset mundi hujus administratio, eaq; partim ex Dei, partim ex hominis voluntate, proficisceretur, quo nihil absurdiùs dici posse videri debet, cùm certissimum sit, cuncta in Dei manu esse, ejusq; nutu omnia gubernari.

Respondeo. Ea quæ in hominis potestate Deum posuisse affirmamus, non ejusmodi esse, ut ad mundi hujus administrationem ullo modo pertineant. Ea sunt velle & nolle, idq; perfectissimè atq; absolutissimè. Verùm nulla voluntas, aut (ut sic loquamur) noluntas, quantumvis perfecta & absoluta, aliquid per se ipsa in mundi administratione momenti habet, sed in externis factis universa vis consistit: hæc autem Deus omninò sibi reservavit, nec ullam in ipsis, quanquam vel minimis, prorsus liberam potestatem homini dedit. Propterea scriptum est a Salomone, Prov. cap. 16. 1. hominis esse præparare cor, a Deo autem esse linguæ responsionem. Quod si homo ne loqui quidem potest, quod omnium factorum minimum esse videtur, nisi Deo id concedente, & linguam ipsam hominis, non modò alia externa facta, Deus moderatur, quid tandem in hominis potestate situm erit, quod ad mundi administrationem per se ipsum pertineat?

Iam verò, quod ad religionem attinet, satis est, hominis voluntatem ad extremum usq; planè liberam esse, adeò ut, præter ipsum factum externum, omnia in ejus sint potestate. Nam & obedientiam & inobedientiam hominum, Deus ex ipsa perfecta ac consummata voluntate, non autem ex ipso externo facto, metitur. Obedientiâ autem & inobedientiâ hominis erga Deum, quidquid ad religionem pertinet, prorsus continetur. Abrahamus reipsâ filium suum non immolavit, & tamen, ut vidimus, perfectè Deo obedivit, nempe, quia per ipsum nulla ex parte stetit, quin filium mactaret, cumq; mactandi fuit in ipso
Num. 22. & 23. perfecta & consummata voluntas. Voluit Balaam, ut conjicere licet, Dei populo maledicere, nec per ipsum stetit, quin id faceret. Quocirca, etiamsi reipsâ id nō fecerit, quin imò ei benedixerit (id enim a Deo, ipsam linguam nostram, ut modò dicebamus, moderante, factum est)
2. Pet. 2. 15. 16. perversè tamen fecisse dicitur, & amens atq; iniquus fuisse.

Sed aliquis fortasse, ad probandum, religionem etiam in ipsis externis factis, citra hominum voluntatem consistere, ea afferet, quæ Gen. 12. & 20. cap. scripta sunt, de Pharaone & Abimelecho, quorum uterq; in retinenda Sara Abrahami uxore, peccâsse satis apertè dicitur, cùm propter factum illud, uterq; a Deo afflictus fuisse, narretur. Quin
Gen. 20. 6. etiam Deus Abimelecho dixit, se effecisse, quominùs ipse contra se peccaret, quatenus scilicet effecerat, ne cum Sara rem haberet. Itaq;

apparet, in ipso externo facto aliquod religionis momentum esse. Nam alioqui Deus ipse Abimelechum, ea quæ fecisset, in cordis integritate fecisse, pronuntiat, nimirum, quia Saram Abrahami uxorem esse nesciebat, atq; eadem ratio in Pharaone quoq; locum habet. Ibidem.

Animadvertendum est primùm, nos de iis casibus loqui, in quibus quispiam id, quod maximè facere vult, aliqua externa ratione impeditus non facit, dicimusq; apud Deum perinde haberi, ac si id fecisset. Exempla autem ista eorum sunt, qui id faciunt, quod facere nolunt, licèt factum aliam prætereà conditionem seu qualitatem secum necessariò conjunctam habeat, quam illi præ ignorantia non suspicantur.

Tum verò sciendum est, nos non negare, quin factum ipsum externum per se Deo displiceat, cum aliquid adversus ipsius legem committitur, etiamsi id imprudenter fiat. Quare meritò dixit Deus, se Abimelechum a peccando contra se prohibuisse, quamvis nesciret Abimelechus, Saram, quam uxorem suam facere destinaverat, & sine dubio Deo non prohibente fecisset, alterius, id est, Abrahami uxorem esse. Iam enim, quamvis lex nondũ scripta esset, pro divina lege receptum fuerat, non licere alterius uxorem habere. Deniq; considerandum est, cum quis aliquid contra Dei legem ignorans committit, tum demum ignorantiæ suæ justam excusationem fortasse habere, si rei prorsus licitæ operam det, ut si quis, exempli causa, credens se cum propria uxore concumbere, cum aliena concubuerit, præsertim si id suo loco & tempore fiat, omnibusq; aliis circumstantiis convenientibus, adeò ut nulla errorem suspicandi causa existat. At verò Pharao & Abimelechus, non dabant operam rei prorsus licitæ, nec quæ ejusmodi esset, in qua nulla erroris suspicio foret. Dubitari enim poterat, & quidem meritò, ne id esset, quod erat. Quemadmodum enim Abrahamo in mentem venerat, non nominare Saram uxorem suam, sed sororem tantùm, ut mortis pericula effugeret: sic aliis quoq; in mentem venire poterat, Abrahamum mortis periculi vitandi causâ, quæ uxor esset, eam sororem appellare, nec ita temerè ac subitò ad nuptias seu concubitum cũ ea muliere provolandum erat, maximè cum & soror & uxor simul esse posset, ut erat reverâ, latiùs patente sororis nomine, quàm ut eam significare non posset, cum qua matrimonium jungi liceret.

Breviter, ut jam dictum fuit, aliud est, aliquid omninò facere velle, impeditum tamen non facere, aliud præ ignoratione aliquid facere. In eo enim voluntas pro facto habetur, in hoc verò ignoratio factum omninò excusat. Hinc est, quòd in lege Mosis constituta erat expiatio, pro peccatis & delictis imprudenter admissis. Tantum est enim Dei

odium

odium adversus peccatum, ut ea etiam, quæ per ignorantiam committuntur, aliqua ratione expiari velit. Quare cum dicimus, omnia externa facta in Dei manu esse, id non ita intelligendum est, quasi Deus auctor sit eorum omnium: sed est intelligendum, nullum esse factum externum, quod Deus in libera hominis potestate prorsus esse velit, quodq; ipso aut decernente aut permittente non existat. Si quid igitur ab hominibus contra Dei legem committitur, id non quidem decernente sive auctore Deo, sed permittente tantùm fieri asseveramus, nisi perrarò quibusdam de causis, quæ alibi explicabuntur.

Quod si quis dixerit, idem de voluntate hominis dici posse, id est, cum aliquid mali homo cogitat, id non nisi permittente Deo fieri, fatemur id verum esse; hincq; apparet, non ita liberam hominis voluntatem esse, quin Deus eam, quocũq; sibi libuerit, semper flectere possit, & propterea, hominis liberam voluntatem Dei supremæ potestati nihil prorsus derogare. Verùm hæc inter voluntatem & externa facta differentia est, quòd Deus hæc nulla ratione in hominis planè libera potestate esse voluit: sed modò ea permittit ipse, modò impedit, prout sibi visum fuerit: voluntatem verò liberam esse, perpetuò sinit, nisi si quando, ut ei necessitatem afferat, eamvé ipse planè gubernet ac moderetur, ejus judicia requirunt. Intereà tamen distingvendum est, ut diximus, in ipsis factis externis, inter Dei decretum & permissionem. Quædam enim externa facta omninò ante decrevit Deus, quædam verò permittit. Atq; inter ea potissimùm quæ permittit, sæpiùs multa sunt, quæ alioquin ipsi summopere displicent, quippe quòd ob aliquam causam satius esse statuat, ea fieri, quàm non fieri.

Caput VIII.

De Dei prænotione seu præscientia.

III. Tertia ratio, quâ probari posse videatur, nihil in hominis potestate esse, sed omnia ex Dei decreto pẽdére, vel certè necessaria esse, ex Dei prænotione seu præscientia ducta est. Sic enim argumentantur: Deus infallibili prænotione omnia novit antequàm fiant: Ergò nihil fieri potest, quod antequàm fiat, jam omninò certum non sit, & idcircò necessarium: alioqui falli posset Dei prænotio. Quod si aliquis fateri nolit, certitudinem istam ex Dei decreto proficisci, quia videlicet Deus ita omninò futurum decreverit: at illud

negari

negari non poterit,undecunque tandem ea proficiscatur,certitudinem istam planè esse, atque ex ea, rerum omnium quæ fiunt antecedentem necessitatem, necessariò colligi.

Vt ad rationem istam non minus plenè quàm planè respondeamus, animadvertendum est, infallibilem istam Dei prænotionem, quam pro re concessa adversarii sumunt,a nobis non admitti,nisi priùs probetur. Probari autem posse videtur,uno ex tribus modis, vel quia Dei natura per se eam omninò requirat, adeò ut impium sit eam negare: vel quia nullo modo sit verisimile,rem aliter se habere,etiamsi Deo volente aliter se habere potuisset: vel deniq;, quia id ex sacris testimoniis planum fiat.

Quod ad primum attinet, non videntur adversarii eo ulla ratione uti posse. Etenim cùm nolint, cum Dei prænotione ista hominis libertatem ulla ex parte posse consistere, quemadmodum ex ipsa eorum ratione apparet, si Dei prænotionem ipsius Dei natura omninò requireret,sequeretur,ne Deum quidem ipsum homini libertatem concedere posse aut potuisse: quod certè non planè impium modò, sed etiam ipsorum decretis contrarium esset. Statuunt enim ipsi quoq; primum hominem ante lapsum liberum arbitrium habuisse. Attamen videamus,num aliquæ rationes sint,quibus probari videatur,fieri nullo modo posse, quin Deus omnia prænoscat antequàm sint, idq; ex ejus natura omninò proficisci. I.

Calvinus in instit. lib. 1. ca. 15. sect. 8.

Vna ratio videtur esse, quòd Deo sint omnia præsentia, nempe, quia ipse tempori non subjaceat, sed in æternitate perpetuò sit, in qua nihil prius,nihil posterius est,eòq; nihil præteritum,nihil futurum, sed omnia præsentia. Respondemus, Deo quidem esse omnia præsentia, verùm ea,quæ aliquo modo sunt. Namq; non entium nullæ sunt qualitates. Atqui ea, quæ nec fuerunt,nec sunt,nec certò futura sunt,nullo modo sunt. Itaq; ea Deo præsentia esse nequeunt. Ejusmodi autem sunt (aut certè nos eas esse contendimus) voluntariæ hominum actiones, quæ nondum reverà extiterunt. Quare, nisi adversarii principium petere velint, necesse est, ut ad rationem istam concludendam probent, omnia quæ fiunt, antequàm facta essent certò futura fuisse: hoc autem illud est reverâ, quod in controversia est, & quo probato, nos statim manus daturi sumus. Præterea dicimus, rationis confirmationem quam afferunt,nullius momenti esse. Tempus enim æternum est, quidquid Theologi nostri contra disputent, semperq; & fuit & futurum est,ut & præteritum aliquid,& præsens,& futurum sit. Nec verò in mundi creatione, ut ipsi arbitrantur, tempus primùm extitit, I.

ſed tantummodò temporis menſura quædam. Neq; enim dies & noctes, ipſeq; univerſus cælorum & ſolis reliquorumq; aſtrorum curſus ipſum tempus ſunt, ipſumvé efficiunt, ſed illud metiuntur tantùm, atq; diſtinguunt. Quamobrem ipſius quoq; Dei reſpectu aliquid præteritum, aliquid verò præſens, aliquid etiam futurum eſt. Quod ſi minùs concedatur, illud tamen certiſſimum eſt, eorum quæ ab hominibus fiunt reſpectu ita rem ſe habere. Ex quo conſequitur, cum de illorum ſcientia, quam Deus habeat, agitur, neceſſe eſſe, ut præterita tanquam præterita ſciat, præſentia tanquam præſentia, futura tanquam futura: quale enim ſcibile eſt, talem ſcibilis ſcientiam eſſe oportet. Itaq; ea quæ nondum ſunt reverâ, licèt certò futura ſint, ne ipſius quidem Dei reſpectu ſunt reverâ, tantum abeſt, ut ea reverâ ſint Dei reſpectu, quæ certò futura non ſunt: tales enim nos, ut dictum fuit, hominũ voluntarias actiones, quæ nondum reverâ extiterunt, eſſe contendimus.

2. Alterius rationis loco eſſe poteſt, quòd Deus ſit omniſciens. Nam ſi Deus aliquid futurum non nôſſet, non omnia ſciret. Reſpondeo, Deus omnia ſcit, quæ ſuâ naturâ ſcibilia ſunt, quemadmodum omnia poteſt, quæ ſuâ naturâ poſſibilia ſunt. Verùm ſicut quædam ſunt, quæ ſuâ naturâ fieri nullo modo poſſunt, & idcircò ea Deum facere poſſe nulla ratione dici poteſt, nec tamen ipſius omnipotentiæ quidquam derogatur: ita quædam ſunt, quæ Deus ſcire nulla ratione dici poteſt, nec tamen ipſius omniſcientiæ quidquam derogatur. Ex ipſius rei natura, exempli cauſa, nulla ratione fieri poteſt, ut factum infectum reddatur. Itaq; ſi quis affirmare velit, Deum id quod factum eſt infectum reddere poſſe, meritò ab omnibus deridebitur. Pari ratione, ſi quis dicat, Deum ea ſcire, quæ nullo modo ſunt, deridendus erit. Quæ enim nullo modo ſunt, ea ex ipſius rei natura nullo modo ſciri poſſunt. Nec verò in Deo ullum eſt vitium aut imperfectio, etiamſi quædam eum facere poſſe, quædam ſimiliter eum ſcire, affirmari nequeat, quippe, quia res illæ nulli potentiæ aut ſcientiæ ſunt obnoxiæ, nec ullam omninò paſſivam potentiam aut ſcientiam admittunt. Nullo autem modo eſſe ea quæ nondum extiterunt, nec certò futura ſunt, jam ſatis oſtenſum eſt. Quare hic quoq; ab adverſariis tacitè principium petitur. Tacitè enim ſumunt, quæcunq; fiunt, antequàm fierent certò futura fuiſſe, quod illud ipſum reverâ eſt, de quo diſputatur, quodq; nos prorſus negamus. Non rectè igitur in ipſa ratione nectenda dictum eſt: Si Deus aliquid futurum non nôſſet, non omnia ſciturum eſſe: quaſi verò quicquid fit, id futurum eſſet, antequàm fieret. Fatemur nos quidem,

ſciri

ſciri a Deo omnia, quæ futura ſunt, ſed interim negamus, ea quæ fiunt, ſi contingentia ſint, futura fuiſſe antequàm fierent.

Sed dicet aliquis. Igitur ſi iſta futura fuiſſe negas, ſequitur ea fuiſſe non futura: quomodo igitur fieri potuerunt, ſi erant non futura?

Sciendum eſt, futura contingentia antequàm fiant, nec futura eſſe, nec eſſe non futura. Vnde illud dictum eſt: De futuris contingentibus non eſt determinata veritas, ſunt enim iſta ad utrumq;. Et affirmare quidem poſſumus antequàm fiant, ea vel futura eſſe, vel non futura, hoc pacto: illud aut erit, aut non erit, ſed neutrum tamen aſſerere poſſumus. Regula enim illa, De qualibet re eſt affirmare vel negare, in futuris contingentibus locum non habet. Ariſtoteles libro de interpretatione, cap. 9.

II. SED jam de ſecundo modo agamus, & videamus, an veriſimile ſit, Deum voluiſſe omninò omnia ſcire antequàm fiant, etiamſi aliter eſſe potuiſſent, id eſt, conſideremus, utrum veriſimilius ſit, Deum nullam libertatem homini relinquere voluiſſe, ut ipſe prænôſſe omnia poſſet? an verò libertatem aliquam homini dediſſe, ſeq; iſta prænotione privâſſe? Ex ratione enim adverſariorum, ut dictum eſt, colligitur, eos nolle libertatem hominis & Dei prænotionem iſtam ſimul conſiſtere poſſe, quod nos quoq; non modò fatemur, verùm etiam, ut poſteà clarius apparebit, urgemus atq; contendimus, quatenus id, quod Deus certò præſcivit, ut certum etiam jam in ſe ipſo ſit, neceſſe eſt, hominisq; libertatem a ſe penitùs excludit. Iam verò, ſi libertas omnis homini adimatur, ea omnia abſurda ſequuntur, quæ enumerata ſunt a nobis, in initio hujus de hominis libertate diſputationis; & Deus nonnullorum vitiorum eorumq; graviſſimorum turpiſſimè inſimulatur, quæ hîc repetere neceſſe non eſt. At verò, etiamſi Deus non omnia noſcat antequàm ſint, nihil tamen abſurdi inde apparet. Cui enim uſui, obſecro, iſta prænotio eſſet? An non ſatis eſt, Deum cuncta regere perpetuò ac gubernare, nec ipſo planè nolente quidquam fieri poſſe: ſed eum ubiq; ſemper, ita ſcientiâ ac potentiâ ſuâ præſtò eſſe, ut omnes hominis conatus & perſpicere, & ſi ſibi viſum fuerit impedire poſſit, infinitâq; ſuâ ſapientiâ (quidquid homo moliatur aut moliri queat) omnia ad ſui gloriam convertere, & qua ratione, prout hominis conatus fuerit, ſibi agendum ſit, jam anteà, ſi ita placet, conſtituiſſe? Certè prænotio iſta, tantum abeſt ut aliquid Deo tribuat, ut potiùs illi nonnihil adimat, id eſt, curam perpetuam, quam rerum humanarum gerit, aliqua ſaltem ex parte tollat atq; obſcuret, & otioſum quodammodo eum reddat. Nam, quid attinet Deum quæ ab hominibus fiunt perpetuò contemplari atq; animadvertere, ſi ea jam anteà novit, quàm fierent?

rent? quid item ea pro arbitratu suo moderari, si jam anteà certissima erant, nec nisi uno modo esse poterant? Deniq; humanarum actionum inspectio ac moderatio perpetua, quæ & in sacris literis passim Deo tribuitur, & ejus summum in homines imperium ac gubernationem, quàm maximè demonstrat, prænotione ista omninò labefactatur, & tantùm non funditùs evertitur.

III. RESTAT tertius modus, qui nobis in duas partes distribuendus est. Primùm enim de iis testimoniis agemus, in quibus in universum dici videatur, Deum quæ fiunt, jam anteà certò novisse. Deinde illa examinabimus, ex quibus singulares quasdam Dei prænotiones elici appareat, unde, omnium rerum prænotionem Deum habere, colligi posse videatur.

Caput IX.

Loci sacrarum literarum, ex quibus in universum probari videtur, Deum cuncta prænosse quæ fiant, & eorum explicatio.

I. VT igitur de primis testimoniis videamus, primo loco examinanda sunt verba illa Susannæ, Danielis 13.42. quæ in vulgata editione sic leguntur: *Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, qui nôsti omnia antequàm fiant.* Iam verò, ex istis verbis non intelligendum est, Deum omnia nôsse, antequàm ulla ratione sint, sed antequàm, licèt jam aliquo modo sint, oriantur quodammodo atq; existant, id quod ex Græco fonte satis intelligi potest, ubi scriptum est, *πρὶν γενέσεως αὐτῶν.* Metaphora enim est, ducta ab iis quæ nascuntur, quæ etiam ante ipsum ortum sunt, quatenus jam sunt concepta. Et sensus est, Deum cuncta nôsse, etiam cum adhuc latent in hominis corde, necdum ad ipsum effectum sunt perducta, simulatq; enim homo aliquid animo concepit, ut faciat, id Deo notissimum est, atq; hac ratione Deus rem novit, antequàm fiat. Verùm nos non de ista prænotione agimus, sed de ea, quâ aliquid cognoscitur, antequàm id ullo modo sit. Sic autem locuta est Susanna, ut ostenderet, se ne cogitâsse quidem ea facere, de quibus a pessimis illis senibus accusata fuerat, ut meritò Dei opem implorare auderet, quippe, quæ non coram hominibus tantùm, sed etiam coram ipso Deo innocens atq; inculpata ea in re esset. Quamvis au-

vis autem historia illa apocrypha sit, libuit tamen insignem locum silentio non præterire.

SECUNDO, videndum est quid sibi velit Deus, apud Esaiam cap. 41. non procul a fine, cum ait: v: 23. *Annunciate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus, quia Dii estis vos.* Namq; ex his verbis apparet, proprium Dei esse, futura prædicere, & propterea etiam prænôsse. De vera enim prædictione sermonem esse clarè liquet. Responsio ad istum locum & Dei verborum explanatio ex iis colligitur, quæ anteà disputata fuerunt. Fatemur enim Deum cuncta, quæ futura sunt, prænoscere: sed negamus, omnia quæ eveniunt, antequàm evenirent futura sive eventura fuisse. Multa enim eveniunt, quæ non evenire planè poterant, & sic eventura fuisse prorsus affirmari nequit. 2.

TERTIO, sunt qui afferant atq; etiam inculcent locũ illum in epistola ad Hebr. cap. 4. 13. *Omnia autem nuda & aperta sunt oculis ejus, ad quem nobis est sermo.* Locus iste afferri nullo modo meruit, quippe in quo, de iis quæ jam sunt, manifestus sit sermo, atq; ex antecedentibus appareat, nihil aliud dicere voluisse Apostolum, quàm id quod passim scriptum est, Deum renes & corda ipsa hominum scrutari, adeò ut intimos quoq; eorum recessus notissimos habeat, nec aliquid prorsus ibi adeò latére possit, ut Dei oculis nudum & apertum non sit. Legatur locus, & rem sic se habere sine dubio intelligetur. 3. Psal: 7. 10. Hier. 11. 20. & 17. 10. & 20. 12.

QVARTO, inspiciendum est, quis sit sensus verborum Iacobi Apostoli Act. cap. 15. 18. Cujus loci tres sunt lectiones: Vna veteris interpretis, Altera Complutensis editionis, Tertia codicum communium Græcorum. Vetus interpres habet, *Notum a Domino a seculo est opus suum.* Quæ verba nihil aliud significant, quàm Deum opus illud de quo ibi erat sermo, ab ipso ævo cognovisse, id est, facere decrevisse. Nam hoc sensu cognoscendi verbum usurpari posteà videbimus. Quidquid sit, id tantùm ex verbis istis colligi potest, Deum vocationem gentium (namq; hoc erat ipsius opus illud) jam a seculo cognitam habuisse. Sed quid ex prænotione ista sui operis, ad prænotionem humanorum factorum stabiliendam colligi potest? In Complutensi similiter editione simpliciter scriptu est, ἃ ἐστι γνωστὰ ἀπ' αἰῶνος αὐτῷ. *Quæ sunt ipsi nota a seculo.* Vnde nihil colligi potest, nisi ea de quibus ibi verba fiebant, nota fuisse Deo ab æterno; ea autem opera ipsius Dei esse, inter omnes constat, & sacræ literæ passim testantur. Quin etiam ibidem proximè dictum fuerat, Deum facere illa omnia. 4.

Restat vulgata Græcorum codicum lectio, quæ Latinè ita sonat: *No-*

ta a seculo sunt Deo omnia opera ipsius. Ex quibus verbis tantum abest, ut colligi possit, omnia prorsus Deo nota esse antequàm sint, ut potiùs contrarium colligi posse videatur, nempe, quædam esse ex iis quæ nondum sunt, quæ Deo a seculo non sint cognita. Quid enim attinebat, operum Dei nominatim mentionem facere, si nihil planè esset, quod a seculo Deo cognitum non fuisset? Quanquam Erasmus & Tigurini ita locum interpretantur, ut ad ea tantùm omnia Dei opera verba Iacobi accomodentur, de quibus locutus fuerat. Articulum enim ut alibi quoq; fieri debere contingit, pronominis loco accipiunt, & τὰ ἔργα, *hæc opera* convertunt. Quod si admittere velimus, tantò magis suspicari licebit, ex loco isto prænotionem Dei, de qua disputamus, non modò non confirmari, sed etiam everti: quippe, ex quo ne omnia quidem Dei opera a seculo illi fuisse cognita intelligi queat, sed quædam tantummodò, qualia ea erant, de quibus ibi verba fiebant.

Cæterùm animadvertendum est, Dei opus propriè non id omne dici posse, quod Deus operatur, sed illud demum, quod ex sola ejus voluntate pendet, nec ad hominis actiones respectum habet, qualis fuit gentium vocatio. Et hæc rectissimè fortasse dicentur illi a seculo omnia nota esse. Non dubitamus autem, quin multò plura testimonia in sacris literis extent, unde prænotio ista Dei rerum omnium in universum videatur colligi posse. Verùm nõ dubitamus etiam, quin ea, quæ per nos ad quatuor ista dicta sunt, si cum iis conjungantur, quæ ante disseruimus, satis sint, ad illa omnia, quæ inde colligi posse videntur, diluenda, & ad testimonia ipsa dilucidè explicanda.

Caput X.

Loci sacrarum literarum, rationesq́ inde desumptæ, ex quibus Deum quædam prænôsse constet, unde colligi posse videatur, eum omnia scire, antequàm fiant, & ad eos responsio.

1. INTER paucos quosdã, quos allaturi sumus, ejusmodi locos, is erit primus, qui habetur, cap. 18. libri Gen. ℣ 17. 18. 19. ubi secũdùm vulgatã editionẽ sic scriptum est: *Dixitq; Dominus, num celare potero*

Abra-

Abraham, quæ gesturus sum, cùm futurus sit in gentem magnam & robustissimam, & benedicendæ sint in illo omnes nationes terræ. Scio enim quòd præcepturus sit filiis suis, & domui suæ post se, ut custodiant viam Domini, & faciant judicium & justitiam, ut adducat Dominus propter Abraham, omnia quæ locutus est ad eum. Ex quibus Domini verbis, satis constare videtur, ipsum de Abrahamo quædam prænovisse ex eorum numero, quæ minùs prævideri posse videantur, quæ scilicet ipsius hominis voluntatem requirunt, quale sine dubio est factum istud præcipiendi filiis suis, &c. Nam si ea ipsa, quæ hominis voluntatem omninò requirunt, prænovit Deus, quidnám evenire potest, quod ille non prænoverit? Pro responsione animadvertendum est primùm, in iis quæ hominis voluntatem omninò postulant, distinguendum esse inter bona & mala. De malis posteà videbimus. Bona autem ideò possunt sæpè a Deo præsciri, quia nihil impedit, quominùs Deus certus auctor sit multorum bonorum, quæ voluntariè, id est, non coactè, quamvis necessariò ab homine fiunt: hoc enim est, Deum illorum esse auctorem. Locus autem de bonis manifestè loquitur. Deinde sciendum est, perperam conversum fuisse a vetere interprete locum istum, quamvis ei Tigurini astipulentur. Non dicitur enim in Hebræo codice, *Scio enim, quòd præcepturus sit filiis suis, &c.* Sed ut Vatablus monet, *Novi enim eum, ut præcipiat filiis suis, &c.* qui statim subjungit quædam subaudienda: Nequaquam celabo eum, cùm noverim eum justum & pium, nequaquam, inquam, celabo eum, ut præcipiat filiis suis, &c. Quorum verborum sententia, longè alia est ab ea, quæ ex vulgata editione colligitur, nec cum quæstione nostra aliquid commune habet, tantumq; abest, ut Dei præscientia, de qua disputamus, eo loco stabiliatur, ut potiùs labefactetur. Nam, si Deus cuncta certò prænôsset, quid attinebat, cum ex eo, quod jam in Abrahamo erat, sibiq; erat cognitum, id quod Abrahamus, si eum non celâsset &c, facturus esset, colligere, & quodammodo argumentari? Postremò, diligenter considerandum est, etiamsi in textu non dicatur, Abrahamum Domini verba intellexisse, tamen verisimile esse, ut is ea intellexerit; Deusq;, etiamsi dixisset, se scire, Abrahamum ea esse facturum, quæ ibi memorantur, tamen ita locutus fuerit, ut Abrahamum interim officii sui admoneret, & obliqua sed perquamaccommoda & venusta quâdã ratione eum doceret, quid sibi suisq; faciendum esset, si ipsius Dei promissa consequi vellent. Deniq; nulla causa est, cur Deus dicere non potuerit, se scire, quid facturus esset Abrahamus, etiamsi id certò non prænoverit. Inducitur enim Deus sæpissimè humano more loquens, præsertim cum ea in re nihil

nihil eſt periculi. Solent autem homines affirmare ſe ea futura ſcire, quæ planè veriſimile eſt futura eſſe, & quorum neceſſariæ cauſæ jam adſunt, licèt illæ, priusquàm ea fiant, ceſſare poſſint: quemadmodum jam aderat, etiamſi ceſſare poterat, ſumma illa Abrahami pietas, quæ cauſa neceſſaria erat eorum, quæ ibi facturum eſſe Abrahamum (ſi ita libet) Deus affirmavit.

2. SECUNDUS locus, qui nullo pacto ſilentio prætereũdus videtur, eſt cap. 31. Deut. verſ. 16. & 20. ubi Deus diſertè Moſi prædicit futurum, ut populus ipſo mortuo fornicetur poſt Deos alienos, ſeq; derelinquat, & irritum faciat fœdus, quod cum eo pepigerat. Hìc enim de futuris malis ſeu peccatis agitur, quæ ideò Deo ita nota fuiſſe affirmare, quia futura omninò decreviſſet, impium prorſus videri debet, præſertim cùm ipſe minetur, ſe propter peccata illa graviter populum multaturum. Reliquum eſt igitur, ut idcircò ea prænoverit, quia cuncta quæ fiunt, ante cognita habeat. Reſponſio ex his colligi poteſt, quæ modo a nobis diſputata ſunt. Neq; enim ideò peccata iſta Deus futura prædixit, quia ea certiſſimè futura nôſſet, ſed quia ſic planè veriſimile erat. Patet hoc ex eo, quòd infra idem Deus rationem reddens, cur ante
℣.21. non ſemel prædixiſſet populum peccaturum eſſe, ſic loquitur: *Nam cognovi figmentum*, (ſive imaginationem ejus) [&] *id quod ipſe facit hodie, antequàm introducam eum in terram, quam juravi* (ſubintellige me daturum illi) ſic enim eſt in Hebræo. Ex eo igitur, quod Deus videbat populum illum, dum ab ipſo Deo pendére planè debuiſſet, a quo videlicet promiſſam terram expectabat, cogitationibus pravis repletum eſſe, & corde ad idololatriam valdè propenſo, quemadmodum facta ipſa jam comprobaverant, colligit futurum, ut multò magis eâ cordis malitiâ ſint prædití, req; ipſa idololatræ evadant, cum jam promiſſam terram adepti fuerint, & jam quod ab ipſo Deo præcipuè expectabant
℣ 27. obtinuerint. Nam Moſes quoq; inferiùs ſimili modo colligit & ait, ſe nôſſe contentionem & rebellionem ipſorum, id eſt, eorum ad iſta propenſionem, & quòd ſint duræ cervicis, & ait, ut eſt in Hebræo: *Ecce adhuc me vivente vobiſcum, hodie rebelles fuiſtis cum Iehova, & quantò magis poſt mortem meam?* Ex quo apparet, per hunc quoq; locum, quemadmodum per ſuperiorem, potiùs tolli quàm confirmari præſcientiam iſtam. Neq; enim opus fuiſſet, Deum ratione iſta argumentari, ſi jam, quid illi facturi eſſent, infallibili cognitione prævidiſſet. Adde, quod, ut ſuperiùs dictum eſt, monere potiùs, quàm certò aliquid prædicare voluit Deus; & ſolemus nos, cum puerum ab aliquo errore committendo planè deterrere volumus, illi aſſeverare, ipſum omninò in erro-

in errorem illum lapsurum esse, ut tantò diligentiùs sibi caveat, ne duplici deinde pudore suffundatur, & quòd errorem commiserit, & quòd licèt præmonitus sibi non caverit, & in tacita quâdam cum præmonitore concertatione succubuerit.

TERTIUM locum faciemus eum, ubi Deus Abrahamo prædicit futurum, ut ejus posteri annis quadringentis peregrinentur in terra aliena, affliganturq; & servitute premantur. *Veruntamen* (inquit) *gentem, cui servituri sunt, ego judicabo.* Iam verò gens ista omninò peccatura erat, alioqui non dixisset Deus, se illam judicaturum, id est, puniturum. Igitur Deus ipsa peccata prænovit, & consequenter alia omnia. 3. Gen. 15. 13. 14.

Respōdeo, posse Deum & solere peccatis peccata punire, ut ex 1. cap. epist: ad Rom. inter alia sacra testimonia, præcipuè constat. Quod ita tamen intelligendum est, ut Deus non sit autor culpæ, nec ejus rei unde culpa proficiscitur, id est, malitiæ & perversæ volutatis, sed ipsius facti sive operationis duntaxat. Potuit igitur Deus (imò id certissimum esse debet) auctor esse servitutis & afflictionis populi sui, ut ea ratione Ægyptios, ob idololatriam, quâ inter alia scelera, præ cęteris populis, semper infames fuère, graviter puniret: non modò quia ipsum turpiter peccare, ut Ægyptii faciebant, populum illum innoxium affligendo, a cujus majoribus ingentibus beneficiis affecti fuerant, pœna est non levis, sed etiam, ut inde eos eò graviùs puniendi occasionem nancisci posset: nec verò ipse Ægyptiis malam illam mentem malumq; animum indiderat, unde culpa ejus afflictionis, tanquàm peccati proficiscebatur, sed eam in ipsis invenerat, quâ ad judicium istud suum exequendum, quodammodo abusus est. Itaq; mirum esse non debet, si afflictionem istam Deus tanquam certissimè futuram, prædicere potuit, non quidem ex prænotione quâdam inexplicabili & incomprehensibili omnium quæ fiunt, sed ex decreto suo. Vbi tamen animadvertendum est, decrevisse quidem ab initio Deum, ut populus suus ab una aliqua gente affligeretur, sed ut ea gens Ægyptii ipsi forent, non ante decrevisse, quenquam affirmare posse, quàm in Ægyptum populus translatus est. Cæterùm, solere Deum ex eo facto, cujus ipse sit auctor, occasionem quodammodo captare aliquem puniendi, ostendit locus apud Hierem: cap. 25. 11. 12. qui huic nostro est persimilis. Prædicit enim ibi Deus futurum, ut populus suus serviat populo & regi Babylonio annis 70. deinde addit, se post 70. illos annos visitaturum super regem Babylonis & super gentem illam eorum iniquitatem. Et tamen, ut ex omnibus prophetis perspicuum est, illius servitutis auctor erat ipse Deus, ut populum suum castigaret. Nam si quis dicat, Deum non

V. 24. 26. 28. &c.

non de iniquitate redigendi in servitutem Iudaicum populum, sed de aliis Babyloniorum iniquitatibus visitandis verba facere, idem dici poterit de loco nostro, nempe, verbum *Iudicabo* non ad afflictionem illam, quâ populum Israeliticum Ægyptii pressuri erant, referendum esse & accommodandum, sed ad alia Ægyptiorum scelera, quibus jam pridem commeriti fuissent, ut eos Deus puniret, & propter quæ eos dignos judicavit, quorum operâ ad affligendum populum suum uteretur. Sed de tota hac materia aliquid explicatiùs infra à nobis disputabitur. Hæc, quod ad præsens institutum attinet, satis erunt.

4. QVARTUM locum illum statuemus 1. Sam. 13. 13. unde ex Samuelis verbis cõstat, Deum, nisi Saul peccâsset, ejus regnum super Israëlem, in perpetuum sive in æternum stabiliturum fuisse. Nam si hoc verum est, necesse omninò esse videtur, ut Saulis peccatum multò ante a Deo prævisum fuisset, siquidem Deus jam inde ab eo tempore, quo Iacob filiis suis ventura prædixit, aut decreverat, aut certè prænoverat, regnum in tribu Iuda, ex qua Saul non erat, constituendum esse, & sic necessariò a Saule ejusvé posteris esse auferendum, quod tamen factum non fuisset, nisi Saul peccâsset. Prævidet igitur Deus peccata, &c.

Gen. 49. v. 8. 9. 10.

Possemus ad locum & ratiocinationem istam, Vatabli verbis respondere, qui supradicto loco, ad verbum *perpetuò* sic annotat, id est, longo tempore. Vox Hebræa *Olam* propriè significat tempus, quod est intermedium inter duo iubilæa, longo igitur tempore: nam regnum tribui Iudæ debebatur. Verùm, quia significatio vocis Hebrææ *Olam* mihi non parùm suspecta est, videturq; ea vox omninò vel æternum, vel nimis longum tempus significare, idcircò crediderim ego rectiùs dici posse, perpetuitatem siue æternitatem, aliam esse absolutam, aliam verò non absolutam. Absolutam vocamus eam, cum aliquid æternum dicitur per se, id est, nullius alterius rei respectu, ut cum vita futura nominatur, quæ nobis promissa est. Ea enim æterna dicitur, non quidem alterius rei, sed sui ipsius tantùm respectu. Itaq; nisi hyperbole aliqua in verbo subsit, intelligendum est, cum ejusmodi æternitas nominatur, rem cui illa tribuitur nunquam omninò defecturam. Non absolutam autem illam æternitatem vocamus, cum aliquid æternum dicitur non per se, sed alterius rei respectu, ut cum, exempli causâ, David psalmo 145. v. 1. 2. ait, se laudaturum nomen Domini in sempiternum. Respicit enim ista æternitas ipsum Davidem, qui æternus ipse futurus non erat: & idcircò nihil aliud sibi vult David, quàm se laudaturum nomen Domini, donec vita sibi suspeditaverit, & sic sui respectu semper & perpetuò, donec (inquam) ipse erit, ut psal. sequenti scriptum videmus: *Laudabo*

dabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quamdiu ero. Alioqui si omninò in æternum se laudaturum Dominum dicere voluisset David, sibi ipsi adversatus fuisset, qui Psal. 115. v. 17. & alibi ait, mortuos Dominum non laudare, & propterea nonnunquam, ut Psal. 6. v. 5. 6. Deum orat, ut se ab imminente morte defendat & liberet: *Quoniam*, inquit, *non est in morte memoria tui, in inferno quis confitebitur tibi?* Cum igitur Samuel ait, nisi Saul peccâsset, Deum ejus regnum super Israëlem in æternum stabiliturum fuisse, dicimus, hanc esse æternitatem minimè absolutam: nam ipsius Saulis, & posteritatis ipsius respectu id dicitur, atq; idem est hoc loco *in æternum*, quod, quàmdiu tu posteritasq; tua fuerit. Potuisset igitur Saul non peccare, & sic regnum ab ejus familia nunquam auferri, & tamen dari, non ita post longum tempus, regnum tribui Iudæ, nempe quia Deo ita volente defecisset ejus posteritas. Verùm, propter ejus peccatum factum est, ut ipso adhuc vivente David in regem unctus fuerit, & ipso mortuo regnũ possederit, quamvis ejus posteritas non defecisset, sed (ut ejus filios qui vel ex concubinis nati erant, vel celeriter post ipsius mortem interierant, reticeam) Mephibosethus ejus nepos superstes esset, qui & diu vixit, nec posteri ejus unquam defecerunt, sed in numerum ingentem excreverunt, ut constat ex cap. 8. & 9. lib. 1. Paralip. ubi iste Mephibosethus Meribbaal appellatur. Sed jam ad alia transeamus. Quos hucusq; attulimus & examinavimus locos, ex vetere Testamento sumpsimus, nunc quosdam paucos ex Testamento novo proferre libet.

Psalm. 146. 2.

1. Par. 8. 34. & seq. 9. 40. & seq.

QVINTO igitur loco Christi prædictionem afferemus, cum Petro ait futurum, ut antequàm gallus cantet bis, ter ipsum neget. Christum enim negare peccatum est, & quidem maximum, cujus Deum auctorem facere, summa videtur impietas. Itaq; necesse est, ut Christi prædictio ista, ex Dei prænotione illa, de qua disputamus, omninò pependerit. 5.

Marc. 14. 30.

Respondeo, peccatum quidem esse Christum negare, idq; maximum, sed tamen Petrum propter temeritatem suam promeritum fuisse, ut in ejusmodi scelus laberetur, & divinâ gratiâ, quâ ab ipso abstinere potuisset, prorsus destitueretur, ex cujus gratiæ subtractione, jam a Deo in Petri temeritatis & arrogantiæ pœnam decreta, unde necessariò negatio ista occasione oblata consecutura erat, prædicit illam Christus, non autem ex aliqua alia Dei prænotione: nec alia prætereà re opus fuit, nisi ut occasio Christum negandi Petro daretur, id quod ipsum Deum curâsse, id est, effecisse, ut ab ancilla illa aliisq; interroga-

retur, & ex numero diſcipulorum & comitum Chriſti eſſe diceretur, nihil abſurdi continet.

6. Sextò, tanquam locum unum afferre poſſumus prædictiones
Mat.24.5. non paucas, quæ in novo Teſtamento leguntur, de adventu falſorum
Marc. 13.6. Doctorum & Prophetarum, ut ipſius Antichriſti: quis enim negare po-
Luc.21. 8. Act.20.29. terit, ea quæ de ipſis prædicantur, gravia eſſe peccata & ſumma ſcelera?
2.Theſſ.2.3. Pro reſponſione conſidera. Deum ſolere falſos Prophetas excitare, ut
1.Tim.4. 1. 2.Tim.3. 1. tentet atq; exploret ſuos, quemadmodum colligi poteſt ex iis, quæ
1.Petr.2. 1. Iud. ℣. 4. ſcripta ſunt Deut.13. v. 3. id quod propter alias quoq; cauſas ipſum fa-
2.Theſſ.2. cere declarant ſacræ literæ, & Paulus ad Theſſal. ſcribens diſertè ait,
10. 11.12. Deum iis qui pereunt miſſurum eſſe operationem erroris, ut credant mendacio. Igitur potuit Deus per divinos viros, perq; ipſum Chriſtum, adventum falſorum Prophetarum prædicere, non quia id prævidentia inexplicabili prænôſſet, ſed quia ſic futurum decreverat. Quod ſi quis objiciat, in ejuſmodi prædictionibus, non rarò etiam prædictum fuiſſe, multos futuros, qui falſis illis Prophetis fidem adhibeant, jam Paulus, loco quem modo citavimus, pro nobis reſpondet, atq; oſtendit, hoc ipſum Dei conſilio fieri: id quod intelligendum eſt, non quidem, quia Deus ratione quâdam prorſus incomprehenſibili, multos futuros anteà noverit, qui digni ſint, quibus efficacia illa erroris mittatur; verum quia, cùm ejuſmodi homines ii ſint, qui veritati non obediunt, ut ibidem Paulus ait, ii verò qui veritati non obediunt, aut peſſimi quidam & perverſi ſint homines, aut ejuſmodi, qui nimis negligentes in rebus divinis ſint, quorum ſemper ingens fuit & futurus eſt numerus, certum eſt non defuturos unquam, qui ea punitione Dei ſint digni.

7. Septimò, ad prænotionem iſtam confirmandam videtur afferri poſſe id quod ſcriptum eſt, ad Rom. cap. 8. v.29.30. de Deo. *Nam quos præſcivit & prædeſtinavit conformes imagini filii ſui, ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædeſtinavit, hos & vocavit: & quos vocavit, hos & juſtificavit: quos autem juſtificavit, illos & glorificavit.* De quo loco quoniam inferiùs agendum erit diligenter, hîc nihil aliud dicemus, quàm verbum προέγνω quod *præſcivit* reddidit vetus interpres, commodè *elegit* vel *ante elegit* reddi potuiſſe. Nanquod in eâdem epiſtola cap. 11.2. ſcriptum eſt, *Non repulit Deus plebem ſuam, quam præſcivit*, in Græco eſt προέγνω, id eſt, *ante elegit*, & jam pridem plebem ſuam eſſe voluit. Et in Pſal. 1. 6. ſcriptum eſt, Dominum nôſſe viam juſtorum, id eſt, eligere atq; approbare. Porrò verbum γινώσκω, ex quo προγινώσκω, unde προέγνω, decernere ac ſtatue-

ac statuere etiam significat. Nam & apud Latinos verbum *Scisco*, quod primaria & antiqua sua significatione, sciendi seu cognoscendi sensu efferebatur, passim pro statuo & decerno usurpatur. Quocirca προέγνω non incommodè in loco nostro antecedens decretum, non autem simplicem prænotionem declarare posset. Cæterùm, quæ sit loci sententia, infra explicabitur.

OCTAVÒ, diligenter considerandum videtur, id quod scriptum est 1. Petr. 1. 20. Christum agnum esse præcognitum, ante constitutionem mundi: sive enim ipsum præcogniti nomen, ut quidem nos existimamus, decretum significat, sive prænotionem declaret, omninò videtur ex Petri verbis colligi, ante conditum mundum jam certum fuisse, Christum occidendum & mactandum fore, id quod ex multis aliis sacrarum literarum testimoniis intelligi posse non pauci existimant: Atqui Christus ideò mortuus est, ut peccata nostra tolleret: Igitur peccata nostra ante mundi constitutionem Deo cognita erant. 8.

Respondemus primùm, nec à Petro apertè dici, nec fortasse alibi legi, ante conditum mundum decretum fuisse, ut Christus mactaretur. Petrus quidem nihil aliud affirmat, quàm Christum, qui mactatus fuit, ante mundi constitutionem præcognitum fuisse, quod nos etiam confitemur: sed non tamen, tanquam mactandum. Deinde dicimus, satis ante conditum mundum decretum fuisse, ut Christus mactaretur, si Deus decrevit, hominibus peccantibus Christum mactandum tradere. Neq; enim conditio decretum tollit, & adveniente conditione decretum fuisse simpliciter dici potest. Cùm igitur homines peccaverint, jam simpliciter dici potest, decretum fuisse ante orbem conditum, ut Christus mactaretur, etiamsi sub ea conditione decretum fuerit, videlicet, si homines peccâssent. Atqui, si sub ea conditione decretum factum esset, jam apertè constaret, nostra peccata ante mundi constitutionem prævisa non fuisse. Itaq; nihil soliditatis habet argumentatio ista, ex eo ducta, quòd ante mundum conditum decretum fuisset, ut Christus mactaretur. Cæterùm, quia certum est, Deum ante mundum conditum de mittendo Christo decrevisse, ne quis ex eo hominum peccata prævisa fuisse colligat, sciendum est, Christum quidem, postquàm homines peccaverant, ad ipsorum peccata delenda venisse: sed venturum tamen fuisse, etiamsi homines non peccâssent. Venturus enim erat, ad immortalitatem nobis dandam, quâ, ut supra visum est, ab ipso creationis initio, primus homo caruit, quæ immortalitas, cum peccatorum reatu, aut ipsis peccatis, consistere nullo modo potest. Propterea meritò dicitur, filium Dei apparuisse, ut dissolveret opera Diabolio, 1. Ioh. 3. 8.

boli, id est, peccatorum reatum, ipsaq; peccata tolleret. Et hæc satis in præsentia esse volumus.

Multa alia sunt testimonia sacra, ex quibus prænotio ista divina probari posse videtur, ad quæ omnia facilè respondebit, quisquis quæ supra disputata sunt rectè perpenderit atq; perceperit. Ex quibus hæ
1. quatuor quasi regulæ colligi possunt: Prima est. Quòd, si testimonium loquitur de bonis operibus certò prævisis, sine dubio ea Deus
2. ipse decrevit. Secunda. Quòd, sive de bonis, sive de malis operibus loquatur, fieri potest, ut prædictio sit ex planè verisimilibus tantùm,
3. ob idq; non certa, neq; ex prænotione de qua quærimus. Tertia. Quòd monitio potiùs, vel boni faciendi, vel mali vitandi, esse potest.
4. Quarta. Quòd, si certa mali operis prædictio erit, ipsum quidem o-
5. pus a Deo decretum fuerit, non autem cordis malitia. De rebus indifferentibus hîc non loquitur, quas nemo non videt ideò prædici posse, quia decretæ fuerint: si quis tamen velit ex hoc quintam regulam constituere, poterit.

Caput XI.

Conclusio in hac de Dei Præscientia quæstione.

CVm igitur nulla ratio, nullus sacrarum literarum locus sit, ex quo apertè colligi possit, Deum omnia quæ fiunt, scivisse antequàm fierent, concludendum est, minimè asserendam esse a nobis istam Dei præscientiam: præsertim, cùm & rationes non paucæ, & sacra testimonia non desint, unde eam planè negandam esse appareat. Quod ad rationes attinet, eæ majore ex parte ex iis colligi possunt, quæ supra disputata sunt: sed inter omnes ea potissimùm attendenda est, quam solam hoc loco statim explicabimus. Nam si Deus cuncta infallibili prorsus scientia novit, quæ ab hominibus fiunt, nulli dubium esse potest, quin omnia antequàm fiant jam in seipsis certa sint. Quomodo enim Deus illa certò prænovisse posset, si ipsa incerta essent? Et sanè omnes, qui prænotionē istam Dei asserūt, fatentur idcircò Deum aliquid certò prænôsse, quia id certò futurum sit. Iam verò, cùm nullus effectus sine sua proxima causa sit, quæro, quænam proxima causa sit istius certitudinis? Homo ipse profectò ejusvé voluntas esse non potest, cùm neq; hæc neq; ille adhuc sit. Siquidem Dei præ-

notio-

notionem istam, & sic rei futuræ certitudinem, non modò ortum hominis, qui eam rem facturus sit, antecedere volunt, sed ab omni æternitate eam fuisse contendunt. Oportet igitur aliam esse causam: si Deum esse dixeris, Deum omnium scelerum auctorem facies: sin aliud quidpiam, aliud etiam principium præter Deum agens atq; intelligens constitues: quorum utrumq; planè impium ac blasphemum est. Iam verò, quod ad sacra testimonia rationesq; inde sumptas attinet, illud tantùm monuisse volumus, plurimos esse locos, qui nullo pacto intelligi aut explicari queant, istâ præscientiâ admissâ: imò si ea admittatur, multa, quæ Deo in sacris literis tribuuntur, vel falsò tribui, vel ipsum Deum ejus imprudentiæ, quæ ne in hominem quidem cadere, nisi planè dementem, potest, omninò coarguere. Quis enim unquam id intelliget aut explicabit, quod scriptum est Gen. cap. 6. 6. 7. Deum propter hominum iniquitatem, quæ in terra abundaverat, contristatum fuisse? Quis illud quod ipse Dominus ait, eodem lib. cap. 22. 12. Se tum demum verè cognovisse Abrahamum Dei timore esse præditum, cum filium suum carissimum sibi immolare non recusavit? Quis item illud Esaiæ cap. 5. 4. *Quid fieri potuit ampliùs vineæ meæ, & non feci ei? Quid expectavi ut faceret uvas, & fecit labruscas?* (sic enim ex Hebræo legendum est) & infra. v. 7. *Et expectavit* (Iehova exercituum) *judicium & ecce plaga: justitiam, & ecce clamor.* Quis, inquam, hos locos & alios complures satis intelligere aut explicare poterit, si Deum infallibili scientia omnia novisse statuamus, antequàm fiant? Porrò, quomodo (exempli causâ) id vel verum esse poterit, vel Deo dignum, quod scriptum est ipsum dixisse, Num. cap. 14. 12. 22. 23. 28. 29. 30. &c. Se videlicet jurâsse, quòd introducturus esset in Chananæorum terram populum illum, & tamen propter ipsorum peccatum atq; incredulitatem se ampliùs id non facturum? Quis enim ex ipsis hominibus ita amens est, ut ex animo juret se aliquid facturum, quod se facturum minimè esse, jam probè noverit; seu causas cur id nullo modo facturus sit, jam exploratissimas habeat? Aut quid Deo indignius, quàm se aliquid facturum jurare, non animo, sed verbis tantùm? Breviter, necesse est compluribus in locis sacras literas vel corrumpere ac depravare, seu mirabilibus quibusdam interpretationibus quasi tenebris involvere, vel ad Dei ignominiam convertere, si quis Deum omnia quæ ab hominibus fiunt, antequàm fierent certò cognita atq; perspecta habuisse velit. Vbi animadvertendum est, nos eorum nomine quæ ab hominibus fiunt, non facta ipsa externa potissimùm, sed consumatam prorsus voluntatem, atq; interiora (ut ita dicamus) facta intelligere. Hæc

enim

enim, ut supra visum est, in hominis potestate a Deo posita esse dicimus, illa verò minimè; & ex his, non autem ex illis, homo a Deo judicatur.

Caput XII.

De sacris testimoniis, ex quibus colligi videtur, in hominis arbitrio nihil positum esse, & primùm de iis, in quibus id universè dici aut indicari videtur, eorumq́ explanatio.

SEquitur, ut examinatis tribus illis rationibus, quibus ostendi posse videbatur, nihil prorsus in hominis potestate esse, quod ad ejus salutem aut condemnationem pertineat, nunc de sacris testimoniis agamus, ex quibus eadem ista sententia elici posse credatur. Primùm autem de iis agemus, ubi aliquo modo universè id dici aut indicari videatur. Deinde, de iis videbimus, quæ singularia aliqua exempla continent, ex quibus idem a plerisq; hodie concludi soleat. Insigniora tamen quædam duntaxat attingemus, quibus explicatis atq; dilutis, perfacilè poterit unusquisq; per se reliqua omnia intelligere, ad eaq; convenientem responsionem accommodare.

1. Igitur primum prioris classis locum verbis illis dabimus, quæ Mo-
℣ 4. ses populo dixit, Deut. 29, in ipso ferè initio: *Nec dedit vobis Iehova cor ad intelligendum, & oculos ad videndum, atq; aures ad audiendum, usq; in præsentem diem.* Hîc Moses universum Israëlis populum alloquitur, qui peculiaris Dei populus erat, & tamen causam, cur non intelligat, non videat, non audiat, ad Deum refert, quatenus ista nōn concessit. Igitur in ipsius Dei populi potestate, nedum reliquorum hominum, non est, aliquid boni facere, sed a Dei voluntate id omninò pendet.

Respondemus, sententiam verborum Mosis longè aliam esse, quàm nuda ista verba intuenti, prima fronte videri possit. Ex iis enim quæ antecedunt, quæque sequuntur, perspicuum est, Mosen populo stupiditatem in divinis rebus, & negligentiam exprobrare velle, eumq; monere, ne deinceps idem esse pergat, sed resipiscat aliquando, Deumq; suum agnoscat, eiq; obediat. Quæ exprobratio atq; monitio nullum prorsus locum haberet, si benè agere nulla ex parte in hominis potestate esset, tantum abest, ut id Mosen dixisse sit verisimile, atq; ea ratione,

ne, quidquid verbis suis significare atq; efficere volebat, labefactâsse & funditùs sustulisse. Quinetiam dicimus, ex iisdem istis Mosis verbis satis constare, in populi manu fuisse, ut intelligeret, videret & audiret, nec per Deum stetisse, quominùs id esset, imò ut id fieret, nihil quodammodo ab eo prætermissum fuisse. Istorum enim verborum sensus est, quemadmodum (ut diximus) ex antecedentibus & subsequentibus patet: Quamvis Deus tot miranda opera, in populi conspectu ejus causâ in Ægypto primùm, deinde in deserto fecisset, quibus eos homines erudire, ad seq; ex animo colendum sibiq; confidendum adducere curâsset, illos tamen & stupidos & contumaces & incredulos perstitisse, nec dum sapere voluisse. Sciendum est enim, rectissimè dici illum non dare, qui accipientem non invenit; seu verbum dandi, propria significatione non voluntatem & curam, sed eventum effectumq; ipsum significare: si quis alicui pecuniam ex animo offerat, qui eam non accipiat, dare quidem voluisse & curâsse dicetur, non tamen dedisse. Atq; hoc sensu proprio, ut dixi, hujus verbi, videtur Paulus illud usurpâsse. 2. Tim. 2. 25. *Si forte*, vel *si quando Deus det illis pœnitentiam*, id est, si quando per Dei gratiam pœnitentiã agant: non autem simpliciter, si quando Deus velit, ut pœnitentiam agant. Hoc enim ordinaria voluntate semper vult Deus, 2. Pet. 3. 9. Itaq; de ipso eventu, deq; a Deo dandæ pœnitentiæ effectu ibi loquitur Paulus. Quocirca hîc quoq; cum dicitur, *Nec dedit vobis Iehova* &c. omninò intelligi & potest & debet, non de voluntate, sed de effectu dandi sermonem esse.

SECUNDO loco dignum quod examinetur videtur illud quod scriptum est 1. Sam. 10. ad finem, cum scilicet Samuel, Saulem jam a se Dei jussu inunctum, eidem populo regem declarâsset, atq; ut rogatus ab illis fuerat, regem ipsis præfecisset, populi partem Saulem postmodùm abeuntem comitatam fuisse, partem verò id facere renuisse, eumq; contempsisse. Hos autem scriptor appellat filios Belial, illorum verò Deum cor tetigisse ait. Ex quo constare videtur, quod rectè agamus, id omninò ex Dei voluntate pendére, adeò ut cujuscunq; Deus cor tangat, is rectè agat, cujuscunq; verò non tangat, is ut malè agat necesse sit. Responsio primùm ex iis colligi potest, quæ modò dicta sunt. Aliud enim est tangere cor, aliud velle tangere. Voluit Deus per Samuelis orationẽ totius populi cor tangere, id est, universum populum ad Saulem pro rege suo agnoscendum & colẽdum inducere, quemadmodum par erat ut facerent, non induxit tamen, & sic cor eorum reverâ non tetigit, nisi partis eorum. Cujus rei causa fuit, quòd reliqui filii Belial erant, hoc est, improbi & mali, ut ibidem scriptum est. Vnde satis

2. (margin, beside "SECUNDO loco")

ꝟ. 26. 27. (margin, beside "contempsisse")

 tis

tis intelligi potest, eos qui Saulem comitati sunt, nec improbos nec malos fuisse, & inde factum esse, ut Deus per orationem Samuelis eorum cor tetigerit. Sic Act.16.14. dicitur Deus Lydiæ purpuræ venditricis cor aperuisse, ut attenderet iis, quæ a Paulo dicebantur, id est, ut ex sequentibus colligitur, iis fidem adjungeret, non quidem, quia Deus fœminæ illius magis quàm aliorum qui aderant cor aperire voluerit, sed, quia reverâ per Pauli prædicationem aperuit, quod in multis fortasse non contigit, quia mali & improbi erant, aut certè non pii. At de Lydia ibidem affirmatur, quòd jam Deum coleret. Hæc igitur Lydiæ pietas in causa fuit, ut Deus reipsâ illius magis quàm aliorum cor aperiret. Nam qui animo est pio, facillimè vel potiùs omninò Dei verbis assentitur: contra verò qui aliter est comparatus, ut posteà latiùs explicabimus. Deinde dico, locutionem illam, *Deus tetigit cor*, ita accipi posse, ut nihil aliud significet, quàm Dei timorem, quo aliquis sit præditus. Certè in magnis Bibliis Roberti Stephani verba illa, *Quorum Deus tetigerat cor*, ad hunc modum explanantur: aliquorum, qui timebant Dominum; idemq; sensisse videtur Chaldæus Paraphrastes a Vatablo citatus, licèt de mittendo in cor a Domino timore sui ibi mentio fiat: namq; id ex ratione paulò ante a nobis exposita intelligi potest. Postremò animadvertendum est, apud eos etiam, qui liberum hominis arbitrium asserunt, in omnibus fortasse linguis receptum esse, ut id a Deo fieri dicatur, quod secundùm ejus voluntatem fit: quemadmodum a Diabolo id dicitur fieri, quod ejus voluntati est consentaneum, nec immeritò. Nam sicut diabolus, ad ea quę sibi placent committenda, continenter homines quacunq; potest ratione instigat: ita Deus, ad ea quæ sibi probâtur facienda, perpetuò idq; variis rationibus, hominum animos movet atq; impellit. Sed ita tamen, ut quemadmodum Diabolus nemini vim planè affert, quia non potest: sic Deus nemini vim afferat, quia non vult. Itaq; Deus idcircò istorum cor tetigisse dicitur, & sic factum illud operationi divinæ tribuitur, quia nimirum id factum Deo probabatur, ejusq; voluntati consentaneum erat.

3. Tertiò, nullo pacto prætermittendū est illud, quod a Salomone scriptum est, Prov.16.4. *Universa propter semetipsum operatus est Dominus, impium quoq; ad diem malum*, ut in vulgata editione habetur. Iam si Deus, ut hæc verba dicere videntur, ipsum impium creat, & pœnis ad sui gloriam destinat, quid in hominis potestate situm esse queat, in iis quæ ad ipsius salutem aut condemnationem spectant?

Mirabilis sanè esset locus iste, si ex eo sententia ista elici posset, & universis sacris literis planè contrarius, in quibus ubiq; testatum legimus,

mus, Deum impietatem & iniquitatem odisse, & peccata facilè condonare. Primùm igitur animadvertendum est, ut Vatablus annotavit, posse locum ex Hebræo sic converti, *Et etiam impius* [decidet] *in diem afflictionis*, id est (pergit Vatablus) peribit, ut scilicet cognoscatur ira Dei. Tum verò sciendum est, verbum operari, sive etiam *Paal* Hebræum, quo ibi utitur Salomon, multò commodiùs ad divina judicia, quàm ad creationem aliquam referri posse. Nam quòd præterito tempore verbum illud enuntiatum fuerit, hoc nihil est, cùm apud Hebræos præteritum tempus pro præsente usurpari adeò tritum sit, ut nihil magis. Ait igitur Salomon, Dei facta in mundi gubernatione omnia ad ipsius gloriam tendere, ab ipsoq; in hunc ipsum finem dirigi, nec alia modò, sed hoc ipsum etiam, quòd impium ad diem malum, hoc est, pœnarum adducit. Neq; enim, etiamsi vox impii non primo sed quarto casu legatur, est ea nuda & per se cum verbo operandi conjungenda, quasi dicere voluerit Salomon, Deum operari, id est, creare vel facere impium: sed totum orationis posterius membrum, cum verbo illo antecedente construendum est, & aliquid subaudiendum, hoc pacto: Omnia operatur Iehova propter seipsum, atq; hoc etiam propter seipsum operatur, quòd impium ad pœnarum diem adducit, id est, Deus, cum impium punit, tunc quoq; gloriæ suæ rationem habet: ut confirmet Salomon, Deum, non minùs calamitatum nostrarum, postquàm impii evadimus, auctorem esse, quàm felicitatis, cum eum colimus: estq; hic locus non paucis aliis similis, præsertim illis, Deut. 32. 39. 1. Sam. 2. 6. 7. Amos 3. 6.

QVARTO, non gravabimur Hieremiæ verba illa non nihil expendere, quæ scripta sunt apud ipsum cap. 10. non procul a fine: *Scio Iehova, quòd non est hominis via ejus, nec viri* sive *alicujus ut eat & dirigat gressum suum*. Quamvis enim locus planissimus sit, & ab Erasmo, potissimùm in sua diatribe, ostensum fuerit, eum nihil ad rem facere, tamen, quia multi eo adhuc abutuntur, silentio prætereundus non fuit. Dicimus igitur in loco isto, non esse sermonem, de via & gressu hominis quod attinet ad mores, sed de via ipsarum actionum, & de aliqua re efficienda, quam quis animo destinaverit. Loquitur enim propheta, ut antecedentia verba demonstrant, de futura Iudææ vastitate per Nabuchodonosorem, quamvis ille aliud facere decrevisset. Quanquam potest etiam totus locus sic explanari, & παραφραστικῶς cōverti. Etiamsi ô Iehova, Nabuchodonosoris minas & potentiam rectè noverim, videamq; te propter scelera populi hujus decrevisse, eum per ipsum Nabuchodonosorem punire, tamen scio etiam hominem istum nihil factu-

4. ṽ. 23.

ctorum, nisi id quod tu volueris, cùm nec in ipsius, nec in ullius hominis arbitrio sit, ea facere quæ facienda sibi præposuerit. Tu enim perpetuò cuncta moderaris, nihilq; te invito fieri potest. Quare obsecro te, ne punitio ista quam decrevisti sit planè intolerabilis, nevé nos istius arbitratui vexandos & perdendos prorsus dimittas.

5. Qvintò, celebris Esaiæ locus excutiendus est. Is enim, suæ vaticinationis cap. 6. 9. 10. ait, sibi ad populum legato divinitùs destinato dictum fuisse: *Vade & dicito populo isti: Audiendo audite, & ne intelligatis: & videndo videte, neq; cognoscatis. Crassum reddito cor populi hujus, & aures ejus fac hebetes, & oculos ejus obline, ne fortè vel oculis suis videat, vel auribus suis audiat, vel corde intelligat, quò conversus saluti restituatur.* Sic autem hunc locum Tigurini sunt interpretati. Iam verò, cùm ex his verbis satis constare videatur, non modò Deum velle, ut populus non intelligat, sed etiam id curare, ne convertatur & sanetur, nullum dubium esse videtur, quin ii qui pereunt, voluntate ac decreto divino pereant, & ideò non convertantur, quia Deus eos converti nolit: ex quo consequi omninò videtur, in iis quæ ad salutem aut condemnationem pertinent, nihil in hominis potestate esse.

Respondendum est, istius loci sententiam atq; explicationem ex compluribus novi Testamenti locis petendam esse, ubi is sive tacitè sive apertè in testimonium vel ab ipso Christo vel ab ejus Apostolis adducitur. Matth. 13. 14. 15. Marc. 4. 12. Luc. 8. 10. Ioh. 12. 40. Act. 28. 26. 27. & Rom. 11. 8. Ex quibus omnibus simul junctis & inter se collatis, apparet locum istum, licèt de populo universè in eo verba fiant, tamen inter eos recensendum esse, ubi de aliquo Dei singulari decreto agatur, quod in consequentiam (ut ajunt) trahendum non sit, quemadmodum posteà videbimus. Apparet, inquam, populum istum cæcitate, surditate, ac stupiditate sua, in quam suo vitio inciderat, commeritum fuisse, ut Deus illi aliqua ratione tantam rerum divinarum ignorationem injiceret, ut resipiscere non posset, sed pœnas sibi jam pridem decretas subiret. Quod si nihil aliud haberemus, quàm id, quod apud Matthæum legitur, satis inde doceri possemus, quænám loci istius sententia sit, nempe ea quam modò diximus. Ibi enim Christus manifestè ait,
℣. 13. se idcircò per parabolas populo loqui, quia jam ipsi videntes non vident, & audientes non audiunt, nec intelligunt. Dixerat enim anteà, ab
℣. 12. eo qui non habet, etiam id quod habet ablatum iri: & posteà subiicit, ea
℣. 14. ratione in ipsis compleri prophetiam Esaiæ. Ex quo intelligi potest, excæcationem illam, cujus auctor, sive apud ipsum Esaiam, sive apud quemvis alium ex prædictis scriptoribus, videtur fieri ipse Deus, nihil aliud

aliud esse, quàm cæcitatem, quam populus jam culpâ suâ contraxerat, non removere, sed potiùs per ministros suos ita cum illis loqui, ut ipsis in sua cæcitate perseverandi occasio & causa major daretur, & sic externis rebus illos penitùs excæcare, quod certè fieri non potuisset, nisi jam ipsi interiore cæcitate sua sponte laborâssent, tantum abest, ut Deus eam illis priùs immiserit.

SEXTO loco ea examinanda sunt, quæ leguntur apud Ezech. cap. 36. 26. 27. Ibi enim Deus pollicetur, se populo suo cor novum daturum, & novum Spiritum in eorum præcordiis positurum, ablaturum, inquam, eis cor lapideum, & cor carneum daturum, effecturumq; ut in suis statutis ambulent, & judicia sua custodiant & faciant. Certè ex his satis constare videtur, hominem ne voluntatem quidem benè faciendi secundùm præcepta Dei ex se habere, sed ex Deo tantùm, qui cor ipsius pro arbitratu suo planè immutet, atq; cum sibi libuerit, ut necessariò sibi obediat, vi quâdam interiore efficiat. Similem locum habes apud Hieremiam cap. 32. circa finem. 6. ℣. 39. 40.

Hunc Ezechielis locum satis commodè explicat Erasmus in sua diatribe, dicens in eo contineri usitatam figuram loquendi, quâ cura in altero aliquid efficiendi significatur, illius operâ minimè exclusâ, ac si quis, inquit, præceptor discipulo soloecizanti diceret, Eximam tibi linguam istam barbaricam, & inseram Romanam, nihilo seciùs tamen requireret a discipulo industriam, tametsi citra præceptoris operam mutare linguam discipulus non possit. Hæc sunt ferè ipsius Erasmi verba. Quibus adde, ex loco ipso satis apparere, nullam necessitatem Deum significare voluisse; sed neq; ullam vim interiorem, cùm non alia ratione, ea quæ ibi pollicetur, se effecturum ostendat Deus, quàm beneficiorum multitudine, quibus affecturus erat populum, ejusq; cor & animum emolliturus, in eoq; voluntatem & alacritatem sibi obediendi ingeneraturus quodammodo & creaturus. Namq; hoc est, quod ait, se Spiritum suum daturum in præcordia ipsorum: Spiritus enim Dei est Deo obedire velle, & ad ejus normam voluntatem suam conformare. Legantur quæ Deus ibidem ante & post pollicitationem istam se facturum promittit, præsertim verò ea quæ post, ubi etiam ea dicit, unde constet, ex beneficiis quæ populo facturus erat, futurum, ut illi iniquitates suas agnoscant ac detestentur, seq; dignos omni supplicio judicent, atq;, ut apertiùs scriptum est apud eundem prophetam in fine cap. 16. eos planè pudeat, cum viderint Deum sibi, licèt iniquis, ita propitium esse. Iosephus Patriarcha Gen. 41. 51. ait, Deum effecisse, ut ipse oblivisceretur cuncti laboris sui, & universæ domus patris sui. Quomodo vers: 61. 62. 63.

modo verò id effecerat Deus? nempe, ut apertissimum est, eum bonis multis cumulando, & in Ægypto principem post regem efficiendo. Ex quo liquet, Deum externis rebus aliquid interiùs in nobis ingenerare solere, & id dici ab eo in animo nostro effici, quod ejus facta, quamvis ipsa animum nostrum non ingrediantur, in ipso efficiunt. Hinc (ut multos locos similes simul explicemus) perspicuum esse potest, quid sibi velit Hieremias, cum cap. 31. 18. Ephraim ita loquentem inducit: *Converte me & cõvertar, quoniam tu es Iehova Deus meus.* &c. Convertit enim nos Deus, cum ex calamitatibus nostris nos liberat, tuncq; nos ipsos (ut ibidem scriptum est) ut cognoscamus efficit, cum licèt immerentes nos beneficiis afficit, quemadmodum eum Ephraim rogabat. Propterea cap. quoq; 5. Lament. v. 21. in precatione illa sua ait Hieremias: *Converte nos ad te Iehova & convertemur*, quod idem est acsi diceret: Si tu domine benignè nos respexeris, & ex calamitatibus, in quibus sumus, ereptos, in pristinum statum restitueris, nos quoq; ad te ex animo respiciemus, & ex iniquitatibus nostris emergentes, ad sanctè vivendum, tibiq; uni serviendum aspirabimus. Vide de conversione ista, quâ Deus nos convertit Psalm: 80. v. 4. 8. 15. 20. & 85. 5. 7. 8. Est autem animadvertendum, quòd, ut supra dictum est, in pollicitationibus illis divinis, quales sunt illæ, Ezech. 36. 26. 27. nulla necessitas significatur, nec effectum certò futurũ esse dicitur, sed tantummodò per Deum non staturum, quominùs effectus planè consequatur, id est, Deum omnia facturum, quæ fieri poterunt, ut populus liberè improbitate relicta, probitatem veramq; pietatem sectetur ac colat. Nam si de effectu ipso omninò secuturo Deum loqui velimus, in labyrinthos difficultatesq; inextricabiles nos conjiciemus, & complura divina oracula vel pervertemus, vel certè perperam interpretabimur. Consideremus, obsecro, quæ Deus se facturum pollicetur, tum cum novum Fœdus cum populo suo panget, ut scriptum est, Hier: cap. 31. 31. 33. 34. Certè si de ipso effectu, qui planè secuturus sit, eum loqui velimus, necesse erit in eum errorem incidere, in quem hodie non pauci inciderunt, ut dicamus novum Testamentum adhuc non esse, nec futurum, nisi cum major pars hominum Deum ex animo coluerit, aut ea saltem pars ferè universa, cui Deus voluntatem suam seq; ipsum patefecerit, nempe, quia in prædicto loco ea verba scripta sunt, *Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam.* Nam, cùm hoc reipsâ nondum factum fuisse, nisi minima ex parte, inter omnes constet, videtur omninò novum illud fœdus, quod hac re potissimùm, ut ibidem scriptum est, continendum erat, nondum extitisse. Verùm, ut diximus,

mus, error eſt, isq; valdè inſignis ac pernicioſus, affirmare vel exiſtimare, novum Fœd⁹ a Deo cum populo ſuo pactum adhuc non fuiſſe. Nec ſanè quiſquam id affirmare poteſt, quin ſimul novi Teſtamenti ſcripta pro nihilo ducat, in quibus paſſim aut tacitè aut apertè, per IeſumChriſtum illud pactum fuiſſe, ejusq; ſanguine confirmatum, dicitur & inculcatur. Et ne quis cauſetur, aliud eſſe novum Fœdus, ſive alio modo acceptum, id de quo loquitur Deus apud Hieremiam, quàm illud ſit, de quo novi Teſtamenti ſcripta loquuntur, legantur ea quæ ſcribit auctor epiſtolæ ad Hebræos cap. 8.6.7.8. &c. Nam inde apparet manifeſtè, Fœdus illud novum, de quo apud Hieremiam, jam fuiſſe ſancitum, atq; illud ipſum eſſe, cujus mediator Ieſus Chriſtus jam fuit. Itaq; cum Deus dicit, ſe daturũ legem ſuam in viſceribus eorum &c. nihil aliud intelligendum eſt, quàm Deum ea facturum, per quæ planè veriſimile ſit, legem ſuam in hominum cordibus inſcriptum iri, idq; ut fiat, quàm diligentiſſimè curaturum. Quid verò Deus per Chriſtum non fecit, ut legem ſuam in hominum cordibus inſcriberet? Prædicit Paulus cap. 11. ad Rom. v. 25. 26. futurum, ut poſtquàm plenitudo gentium advenerit, totus Iſraël ſervetur, quod utiq; non ita intelligendum eſt, quaſi Paulus dicere voluerit, futurum omninò, ut reipsâ omnes, qui genere Iſraëlitæ fuerint, ſerventur: ſed fidei oſtium, quod illis jam tum Dei juſto judicio clauſum erat, ejuſdem Dei benignitate illis denuò apertum iri, ita ut, ſi velint, omnes prorſus ſervari poſſint. Niſi hujuſmodi ratione alii ſimiles in ſacris literis loci explicentur, neceſſe eſt in ſumma divinorum conſiliorum, quæ ad ſalutem noſtram ſpectant, ignoratione verſari. Et hæc ſatis fuerint, quod ad teſtimonia attinet, ex vetere Teſtamento petita: itaq; ad Teſtamenti novi locos veniamus.

Septimo igitur loco, de iis Pauli verbis agemus, quæ ſcripta ſunt 1. Cor. 4.7. *Quid autem habes quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris, quaſi non acceperis?* Nam etſi hæc Pauli verba nihil omninò ad propoſitam quæſtionem judicio meo pertinere poſſint, tamen, quia pleriq; adverſariorum illis haud leviter niti videntur, prætereunda non cenſui.

Dico igitur, Paulum eo loco non agere de voluntate quam Corinthii haberent Deo per Chriſtum obediendi; ſed neq; de ipſa obedientia, aliavé re ulla, quæ huc ſpectare poſſit: ſed de Spiritus ſancti donis, aliisq; chariſmatis, quæ tunc temporis iis a Deo concedebantur, qui Evangelicæ voci aſſenſi fuiſſent, quales erant Corinthii illi, qui, ut idem Paulus ibidem deinde teſtatur, & in ipſo fermè epiſtolæ initio dixerat, (1. Cor. 1. 4. 5. 6, 7.) præclaris ac multiplicibus donis ditati fuerant, quibus illos ſeſe nimis

efferre

efferre ac superbire vetat, quasi a Deo illa omnia non accepissent. Quod si quis est, qui nihilominùs, contra id quod ipse locus planè suadet, velit Pauli verba universè prorsus accipienda esse, quid aliud tandem ex ipsis colligetur, quod ad propositam quæstionem faciat, nisi voluntatem ipsam Deo obediendi, ab ipso Deo in nos proficisci? Hoc autem nos, si rectè intelligatur, neutiquam diffitemur, scientes Deum omnium bonorum, quæ in nobis sunt, fontem atq; auctorem esse, eoq; ipsius etiam voluntatis, quam habemus, illi obedientiam præstandi. Verùm, non idcircò sequitur, nos ea in re nihil liberè efficere, quemadmodum posteà explicabimus.

8. OCTAVÒ, non pauci sunt, qui magnam vim in ejusdem Pauli verbis esse arbitrentur, quæ leguntur 2. Cor. 3.5. *Non quòd sufficientes simus a nobis ipsis aliquid cogitare, tanquàm ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. &c.* Sed miror primùm, istos non animadvertere, qua de re Apostolus loquatur. Loquitur autem, ut manifestum est, de ministerio suo, quo factum fuerat, ut Corinthii illi Christi epistola dici possent, scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi, hocq; quamvis non sine ipsius opera, a Deo tamen planè profectũ esse ait, se enim in ejusmodi rebus ne cogitare quidem aliquid posse, tanquam ex seipso. Non igitur universè prorsus, ut sonant, Pauli verba accipienda sunt, sed ad ejus institutum atq; subjectam materiam accommodanda. Deinde illud animadvertendum censeo, verbum *aliquid*, quod τι est Græcè, non quidpiam simpliciter, qualecunq; tandem id sit, significare, sed quidpiam quod magni alicujus sit momenti: hoc enim sensu pronomen illud in novo Testamento usurpari solet, ut cum idem Paulus 1. Cor. 3.7. ait, neq; qui plantat esse aliquid, neq; qui rigat, sed Deum, qui incrementum dat. Non enim intelligit istos planè nihil esse, etiam ea ipsa in re de qua

v. 9. sermo erat, alioqui sibi ipsi contrarius esset, qui paulò post affirmat, eosdem istos esse coadjutores Dei, & alia dicit, ex quibus constat, & eum qui plantat, & eum qui rigat aliquid esse: sed eos aliquid esse negat quod magni alicujus momenti sit, præsertim, si cum Deo, qui incrementum dat, comparentur. Idem Paulus similiter eâdem epistola cap. 10.19. negat se affirmare, idolum, vel id quod idolis sacrificatur, aliquid esse, non quòd nihil omninò ea esse dicere velit, sed nihil quod magno æstimandum sit, adeò ut quis ab illis, tanquam ab illis, aliquid mali metuere debeat, quo sensu cap. quoq; 8. 4. dixerat, nihil esse idolum in mundo. Ad Galatas quoq; scribens cap. 6.3. ait, si quis aliquid videatur sibi esse, cùm nihil sit, istum seipsum decipere, ubi sine dubio *aliquid* pro aliquid magni momenti dixit. Et Gamaliel Act. cap. 5. 36. dicebat, Theu-

Theudam illum affirmâsse, se esse aliquem, id est, aliquem magnum, ut expresſè legitur in Complutenſi editione, ubi nõ ſimpliciter τινα ἑαυ-τον, ut in aliis, ſed τινα ἑαυτὸν μέγαν ſcriptum eſt. Cum igitur Paulus ait, ſe & ſocios ſuos in Evangelico miniſterio, aliquid tanquam ex ſeipſis cogitare non poſſe, non eſt intelligendum, eos ex ſeipſis nihil prorſus cogitare poſſe, ſed nihil quod alicujus magni momenti eſſe poſſit.

NONÒ, celebris ille locus expendendus eſt, apud eundem Paulum 9.
Phil. 2. 13. *Deus eſt enim, qui operatur in vobis & velle & perficere, pro bona voluntate.* Nam profectò ſi Deus eſt, qui efficit in nobis, ut velimus, non tantùm ut perficiamus, idq; pro ſua voluntate, nihil nec quod ad voluntatem quidem ipſam attinet, in noſtra poteſtate erit.

Reſpondeo, me, ut ſupra dictum fuit, non dubitare, quin Deus ipſius etiam bonæ voluntatis noſtræ auctor dici debeat: ſed tamen nego, propterea ſequi nos ea in re nihil liberè efficere, idq; vel ex ipſo hoc loco manifeſtum eſt: quandoquidem ante modò recitata verba ſcriptum eſt. *Cum metu & tremore veſtram ſalutem operemini*, cujus adhor- ℣. 12.
tationis ratio, in ipſis de quibus quærimus verbis ſtatim redditur. Ex quo intelligi debet, & aliqua ex parte in Philippenſium illorum poteſtate fuiſſe, aliquid in ſalute ſibi comparanda efficere, & non ita in illis Deum & velle & perficere operatum fuiſſe, ut illi intereà ea ipſa in re nihil liberè agerent, ſiquidem ſine voluntate & perfectione iſta ſalus nullo modo comparari poteſt. Diligenter igitur conſiderandum eſt, ut ex antecedentibus patet, Apoſtoli ſcopum eſſe, Philippenſes ad humilitatem & ſui ipſorum demiſſionem adducere: Quare monet illos, ne ſe de via ſalutis, quam ingreſſi fuerunt, jactent, néve propterea ſuperbiant, quaſi non id omne a Deo profectum ſit, qui prædicatione Evangelii ſui, promiſſiſq; ampliſſimis in ipſo contentis, & mirandis prætereà operibus ad ejus confirmationem per Apoſtolos patratis, in eis & voluntatem & perfectionem ingeneraverat & operatus fuerat, quod & facere eâdem ratione pergebat, idq; pro bona voluntate ſua, id eſt, quia benignitate illa erga ipſos uti ſibi placuerat, non autem quia ipſi commeriti id fuiſſent. Operatur igitur Deus in nobis voluntatem & perfectionem potiſſimùm verbo ſuo, per quod etiam regenerari & novæ creaturæ fieri dicimur. 1. Petr. 1. 23. & Iacob. 1. 18. quod verbum etiam poſt ipſam prędicationem, in iis qui crediderunt agere dicitur. 1. Theſ. 2. 13. Nam etſi in vulgata editione ejus loci verba, non ad Dei verbum, ſed ad ipſum Deum referuntur, tamen certum eſt, ex vi Grammaticæ, in Græco codice ad Dei verbum referri poſſe; ex vi autem ſententiæ id

fieri debere unusquisq; confitebitur, qui locũ attentè legerit. De verbo enim Dei sermo est, non autem de ipso Deo: adstipulanturq; sententiæ nostræ & Castellio & Beza in suis interpretationib⁹. Vbi etiam est considerandum, eodem verbo usum esse Paulum cum ait, Deum operari in Philippensibus velle & perficere, & cum dicit, Dei verbum sive sermonem, qui jam illis annuntiatus fuerat, in Thessalonicensibus qui crediderant, agere. Ibi enim de Deo scriptum est, ἐστιν ὁ ἐνεργῶν, hîc verò de Dei sermone, ὃς καὶ ἐνεργεῖται. Quod si quis nolit Paulum, cum monitione & adhortatione illa quâ ad Philippenses utitur, ad humilitatem in ipsis ingenerandam respexisse, & universam eorum verborum sententiam per se ipsam considerare velit, non autem ad antecedentia accommodare, hic sensus erit verborum ejus: Debere Philippenses omni curâ & diligentiâ in instituto operè perseverare, propterea quòd non humana figmenta essent, ea quæ illis a se & ab aliis de Iesu Christo proposita fuissent, sed divina mysteria, quibus eorum salus contineretur; Deiq; consilio & operâ factum fuisse, ut ea voluntate iisq; factis essent præditi, non autem humanâ curâ atq; industriâ, id est, se & alios, qui Christum Iesum illis annuntiaverant, a Deo missos fuisse, & secundùm Dei voluntatem locutos esse, non autem, vel sua sponte venisse, vel ex proprio capite quæ prædicaverant confinxisse. Nam verba illa *Cum metu & tremore*, idem significare posse, quod summâ curâ & diligẽtiâ, docere potest id, quod scriptum est Eph. 6. 5. *Servi obedite Dominis carnalibus cum timore & tremore.*

10. DECIMÒ, ad probandum nihil esse in hominis potestate eorum quæ salutem attinent, satis esse videtur, quod fides, sine qua nemo potest placere Deõ, in hominis potestate non est. Probari videtur id primùm, quia scriptum est a Paulo, 2. Thess. 3. 2. non omnium esse fidem. Deinde, quia ab eodem fides Dei donum esse dicitur. Eph. 2. 8. Philip. 1. 28. & 29. Respondemus primo loco, testimonia allata de fide in Christum loqui, quam fatemur in hominis potestate non esse, quatenus, nisi Deus per instrumenta aliqua Christi notitiam largiatur, non poterit quisquam in Christum credere. Deinde verò, quod ad locum illum attinet 2. Thess. 3. 2. dicimus, non omnium esse fidem, non significare, non omnes posse credere, seu non omnibus datum esse, ut credant, sed, ut verba ipsa sonant, non omnes credere. Cum enim hortatus esset Paulus Thessalonicenses, ut Deum rogarent, ut sermo Dei curreret & clarificaretur, ipseq; & ipsius socii a malis & importunis hominibus liberarentur, ut rationem redderet, quare ita locutus esset, inquit, *Non enim omnium est fides*, id est, non omnes ex animo Evangelio assentiuntur.

Vide-

Videtur enim de falsis fratribus potissimùm loqui, quos Evangelii cursum maximè tunc temporis impedire consuevisse certum est; & a quibus ipse sibi cavere, sine singulari Dei ope, non poterat. Idem autem ibi esse, non omnium est fides, quod non omnes fideles sunt, declarant præterea verba, quæ statim per antithesin adjuncta sunt, *Fidelis autem dominus est, &c.* Iam quod ad alios locos pertinet, in quibus fides Dei donum esse dicatur, fatemur id ita se habere: sed nihilominùs tamen affirmamus, postquàm homini Christus Iesus Dei benignitate annuntiatur, in ejus potestate esse, ut in illum credat, si velit: & si nolit, non credat. Quod nisi ita se haberet, profectò ii, qui Evangelio sibi annuntiato non credunt, nequaquam reliquis omnibus graviùs punirentur, sicut intelligi potest, ex iis quæ Christus ait, Matth. cap. 10. 15. Mar. 6. 11. Item Luc. cap. 10. 12. ubi mitiùs cum Sodoma & Gomorrha, quàm cum istis, in judicii die actum iri pronuntiat. Neq; enim Dei donum fides non erit, etiamsi in hominis potestate sit credere, id est, fidem sibi per Evangelii prædicationem a Deo oblatam accipere: quemadmodum si ego cuipiam, cui nihil prorsus debeam, pecuniam donare velim, nulla ex parte minueretur liberalitas mea, etiamsi in illius potestate sit, eam pecuniam accipere, vel nō accipere. Et quemadmodum, si is pecuniam libera voluntate acceperit, non idcircò donum meum non erit: sic, quamvis nos annuntiato Evangelio libera voluntate credamus, atq; ea ratione fidem nobis oblatam accipiamus, non tamen fides nostra Dei donum non est. Deus nemini quidquam debet, nisi ex promisso; nec ii, quibus Christus annuntiatur, aliquid in seipsis habent, quo tantam Dei benignitatem & largitatem commeruisse potuerint. Quocirca planè Dei donum est, ut in Christum credant: id enim sine ipsius Christi annuntiatione fieri nullo pacto potest. Fidem autem in Christum, ideò Dei donum dici, quia donatur nobis a Deo ut in Christum credere possimus, declarat locus ille Phil. 1. 29. Namq; ex eo colligitur, in Philippensibus ita fidem in Christum Dei donum fuisse, sicut in iisdem Dei donum erat pro Christo pati. Verùm Paulus, ut ex ipso loco perspicuum est, non vult dicere, Philippenses jam pati pro Christo, (quippe qui illos, ut id faciant, moneat) sed illis datum esse, ut pati pro Christo possint, id est, adversariorum vexationes a Deo ipsis immitti, quæ propterea ipsos terrere non debeant, sed potiùs alacriores reddere. Quare donatum illis esse, ut in Christum credant, nihil aliud similiter significat, quàm per Evangelii prædicationem illis a Deo concessum fuisse, ut in Christum credere possent.

VNDECIMÒ, explicandus est locus ille celebris Ioh. 6. 44. *Nemo* 11

potest venire ad me, nisi Pater qui me misit traxerit eum, &c. Hinc enim satis constare videtur, tum demum fieri, ut ad Christum eamus, ejus verbis fidem adhibeamus, & proinde salutem consequamur, cum Deus nos trahit, id est, nos Spiritu suo rapit, atq; ut ad Christum ire velimus, efficit. Vnde intelligi potest, omnia in salutis nostræ negotio, ex Dei voluntate pendére, nosq; in ea re nihil planè efficere.

Vt magis perspicuum sit, locum istū adversariorū sententiam nullo modo confirmare, animadvertendum est, quòd, etiamsi ista (ut ita dicā) Dei tractio, nihil aliud esset, quàm Dei vis quædam interior, quæ non omnibus externum verbum audientibus concederetur, non tamen inde concludi posset, in hominis potestate, quod attinet ad assensum externo Dei verbo præbendum, nihil situm esse. Neq; enim ait Christus, omnes, qui a Patre ipsius trahuntur, ad ipsum ire, sed neminem ire posse, qui non trahatur. Itaq; nihil cum Christi verbis pugnat, quòd quis a Patre trahatur, & tamen ad ipsum Christum non eat, quia videlicet ire nolit, & sic quod in ejus potestate sit, postquàm a Deo quâdam vi interiore, non omnibus concessa, ad Christo credendum incitatus fuerit, illi credere, aut non credere. Nam quòd quidam sint inter eos, qui verbum Dei audiunt, quibus vis illa interior, sine qua credere nō possunt, a Deo non concedatur, id ex ipsorum sceleribus antecedentibus proficisci potest, quatenus Deus in ipsorum pœnam nolit eos posse resipiscere, & salutem consequi. Atq; hac ratione & salus & condemnatio, non soli Dei decreto, sed hominis quoq; aut bonæ aut malæ voluntati adscribenda erit. Et profectò, si Christus ad solum Dei decretum omnia retulisset, frustrà locutus esset, nec suis verbis aliquid effecisset, nisi quod auditores ab omni conatu veniendi ad ipsum deterruisset, & excusationem incredulitatis eorum, qui ipsi fidem non adhibebant, ipse attulisset: cùm tamen planè verisimile sit, eum potiùs, ut alibi sæpe facit, causam cur non crederent, ad ipsorum improbitatem referre voluisse. Mens igitur Christi in verbis illis esse videtur, confirmare doctrinam suam esse divinam atq; cœlestem, cui si quis fidem non adhibeat, id propterea fieri, quod ille rebus divinis ac cœlestibus non trahatur, nempe propter improbitatem suam. Murmurabant enim Iudæi de ipso, quòd dixisset, se esse panem qui de cœlo descendisset, quibus Christus dixit: *Nolite murmurare invicem: Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui me misit traxerit eum, & ego resuscitabo eum in novissimo die.* Quod dixi me de cœlo descendisse, & panem esse, qui dat vitam mundo, verissimum est. Nam doctrina mea divina est ac cœlestis, adeò ut, quisquis eam ex animo amplectitur, divinitùs, id est, Deo ipso id cu-

rante

rante tractus dici debeat; nec quisquam sit, qui eam rejiciat, nisi is, qui non tractus fuerit a Deo, non quòd ipsum Deus trahere noluerit, sed quòd is per prædicationem meam trahere volenti Deo assensus non fuerit, & sic reipsâ a Deo non fuerit tractus. De ipso enim pleno trahendi effectu loquitur Christus, non de sola voluntate: quemadmodum in loco illo, quem supra examinavimus Deut.29.4. *Non dedit vobis Dominus* &c. id est, reipsâ non dedit, sive ita ut vos acceperitis, non autem, quòd non voluerit dare. Patet autem rem ita se habere, ex iis quæ statim consequuntur. Pergit enim Christus & ait, v.45. *Est scriptum in Prophetis, & erunt omnes docibiles Dei,* (sive docti a Deo) *omnis igitur qui audivit a Patre, & didicit, venit ad me* &c. Ostendit Christus his verbis, tempus illud advenisse a prophetis prædictum, in quo omnes a Deo docendi erant, id est, curandum a Deo erat, ut docerentur, & quantum in ipso erat, hominis libera voluntate manente, efficiendum, ut planè addiscerent. Verùm necesse erat præterea, ut ipsi homines doceri vellent, & sic reipsâ addiscerent, propterea ait, *Qui audivit a Patre, & didicit.* Non satis est audivisse a Patre, & sic Deum docentem habuisse, sed didicisse opus est: non satis est patrem trahere voluisse, sed ut reipsâ traxerit est opus. Quanquam autem Deus & Pater, prædicatione ipsius Christi, ad hæc in populo efficienda, uteretur, tamen post prædicationem vis præcipua in audientium probitate consistebat, quæ per prædicationem quodammodo excitabatur. Nam qui probitate aliqua, quæ secundùm Deum esset, erant præditi, Christi prædicationem pro divina agnoscebant, eiq; assentiebantur, & proinde facilè fiebat, ut ad Christum irent, id est, se ei totos dederent, atq; ex animo ejus doctrinam amplecterentur. At verò qui improbi erant, doctrinæ illi divinæ suis moribus & institutis prorsus contrariæ, assentiri non poterant, & propterea nec ad Christum ire. Tacitè igitur, sed ita tamen, ut intelligi perfacilè possit, quòd Iudæi sibi fidem ex animo non adhiberent, caussam eorum improbitatem esse ait, non autem, vel doctrinæ suæ falsitatem, vel aliud quidpiam, quod ex Dei parte faciendum restaret: tantum abest, ut eorum incredulitatem, Dei decreto, aut cuipiam ulla ratione ipsis injectæ necessitati, attribuat. Idem Christus apud eundem Iohannem cap.7.17. ait. *Si quis voluerit voluntatem ejus, qui misit me, facere, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo sit, an ego a me ipso loquar.* Et cap.3.19. *Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem: erant enim eorum opera mala.* Et cap.8.47. *Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.* Ex quibus & aliis similibus locis apparet, hominis im-

nis improbitatem potissimam aut solam causam esse, cur quis Christi Evangelio non assentiatur. Nam in postremo trium istorum locorum, *ex Deo esse*, idem significare quod probum esse, atq; earum rerum quæ Deo placent amantem, probat antithesis illa superior v. 44. *Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere*, Certum enim est, his verbis nihil aliud Christum significare voluisse, quàm Iudæos illos esse improbos, & iis rebus, quæ Diabolo placent, delectari. Id ipsum probant apertè loci plures, in epistola prima Iohannis, in quibus hæ phrases leguntur, *esse ex Deo*, *non esse ex Deo*, *esse ex Diabolo*, *esse ex maligno*. Atq; hinc intelligi potest, quid sibi velit Christus, cum prædicto capite sexto inferiùs ait. v. 65. *Nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo.* Nam in Græco non est, *a patre meo*, sed *ex Patre meo*. Intelligi, inquam, potest, eum nihil aliud dicere, quàm neminem ipsi confidere posse, nisi probus sit, ejusq; probitate fiat, ut Evangelio assentiatur. Et quia ex Christi verbis constat, eum supra idem dixisse, quod hîc dicit: inquit enim *propterea dixi vobis*, *Nemo potest* &c. nihil autem supra dixerat, quod idem planè cum hoc videatur, nisi illud de quo quærimus, *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui me misit traxerit eum*: idcircò certissimum esse debet, hæc verba id potissimùm significare, neminem posse Christi doctrinam ex animo amplecti, qui in improbitate persistat, unde fit, ut a Deo per Christi prædicationem eum trahere volente, minimè trahatur, quemadmodum anteà expositum fuit.

12. DUODECIMÒ, ea consideranda sunt, quæ Christus de suis ovibus latè disserit, Ioh. cap. 10. Videtur enim omninò ex ejus verbis colligi posse, eos qui Christi sunt tales esse, quia ut tales sint omninò decretum fuerit, nec fieri posse, ut Christi esse desinant. Nam de decreto satis

v: 16. inde apparere videtur, quòd Christus ait, se habere alias oves, quæ non essent ex ovili illo, quasq; ipse adducturus esset: fieri autem non posse, ut qui Christi sunt, ejus esse desinant, videntur demonstrare verba illa: v. 28. *Et non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea.* Adde, quod ex eodem Christi sermone intelligi videtur, eos qui ipsi fidem non adhibent, idcircò non adhibere, quia de iis decretum non fuerit, ut Christi sint. Inquit enim v. 26. *sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis.*

Vt totum hunc locum breviter explicemus, & nihil adversariorum sententiam juvare ostendamus, dicimus, ovium nomine in Christi verbis eos intelligi, qui vel jam ejus doctrinam ex animo sunt amplexi, vel propter probitatem aliquam, quæ in ipsis sit, ad id faciendum a-

pti ſunt atq; accommodati. De illis loquitur Chriſtus, cum ait v.28. oves ſuas perire non poſſe: de his verò, cum dicit, v.16. & 26. ſe habere alias oves, & Iudæos non eſſe ex ovibus ſuis. Vbi notandum eſt, id Iudæis Chriſtum exprobrâſſe, & tanquam id dixiſſe, ex quo eorum in ſe non credendi peccatum appareret. Non igitur, cum negavit eos eſſe ex ovibus ſuis, intelligere aut ſignificare potuit, de ipſis nullo modo fuiſſe decretum, ut ſui eſſent: hoc enim ad excuſandos eos potiùs valuiſſet, atq; oſtendendum, nullum eorum peccatum eſſe. Quocirca vel ex verbis iſtis perſpicuum eſt, quid in toto eo ſermone ovium ſuarum nomine Chriſtus intelligat, nempe eos quos ſupra diximus, ex quorum numero Iudæi illi non erant, quippe qui propter improbitatem ſuam, non modò Chriſti doctrinam amplexati non fuiſſent, verùm etiam ad eam amplectendam apti non eſſent. Eſt autem ſciendum, nos, cum in Chriſti ovibus conſtituendis divinum decretum excludimus, non omne divinum decretum intelligere, ſed ejuſmodi decretum, quo antequàm quidquam boni aut mali egerint homines, nominatim Ieſu Chriſto certiſſimæq; ſaluti deſtinati fuerint. Cæterùm, cum eos Chriſti oves appellari dicimus, qui ad ipſius doctrinam ex animo amplectendam ſunt accommodati, non omnes prorſus ejuſmodi homines intelligimus, ſed eos, quos jam Deus decrevit per Evangelii prædicationem ad Chriſti cognitionem vocare. Oves igitur ſuas appellat Chriſtus, eos etiam ex gentibus, qui in ipſum per Apoſtolorum prædicationem credituri erant: hac ſiquidem ratione oves iſtas ipſe erat adducturus. Atq; idem Dominus Act. 18. 10. Paulo dicit, ſe multum populum Corinthi habere, id eſt, multos in ea urbe eſſe, qui Evangelio audito, quod ipſis annuntiari volebat, in ipſum credituri eſſent. Nam cùm Chriſto omnes humanorum cordium cogitationes pateant, rectiſſimè citra ullum aliud decretum id affirmari potuit. Perinde eſt enim acſi dixiſſet, multos probitate præditos Corinthi eſſe, ubi nomen ſuum annuntiari volebat. Porrò hac eâdem ratione explicandi ſunt alii loci, ſi qui ſunt ſimiles. Itaq; cum Chriſtus ibidē ait, v̷. 8. oves nō audiviſſe eos, qui ante ipſum venerant, oves illos vocat, qui jam tum cum illi venerant, probitate erant præditi, ſimulq; Evangelicæ prædicationi erant deſtinati. Iam verò cum Chriſtus ait, v.28. oves ſuas perire non poſſe, nec quenquam rapturum eas de manu ſua, nullo pacto eſt intelligendum, eos qui Chriſti ſunt, Chriſti eſſe deſinere nulla ratione poſſe. Nam certè poſſunt, ſi fidem abiicere velint, ſive in Chriſti mandatorum obedientia non perſeverare: (neq; enim in illis Chriſti verbis de eo ſermo eſt, quod ipſæ oves contra ſeipſas facere poſſint, & ſua ſponte vel propriâ

culpâ

culpâ aliquo modo pati : sed de eo quod alii possunt facere adversus ipsas, deq; damno, quod aliunde illis invitis inferri possit) sed intelligendum est, homines pios & Christo fidentes, a morte æterna tutos esse, nec ulla ratione fieri posse, ut Christus qui eos servare decrevit, quicquid contra universus orbis moliatur, eos etiam reipsâ non servet. Oves igitur Christi nunquam perituræ, non aliqui sunt nominatim, idq; ab æterno saluti necessariò destinati, sed ii qui Christo confidunt. Hos alibi dicit ipse Christus a Patre sibi datos esse, non autem datorum sibi a Patre nomine, aliquos prædicta ratione saluti destinatos intelligit. Vide locum Ioh. 6. 37. & deinceps, ubi tandem ita concludit, v. 40. *Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me, ut omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in novissimo die.* In his enim verbis Christum explicare, quinám sint illi, quos ante sibi datos a Patre dixerat, unusquisq; prævia hac monitione nostra, nunc clarissimè perspiciet.

Ioan: 6.39. & 17. 2. 6. 7. 9. 11. 12. 24.

13. TERTIODECIMò, offert sese nobis locus ille insignis Act. 13. 48. *Et crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam,* de quo loco, cùm eum in disputatione nostra de Iesu Christo Servatore diligentissimè explicaverimus, (unde ea quæ hîc omittêtur, quæ etiã cuiq; vel morosissimo satisfactura putamus, peti poterunt) pauca tantummodò quædam differemus. Primùm igitur (quanquam hoc non adeò magni momenti videri potest) animadvertendum est, ex Græco non *præordinati*, sed *ordinati* legendum esse: est enim ibi τεταγμένοι, non autem προτεταγμένοι. Deinde est considerandum, neminem nominari, a quo isti ad vitam æternam ordinati fuerint, sed simpliciter ordinatos fuisse dici. Itaq; non est, cur ordinationem istam ad Deum omninò referri debere dicamus, atq; inde colligamus, eos qui non credunt, propterea non credere, quia Deus ad vitam æternam eos minimè ordinavit, neminem autem esse, quem Deus ad vitam æternam ordinaverit, qui etiam non credat. Verbum enim *ordinati erant*, ita accipi potest, ut accommodationem & aptitudinem quandam a nemine factã, sed ex re ipsâ provenientem declaret, perinde ac si dictum fuisset, Apti atq; accommodati erant. Supra autem diximus, eos ad Christi doctrinam amplectendam aptos & accommodatos esse, qui probitate sunt præditi. Quare, cùm ex Christi doctrina amplectenda vita æterna consequatur, rectè hos ad vitam æternam quoq; aptos atq; accommodatos esse dicemus. Idem igitur apud Lucam erit, *Ordinati ad vitam æternam*, quod, probitate præditi. Quod si omninò personam hîc aliquam agentem, ut vocant, subaudiri velimus, istos a seipsis ordinatos fuisse intelligemus,

ligemus, (id quod in hoc eodem verbo τάττομαι Græci sermonis consuetudinem ferre certum est) id est, seipsos ad vitam æternam capessendam parâsse atq; accommodâsse, cùm scilicet probi esse voluerint, non quidem quia ipsi de vita æterna tunc cogitarent, quæ per Evangelii prædicationem offertur: sed quia eventus talis fuit, quemadmodum etiam supra scriptum est, Iudæos verbum Dei repellendo, indignos se judicâsse vitâ æternâ, non quòd illi ea de re cogitarent, seq; ipsos consultò a vita æterna excluderent, sed quia talis fuit eventus. Nihil aliud igitur sibi vult Lucas, quàm Paulo & Barnaba Evangelium annuntiantibus, eos omnes ex gentibus quæ audierant credidisse qui probi erant, ob eamq; rem ad credendum apti & accommodati. Quod ideò dictum est ab ipso, ut etiamsi multi fuerint, qui non crediderint, non tamen inde colligatur, Apostolorum illorum prædicationem illam inter gentes temerariam fuisse, nec a Dei consilio fuisse profectam: imò planè Deo ita volente munus illud ab ipsis susceptum fuisse intelligatur, cùm nemo inter gentes illas fuerit, qui ad credendum idoneus esset, a quo fides prædicationi illi non fuerit adjuncta. Quoniam verò non deerunt fortasse, qui nullo pacto velint aliter verba Lucæ accipi posse, quàm si dictum fuisset, *Erant ordinati a Deo*, ut etiam hoc quamvis iniquè petitum concedamus, dicimus homines improbos, si cum probis comparentur, cum utrisq; Evangelium annuntiatur, ad vitam æternam a Deo ordinatos dici non posse, sed probos tantùm. Nam & supra vidimus, viros probos ad credendum accommodatos, Domini populum, Christiq; oves vocari, etiam antequàm accedant, imò antequàm illis Evangelium prædicetur. Possunt quidem improbi quoq;, quibus Evangelium prædicatur, ad vitam æternam ordinati a Deo esse dici, quatenus Deus vult eos per ipsam Evangelii prædicationem ex improbis probos efficere, &, si Evangelio fidem adjūxerint, vitâ æternâ donare. Attamen dum adhuc improbi sunt, quemadmodum nullo modo Christi oves sunt, aut Domini populus, sic etiam ad vitam æternam a Deo ordinati non esse dici possunt.

Act.13.46.

QUARTODECIMÒ, agendum nobis esset de iis, quæ scripta sunt a Paulo ad Rom. cap. 9. & totum illud fermè caput accuratè explicandum: verùm quia hoc longiorem scriptionem requireret, quædam pauca duntaxat monuisse in præsentia sat fuerit, ex quibus facilè quivis, locum illum universum sententiæ nostræ nulla ex parte adversari, intelligere possit. Nos jam amicorum rogatu, locum ipsum, unà cum iis quæ capite undecimo in eandem sententiam scripta sunt, partim explicando explanavimus, partim paraphrasi illustravimus, quem laborem 14.

nostrum, separato scripto comprehensum, per otium describemus, & Ecclesiæ offeremus. Nunc ad id, quod faciendum hoc loco duximus. Diligenter igitur inprimis considerandum est, quisnám Apostoli scopus fuerit in disputatione illa. Is autem, cùm ex ipsius disputationis initio, ubi id, de quo disputandum erat, non obscurè propositum ab Apostolo fuit, tùm ex ejusdem disputationis fine, ubi eorum omnium, quæ supra dicta sunt, conclusio habetur, omninò colligi debet. Patet autem ex duobus locis istis non aliud Paulo propositum fuisse, quàm ostendere, Non omnes, qui secundùm carnem ex Israële sunt, veros Israëlitas esse; neq; omnes, qui ex Abrahamo secundùm carnem sunt prognati, verè ex sacrarum literarum sensu Abrahami filios esse, & iis promissionibus comprehensos, in quibus Israëlitis & Abrahami posteris perpetua felicitas, perpetuusq; Dei favor promittitur: sed istos eos esse, quibus Deo visum est bona sua largiri, nulla carnalis istius prognationis ratione habita, eos, inquam, qui per Christum Iesum sibi confisi fuerint, ex quibuscunq; tandem parentibus illi sint nati, atq; ea ratione, & Abrahami & Israëlis, id est, Iacobi spirituales filii sint: & proptereà non quærendam esse salutem & justitiam per Legem Mosis, quæ filiis Abrahami & Israëlis secundùm carnem olim a Deo data fuit, sed per fidem Iesu Christi, quæ postmodùm ab ipso Deo Abrahami & Israëlis filiis spiritualibus in æternū fuit proposita. Hac Apostoli mente rectè percepta, jam perspicuum erit, cur multa afferat, ut ostendat Deum, in salutis nostræ negotio, ea facere, quæ sibi libuerit, nempe, non ut demonstret, Deum, in servandis nobis aut condemnandis, nullam earum rerum rationem habere, quæ in nobis vel jam sint, vel futuræ sint, sed non ad ea respicere, ad quæ nobis fortasse videretur eum respicere debere. Et hæc quidem generatim de iis, quæ ab Apostolo afferuntur, dicta esse volumus: speciatim verò monemus, id quod commemorat de Esao & Iacobo, quòd antequàm aliquid boni vel mali egissent, jam sententia de utroq; pronunciata fuerit, non aliò spectare, quàm ut tacitæ objectioni respondeat, quòd Deus idcircò in Iacobo fratri anteponendo, fratris primogenituræ nullam rationem, contra quàm verisimile videbatur, habuisset, quia Iacobus bonus fuisset, Esaus autem malus. Non autem, ut ostendat, nullam probitatis aut malitiæ hominum in illis servandis aut perdendis rationem habere. Deinde sciendum est, verba illa, *Non est volentis, neq; currentis*, non de voluntate & studio ex Dei præscripto benè agendi accipi debere, sed de voluntate & studio Dei beneficia consequendi: id enim non satis est, nisi Deus ea dare velit; vult autem Deus ea sæpissimè illis dare, qui de iis ac-

cipien-

cipiendis ne cogitant quidem, quamvis ab iſtis ipſis, ſi velint ea vel
jam data retinere, vel oblata reipſâ accipere, conſuevit Deus fidem er-
ga ſe atq; obedientiam repoſcere, alioqui illa vel ablaturus, vel neuti-
quam daturus. Porrò, quod de induratione ſubjungitur, ad propoſitum ℣. 18.
exemplum Pharaonis accommodandum eſt, qui Pharao propter ſua &
deceſſoris ſui ſcelera, ut a Deo induraretur, commeritus fuerat, quem
tamen non indurare, ſi ita voluiſſet, potuiſſet Deus, ſed noluit, ipſumq;
diu in vita & regno, etiam poſt patrata ſcelera, conſervavit, ut ejus in-
duratione, in liberatione populi ſui ex ipſius manibus, nomen ſuum in
univerſo terrarum orbe illuſtre redderet. Verbum enim, *Excitavi*, ſta-
re feci, id eſt, conſervavi, ut in Hebræo, & Septuaginta interpretati ℣. 21.22.23.
ſunt, planè ſignificat. Poſtremò ſciendum eſt, in ſimilitudine illa figuli,
maſſæ ejuſdem nomine, homines ipſos jam natos, jamq; aut probos aut
improbos effectos, univerſè ſignificari, id eſt, univerſum humanum
genus, quatenus aut probitatis, aut improbitatis eſt particeps: vaſorum
verò faciendorum nomine, ſingulos jam adultos homines, de quibus
Deus aliquid ſingulare decernat, denotari: non autem per eandem
maſſam, ſemen ipſum, ut ita dicam, humanum, per vaſa verò facienda,
ſingulos homines, quatenus creantur, intelligi debere. Hæc ita ſe habe-
re intelliget, quiſquis cap. 45. Eſa. & 18. Ier. attentè legerit, unde ſine du-
bio eam ſimilitudinē Apoſtolus mutuatus eſt. Pauli autē ſententia hæc
eſt: quemadmodum figulo licet, ex eâdem maſſa, aliud vas ad honeſta
formare, aliud verò ad inhoneſta: ſic Deo licet, ex univerſo humano
genere, alios homines pœnis eorum ſceleribus debitis afficere, alios
verò, licèt immerentes, ſuis donis cumulare. Et hæc in præſentia ſatis
erunt.

Quintodecimò, expendenda ſunt verba illa Petri, primâ epi- 15.
ſtolâ cap. 2. 8. *His qui offendunt verbo* (id eſt, ad verbum) *inobedientes, in
quod* (id eſt, in quam rem) *& poſiti fuerant.* Videtur enim Petrus hîc
affirmare, eos qui non obediunt Evangelio, jam ei rei deſtinatos fuiſſe,
ut non obedirent. Verùm, non ita ſe res habet: namq; ut manifeſtum
eſt, ait eos, qui inobedientes ſunt, offendere ad verbum, id eſt, ſeipſos
graviter lædere, & ex rejecto verbo ſuæ ruinæ occaſionem habere, cui
ruinæ etiam deſtinati erant, quatenus decretum fuerat a Deo, ut quiſ-
quis Evangelium rejeciſſet, ad lapidem iſtum offenderet: quemadmo-
dum etiam decreverat, ut quicunq; Evangelio fidem adhibuiſſet, non
pudefieret. Antecedentia verba apertè hanc Petri ſententiam eſſe de-
monſtrant, docentq; aliud eſſe offendere ad verbum, aliud inobedien-
tem eſſe, & hoc præcedere, illud ſequi: hoc tanquam cauſam, illud verò

tanquam effectum esse. Beza & Castellio, ille dum suam prædestinationem vult asserere, hic verò, dum omnem prædestinationem nimis reformidat, hunc locum suis interpretationibus corruperunt. Sed & Erasmus, quem Castellio imitatus est, in eo interpretando est lapsus.

Caput XIII.

De verbis prædestinandi, eligendi, & vocandi, quatenus ad salutem nostram referuntur, quibus singulorum salutis aut condemnationis necessitas in universum confirmari videtur.

PRÆDESTINARE in sacris literis, quod in Græco προορίζειν est, paucis admodùm locis scriptũ extat. Quod verbum ante definire & constituere significat. Cum igitur de Deo dicitur activè, ad nos autem in salutis negotio passivè refertur, necesse est, ut antecedentem aliquam Dei de nobis, quod ad salutem attinet, definitionem (ut ita dicam) & constitutionem declaret. Nostrates Theologi ita loqui solent, ut eum a Deo prædestinatum, vel simpliciter prædestinatum esse dicant, quem nominatim ita saluti destinatum ab omni æternitate esse volunt, ut nullo modo perire possit. Sacræ autem literæ istum loquendi modũ, non addito videlicet, ad quid prædestinatus quispiam sit, aut quid de eo prædestinatum fuerit, vix agnoscunt. Nam locus ille Eph. 1. v. 11. *Prædestinati secundum propositum ejus* &c, vel supplendus est, secũdùm id quod paulò ante scriptũ est, ver: 5. *Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum* &c, & perinde accipiendus, acsi dictum fuisset, *Prædestinati in adoptionem filiorum* &c: vel ita legendus, ut sequentia
ỳ 12. illa verba *ut simus in laudem* &c, cum verbo *Prædestinati* conjungantur, *Prædestinati ut simus* &c, id est, ad hoc anteà constituti, ut simus &c. Sed prior explicatio magis placet, eaq; loco illo celebri confirmatur, Rom. 8. 30. *Quos autem prædestinavit* &c. Apparet enim, ex præcedentibus repetendum & addendum esse, *conformes fieri imagini filii sui*. Iàm verò, quòd aliqui a Deo prædestinati esse dicuntur, in adoptionem filiorum, vel, ut sint conformes imagini filii ejus, non significat æternam istam, quæ nulla ex parte nullavé prorsus ratione irrita fieri possit, & nominatim factam destinationem: sed quia Deus ante mundi

jacta

jacta fundamenta, per Christum Iesum & Iudæos & gentes ad æternam vitam vocare decreverat, eâq; illos donare qui ipsum dilexissent, id est, ipsius Dei mandata conservâssent, propterea ii, qui Iesu Christo per Apostolos suos vocanti paruerant, & qui divina præcepta exequi non recusaverant, & prædestinati a Deo in adoptionem filiorum, & prædestinati ab eodem, ut essent conformes imagini filii ejus, meritò dicuntur: quamvis nec nominatim unusquisq; eorum anteà iis rebus destinati essent; & fieri posset, ut illi in ejusmodi obedientia & dilectione non perstarent, ob eamq; rem destinatio ista ex ipsorum parte irrita redderetur. Et hæc quidem, quod attinet ad verbum prædestinandi, quatenus ad negotium salutis nostræ refertur.

VERBUM ELIGENDI, quod in Græco est ἐκλέγειν sive ἐκλέγεσθαι, significat ex aliquibus unum aut plura sumere. Qua in re, ex ipsius verbi vi non est necessarium, ut in eo quod sumitur, aliquid sit, quod in iis non sit, quæ relinquuntur, seu non sumuntur. Quocirca, cum id verbum de Deo activè dicitur, de nobis autem in salutis negotio passivè, non est propter ipsius verbi vim necesse, ut in iis hominibus, qui a Deo eliguntur, aliquid sit, quod aliis desit, qui non eliguntur, quemadmodum docti nonnulli viri existimaverunt: sed satis est, eos aliis omissis a Deo, quia illi ita visum sit, sumptos fuisse. Solet autem hoc verbum, contra quàm in verbo prædestinandi fieri diximus, ita construi, ut nihil addatur, ad quod electus sit is qui eligitur. Sed ex subjecta materia apparet, in quem finem electus, id est, ut dictum fuit, ex aliis sumptus fuerit. Ex quo fit, ut unus & idem electus & non electus fuisse dicatur, ut de Iuda Iscariota legimus, quem Christus modò se elegisse ait, Ioh. 6. 70, modò non obscurè negat, Ioh. 13. 18. nempe, quia priore loco de electione ad mun⁹ Apostolicum, licèt ad tempus, agitur: in posteriore verò de electione ad salutem & beatitatem: nisi velimus in posteriore de firmiore magisq; propria, in priore autem de infirmiore & communiore quâdam electione agi, & utrobiq; de electione ad Apostolatum sermonem esse. Sciendum est enim, cum de salute etiam nostra agitur, duplici sensu eligendi verbum efferri. Nam aliquando infirmiorem & magis communem quandam electionem, aliquando verò firmiorem magisq; propriam significat. Siquidem ii omnes, qui Evangelicæ prædicationi, quæ a Deo proficiscatur, assentiuntur, electi a Deo esse dicuntur: dicuntur tamen iidem non electi, sed vocati tantùm, nisi postquàm assensi fuerint, vitam quoq; vocatione ista dignam instituerint. Paulus 1. Thess. 1. 4. ait, eos ad quos scribit electos esse, (nam in vulgata editione, verba *a Deo*, non cum verbo *Dilecti*, sed cum verbis *electionem vestram*,

ſtram, conjungi debent) et ſtatim ejuſce rei rationem reddens inquit,
℣.5. *quia Evangelium noſtrum non fuit ad vos in ſermone tantùm* &c. Ex quibus verbis liquet, eos omnes a Deo electos eſſe, qui Evangelicæ prædicationi a Deo profectæ aſſenſi fuerint. Apparet enim Paulum, ut probet Theſſalonicenſes fuiſſe a Deo electos, ſive eorum electionem & ſecretionem quandam ab aliis hominibus divinam eſſe, ſatis habere oſtendere, prædicationem, cui iſti aſſenſi fuerant, verè a Deo profectam fuiſſe. Hujus electionis meminit idem Apoſtolus, ad eoſdem Theſſalonicenſes ſcribens, poſteriori epiſtola cap. 2. 13. Atqui Chriſtus apud Matthæum cap. 22. in parabola illa invitatorum ad nuptias, ſatis apertè demonſtrat, eos qui prædicationi Evangelicæ aſſenſi fuerint, nec tamen, ut eâ dignum eſt, ſe geſſerint, non eſſe electos, ſed tantùm vocatos: is enim qui ad nuptias quidem invitatus acceſſerat, veſte tamen nuptiali indutus non erat, ſine dubio ejuſmodi homines ſignificat. De eo autem
℣.13. ibi dictum eſt: ***Ligatis manibus & pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & ſtridor dentium: multi enim ſunt vocati, pauci verò electi.*** Paulus igitur in locis ſupra allatis, de infirmiore quâdam, magiſq; cōmuni electione ait: Chriſtus verò de firmiore magiſq; propria. In priore, dixerit fortaſſe quiſpiam, non eſſe neceſſe, ut is qui eligitur, aliquid habeat, quod aliis qui non eliguntur deſit: at in poſteriore omninò is qui eligitur aliquid habeat neceſſe eſt, quod alii non habeant, qui nō eliguntur. Verùm hoc, quod ad verbi Eligendi vim attinet, ex accidēte fit. Adeò autem verum eſt, in firmiore magiſq; propria electione iſta, aliquid in eo eſſe debere, qui eligitur, quod aliis deſit, ut ipſius electionis firmitas inde maximè pendeat. Nam unde factum eſt, ut qui veſtem nuptialem non habebat, minimè fuerit iſta electione electus, niſi ob id ipſum, quod veſtem nuptialem non habebat? Idem apertè colligitur ex verbis Petri, poſteriore epiſtola cap. 1. 10. *Quapropter fratres magis ſatagite, ut certam veſtram vocationem & electionem faciatis:* præſertim, cùm in vulgata latina editione, cui nonnulla Græca exemplaria adſtipulantur, ea verba legantur *per bona opera*. Vtcunq; ſit, hîc manifeſtum eſt, non modò veriſſimā eſſe diſtinctionem noſtrā firmioris & infirmioris electionis; verùm etiam firmitatē illam majorem a noſtro ſtudio noſtraq; diligentia maximè pendére; nec tamen Dei propoſitum excluditur, aut illi non omnia accepta referuntur: niſi enim Deus eos firmiter eligere proq; ſuis omninò agnoſcere decreviſſet, qui poſtquàm Evangelio aſſenſi fuiſſent, ad Evangelii præſcriptum & normam vitam moreſq; ſuos conformâſſent ac compoſuiſſent, nulla ejuſmodi electio eſſet: neq; enim ſunt hæc per ſe tanto bono digna.

Illud

Illud addo, si quis rem diligentiùs consideret, ne in infirmiore quidem electione illa, hominis voluntatem & factum non requiri: sed in ea quoq; aliquid in eo esse debere qui eligitur, quod in aliis non sit, qui non eliguntur. Sciendum est enim, quemadmodum ex utriusq; electionis explicatione nostra satis intelligi potest, sacras literas utramq; electionem nō ex Dei proposito curavé metiri, sed ex eventu ipso. Quocirca etiamsi, cum Deus ex sola bonitate sua ac beneplacito (ut vocant) curat cuipiam Evangelium prædicari, dici posset, istum a Deo electum fuisse, tamen non consueverunt sacræ literæ eum a Deo electum fuisse dicere, nisi postquàm Evangelicæ prædicationi assensus fuerit. Itaq; in priore quoq; infirmioreq; electione, aliquid habere debet is, qui eligitur, quod alii qui non eliguntur non habeant, id est, Evangelicæ prædicationis assensum, quo qui carent, licèt ipsis quoq; non minùs quàm aliis, Evangelium prædicatum fuerit, & salus vitaq; a Deo oblata, tamen quia ipsorum culpâ factum est, ut eventus divinæ voluntati non responderit, Deum istos elegisse non dicit scriptura, sed eos tantùm, qui eo assensu sunt præditi: quod ita se habere tunc apertiùs constabit, cum de Vocandi verbo disputabimus. Neq; huic sententiæ nostræ repugnant verba illa Pauli, Ephe. 1. 4. *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem*, &c. Namq; eo loco Eligendi verbum non propriè usurpatum fuit, nec electionem ipsam sive eligendi actum declarat, sed eligendi decretum, quæ loquendi forma sanctis literis perquàm familiaris est, præsertim verò apud ipsum Paulum, qui affirmare non dubitat, Deum suos jam glorificâsse, Rom. 8 30. et datam nobis fuisse gratiam in Christo ante tempora secularia, 2. Tim. 1. 9. & alia ejusmodi non pauca, in quibus, verbis rem ipsam significantibus, ad decretum de re a Deo factum, declarandum utitur. Ex iis quæ hacten is disseruimus, satis perspicuum esse credimus, ex Dei electione, de qua sacra scriptura loquitur, nihil colligi posse, quod in salute nostra nobis comparanda, nihil nos liberè agere ostendat: sed potiùs ex ea satis intelligi debere, sine voluntate nostra salutem nobis non comparari, & nihil planè effici, quippe, cùm ne ipsa quidem electio absq; voluntatis nostræ libera actione aliqua esse, aut consistere ullo modo possit; sed nec ullam necessitatem salutis singulorum qui servantur, indicant loci in sacris literis, qui de divina electione loquuntur. Quamvis enim eæ sententiæ in multis ipsorum scriptæ sint, ex quibus constare videtur, Dei electos perire non posse, tamē non solùm intelligendū est, in ejusmodi locis de firmiore illa magisq; propria Dei electione agi, quæ omninò, ut dictum est, hominis factum requirit; sed est etiam considerandum, in illis non

dici,

dici, electos ab electione excidere non posse, si ipsi in ea persistere nolint: sed donec sunt electi, hoc est, vitam degunt Evangelio, cui assensi fuerint, dignam, non posse fieri ut pereant. Vide quæ supra de ovibus Christi, quæ perire non possunt, disputavimus. Illud est postremò sciendum, aliquando Eligendi verbo aliquid adeò singulare significatum in sacris literis fuisse, ut ne omnes quidem servandos comprehenderit,
Matth.20. sed quosdam duntaxat, ut ex parabola illa, de operariis a vineæ Domino cōductis, perspicuum est. Certum est enim, omnes illos operarios, quibus eadem merces data est, omnes servandos significare, quibus eadem vitæ æternæ merces dabitur, & tamen non minùs certum esse videtur,
v.16. sententiam illam, *Multi sunt vocati, pauci verò electi*, ad istos a Christo accommodari, & electos non obscurè dici, qui licèt horâ undecimâ diei ad laborandum in vinea accesserint, eandem tamen mercedem, quam cæteri, habuerunt, cæteros verò vocatos. Sed utcunq; Christi verba accipi debeant, negari non potest, ipsum electorum nomine non omnes qui servantur intellexisse, sed singulares aliquos, id est, qui in salute consequenda singularem aliquam erga se Dei benignitatem præ cæteris sunt experti. Verùm, quia in hoc, & si qui sunt similes loci, non de ipsa electione ad salutem agitur, propterea, cum de electione ad salutem ageremus, duas tantùm illas electiones commemoravimus, quæ, ut ostensum fuit, ex ipsis divinis literis manifestè eliciuntur.

Sequitur, ut de Vocandi verbo agamus. Et hoc quidem verbum, cum de Deo activè dicitur, & ad nos passivè in salutis negotio refertur, idem omninò significat, quod verbum Eligendi in infirmiore ex supradictis duabus electionibus: quandoquidem in sacris literis ii demum a Deo vocati esse dicuntur, qui Evangelio assensi fuerint. Quamvis enim, ut de verbo Eligendi diximus, is videatur vocatus a Deo dici posse, cui Evangelium ex Dei voluntate annuntiatur, etiamsi ei nullam fidem adhibuerit, tamen vix invenias ubi id in sacris literis scriptum sit. Imò ii, qui prædicato Evangelio fidem adhibuerunt, vocatorum nomine, ab iis qui non adhibuerunt, apertissimè distinguuntur a Paulo, 1. Cor. 1. 23. 24. in his verbis: *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum: gentibus autem stultitiam. Ipsis autem vocatis, Iudæis atq; Græcis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam.* Appellat manifestè vocatos, Iudæos & Græcos illos, qui Evangelio prædicato fidem adjunxerant: cæteros verò ex Iudæis, quibus prædicatum quidem fuerat Evangelium, sed illud rejecerant aut contempserant, vocatorum nomine non dignatur, sed a vocatis disertè separat atq; sejungit. Idem probatur ex verbis quæ mox consequuntur: *Videte* (vel potiùs vide-

tis)

tis) *enim vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundùm carnem* &c. Nam idē est ac si dixisset : Videtis, fratres, ex vobis qui vocati estis, non multos esse sapientes secundùm carnem &c. Sicut enim Electio interdum eos qui electi sunt significat, ut Rom. 11. 7. ita hoc loco Vocatio, eos qui vocati sunt significare potest. Sed quomodocunq; nomen *Vocatio* accipitur, certum est, loci sententiam eam esse, quam modò diximus. Ex qua constat, eos tantùm vocatos dici, qui Evangelium receperunt, idemq;, ut dictum fuit, in sacris literis pollere Vocandi verbum, quod Eligendi, cum verbum Eligendi infirmiorem illam magisq; communem electionem significat, id quod sequentia verba perspicuè docent. Ait enim: *sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus* &c. Quos priùs vocatos dixerat, posteà electos esse a Deo affirmat, & pro Vocandi verbo, verbum Eligendi substituit, quippe, quod idem polleat, idemq; prorsus declaret. ℣.26. ℣.27.28.

Sed dicet aliquis, ex loco isto apertè colligi posse, electionem seu vocationem istam, non ex eventu magna ex parte, uti nos diximus, metiendam esse, sed ex Dei tantùm proposito, quod eventus ostendat. Nam cùm ratio quæ redditur, seu mavis causa hujus electionis, ad Dei consilium tota referatur, *ut confundat sapientes, ut confundat fortia* &c, satis apparet illam universam non ex eventu, sed ex Dei proposito pendére. Respondemus, Imò ex eventu potissimùm electionem istam Paulum collegisse eamq; mensum fuisse, ut ex superioribus verbis, *Ipsis autem vocatis* &c, &, *videtis enim vocationem vestram* &c, satis constare potest, qui tamen eventus ad Dei consilium refertur, quatenus Deus viam Evangelii ad homines eligendos proposuit, id est, constituit, ut ii demum servari possint, qui Evangelio assensi fuerint, quod difficulter admodùm ii faciunt, qui secundùm carnem sapientes sunt, aut potentes, aut nobiles. Nam, cùm id Deo, ut cætera omnia, compertissimum sit, meritò non solùm eventus ipse, quod pauci ejusmodi homines Evangelio assentiantur, & ita ad salutem eligantur, Dei opus esse dicitur; verùm etiam eiusce rei finalis causa ad Dei consilium refertur, in eoq; inquiritur. Totus enim locus perinde accipiendus est, ac si Paulus diceret, Deum in hominibus servandis eam viam elegisse, per quam pauci sapientes secundùm carnem, pauci potentes, pauci nobiles, servantur; ejusq; rei, cur scilicet ejusmodi viam Deus elegisset, rationem redderet, ita ut præcipuè non Dei consilium explicet, sed, quænam Evangelii natura sit, doceat: non Dei voluntatem ipse dicat atq; ℣.24.& 26.

decretum, ut pauci sapientes secundùm carnem, pauci potentes, pauci nobiles serventur, & ad agnitionem veritatis veniant: sed viam servandi homines, quam elegit Deus ejusmodi esse affirmet, ut pauci ex istis eam agnoscere & complecti velint, quemadmodum res ipsa manifestè docet. Itaq; cùm via ista, quam Deus elegit & sanctissima sit, & omni non modò laude, sed etiam admiratione dignissima; cùmq; eam Deus omnibus, quibus prædicari Evangelium curat, ex æquo proponat; & nonnulli præterea, quamvis pauci, ex istis sapientibus secundùm carnem, & aliis jam dictis eam amplectantur: certè nec reliquorum contumaciæ ulla prorsus in Deo causa residet, quippe cùm non eos ipse, sed ipsi se ab Evangelio recipiendo excludant; nec necessitas aliqua ex Dei consilio emanat; nec deniq; injustitiæ ne minima quidem suspicio in hoc universo Dei facto esse potest.

Satis constare ex supra dictis arbitramur, nec Prædestinãdi, nec Eligendi, nec Vocandi verbũ, in sacris literis, cũ ad salutem nostram a Deo procuratam accommodantur, ullam necessitatem declarare, liberamvé nostram voluntatem ea in re excludere. Verùmtamen antequàm disputationem planè concludamus, operæ pretium est celeberrimum locum apud Paulum in epistola ad Rom. cap. 8. diligentiùs examinare, & quàm ea quæ ibi dicuntur cum iis quæ supra docuimus consentiant, explicare. Est enim ibi & Prædestinandi & Vocandi verbum expressum. Eligendi verò verbum, quamvis expressum non sit, tamen reipsâ quidquid verbum illud significat ibidem continetur, potissimùm autem in ipso verbo Vocandi, quod apud eundem Paulum idem aliquando pollere ostendimus: imò satis expressum est, in voce electorum, de qua suo loco videbimus. Sic igitur se habet locus, quem nos

℣. 28. per partes explicando recitabimus: *Scimus autem, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt.* Iam ex his verbis, ad quæ consequentia omnia sine dubio respiciunt & relationem habent, apertè deprehenditur, de quibusnám hominibus Paulus loquatur, nempe de iis, qui Deum diligunt, hosq; secundùm propositum (Dei nimirum) vocatos esse ait, id est, istos demum, quemadmodum ex ipsius Evangelii natura, quod Deus annuntiari curavit, colligi potest, ex ipsius Dei consilio Evangelio fidem adhibuisse, & saluti destinatos esse. Namq; necesse est, ut antequàm Evangelio quisquam fidem adhibeat, vel ante ipsius Evangelii prædicationem, vel posteà Deum diligere incipiat: solet enim Evangelii prædicatio, etiam in eorum cordibus, qui anteà Deum non diligebant, eam dilectionem ingenerare, idq; propter amplissima promissa in ipso Evangelio contenta, quæ

ta, quæ Deus omnibus proponit, propterq; summam charitatem quam in filio suo, propitiationem pro peccatis nostris mittendo, nobis ostendit. Nam, ut inquit Iohannes, *Nos diligimus eum, quia ipse prior dilexit nos.* & supra dixerat, v.10. *In hoc est charitas, non quòd nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse dilexit nos, & misit filium suum propitiationem pro peccatis nostris.* Quibus tamen verbis, non omninò excludit Iohannes hominis dilectionem adversus Deum, ante Evangelii prædicationem: sed fieri solere nos docet, ut Evangelii prædicatione audita, in qua de Dei erga nos dilectione admonemur, Deum diligamus; & salutis nostræ a Deo procuratæ, non dilectionem aliquam nostram, adversus Deum, quæ antecesserit, sed ipsius Dei erga nos dilectionem, causam fuisse ait. Certè Deum diligi a nobis posse, etiam antequàm Evangelium nobis annuntietur, vel unum Cornelii centurionis exemplum demonstrat. Quanquam Iohannes fortasse de eximia quâdam tantùm dilectione nostra erga Deum loquitur, quæ non nisi ex Iesu Christi ejusq; Evangelii cognitione proficisci potest, de qua sola si Paulum quoq; locutum fuisse velimus, sensus ejus verborum erit: ex iis qui Evangelio sunt assensi, eos demum ad immutabile de salute danda Dei decretum pertinere, qui Deum ea ratione, quæ in ipso Evangelio præscripta est, ex animo diligunt. Sed ad rem. Dixerat Paulus, omnia cooperari in bonum diligentibus Deum, hosq; ex ipsius Dei consilio prædicato Evangelio fidem adjunxisse, & ita ad salutem æternam vocatos esse: quorum rationem redditurus statim subjungit: *Nam quos præscivit, & prædestinavit conformes fieri imagini filii sui, ut is sit primogenitus in multis fratribus.* Idcircò, inquit Apostolus, dixi, istis Deum diligentibus, istis, inquam, anteà a Deo approbatis, omnia cooperari in bonum, quia quos Deus anteà approbavit, hos etiam anteà decrevit similes fore filio suo unigenito, quem aliorum filiorum ut antesignanum, sic exemplar quoddam esse voluit. Quocirca, quemadmodum Dei filius unigenitus Iesus Christus per calamitates & perpessiones ad æternam beatitatem pervenit, & propter crucis passionem, ut alibi scriptum est, gloria & honore est coronatus: sic etiam alii filii, qui nimirum & ipsi a Deo approbati sunt, etiamsi multa mala perpessi fuerint, tamen hac ipsa ratione fiet, ut beati in æternum ac gloriosi evadant. Qua de re Apostolus supra multis disserverat, quò ea omnia quæ hîc dicit referenda sunt. Docuimus autem alibi, verbum *Præscire* hoc loco idem significare, quod anteà approbare, exemplo allato ex eadem Pauli epistola cap.11.2. Porrò in his verbis, omninò post verbum *præscivit* subaudiendum est relativum *hos*, quod in sequentibus expressum

1.Ioh.4.19.
Act. 10. 1.2.
v.28.
v.29.
Hebr.2.9.

v. 30. est. Pergit autem Paulus & ait: *Quos autem Prædestinavit, hos etiam & vocavit: & quos vocavit, hos & justificavit: quos autem justificavit, hos & glorificavit.* Supra diximus, post verbum *Prædestinavit* repetendum esse ex antecedentibus *conformes fieri*, &c. Brevitati enim & concinnitati cuidam simul sermonis studuit Paulus. In his verbis docet Apostolus, eos qui Deum diligunt, & propterea jam ab ipso Deo antea approbati sunt, ejusdem decreto gloriæ destinatos esse, & quibus gradibus ad id ab ipso perducantur, ostendit. Unde manifestum fit, id verissimum esse, quod proposuerat, istos secundum Dei propositum vocatos esse. Vocandi verbum hoc loco idem plane significat, quod 1. Cor. 1. 24. & 26. in nomine vocatorũ & vocationis, ut ante docuimus, id est, per Evangelii prædicationem efficere, ut ipsi Evangelio fidem adhibeant, & ad Christi ecclesiam aggregentur. Iustificandi autem verbum, frequentissima in divinis literis, quarum peculiare verbum est, significatione sua, absolvere, justumq; pronuntiare, id est, pro justo habere, significat. Qui igitur diligunt Deum, & ab ipso approbati sunt, primum iisdem rebus ab eo destinantur, quas Christo evenisse novimus: deinde ad ecclesiam fidelium per Evangelii prædicationem aggregantur: unde illud, *Dominus autem addebat servandos quotidie ecclesiæ* (sic enim habent ad verbum Græci codices): tum vero ab omnibus peccatis absolvuntur, & pro justis habentur: postremo autem glorificantur, id est, firmiore & magis certa quadam ratione immortalitati beatæq; vitæ destinantur. Itaq; merito statim addit Apostolus: *Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Cum enim nos nominat, non se & eos ad quos scribit, sed se & omnes veros Christianos intelligit, eos, inquam, omnes qui Deum diligunt, ut ante dictum fuit. Ubi animadvertendum est, semper de iis loqui Paulum, quibus Christus annuntiatus fuerat, nec verbis suis eos diligentes Deum complecti, qui de Christo nondum aliquid audierant. Nostrum autem appellatione solere Paulum, ut alii etiam scriptores novi Testamenti solent, se & omnes veros Christianos duntaxat intelligere, ita notum est, ut id exemplis prolatis probare supervacaneum sit omnino, præsertim cum paulo superius, id est, a versu 16. & deinceps, hac loquendi figura sæpius usus fuerit. Quid igitur (ait Paulus) dubitandum est iis, qui revera, non nomine tantum, Christiani sunt, & Deum diligunt, hoc est, ejus præcepta conservare student? Quis eis nocere potest, si Deum tantopere propitium habent? Quod ut magis confirmet, subjicit: *Qui & proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit?* Tantam charitatem erga nos,

Marginal notes: Act. 2. 47. (beside "ecclesiæ" line); v. 31. (beside "Quid ergo dicemus"); v. 32. (beside "Qui & proprio").

tantamq;

tantamq; liberalitatem Deus oſtendit, cum, ut nos e Diaboli ſervitute eriperet, & ſui regni participes faceret, proprium & chariſſimum filium acerbiſſimæ morti tradere, proq; nobis eum quodammodo impendere non dubitavit, ut nullum dubium ſupereſſe queat, quin unà cum ipſo filio, omnia per eum nobis promiſſa bona daturus ſit. Deinde, ex iis quæ ante dixerat reſponſionem infert ad ea, quæ Chriſtum profitentibus Deumq; diligentibus objici poterant, vel potiùs eorum depulſionem, quæ timenda videbantur, & ait: *Quis accuſabit adverſus electos Dei? Deus [eſt] qui juſtificat.* Dixerat, eos qui Deum diligunt juſtificatos eſſe a Deo, id eſt, ut diximus, ab eo a peccatis ſuis, hoc eſt, peccatorum pœna abſolutos, & pro juſtis habitos. Quis igitur, etiamſi iſti aliquando peccatores fuerint, eos accuſare audebit? cùm Deus ipſe, coram quo accuſatio iſta inſtituenda eſſet, omnem peccatorum reatum in ipſis deleverit? cùm ipſe pro non peccatoribus, id eſt, perindeac ſi nunquam peccâſſent, eos habeat? Vides autem, Apoſtolum iſtos Dei electos nominare. Itaq; Dei electi ſunt illi, inter eos quibus Chriſtus annuntiatus fuit, qui Deum diligunt, & ejus mandata faciunt, firmiore illa verbi Eligendi ſignificatione. Et illicò ſubjungit: *Quis eſt qui condemnet? Chriſtus [eſt] qui mortuus eſt*, ſubaudi, pro illis. Dixerat enim, Deum tradidiſſe proprium filium ſuum, id eſt, Chriſtum pro omnibus. Quis, inquit, erit, qui iſtos condemnet? cùm ipſe Chriſtus, qui judex omnium a Deo conſtitutus eſt, pro ipſis mori voluerit? Num ipſe eos, quos tantopere amat, condemnabit unquam? Verùm, ut quod dixerat aliquantò clariùs explicet ſimul atq; confirmet, & prætereà idem evidentiùs probet, ea verba ſubjungit: *Imò qui & reſurrexit, qui eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* Reſurgendi verbo ſatis id explicat, quod anteà tacitè dixerat, Chriſtum omnium judicem a Deo conſtitutum fuiſſe. Nam idem Paulus Athenienſibus dixit, Deum diem quandam ſtatuiſſe, in qua juſtè judicaturus ſit orbem, per virum quendam huic muneri a ſe deſtinatum, cujus rei fidem omnibus fecerit, cum eum virum a mortuis excitavit. Reſurrectio igitur Chriſti (ut iſtic Paulo placet) oſtendit illum judicem omnium a Deo fuiſſe conſtitutum, quemadmodum ipſe Chriſtus prædixerat. Sed ſimul etiam eum a morte in æternum liberatum eſſe demonſtrat. Ex quo conſequitur, eos qui ejus membra ſunt, hoc eſt, qui ipſum imitantur, ipſoq; duce & auctore Deum, ut ille docuit & fecit, ex animo diligunt, a morte ſimiliter in æternum liberandos fore, & ſic nulli condemnationi (nam mors pœna peccati eſt) propter præteritas iniquitates ſuas eſſe obnoxios. Sed addit, *qui eſt ad dexteram*, ſive, ut eſt in Græco, *in dextera Dei*,

[Margin notes: ℣. 33. (at "Quis accuſabit"); ℣. 34. (at "Quis eſt qui condemnet"); ℣. 34. (at "Imò qui & reſurrexit"); Act. 17. 31. (at "Athenienſibus"); ℣. 34. (at "qui eſt ad dexteram")]

id eſt, nunc divina etiam poteſtate præditus eſt, & primum ſecundùm Deum dominationis & gubernationis in eccleſia, iiſq; quæ ad eccleſiam quoquomodo pertinent, gradum obtinet. Quocirca poteſt ſuos perpetuò juvare & fovere, nec permittere, ut illis aliquid contingat, quod
ibidem: ipſis in bonum non vertatur. Sed quia non ſatis eſt poſſe, niſi adſit voluntas, idcircò poſtremò addit: *qui etiam interpellat pro nobis.* hoc eſt, quemadmodum poteſt, ſic etiam vult nos juvare, idq; perpetuò facit: quod interpellandi ſeu rogandi pro nobis verbo declaravit, ut oſtenderet, quidquid Chriſtus nobis largitur, id poteſtate eum largiri ſibi a Deo tradita, non autem quam ex ſeipſo habuerit; & quod ad hanc partem attinet, perinde eſſe, ac ſi Chriſtus precibus id a Deo impetraret, ut ſua auctoritas & prærogativa Deo intacta conſervetur, agnoſcaturq; ipſum ſolum omnium bonorum primam cauſam & fontem eſſe. His explicatis, Apoſtolus uſq; ad capitis finem nihil aliud agit, niſi ut ex ipſis inferat, fieri non poſſe, ut res ulla nos ſeparet a charitate Dei & Chriſti, id eſt impediat, quominùs nos Deus amet, & iis beneficiis afficiat, (idq; per ipſum Chriſtum) quæ Chriſtus ejus nomine nobis pollicitus eſt: non autem, ut nonnulli ſunt arbitrati, loquitur Paulus de dile-
ỽ.35.36.&c. ctione noſtra erga Deum. Etſi enim calamitatum meminit, quæ non poſſint nos a dilectione Dei ſeparare, ſenſus tamen eſt, calamitates non eſſe indicia iræ Dei contra nos, nec tanti eſſe, ut nobis felicitatem noſtram a Deo promiſſam eripere poſſint. Loquitur Paulus, ut demonſtratum fuit, de iis qui Deum diligunt, quibus omnia cooperari in bonum affirmat, atq; ad hunc ſcopum omnia ſua verba dirigit. Vnde perſpicuum eſt, non dilectionem noſtram erga Deum, ſed Dei erga nos, ſi illum dilexerimus, conſtantem atq; perpetuam fore, eum tanta eloquentiæ vi, quâ hoc loco uſus eſt, oſtendere ac perſuadere voluiſſe.

Ex antedictis ſatis cõſtare videtur, verba Prædeſtinandi, Eligendi, Vocandi, ad Deum activè relata, & ad ſalutem noſtram accommodata, nullam in ſacris literis vim habere, ad neceſſitatem aliquam de ſingulorum qui ſervantur ſalute inducendam; celebremq; locum illum ad Rom. 8. 29. 30. &c. *Quos præſcivit* &c, nullum aliud immutabile Dei decretum continere, præter hoc, quod, qui Deum diligunt, fieri non poteſt, quin a Deo ea dilectione, quam in Chriſto exhibuit, diligantur, & ſic in æternum ſerventur. Nec alia ſanè ratione explicandi ſunt omnes ii loci, in quibus de divino eoq; antiquiſſimo quorundam hominum ſervandorum decreto agitur, nempe, ut non certi quidam homines nominatim intelligantur, ſed genus quoddam hominum. Quocirca, cum, exempli cauſâ, Chriſtus Matth. 25. 34. ſeipſum in judicii die

ſic ad ſervandos homines loquentem inducit, *Venite benedicti Patris mei, poſſidete paratum vobis regnum a conſtitutione mundi*, non eſt intelligendum, unumquemque ex illis nominatim ab orbe condito ſaluti deſtinatum fuiſſe: ſed eos ex eo hominum genere eſſe, quibus ſalus ab ipſo mundi exordio parata fuerat. Colligitur hoc apertè ex iis, quæ ſtatim ſubjiciuntur v. 35. *Eſurivi enim & dediſtis mihi manducare* &c. Apparet enim perinde eſſe ac ſi dictum fuiſſet: Iis omnibus, qui mihi eſurienti manducare dediſſent &c, paratum fuit hoc regnum ab ipſa mundi conſtitutione: Atqui vos mihi eſurienti manducare dediſtis &c: Igitur vobis hoc regnum a mundi conſtitutione paratum fuit. Alios ſimiles locos ex hoc uno, quiſq; facilè interpretari poterit. Itaq; eorum examinationem omittemus. Aliquid tantùm dicemus de iis locis, in quibus ſcriptorum in libro vitæ fit mentio, ut in Apoc. cap. 13. 8. & 17. 8. & 21. 27. Sciendum eſt enim, præter id quod modò dictum eſt, quodq; ejuſmodi ſacris teſtimoniis rectiſſimè accōmodari poteſt, metaphoricum iſtum loquendi modum nullam neceſſitatem ſignificare ſolere, & fieri poſſe, ut qui ſcripti ſunt in libro vitæ inde deleantur. Moſes certè Exod. cap. 32. 32. rogat Deum, ut vel populo ignoſcat, vel ſe de libro, quem ſcripſerat, deleat: cui Deus reſpondet, v. 33. ſe eos de libro ſuo deleturum, qui peccâſſent. Et David Pſalm. 69. 29. orat, ut inimici ſui ex libro viventium deleantur: & in Apoc. quoq; cap. 3. 5. ait Chriſtus, ſe ejus qui vicerit non deleturum nomen de libro vitæ. Et circa finem ejuſdem libri ſcriptum eſt: *Si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ hujus, auferet Deus partem ejus de libro vitæ.* Apoc. 22. 19. Cum igitur in ſuperioribus illis Apoc. locis, quorundam fit mentio, quorum nomina non ſunt ſcripta in libro vitæ agni, idq; ab origine ſeu conſtitutione mundi, (neque enim in primo loco ea verba *ab origine mundi*, conjungenda ſunt cum iis, poſt quæ ſtatim ipſa ſequuntur *qui occiſus eſt*, ſed cum ſuperioribus, ut ex ſecundo loco patet) ex quo ſatis manifeſtum eſt quoſdam eſſe, quorum nomina in libro illo vitæ ab origine mundi ſcripta ſunt, intelligendum eſt, iſtos ita ſcriptos eſſe, ut deleri tamen poſſint, nec alios eſſe, niſi illos, qui vitam poſſunt adipiſci, id eſt, eos omnes, qui non adorant beſtiam, neq; admirantur eam. (nam qui eam adorant, aut admirantur, nullo modo ſervari poſſunt) idq; ab ipſa mundi conſtitutione ſtatutum eſſe, ut qui beſtiam non adoraverint, nec admirati fuerint, ſervari poſſint, cæteri verò minimè. Quod ſi tamen placeat, eos qui in prædictis locis tacitè in vitæ libro a conſtitutione mundi ſcripti eſſe dicuntur, omninò ſervari debere, ſatis eſt oſtendiſſe, ibi non de certis quibuſdam hominibus nominatim agi, ſed de hominum quodam genere: ex quo intelligitur, ſuperiorem illam generalem re-

sponsionem ad hos quoq; locos, quemadmodum præfati sumus, rectissimè accommodari posse. Nec verò quemquam moveat, quod in his locis nominum fit mentio, quasi proprium cujusq; nomen ea voce significetur. Metaphorica enim, ut dictū fuit, locutio est, ab iis derivata, qui aliquo in libro eos nominatim scribunt ac notant, de quibus secum aliquid statuunt atq; decernunt. Itaq; ea locutione nihil aliud quàm decretum de quibusdam hominibus significatur, sive certa sint eorum propria nomina, sive incerta. Satis est enim, eorum qualitatem quandam certam esse, quæ in hac metaphora proprio nomini planè respondet. Verùm, nomen alicujus scriptum esse in libro vitæ, non significare, eum nulla prorsus ratione interire posse, satis id demonstrare videtur, quod Paulus ad Philip. cap. 4. 3. audet affirmare, quorundam certorum nomina, Clementis, inquam, & aliorum suorum adjutorum esse in libro vitæ. Siquidem nec ullo modo verisimile est, Deum Paulo patefecisse certos istos homines perire non potuisse; nec si patefecisset, Paulum id ipsum omnibus aliis aperuisse, præsertim simplici ejusmodi affirmatione, nullo tantæ divinæ patefactionis vel indicio vel testimonio, vel majore saltem ac diligentiore aliqua confirmatione & narratione adhibita. Adde, quod idem Paulus ad Philemonem scribēs v. 24. Demā inter adjutores suos recenset, de quo tamen ad Timoth. scribens ait: *Demas me reliquit, diligens hoc seculum.* Nihil aliud ergò sibi vult Paulus, cum dicit adjutorum suorum nomina esse in libro vitæ, quàm ipsos in salutis certissima via esse, in qua si perseveraverint, vitam æternam adipiscentur: non autem eos omninò vitam æternam adepturos, & ita nunquam fieri posse, ut ab ea via aberrent atq; desciscant.

2. Tim. 4. ℣. 10.

Caput XIV.

Sacra testimonia, in quibus singulare aliquod divinum decretum commemoratur, ex quo probari videtur, quod ad salutem aut damnationem attinet, nihil penitùs in hominis libertate esse, & eorum explanatio.

HActenus de iis sacris testimoniis actum est, quæ potissimùm inter alia suadere videantur, in salutis negotio nihil prorsus in hominis potestate esse, omniaq; a Dei decreto pendére, quippe

quippe in quibus id aliqua ratione in universum affirmatum videri possit. Reliquum est, ut de iis testimoniis agamus, in quibus singulare aliquod divinum decretum exponitur, unde conjici posse videatur, Deum in hominibus vel servandis vel damnandis, nullam penitùs rei alicujus, præterquàm suæ voluntatis, rationem habere, neq; ea in re ullam esse hominis libertatem.

Antequàm verò aliud faciamus, dicendum est, unica responsione omnia ejusmodi testimonia dilui posse: Ex singularibus enim quibusdam exemplis non fas est constitui regulam: sed regulæ ex iis constituendæ sunt, quæ ad omnes generatim pertinent, deq; omnibus generatim dicuntur; vel si illæ ex singularibus exemplis petendæ sunt, ea tot esse debent, ut universitatem quãdam inducere videantur. Mitto, quòd exempla nullam vim ad regulam constituendam habere possunt, cum jam contraria regula invenitur constituta, quod hîc factum esse alibi fortasse ostendemus. Nunc singularia ista exempla singulatim exponamus atq; examinemus.

OCCURRIT primo loco Pharaonis exemplum, cujus cor induratum fuisse a Deo dicitur, ne dimitteret populum, Decreto igitur Dei ejusq; operâ factum est, ut Pharao populum aliquandiu non dimiserit; & tamen ex ipsa historia patet, Deum multas plagas Pharaoni immisisse, ob eam ipsam causam, quòd non dimitteret populum. Itaq; ea ipsa propter quæ Deus pœnas aliquas hominibus irrogat, non ab hominis libera voluntate, sed ab ipsius Dei decreto proficiscuntur; & consequenter in homine condemnando seu puniendo, Deus suæ ipsius voluntatis tantùm rationem habet, neq; in ejus rei causa, ulla hominis libertas animadverti potest. Respondeo. Quanquam de hoc exemplo nonnulla jam dicta a nobis fuerunt, ex quibus responsio facilè colligi potest, tamen non abs re erit, hîc ea latiùs explicare ac confirmare. Dico igitur Pharaonem istum ejusq; decessorem, in Israëlis populo contra omne jus fasq; affligendo, tàm graviter peccâsse, ut meritò potuerit Deus, non solùm ejus cor indurare ne dimitteret populum, néve sibi per Mosen jubenti hac in re obtemperaret; verùm etiam propter idipsum deinde eum graviter punire. Nam, cum quis in scelus aliquod necessariò prolabitur, si ejus necessitatis ipse sibi causam dedit, non excusatur, sed perinde punitur, ac si planè voluntariè ac liberè scelus illud admisisset. Nam si quis dicat, istius quoq; rei, quod Ægypti reges Israëlis populum affligerent, auctorem Deum fuisse, quemadmodum a nobis, cum de Dei præscientia ageremus, dictum est: Respondeo primùm, me cum id dixi simul etiam ostendisse, quòd Deus auctor

I. Exod. 4.21. & 10.1.20. & 11.10. & 14.4.8.17.

illius afflictionis fuisset, causam similiter in ipso Ægyptiaco populo quærendam esse, eamq; ejus populi, præter alia scelera, insignem idololatriam statui posse: Deinde dico, Deum quidem multò ante constituisse, ut Israëlis populus affligeretur, id est, servitute premeretur, ut ex prædictione illa apparet, Gen. 15. v. 13. sed non tamen decrevisse, ut tàm graviter affligeretur ut afflictus fuit, utq; Ægypti reges tantoperè in eum sævirent, ut, ne reliqua commemorem, etiam ipsum propagari tandem prohiberent, & qui exinde mares nascerentur interfici omnes juberent. Quocirca, cùm Ægypti reges multò gravius Israëlis populum afflixerint, quàm a Deo prædictum & constitutum fuisse deprehendatur, digni fuerunt, qui ob eam causam a Deo punirentur, & in alia scelera prolabendi necessitatem ejus decreto incurrerent, unde cum summa Dei gloria, ipsorum punitionis commodissimè occasio quodammodo captari posset, etiamsi verissimum esset, afflictionem istam in universum sola Dei voluntate decretam fuisse, ejusq; nullam prorsus causam in Ægyptiaco ipso populo quærendam esse. Totum autem hunc locum, quòd scilicet justo Dei judicio factum sit, ut populus ille non modò gravissimas pœnas subierit, sed etiam in necessitatem ea perpetrandi incurrerit, unde via ad punitionem facta est, satis egregiè tractat auctor libri Sapientiæ, qui tandem cap. ultimo v. 4. ait, digna necessitate factum esse, ut Ægyptii Israëlitas, quos supplicantes ejecerant, tanquam fugitivos persequerentur, & eorum quæ paulò ante acciderant obliviscerentur, quò non completam adhuc tormentis planè explerent suam punitionem. Quare (ut hoc obiter hoc loco dicamus, quod iis, quæ supra de Dei præscientia disputavimus, addendum erit) non mirum est, si in ipso capitis initio idem auctor dixerit, istud Ægyptiorum factum prævisum iræ divinæ fuisse, quippe quod decretum jam foret, quemadmodum & Exod. cap. 3. 19. dicit Deus, se scire Pharaonem non dimissurum populum suum, nempe, quia ut non dimitteret ipse decreverat, ejusq; cor indurare constituerat, ut ex cap. 4. 21. & reliquis sequentibus capitibus apertè constat.

Sap. 19. 1. 2.

Cap. 7. 3. & ca. 14. 4. & 2.

Aliud exemplum secundo loco antecedenti simile occurrit, de Sichon rege Chesbon, cujus, ut Moses Deut. cap. 2. 30. ait, Dominus spiritum induraverat, & cor obfirmaverat, ne ea faceret, quæ justissimè ipse Moses, tanquam dux populi Israëlis, ab eo petierat pro ipso populo, ut ea esset occasio cum ipso belligerandi, eumq; cum sua gente perdendi, ejusq; regionem occupandi. Hìc enim similiter istius regis & gentis illius peccata antecedebant, propter quæ commeriti fuerant, ut ipse ita induraretur, & proinde unà cum universo populo suo funditùs delere-

deleretur. Apparet enim ex compluribus locis, & inter cæteros ex cap. 20. Levitici v. 23. eas gentes quæ a populo Israëlitico deletæ fuerunt, quorumq; regiones ipse occupavit, scelestissimas fuisse, ob idq; tantæ cladi a Deo reservatas esse. Adde, quòd iste Sichon ejusq; populus Amorrhæi erant, de quibus ante annos ampliùs 400, ut propter iniquitates suas suis sedibus expellerentur, Deus decreverat, ut colligitur ex cap. 15. Gen. v. 16. ubi post quartum seculum futura ista expulsio ab ipso Deo prædicitur, & additur, idcircò eam usq; ad illud tempus differri, quia nondum completa esset iniquitas Amorrhæorum.

TERTIUM exemplum erit, id quod scriptum est de filiis Heli Sacerdotis, 1. Sam. cap. 2. 25. quòd vocem patris sui ipsos monentis & a sceleribus retrahere conantis non audiverint, quia Dominus voluit eos interficere. Ad istud exemplum sunt qui respondeant, vocem Hebrçam *Chi*, quæ reddita est *quia*, potuisse reddi *idcircò*, ita ut sensus sit, non Dei voluntatem illorum contumaciæ causam fuisse, sed contra, illorum contumaciam Dei voluntatis. Verùm rari admodùm vel potius nulli sunt loci, ex quibus intelligi possit, vocem *Chi idcircò* etiam significare. Quod in Hebræo est *Chaphetz* isti interpretationi perinde ut illi alteri videtur posse accommodari. Declarat enim id verbum, non simplicem voluntatem, sed cum desiderio & oblectatione quâdam, adeò ut sæpe nihil aliud significet quàm cupere: quasi dicere voluerit scriptor ille, Deum desiderâsse Heli filios interficere, & propterea ejus rei occasionem invenisse, efficiendo ut parentis dicto audientes non essent; vel, quod rectius est, propterea noluisse ut parenti auscultarent, ne justa causa illos puniendi sibi præriperetur. Quamobrem alia ratione ad exemplum istud respondendum est, nempe, hîc quoq; ejusmodi divinæ voluntatis, quâ quis in scelus aliquod necessariò incurrit, causam antecedentem extra ipsum Deum extitisse. Etenim isti Heli filii, antequàm a patre monerentur, jam non solùm deliquerant, sed & gravissimè &, sæpissimè peccaverant, idq; non una ratione, ut ex antecedente historia manifestum est. Porrò, quemadmodum Dei consilio factum est, ut Heli filii patri recta monenti non auscultaverint: sic etiam eodem Dei consilio factum est, ut Absolomus bonum, id est, utile Achitophelis consilium secutus non fuerit; et Roboamus senioribus recta monentibus non obtemperaverit. Nam & Absolomum perditum adolescentem suorum scelerum pœnas dare, nec quod flagitiosè moliebatur ad optatum exitum perducere, decreverat; & a Roboamo, ob Salomonis patris idololatriam, decem tribus deficere volebat, quod etiam se factu-

3. [margin, beside "Tertium"]
1. Sam. 2. 25. [margin]
2. Sam. 17. 14. [margin]
1. Reg. 12. 15. [margin]

1.Reg.11.31. 32.13. & ẏ. 39.30.31. &c rum anteà & comminatus fuerat,& per Achiam prophetam confirmaverat,externoq; adhibito signo adumbraverat.

4. 2.Sam. 12. 11.12. Sed quid dicemus,quòd ipse Deus, ut Davidem castigaret,ejus uxores coram toto Israële, & coram ipso sole, id est, (ut Vatablus explicat)palàm & publicè ejus sodali(is fuit Absolomus filius) comprimendas dedit. Nonne ex quarto hoc exemplo satis intelligi videtur, ipsa gravissima scelera, ob quæ Dei ira in homines venire solet, ab ipsius Dei voluntate pendére, & ideò fieri, quia Deus ut fiant anteà decrevit. Animadvertẽdum est,ut alibi a nobis dictum fuit, Deum peccatis peccata punire, id est, pœnam peccatorum constituere ipsum deinde in alia peccata labi, quemadmodum Paulus primo capite epistolæ ad Romanos disertè testatur, ubi propter spretam Dei cognitionem,propterq; idololatriæ peccatum post cognitum Deum, homines ab ipso Deo in reprobum sensum (ut vulgata editio habet)traditos fuisse affirmat,ut facerent ea, quæ non conveniunt; & anteà dixerat, turpia quædam scelera, quæ homines ejusmodi admittebant, debitam esse mercedem impietatis eorum. Absolomus, cum ad stuprum Patris sui uxoribus inferendum divino consilio adactus fuit, jam gravissimè peccaverat,quippe qui non modò Ammonem fratrem suum dolosè interemerat, sed & paternum regnum occupare aggressus fuerat, & per summum scelus jam plerosq; ex Israëlitis seduxerat, eosq; a patris sui,ipsorum legitimi Regis,obedientia averterat,ad seq;traduxerat.Quare meritò ita Deo volente,in tam atrox flagitium novercas suas publicè constuprandi est prolapsus,quo solo turpissimo facinore admittendo,satis pœnarum pro præteritis sceleribus dedisse videri quodammodo poterat.Atq;interim Deus,idoneo instrumento ad eam rem delecto,Davidem,ut se facturum prædixerat,ea ratione ob adulterium ab eo commissum graviter castigavit.

ẏ.24.26. 28.&c.

ẏ.27.

2.Sam.13.28 &c.& 15.3. 4. &c.

2.Sam. 12. 11. 12. & 16. 21.22.

5. 2.Sam. 16. ẏ.6. 7.8.13. Quintum exemplum id esse potest, quod de Semei legimus, qui Davidi Absolomum fugienti maledicebat, idq; ipso Davide teste, v.10.11. Deo sic jubente faciebat: & tamen idem David moriens Salomoni mandat,ut ipsum Semei,quia sibi maledixerat,interficiat,ejus rei nimirum occasione aliqua,quæ justa causa videri posset, inventa, ut ostendunt verba illa,v.9.*Quia vir sapiens es tu &c.* In exemplo isto considerandum est, non ita apertum esse, Semei ipso Deo auctore Davidi maledixisse, ut pleriq; existimant. Nam, etsi David ipse dixerit, Deum illi præcepisse, ut sibi malediceret,non est intelligendum, Davidem in abditum Dei consilium inquirere voluisse, aut Spiritu prophetico ita locutum fuisse: sed non sine Dei voluntate id fieri animadvertisse, quatenus

1.Reg. 2. ẏ.8.9.

tenus non solùm, si Deus noluisset, factum illud Semei externum sibi
maledicendi non extitisset; verùm etiam maledictio illa, pars divinæ
castigationis ob adulterium & homicidium a se perpetratum, non mi-
nùs quàm ipsa fuga erat. Cæterùm fieri potest, ut Semei planè sua spon-
te Davidi maledicere cogitâsset & decrevisset, quod decretum Deus, ut
Davidem castigaret, ad exitum perduci voluerit. Etsi enim David dicit
Deum ita præcepisse, hyperbole tamen omninò est in ejus verbis, cùm
nulla ratione id Deus præceperit, estq; intelligendum, non nisi Deo
volente, quemadmodum paulò ante exposuimus, id fieri. Quod si ta-
men velimus, ipsius Dei consilio factum esse, ut Semei ad Davidi male-
dicendum impelleretur, statuendum simul est, Semei malum homi-
nem jam fuisse, atq; ejusmodi, ut Deus meritò ad id perpetrandum eo
usus fuerit, unde factum sit, ut meritò quoq; ejusdem illius facinoris, in
cujus admittendi necessitatem culpâ suâ incurrerat, pœnas dederit.
SEXTO loco exemplum illud perpendendum est, quod extat 2. Sam. 6.
24. 1. ubi scriptum esse videtur, Deum, cum iratus esset Israëlis populo,
incitâsse Davidem, ut juberet numerare populum universum, propter
quam causam Deus deinde ipsum populum & consequenter Davidem
quoq; punivit, & immissa per angelum peste septuaginta millia homi-
num absumpsit. Ignoratio Hebraicæ linguæ, perversæ isti ejus loci
interpretationi occasionem dedit. Sciendum est enim, pro eo quod a-
pud Latinos impersonali quodam modo, id est, persona agẽte suppres-
sa dicitur *incitatus est*, apud Hebræos dici solere *incitavit*, idemq; in
omnibus aliis usu venire, similesq; locos ad hunc modum solere ex-
planari: Incitavit Davidem, subaudi, is qui incitavit, quod, ut diximus,
breviter idem est, quod apud Latinos, David incitatus est. Deinde ani-
madvertendum est, simplicem copulam apud Hebræos (id quod etiam
apud Græcos et Latinos fieri consuevit) sæpissimè exegeticæ particulæ
vim habere, unà cum quâdam reddendi rationem significatione, ita ut
commodissimè in Latina lingua *nam* reddi possit. Quamvis igitur in
Hebræo codice ad verbum ita sctiptum sit: *Et addidit adhuc Iehova ad
irascendum ad Israëlem, & incitavit Davidem in ipsos* &c: tamen sic to-
tus locus Latinè interpretandus est: *Et iratus est adhuc Iehova in Israë-
lem: Nam David incitatus fuit in ipsos* &c. Quis verò fuerit, qui Davi-
dem incitaverit, videtur scriptum esse 1. Paralip. 21. 1. ubi ad verbum ex 6.
Hebræo legitur: *Et stetit Satan contra Israëlem, & incitavit Davidem*
&c. Sed hîc quoq; eadem loquendi figura esse potest. Quare satiùs for-
tasse est Vatablum audire, qui superiori loco sic annotat: Quidam He-

bræorum non malè subaudit *cor*, incitavit cor Davidis Davidem, quasi dicat, David a propria concupiscentia fuit tentatus.

7. Septimò, alicujus momenti esse videtur id, quod scriptum est apud Hoseā cap. 8. 4. & seq: Ibi enim Deus acriter Israëlitas increpare videtur, quòd reges sibi elegisset Hieroboamū scilicet & alios (nam de decē tribubus loquitur) idq; non ex se, id est, non ex ipsius sententia, & principes constituissent, quos ipse non cognovisset, id est, non approbâsset. Et tamen defectio illa decem tribuum ad Hieroboamum, ut supra diximus, & patet ex capite undecimo libri primi regum, a Dei consilio atq; decreto profecta fuerat. Itaq; videtur Deus eorum causa & auctor esse, quæ ipsemet deinde improbat, & propter quæ hominibus irascitur.

1. Reg. 11. 12. 13. 31. 32. &c.

Ad hoc exemplum respondeo, Deum non increpâsse Israëlitas ob id, quòd ad Hieroboamum Roboamo relicto defecissent, sed, quòd se inconsulto (idq; significant verba illa, *Non ex me*) id fecissent: Etsi enim fieri non poterat, quin deficerent, non tamen eis libertas ea de re Dominum consulendi adempta fuerat. Adde, quòd non decreverat Deus, ut Hieroboami stirps in eo regno perpetuò duraret, nisi is sibi obediens fuisset, in seq; colendo Davidis vestigia insecutus esset, quemadmodum scriptum est eodem capite undecimo libri primi regum. Quod quia Hieroboamus non fecit, nulla prorsus causa erat, cur decem illæ tribus ejus posteros in regno confirmarent, præsertim cùm ipsi quoq; impii esse perseverarent: hoc enim nec tacitè, id est, decreto suo Israëlitis non patefacto, nec expresè, id est, super ea re sententiâ suâ promulgatâ, aut responso dato, approbavit Deus: propterea ait, *Principes constituerunt & non cognovi*. Fuit igitur hac in re non leve peccatum Israëlitarum, idq; nulla ratione ex decreto Dei, sed ex libera ipsorum voluntate manavit, propter quod meritò illis Deus iratus est: etiamsi ut a Roboamo deficerent, & Hieroboamum regem haberent, a Deo omninò decretum fuerat. Quanquam non desunt, qui ea quæ apud Hoseam leguntur, ad confœderationes referant cum Rege Ægypti factas, adq; auxilia inde contra Assyrios petita, quod expresè illis exprobrat Deus, eisq; propter idipsum comminatur, apud Esaiam cap. 30. 1. 2. 3. &c. vide locum.

1. Reg. 11. 38.

Hose. 8. 4.

8. Octavò, Iudæ Iscariotæ exemplum subit, de quo scriptum est, eum periisse ut impleretur scriptura. Ex quo perspicuum esse videtur, ejusmodi hominem, antequàm nasceretur, exitio devotum fuisse, & ob eam rem Christo prodendo, quæ causa ejus exitii extitit, destinatum. Hîc diligenter considerandum est, fuisse quidem multò ante quàm Iudas

Ioh. 17. 12.

das naſceretur decretum, ut unus ex Chriſti domeſticis & commenſalibus eum proderet, ſed non tamen ut Iudas Iſcariota is eſſet. Verùm, tum demum ipſe Iudas divino conſilio ad id electus fuit, cum a Chriſto in numerum duodecim diſcipulorum eſt cooptatus, id eſt, cum jam ejuſmodi eſſet, ut ad divinum illud decretum exequendum meritò eligi poſſet, quippe qui non modò improbus eſſet, ſed etiam ea potiſſimùm improbitate præditus, quâ ea in re maximè eſſet opus: furem enim eum fuiſſe legimus, & propterea avarum, quam avaritiam in eo ſummã fuiſſe oportet, cùm in Chriſti ejuſq; familiarium convictu, quibus nihil ab eo vitio alienius fieri poterat, nihilvé ab eo magis revocans atq; deterrens, avarus eſſe perſeveraret. Ioh.12.6. Atqui avaritiâ Iudam ad Chriſtum prodendum impulſum fuiſſe ſacræ literæ apertiſſimè teſtantur: *Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam* &c. Dignus igitur fuit Iudas, qui ei ſceleri perpetrando deſtinaretur, ejuſq; avaritiâ ea ratione palam traductâ, ſuæ improbitatis meritis pœnis addiceretur. Matth.26. 14.15.16.

9. NONUM exemplum ſuppeditabit nobis univerſus ipſe populus Iudaicus, qui exciſa urbe primaria Hieroſolyma, ingente clade judicio divino affectus eſt, ob id potiſſimùm, quòd Ieſum Chriſtum interemerant, cùm tamen, ut Ieſus Chriſtus ab ipſis interimeretur, multò ante a Deo conſtitutum fuiſſet, ut ex prophetarum prædictionibus conſtat, & Petrus ſatis apertè teſtatur. Act.2.23. & cap. 3.18. & reliqui Apoſtoli confirmant, Act.4.28.

Hîc porrò animadvertendum eſt, Iudaici populi ſcelera jam inde ab ipſo initio, ut ipſis Stephanus exprobrat, Act. cap. 7.51.52.53. tot tantaq; fuiſſe, ut meritò eorum malitiâ Deus ad filium ſuum interficiendum abuſus fuerit; idq; multò anteà conſtituerit, ut ſimul ſalutis æternæ nobis tradendæ viam inveniret, ſimulq; occaſionem ejus populi pro meritis puniendi quàm accomodatiſſimam haberet.

Scio quid contradici poſſit: ſed nimis longum eſſet ad omnia reſpondere, locoſq; ſacrarum literarum huc pertinentes diligentiùs examinare. Hoc dixiſſe fuerit ſatis: ſi Deus omninò decreverat, ut filius ſuus a Iudæis interficeretur, eorum perpetua & ingentia ſcelera id abundè commerita fuiſſe: ſin verò id non omninò decreverat ipſe, ſed tantùm præviderat (quod tamen nos falſum planè eſſe arbitramur) nihil eſſe cur exemplum in medium afferri deberet.

10. DECIMÒ, ſcriptum invenimus apud Iudam in initio ferè ejus epiſtolæ, quoſdam, qui irrepſerant in eccleſiam videlicet, ut eam falſâ doctrinâ labefactarent, jam pridem ad eam damnationem deſcriptos fuiſſe. Ex quo intelligi poteſt, eos qui damnantur ideò damnari, quia ſic v.4.

anteà

anteà Deus decrevit. Locus iste ut apparet, de falsis prophetis ait, qui, ut diximus cum de Dei prænotione dissereremus, ab ipso Deo excitari solent. Intelligendum est autem, Deum falsos prophetas in populo eos esse velle, qui jam sint scelesti, & propterea digni qui tam infami muneri destinentur, idq; multò ante ipse Deus facit, quàm munus reipsâ suscipiant. Quamvis enim jam decretum factum sit, adhuc tamen Deus, qui neminem perire vult, sed omnes ad pœnitentiam venire, expectat summa cum patientia, si fortè resipiscant, & decreti sui revocandi sibi causam præbeant, donec tandem rebus planè desperatis id exequitur, quod jam pridem decreverat: hæcq; est damnatio illa, de qua loquitur Iudas, qui, ut ex consequentibus patet, de impiis hominibus loquitur, qui, agnitam veritatem rejiciunt, & tandem eam insectantur, & factis dictisq; blasphemant, quibus, quemadmodum idem
℣.13. Apostolus testatur, caligo tenebrarum in æternum servata est.

HUCUSQUE multa exempla expendimus malorum quæ Dei consilio fiant, ostendimusq; non idcircò concludi posse, ex sola Dei voluntate damnationem pendére, cùm in unoquoque ipsorum, in quo de Dei consilio apparet, de hominis etiam malitia appareat, quæ id consilium antecedit, quæq; ejus consilii causa est. Estq; in tota hac disputatione illud memoriâ repetendum, quod a nobis de Dei prænotione agentibus dictum est, Deum non culpæ seu peccati alicujus, quod in facto insit, auctorem causamq; unquam esse, sed facti ipsius duntaxat. Malitiam enim & iniquitatem, a qua omnis culpa proficiscitur, reperit ipse in homine, quem ad aliquod facinus patrandum adigit, quia jam malus & iniquus est, ut ea ratione, dum alia judicia sua exequitur, hominis iniquitatem in apertum producat, eumq; cùm illo ipso facinore patrando, tùm pœnas eo facinore dignas subeundo, sibi debitum supplicium pati atq; experiri cogat. Nunc de exemplis agendum esset, ex quibus, Deum sola sua voluntate quempiam servare, idq; necessariò, intelligi potest, aut certè ita videtur. Hæc fortasse multa sunt: sed nos duobus contenti erimus.

1. Gal. 1.15. PRIUS erit de Paulo, qui se ab utero matris a Deo segregatum esse dicit, & per ipsius gratiam vocatum. Verùm ibi agitur non de segregatione & vocatione ad salutem, sed ad Evangelii prędicationem, Christiq; cognitionem. Quod si de salute etiam æterna ipsius Pauli ageretur,
1. Cor. 9.27. nulla tamen necessitas intelligenda esset, cùm ipse Paulus alibi dicat, se affligere corpus suum, ne quãdo, cum aliis prædicaverit, ipse reprobus fiat. Porrò phrasis illa *ab utero*, proverbialis est & hyperbolica, ut ex his locis patet, Psal. 22.10. & 58.4. & 71.6. Esai. 48.8. & 49.1. & ad Dei summam

mam providentiam explicandam, hominisq; merita excludenda usurpatur. Certè ipse Paulus alibi dicit, se misericordiam consecutum fuisse, quia ignorans peccâsset. Ex quo satis constat, Deum in Paulo servando, eorum etiam quæ in Paulo erant aliquam rationem habuisse, nec verè atq; omninò ab utero matris eum saluti destinâsse. 1.Tim.1.13.

2. POSTERIUS exemplum, quo Augustinus & cæteri plurimùm nituntur, est de ipso Domino nostro Iesu Christo, quem certum est ante mundum conditum æternæ saluti omninò destinatum fuisse. Nam quale caput fuit, talia membra esse debere ajunt. Respondeo. Si ita certa deberent esse membra, sicut certum esse debuit caput, argumentum processurum. Nunc caput quidem certum esse debuit, alioquin ipsa via salutis nostræ, quam Deus elegisset, incerta fuisset: membra autem non modò incerta esse possunt, sed etiam debent: aliter Deus qui membra non essent, nulla ratione ob id ipsum quòd membra non sint, punire posset. Nec verò, si Christus non poterat non obedire Deo, ideò obedientiæ suæ præmio afficiendus non fuit: in ea enim obedientia, non liberæ voluntatis, sed laborũ & perpessionum ratio fuit habita. Idq; nos vehementer in obedientia nostra confirmat. Nam si is, qui necessariò obedivit, tanto præmio est affectus, certè nos, qui possemus non obedire, nostra mercede non fraudabimur.

Itaq; tandem concludo, neminem esse, ex iisquibus Evangelium purè annuntiatur, (nisi priùs justo Dei judicio ob peccata sua induratus atq; excæcatus fuerit) qui liberè & suâ sponte ei assentiri non possit: quo facto non est verendum, ne ipsius Evangelii præcepta facere non possimus. Iis enim, qui Evangelio assentiuntur, omnia largitur Deus, quibus ad ea perficienda indigent. Atq; hac ratione liberum arbitrium in homine esse statuo, quod Dei gloriæ, ut quidam ineptè ajunt, nõ repugnare, vel id docere potest, quòd, ut inter omnes constat, Deus ipse homini a se condito liberum arbitrium dedit. Ex quo liquet, hanc vim in homine ad summam Dei gloriam pertinere, tantum abest, ut illi adversetur. Eam verò per primi hominis peccatum extinctam non fuisse, supra satis demonstratum fuit.

Caput XV.

Justificationis nostræ per Christum prolegomena quædam, eamq; explicandi initium.

QUÆ supra a nobis disputata sunt, eò pertinent, ut qualis homo & ante lapsum & post lapsum fuerit, cognoscamus. Conclusum est autem, cum in utroq; statu mortalē naturâ fuisse; nec utriusq; status hac in parte aliam differentiam esse, nisi quòd in posteriore statu, id quod in priore naturale tantùm erat, necessarium quoq; est factum. Conclusum est similiter, hominem non minùs post lapsum quàm antè, liberum arbitrium habuisse; nihilq; esse, cur homo Deo præcipienti non assentiri & obedire velle, & porrò ipsius gratiâ, quâ hominem sibi adhærentem nunquam deserit, obedire nō possit. Nunc, qua ratione fiat, ut homo ab ista moriendi necessitate, ab ipsaq; mortalitate liberetur, (huc enim omnes tendimus atq; aspiramus) & nunquid Deus, cujus solius beneficio id nobis contingere potest, si id assequi velimus, nobis aliquid præceperit, & quale id tandem sit quod præcepit, videndum & explicandum nobis est.

Rom. 5. 12. & 6. 23. PRINCIPIO, cùm certū sit, Deum peccato necessariæ mortis pœnam statuisse, unde sententiæ illæ Pauli Apostoli, *Per peccatum mors*, & *Stipendia peccati mors*: credendum omninò est, nolle Deum a necessaria morte eum liberare, qui coram ipso sine peccato non sit; nec porrò naturalem mortalitatem cuiquam adimere velle, id est, eum naturâ immortalem efficere, in quo peccatum hæreat: ejusmodi enim hominem ipsi placere non posse, prædicta pœna, quam peccato constituit, docere potest: quemquam vero a Deo immortalem effici, qui illi non placeat, nullo modo credendum est.

Iam verò duplici ratione fit, vel potiùs fieri potest, ut quis coram Deo sine peccato inveniatur, vel, quia reverâ nunquam peccaverit, vel, quia si quid unquam peccavit, id apud ipsum Deum deletum fuerit, ita ut Deus, sive hac sive illa ratione, justum eum pronūtiaturus sit, & pro justo habiturus. Atq; hoc illud est, quod Sacræ literæ justificare nominant, de cujus verbi significatione, quando sub ea appellatione de eo quod nobis propositum est disputandum erit, deq; justificatione nostra per Christum nominatim explicandum, aliquid diligentiùs in præsentia docendum nobis videtur.

IUSTIFICARE igitur in sacris literis, quemadmodum dictum est, Iustum

justum pronuntiare, proq; justo habere propriè significat, id est, tanquam cum justo in sententia ferenda atq; exequenda agere. Itaq; tam justificari is dicitur, qui cùm reverâ justus sit, justus etiam pronũtiatur, & pro justo habetur, quàm is, qui cùm reverâ sit injustus, justus tamen pronuntiatur, & pro justo habetur, ut hi loci ostendunt, Deut. 25. 1. (ubi in vulgata editione pro *justificabunt*, quod est in Hebræo, *justitiæ palmam dabunt*, scriptum est) & 1. Regum 8. 32. in quibus de justo justificando fit mentio; & Proverb. 17. 15. atq; Esa. 5. 23, in quibus de justificando impio est sermo: ex hac autem propria justificandi significatione fit, ut per metonymiam quandam, is etiam, sive id justificare dicatur, quod in causa est, ut aliquis justus pronuntietur. Hoc sensu scriptum est apud Esaiam cap. 53. 11. de Christo, quòd is sui scientiâ justificaturus esset multos. Christus enim sui cognitionem nobis impertiendo, efficit ut justi a Deo pronuntiemur. Hoc sensu etiam, (exempli causâ) dicitur fides nos justificare. In hunc sensum deniq; accipiendum est verbum justificandi, cum quæritur, quid sit id, quod nos justificet? Quæritur enim reverâ, quid illud sit, quod efficiat, ut justi a Deo pronuntiemur, proq; justis habeamur? Quanquam in sacris literis non invenies fortasse phrasim istam, *Fides justificat*, aut aliam ei similem, cum quæritur, quid in nobis sit, aut esse debeat, quo fiat, ut justi pronuntiemur a Deo, vel sine quo non fiat, ut justi a Deo pronunciemur. Non tribuunt, inquam, sacræ literæ actionem ipsam justificandi, fidei vel alii rei, quæ in nobis sit, aut esse debeat: sed ex fide, seu per fidem, vel ex alia aliqua illa re, nos justificari dicũt, idq; vel re agente suppressa, (quod usitatissimum est) ut apud Paulum Rom. 5. 1. *Iustificati ergò ex fide* &c, & apud Iacobum cap. 2. 21. *Abraham Pater noster, nonné ex operibus justificatus est, offerens* &c: vel ipsa re agente expressa, (quod perrarum est) ut apud eundem Paulum, *Quoniam quidem unus est Deus, qui justificat circuncisionem ex fide, & præputium per fidem*. Ex quo loco apparet, cum legimus nos justificari ex re aliqua, non intelligendum esse, rem illam nos justificare, sed Deum esse, qui ex re illa, id est, ea re interveniente, nos justificat, hoc est, justos pronuntiat. Sed nos, ut dictum est, per metonymiam quandam, Sacras literas alicubi imitati, illi rei, puta fidei, justificandi actionem tribuimus, quæ aliqua ratione in causa est, ut Deus nos pro justis habeat, fidemq; nos justificare dicimus. Adeò autem verum est, metonymicum hunc nostrum loquendi modum a Sanctis literis non abhorrere, ut in eis is etiam justificare dicatur, qui causam quoquo modo præbet, ut quis non quidem absolutè, sed comparatè justus pronuntietur, vel potiùs justus esse videatur. Nam Ezech. 16. 51.

Rom. 3. 28. 30. & 5. 1. Gal. 2. 16. bis.

Rom. 3. 30.

52. Hierusalem dicitur justificâsse Sodomam & Samariam sorores suas, id est, ingentibus suis sceleribus effecisse, ut illæ, quamvis scelestæ, justæ præ ipsa videri possent. Non queo autem satis mirari viros alioquin doctos, qui putaverunt, in sacris literis *justificare* idem sæpissimè (præsertim verò in novo Testamento) esse, quod probum facere, & a peccando reipsâ retrahere, id est, ut verbum ipsum sonare videtur, reverâ justum efficere; adeò, ut cum de justificatione nostra in novo Fœdere, & potissimùm in epistola ad Romanos & ad Galatas agitur, de eo agi putent, qua ratione fiat, ut nos justi reverâ efficiamur, & a peccando cessemus? Non possum, inquam, satis istos mirari, cùm nusquam fortasse in ipso novo Testamento verbum *justificare* hanc significationem habeat. Quod enim scriptum est Apocalypsis capite ultimo, *Qui justus est, justificetur adhuc* &c, ubi sine dubio, ut locus iste demonstrat, de probitate vitæ agitur, ad hanc ipsam rem, de qua quærimus, non facit. Neq; enim sensus est, ut qui justus est, id est, verè probus, ab aliquo justus adhuc fiat, sed ipse justus esse pergat. Quocirca, non est vox *justificetur* ducta a passivo verbi *justificare*, sed intransitivi, ut vocant, verbi vox est, quo verbo utuntur Græci pro *Tsadak* Hebræo in prima ipsa conjugatione, in qua non justificatum, sed justum esse, seu justè agere significat. Exq; hoc verbo est illud, *Non justicabitur in conspectu tuo omnis vivens*, id est, coram te nemo erit justus; & item illud, *Vt justificeris in sermonibus tuis* &c, id est, ut sis justus, hoc est, fidelis & verax in sermonibus tuis. Sed nos quærimus de verbo Iustificandi, quando agens persona aut res est aliqua, sive tacita, sive expressa, quæ justificet quempiam; & tunc dicimus verbum istud in Testamento novo nunquam fortasse significare justum efficere, sed semper justum pronuntiare, & pro justo habere. Et sanè, cùm Græci novi Testamenti scriptores, verbum hoc ab Hebræis fuerint mutuati, (nam apud ipsos Græcos verbum δικαιόω aliud significat omninò, quàm isti arbitrentur in novo Testamento significare) debuerant isti vetus Testamentum consulere, ipsosq; Hebræos fontes intueri, ex quibus rem multò aliter se habere didicissent, quàm ipsi arbitrati fuerint, decepti fortasse novi Latini verbi formatione, quæ justum facere ipsum significare indicat. Vidissent enim, apud eosdem Hebræos verbum esse, quod eâdem analogiâ impiificare dici posset, quod tamen non impium facere, sed impium pronuntiare significat, ut patet ex loco illo, quem in initio hujus disputationis attulimus, Prover. 17. 15. Quanquam Latinè quoq; dici potest, idq; elegantissimè, Iustum facere, Impium facere, pro eo quod est, Iustum esse dicere, Impium esse affirmare, seu mavis, Iustum & impium indu-

Apoc. 22. 11.

Psalm. 143. 2.

Psalm. 51. 6.

Rom. 3. 4.

inducere: qui sensus ab interpretatione nostra,& verò communi ac testatissima verbi Iustificandi,nequaquam abhorret. Itaq; nullam sui erroris excusationem habere videntur isti. Nam, quod Psalm. 73.13. in vulgata editione legitur, *sine causa justificavi cor meū*, ex quo ipsorum interpretatio confirmari aliquo modo posset, non ita est in Hebræo, *sed sine causa* (vel potiùs frustra) *mundavi cor meum*. Et hæc satis esse volumus hoc loco,quod attinet ad verbi Iustificandi significationem.

CÙM IGITUR, ut ad propositum aliquando revertamur, alterutrâ ex his duabus rationibus necesse sit, ut nos Deus justos pronuntiet sive justificet, vel quia nunquam peccaverimus, vel quia peccata nostra coram ipso deleta fuerint: nemo autem, ut inquit Salomon, inveniatur, qui non peccet; & nos omnes præsertim, ut de sui temporis Christianis scribit Iohannes, peccatum habeamus, id est, peccati rei simus: reliquum est, ut Deus ideò nos justificet, quia peccata nostra coram ipso deleta fuerint,cum nos justos pronuntiat. 1.Reg.8.46. 1.Ioh.1.8. 10.

Porrò, deleri peccata posse videntur, alterutro ex duobus modis: vel compensatione seu satisfactione,vel remissione ac condonatione.

VIDENDUM est igitur, utro modo peccata nostra corā Deo deleantur, cum de immortalitate ejus beneficio consequenda agitur, hoc est, quæ ratio, quod ad hanc partem attinet, nostræ justificationis per Christum sit? per Christum enim nobis, nō per alium, neq; alio modo, immortalitatem & vitam æternam promittit Deus. Nec enim venit Christus,ut quidam arbitrantur,ut nos in eundem statum restitueret,in quo Adamus erat ante lapsum: sed ut ad multò excellentiorem eveheret,nec porrò usquam,ubi Adam⁹ cum Christo comparatur, sive ante, sive post lapsum, vel dictum vel indicatum reperies, Christum nos in pristinum illum,in quo Adamus condit⁹ fuit, statum restituturum; eâq; ratione ipsum Adamo opponi, nisi fortè allegoricè pristinum illum statum interpretentur sacræ literæ, ut cum in Apocalypsi, & Paradysi & arboris vitæ in ea media consitæ, fit mentio, ex qua suis Christ⁹ comedere sit daturus. Cœlestem enim immortalitatem, quâ nunquam Adamus præditus fuit, ibi significari, nemo, opinor, sanæ mentis negaverit. Sed, ubicunq; Adamus cum Christo comparatur, Adamus tanquam mortis vel naturalis, hoc est, mortalitatis, vel necessariæ, hoc est, mortis æternæ, Christus verò, tanquam æternæ vitæ atq; immortalitatis auctor consideratur. Legantur diligēter, quæ scripta sunt a Paulo ad Rom. cap.5. & 1.Cor.15. nosq; vera dicere deprehendetur. Manifestè enim, (ut cætera omittam) comparat Paulus, in eo loco epistolæ ad Corinthios, Adamum, prout ab initio creatus fuit, cum Christo a mor- Apoc.2.7.

ꝟ. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. tuis excitato,& in cœlum translato,& illum terrenum fuisse ait,& propterea mortalem, corpusq; habuisse corruptibile,vile, infirmum, animale deniq; ,ipsumq; Adamum fuisse tantùm factum in animam viventem: Christum verò e cœlo esse,& idcircò immortalem,corpusq; habere incorruptibile, gloriosum,& potentiâ præditum, spirituale deniq;,ipsumq; Christum factum esse in Spiritum vivificantem. Sed ad rem nostram.

Qværimus igitur,utrũ in justificatione nostra per Christum, peccata nostra compensatione seu satisfactione aliqua deleantur, an verò remissione & condonatione? Pleriq; satisfactione interveniente id fieri arbitrantur: nos verò simplici condonatione. Nam,quod satisfactionem cum remissione ea in re conjunctam fuisse asserũt, planè nugatorium est, ut suo loco ostendemus. Rationes,cur ita statuamus,quatuor sunt.
1. Vna est,quòd nusquam,in sacris literis istius satisfactionis fit mentio, nec alterius rei cujusquàm,quæ tantundem valeat.
2. Altera, quòd compluribus in locis satis apertè testantur Sacræ literæ, nullam in justificatione nostra per Christum satisfactionem intervenisse.
3. Tertia,quia satisfactio ista Dei gloriam maximè obscurat, &
4. Christi potestatẽ labefactat. Quarta verò & ultima,quia fieri nullo modo potest, ut salvis nobis pro peccatis nostris Deo satisfactum fuerit, ne per ipsum Christum quidem. Quæ omnia ita se habere, ex infra dicendis planissimum fiet.
1. Primùm enim, Deum jure peccata nobis condonare potuisse ostendemus,nullâ verâ (de hac enim loquimur, ut posteà dicetur) a quoquam pro ipsis satisfactione accepta.
2. Deinde,id facere eum voluisse demonstrabimus: quibus duobus exequendis,
3. secunda tertiaq; ratio nostra abundè explicabitur. Tùm verò, satisfactionem istam inter ea numerandam esse, quæ fieri nullo modo
4. possunt, (quæ quarta nostra ratio est) docebimus. Postremò,sacrarum literarum testimonia, quibus Christum pro peccatis nostris Deo satisfecisse probari creditur, diluemus: ex quo prima ratio nostra satis explicata & confirmata videbitur.

Caput XVI.

Deum nobis peccata jure condonare potuisse, nulla vera pro ipsis a quoquam satisfactione accepta.

DEUM igitur, contra quàm nonnulli sentiant, jure potuisse nobis peccata nostra condonare, nulla a quoquã pro ipsis satisfactione accepta, id manifestè probare videtur, quòd peccata nostra nihil aliud sunt, quàm offensæ majestatis divinæ, & debita quædam, quæ cum Deo contrahimus. Sic enim in sacris literis appellari solent. Atqui nemo est, qui injurias sibi illatas, debitaq; secum contracta, summo jure condonare & remittere non queat, nullâ verâ pro ipsis satisfactione acceptâ. Igitur, nisi velimus Deo minùs concedere, quàm hominibus ipsis concedatur, confitendum omninò est, Deum jure potuisse nobis peccata nostra ignoscere, nulla pro ipsis vera satisfactione accepta. At enim objiciunt adversarii, & ajunt, Dei justitiam omninò requirere, & ut peccata puniantur, & pro ipsis sibi satisfiat; Deumq; nulla ratione non justum esse posse, suæq; justitiæ quodammodo renuntiare. Hæc ratio nullius pretii est. Neq; enim in Deo ulla justitia est, quæ peccata puniri omninò jubeat, cui ipse renuntiare non possit. Est quidem in Deo perpetua justitia: sed hæc nihil aliud est, quàm æquitas & rectitudo. Itaq; nullum Dei opus est, in quo iniquitas & pravitas, ne minima quidem ex parte, deprehendi unquam possit. Et hanc justitiam Dei nominant ipsæ Sacræ literæ, quæ non minùs in condonandis, quàm in puniendis peccatis conspicua est. Istam autem Dei justitiam, quam nos appellare solemus, quæ non nisi in puniendis peccatis conspicitur, Divinæ literæ nomine isto nequaquam dignantur, sed eam modò Dei severitatem, modò vindictam, tùm iram, furorem, indignationem, & aliis ejusmodi nominibus appellant. Itaq; insigniter graviterq; sunt lapsi, qui vulgaris cujusdam appellationis specie decepti, putârunt istam esse perpetuam Dei qualitatem, eamq; infinitam esse dixerunt; nec animadverterunt, si id verum esset, necesse futurum, ut Deus infinitè severus & ultor esset, nec unquam peccata condonaret, contra id, quod de ipso Sanctæ literæ passim prædicant, quæ Deum tardum ad iram, & multum misericordiâ esse, peccataq; condonare, alicubi disertè testantur, ut Exodi 34. 6. 7. & Num. 14. 18. 19. Quamobrem multò verisimilius

lius dici posset, Dei propriam qualitatem esse, eam Dei misericordiam, quæ isti justitiæ opponitur. Vnde planè contrarium ejus, quod adversarii sentiunt, concludi posset, Deum videlicet peccata jure punire non posse, nempe quia ejus misericordia requirat, ut peccata omninò condonentur. Verùm utrumq; est falsum. Quemadmodum enim justitia ista, vulgari nomine sic appellata, quæ misericordiæ opponitur, Dei qualitas non est, sed effectus tantùm voluntatis ipsius: sic misericordia quæ isti justitiæ opponitur, Dei qualitas non est propria, sed effectus tantùm voluntatis ejus. Cæterùm cùm ex misericordia ista, quæ Deo plurimùm tribuitur, non fiat, quin Deus, quem velit, jure puniat atq; ulciscatur, multò minus ex justitia ista, quæ Deo raro admodum tribuitur, fieri dicendum est, ut Deus, cuicunq; velit, nulla vera satisfactione accepta, planè ignoscere jure non queat. Multò plura pro hujus veritatis confirmatione, & contrariæ sententiæ, quæ mirum est quantum Deo adimat, confutatione, dici potuissent: Sed hæc pauca in præsentia satis esse volumus.

Caput XVII.

Deum nulla vera satisfactione accepta nobis peccata condonare voluisse.

SEQUITUR, ut Deum, nulla vera satisfactione accepta, peccata nostra nobis condonare voluisse, ostendamus, qua in re diligentiùs paulò versandum erit, quandoquidem in ea vis præcipua to-
1. tius disputationis consistit. Primùm igitur, etiam ante Iesu Christi adventum, ab ipso ferè orbis initio, Deum, nulla vera satisfactione accepta, peccata condonare consuevisse docebimus. Deinde, id
2. per Christum eum fecisse demonstrabimus. Veram autem satisfactionem ubiq; nomino, quia nihil dubito, quin Deus ab iis quibus peccata ignovit, semper aliquid requisierit, sive aliquid in ipsis esse voluerit, quod satisfactionis cujusdam loco censeri possit. Id autem breviter nihil aliud est, quam vitæ puritas atq; innocentia, eaq; vel jam præsens, cum errata committuntur, quæ ignosci debent, vel ipsa errata subsequens. Aut enim errata, quæ ignoscuntur, lapsus quidam sunt & ignorantiæ, hæcq; errata cum ipsa vitæ puritate atq; innocentia consistere queunt, ut alibi (Deo dante) uberiùs explicabimus: aut iniquitates sunt atq; scelera, hæcq; vitæ puritatem ac innocentiam planè excludunt,

cludunt, sed si pro iis vitæ puritas atq; innocentia succedat, condonantur a Deo, quemadmodum superiora illa errata, propter ipsam jam præsentem a Deo ignoscuntur. Hujusce rei specimen, in primo quod ad antiquam istam liberalitatem Dei in peccatis condonandis comprobandam testimonio atq; exemplo statim proferemus, intueri licet.

Abel Deo charus fuit, ob idq; si quid peccavit, necesse est, ut illi condonatum a Deo fuerit. Cur vero? Num propter satisfactionem aliquam veram, quam vel ipse, vel alius pro eo, jam Deo exhibuisset, aut olim exhibiturus esset? Nihil minùs. Testatur enim auctor ad Hebræos cap. 11. 4. fide illum justum fuisse, quam fidem deinde explicans ait v. 6. illam esse, *Credere, quòd Deus sit, & se inquirentium sit remunerator*. Ex hac autem fide necessariò vitæ puritas atq; innocentia proficiscitur. Qui enim Deum, se quærentium, id est, sibi obedientium remuneratorem esse, ex animo credit, illi etiam obedit. Qui autem Deo obedit, is demum purè atq; innocenter vivit. Atq; hæc causa est, cur fides nos Deo acceptos faciat, quemadmodum alibi nobis explicandum erit. Itaq; Abel, ob vitæ suæ puritatem atq; innocentiam, (nam & Christus eum *justum* nominat, Matth. 23. 35. & Iohannes Apostolus ejus opera justa fuisse tradit, 1. Ioh. 3. 12.) ignorantiarum & lapsuum suorum, si quibus, ut verisimile est, obnoxius interim erat, veniam a Deo est consecutus. At verò Cain, etiam antequàm Abelem occidisset, malus erat, & propterea Deo invisus, & coram ipso abjectus, & tamen Deus illi dixit, si benè egisset, futurum ut acceptus esset atq; extolleretur, idq; per interrogationem, *Nonnè si benè egeris* [erit] *elatio?* Gen. 4. 7. Quæ interrogatio ostendit planè verisimile esse, naturamq; ipsam docere, Deum iis, qui sceleribus relictis purè atq; innocenter vivunt, ea scelera liberaliter condonare. Atqui ejusdem liberalitatis divinæ, quâ scelera ipsa, si vitæ emendatio successerit, condonantur, apertissima alia testimonia atq; exempla in vetere ipso Testamento extant. Nam præter ea, quæ de Deo in hanc sententiā scripta sunt supra citatis locis, Exodi 34. 6. 7. & Nū. 14. 18. 19. eam liberalitatem divinam pollicetur apertè Moyses populo, Deu. 4. 29. 31. & 30. 1. 2. 3. 4. 8. 9. &c. eamq; reipsâ prçstitam fuisse, cùm ipsa ejusdē populi historia docet, tùm disertè testantur atq; sçpiùs inculcant Levitæ, in precatione illa ad Deum, quæ scripta est Nehem. 9. Ezech. autem 18. & 33. quid aliud agit Deus, quàm ut populum ad vitæ emendationem invitet, promittens fore, ut ei omnia præterita scelera condonet? Hieremias quoq; capite 3. 14. 15. 22. & 4. 1. 2. 3. &c. idem ajentem Deum inducit. Breviter omnes Prophetæ ejusmodi divinæ liberalitatis testimoniis abundant. Quid hîc Davidis hac de re sententias commemo-

memorem, deq; Dei bonitate in peccatis illorum qui ipsum timent ignoscẽdis, testimonia recitem? An non solus Psalmus 103. pro infinitis testimoniis esse potest? Quid, quòd Deus in ipso vetere Testamento, etiam sententiâ latâ de aliquo perdendo, eam propter supervenientem pœnitentiã revocare est solitus? Legatur, præter vulgata illa exempla Ninivitarum & Ezechiæ Regis, id quod de Achabo scriptum est 1. Regum 21. 27. 28. 29. qui sola dejectione sua coram Deo, & iræ divinæ formidine potiùs quàm verâ aliquâ pænitentiâ effecit, ut Deus jam latam contra se sententiam ex parte revocaverit. Verùm, quid exemplis agimus? cùm Deus per Hieremiam Prophetam cap. 18. 7. 8. ejusce rei regulam tradat, & decretum quoddam promulget, inquiens, Cum civitati alicui ipse minatus fuerit malum, si civitas illa suorum scelerum pœnitentiam agat, se quoq; mali, quod minatus fuerit, pœnitere. Nec verò, ut a quibusdam fit, exoticis explicationibus corrumpendi sunt hi & alii similes loci, & aliter atq; sonant accipiendi, ne scilicet Deus mutabilis esse credatur. Neq; enim, cum Deus sententiam revocat, ipse mutatur, sed is, contra quem lata fuerat. Imò, nisi eam Deus revocaret, tunc ipse mutaretur, cùm jam constituerit resipiscentibus veniam dare. Et hæc satis esse possunt, ut ostendatur, etiam ante Christum, Deum peccata, nulla vera satisfactione accepta, hominibus condonâsse.

Ionæ 3. & 4. 2. Reg. 20. 2. Paralip. 32. Esa. 38.

Patet igitur ex supradictis, Deum ab ipso fermè orbe condito, peccata hominibus liberaliter condonare consuevisse, nulla pro ipsis a quoquam vera satisfactione accepta. Nam si quis dixerit, etiamsi in exemplis ac testimoniis a nobis prolatis, nulla veræ satisfactionis mentio fiat, intelligendum tamen esse, propter Christi futuram satisfactionem, Deum peccata jam tum condonâsse. Primùm, ista de re nihil prorsus usquam apparet, humanumq; omninò commentum est, ut ex infra dicendis apertè constabit. Deinde, ex ipsis locis eorumq; circumstantiis satis constat, rem aliter se habere. Vidimus jam de Abele, qui sine dubio idcircò Deo charus fuit, & lapsuum suorum veniam ab ipso adeptus est, quòd fide esset præditus, id est, Deum se quærentium remuneratorem esse crederet, ob eamq; causam illi obediret, adeò, ut opera ipsius justa fuisse testentur Sacræ literæ. Sed quid de Achabo dicemus? num participem illum futuræ per Christum satisfactionis fuisse affirmabimus, hominem scelestum atq; impium, & deastrorum dæmoniorumq; cultorem, breviter, omnium Israëlis regum, qui ante se fuerant, pessimum? Quid plura? In altero testimoniorum, quæ ex Ezechiele citavimus, disertè scriptũ est, Quid sit, propter quod Deus, (intellige præter misericordiam suam, quam certum est primariã ejus rei causam esse)

1. Ioh. 3. 12.

1. Reg. 16. 30. 31. 32. 33.

ipsa

ipsa scelera condonet. Scriptum est enim cap. 33. 19. interprete Sancte Pagnino in magnis Bibliis Roberti Stephani, *Cum aversus fuerit impius ab impietate sua, & fecerit judicium & justitiam, propter ipsa ipse vivet:* quod idem paulò ante explicatum fuerat: ubi vides, nullam veræ satisfactionis mentionem fieri, sed pœnitentiam tantùm, seu resipiscentiam commemorari, propter quam Deus ipsis impiis peccata condonet. Iam verò, si sub vetere Testamento, hanc verè Deo dignam liberalitatem Deum exercuisse legimus, quid est cur dubitemus, quin sub novo etiam exercere voluerit? Nullo pacto verisimile est, gratiæ ac beneficentiæ tempore Deum restrictiorem fuisse, quàm eo tempore, quod, si cum hoc comparetur, iræ atq; ultionis tempus appellari potest. Atq; hæc sola ratio cuilibet homini cordato, ad id quod volumus probandum, satis omninò videri debet. Veruntamen, ut veritas clariùs elucœat, rationibus testimoniisq; rei ipsius magis propriis ad idem comprobandum utemur.

Primùm igitur videndum est, quale fuerit divinum promissum novi Fœderis, quod Deus cum populo aliquando pacturus erat, & qualem sese in eo Fœdere pangendo Deum præbiturum fuisse legamus. Legimus autem, ut scriptum est, Hieremiæ 31. 34. & Heb. 8. 12. & 10. 17. ejusmodi in novi Fœderis promisso Deum verba fecisse, quæ planè ostendant futurum, ut ille erga populum suum, ingentem beneficentiam ac liberalitatem in condonandis peccatis exerceat. Sic enim, ut habent verba Græca, scriptum est ab Apostolo: *Quia propitius ero injusticiis eorum, & peccatorum eorum & iniquitatum eorum non recordabor ampliùs.* Quomodo autem propitius fuisset Deus injustitiis populi sui, si, cùm eas omnes liberalissimè condonare potuisset, sibi tamen plenè pro ipsis satisfieri voluisset? aut, quomodo peccatorum & iniquitatum populi in novo Fœdere pangendo recordatus non fuisset, si ne minimam quidem impunitam reliquisset? vel potiùs, quid mirum esset, si earum iniquitatum non recordatus fuisset ampliùs, postquàm pro omnibus sibi plenè satisfactum vidisset? Quænam tanta hæc ipsius liberalitas & magnificentia fuisset, si ne tantillum quidem de jure suo remittere voluisset? Nam, quòd ajunt, Deum in eo maximopere liberalem & munificum fuisse, quòd, cùm eos ipsos, qui iniquitates patraverant, plectere jure posset, iis impunitis dimissis, filium suum innocentissimum pro ipsis gravissimè plectere non dubitavit. Hoc, inquam, cum ajunt nihil est, cum & hunc & illos, ut supra demonstratum fuit, immunes ab omni pœna dimittere, idq; jure omninò, pro rei natura & summa auctoritate

sua, facere posset. Itaq; nullo modo constare potest liberalitas ista, quæ aliqua ratione fortasse constitisset, si patratas iniquitates punire necesse fuisset. Quo magis autem is, in quo iniquitates istæ puniantur, Deo charus est, eò minùs, non modò liberalitas ulla, sed facti (ut sic loquar) tolerabilitas apparet. Nam quid indignius, quàm nulla necessitate hominem sibi charissimum supplicio afficere? Præterea animadvertendum est, non eum esse munificum ac liberalem, qui quacunq; ratione efficit, ut quis beneficio vel maximo afficiatur, sed illum demum, qui de suo donat atq; largitur. Quare nisi constet, Deum in novo Fœdere pangẽdo de suo donâsse & largitum fuisse, (id quod, si plenam pro peccatis populi satisfactionem accepit, nunquam constabit) nunquam ea in re munificentiæ & liberalitatis nomine commendari poterit, etiamsi alioqui voluntate ipsius & curâ factum sit ut populus ipse suorum peccatorum pœnas non dederit. Sed operæ pretium est videre, num id quod anteà promiserat Deus, suo tempore etiam reipsâ præstiterit? Certè præcursor ipse illius, per quem novum istud Fœdus pangendum Dei nomine erat, ei salutis cognitioni populo dandæ destinatus ab ipso initio fuit, ex qua peccatorum remissio per viscera misericordiæ Dei existeret, ut scriptum est Lucæ 1. 77. 78. Quis hic satisfactionem ullam intervenisse suspicari potest? Iam verò ipse Iohannes, quid aliud prædicabat, quàm pœnitẽtiam in remissionem peccatorum? Nulla igitur vera satisfactio, seu satisfactionis apprehensio, sub novo Fœdere requiritur, si quis sibi peccata remitti velit; nec aliud, ut remissionis peccatorum a se oblatæ fructum populus sentiat, ab eo Deus postulat, nisi ut pœnitentiam agat & resipiscat. Nec verò huic sententiæ in sacris literis testatissimæ quidquam adversatur, quòd Iohannes ipse, qui pœnitentiam manifestè urgebat, ad Christum omnes tandem reiiciebat, utq; in ipsum crederent, monebat. Nam, ut alia omittam quæ dici possent, hoc ipsum quod Iohannes faciebat, ad pœnitentiam ipsam stabiliendam pertinebat. Quatuor enim de causis potissimùm, ut conjicere licet, & res ipsa simulq; sacra scriptura loquitur, Iohannes populum
1. ad Christum rejiciebat. Primùm, ut qualis ea pœnitentia, id est, emendatio vitæ esse deberet, rectè cognoscerent: ipse enim in præceptis dandis, absolutissimam illam Christianæ vitæ rationem non explica-
2. bat, sed id muneris ipsi Christo reservatum erat. Deinde, ut quid remissio illa peccatorum esset, probè tenerent, & cùm eam vitam æternam esse animadverterent, multò vehementiùs ad vitam corrigendam moverentur. Nihil enim Iohannes ante Christi prædicationem de vita æterna docuit, nisi, ut alii Prophetæ, sub involucro verborum. Hanc

lucem Christus omnium primus Dei ipsius verbis clarissimam orbi terrarum ipsiq; Israëlis populo illaturus erat. Is enim, ut ait Paulus 2. Tim. 1.10. per Evangelium mortem destruxit, & vitam atq; incorruptionem illustravit ac patefecit. Tertia causa, cur Iohannes populum ad Christum rejiceret, confirmatio erat eorum, quæ ipse dicebat. Iohannes enim nulla signa edebat, quibus doctrinam suam confirmaret, atq; ea ratione auditores ad pœnitentiam agendam permoveret, quæ plurima & penè innumerabilia edebat Christus, qui, ut ex supra dictis intelligi potest, eandem de pœnitentia doctrinam, sed exquisitam magis, suisq; numeris absolutam, populo proponebat. Quarta & ultima causa erat, ut populus Spiritu sancto baptizaretur, cujus ope in pœnitentia sive emendatione illa vitæ perseverare, & ad extremum usq; Spiritum perdurare posset, sine qua perseverantia nihil efficitur. Matth. 10.22. Heb. 3. 6.14. Porrò, summam ipsius doctrinæ Iesu Christi nihil aliud esse, quàm remissionem peccatorum iis qui pœnitentiam egerint, præter alia multa testimonia, hi loci demonstrant. Matth. 4.17. Marc. 1.15. & 6.12. Luc. 24. 47. Act. 2.38. & cap. 3.19.26. & cap. 5.31. & cap. 11.18. & cap. 17.30. & cap. 26.18. quâ doctrinæ summâ ipsa in Christum fides continetur, quæ non ullius satisfactionis apprehensio, sed Christi præceptorum obedientia est, sub spe futuræ immortalitatis, quemadmodum suo loco fusiùs ostendemus. Nam, quæ de pœnitentia supra disseruimus, non planè suo loco & ipsa dicta sunt, sed quasi prætereuntes ea attigimus, ut planum faceremus, Deum in salute nobis per Christum parta, nullius veræ satisfactionis sibi pro peccatis nostris exhibitæ, nulliusvé ea de re cognitionis aut persuasionis nostræ rationem habuisse. Quid enim commune habet pœnitentia nostra cum aliena satisfactione? aut quomodo aliena satisfactione peccata nostra delere voluit Deus, si pœnitentiam nostram ad ea delenda omninò requirit? Verùm de his latiùs posteà.

(margin numbers: 3. beside "illustravit ac patefecit. Tertia causa..."; 4. beside "numeris absolutam... Quarta")

Nunc unum adhuc, hujus divinæ sub novo Fœdere liberalitatis, quam nos asserimus, argumentum, quod pro omnibus esse potest, exponamus, & paulò diligentiùs explicemus. Sacræ literæ ubiq; testantur, in salute nobis per Christum parta remissionem peccatorum nostrorum intervenisse, Deum, inquam, nobis remisisse peccata nostra, cujus remissionis tunc etiam aperta fit mentio, cum Christi sanguis commemoratur, ex quo veram pro peccatis nostris satisfactionem manâsse volunt. Remittere peccata, & sibi pro ipsis verè satisfieri, planè contraria sunt, nec ulla ratione simul consistere queunt. At dicet aliquis, id verum esse, si quis velit ab eodem ipso satisfactionem proficisci, cui remittenda sint peccata: hìc verò alium esse eum qui satisfacit

tisfacit pro peccatis, alios eos quibus peccata remittantur. Respondeo, nullo modo ei remitti, pro quo est qui plenè satisfaciat. Vbi enim nullum est debitum, ibi nulla remissio. Atqui nullum est debitum, ubi jam plenè est satisfactum. Nam, ut satisfactio hîc remissionem antecesserit, omninò necesse est, si verum est quod ajunt, idcircò nobis remissa esse a Deo omnia peccata, quia Christus pro ipsis plenè satisfecerit. Mitto, quòd si remissionem nihilominùs antecessisse contendant, hoc nullo modo fieri potuisse id declarat, quòd debito jam remisso, nullus est satisfactioni locus. Eodem quidem tempore remissio simul & satisfactio peragi non potuit. Dum enim debitum remittitur, condonatur: dum verò pro eo satisfit, exigitur. Etenim, si rursus dixerit quispiam, hîc non ab iisdem exigi, quibus condonatur: Respondendum est, debitum non nisi ab eo qui debet exigi posse. Necesse est autem, ut is debeat, cui condonatur: a quo si exigetur, quomodo (quæso) ei condonabitur? Cum quis pro alio solvit, etiamsi debitor ipse pecuniam non numeret, a debitore tamen intelligitur exacta pecunia. Sed dices, Christum non modò pro nobis solvisse, verùm etiam debitum ipsum in se transtulisse: Iam si ita res se habet, non eodem tempore satisfactio simul & remissio peracta fuit. Liberatur enim debitor, simul atq; debitum translatum est, tum demum autem satisfit, cum pecunia numeratur. Quinimò, si debitum translatum est, nulla remissio nec ante nec post locum invenire potuit. Si enim ante remissum est debitum, quomodo in alium transferri potuit? Sin autem ante translatum est, quomodo potuit remitti? Vides igitur, debiti translatione ista nullo pacto remissum debitum, sed commutatum debitorem fuisse. Liberatus est quidem translatione ista debiti prior debitor, sed non tamen ei remissum est debitum. Quamvis enim, cuicunq; remittitur debitum, is etiam a debito liberetur, non tamen contra, quicunq; a debito liberatur, ei etiam debitum remittitur. Liberatur quis sæpissimè solutione ipsa. At in debito remittendo, ut verbũ ipsum præ se fert creditoris, liberalitas requiritur, quæ nulla est, ubi creditor id universũ recipit, quod sibi debebatur. Itaq; non rectè ego ipse locutus sum, cum supra alicubi dixi, sub novo Fœdere si quis sibi remitti peccata velit, nulla vera satisfactione opus esse, quasi vera satisfactio unà cum remissione consistere queat? Sed, cùm de ipsa remissione nominatim non ageretur, disputandi gratiâ communi nostrorum Theologorum errori, qui eas simul consistere posse opinantur, serviendum mihi fuit. Remissio igitur omninò duas partes habet, quarũ si utravis desit, nulla remissio est. Vnam, quòd debitor liberatur: Alteram, quòd creditori debitum non persolvitur.

Quam-

Quamobrē, etiamsi nos, qui propter peccata nostra Deo debitores eramus, liberati simus; tamen, si Deo qui creditor erat debitum istud persolutum fuit, nobis nequaquam peccata nostra remissa fuerunt, aut remitti possunt. Per hanc autem debiti & solutionis translationem, hoc nostrum a peccatorum remissione ductum argumentum explicavimus, non solùm quia verbum ipsum Remittendi translationem, ipsam in se continet, sed etiam quia ipse Dominus Iesus in hac remissionis peccatorum materia, eâdem translatione manifestè atq; explicitè interdum usus est, præsertim verò in parabola illa Regis, qui voluit rationes conferre cum servis suis. Ex qua parabola prætereà satis intelligi potest, in liberatione nostra a debito peccatorum nostrorum, nullam veram satisfactionem intervenisse. Rex enim ille sine dubio Deus est. Atqui Rex ille, ut servum suum, qui sumus nos, liberaret, neutiquam sibi satisfieri voluit: sed nulla satisfactione a quoquam pro eo quod servus sibi debebat accepta, universum debitum illi planè remisit. An non ibidem servus ille acerrimè & increpatur & punitur, quòd a conservo suo id quod sibi ille debebat omninò exigere voluerit, ejusq; misertus non fuerit, ut rex ipsius fuerat misertus? Quod si rex ille, nō quidem ab ipso servo, sed ab alio quopiam, pro eo sibi plenè satisfieri curâsset, potuisset servus dicere: Quænám misericordia est ista, Rex, quâ mecum es usus, quamq; me imitari volueras? Nonné quod ego tibi debueram, id universum recepisti? Ratio igitur inveniatur, quâ ego quoq; id quod mihi conservus meus debet universum recipiam, & eum perlibenter dimissum faciam. Quamobrem, cùm, ut ex ipsa Parabola liquet, nos in injuriis condonandis Deum in peccatorum nostrorum remissione imitari debeamus, necesse est profectò, aut nos curare posse, ut nobis, non quidem ab eo ipso qui nos injuriâ affecit, sed ab alio quopiam pro eo plenè satisfiat, (quod & ab omni æquitate, & a sacrarum literarum sensu penitùs abhorret:) aut Deum nulla vera satisfactione a quoquam accepta peccata nostra nobis remisisse, nisi velimus eos, qui verè Christiani sunt (hos enim præcepto illi de condonandis injuriis satisfacere certum est) multò & liberaliores, & clementiores esse in injuriis non ulciscendis, & offensis condonandis, quàm ipse Deus fuit. Adde, quòd Sanctæ literæ, non Remittendi tantùm verbo, cum de liberatione a debito peccatorum nostrorum agitur, uti solent, sed Condonandi quoq; seu Donandi verbo interdū utuntur, quod χαρίζεσθαι in Græco est. Namq; id verbum beneficentiam & liberalitatem prorsus significat, eamq; multò magis, quàm Remittendi verbum, quodammodo ob oculos ponit. Inquit autem Paulus ad Coloss. scribens, Deum nobis condonâsse omnia

Matth. 18. 23. & seq.

Coloss. 2. 13.

Ephes:4.32. omnia delicta; & ad Eph. 4. in fine, ad eosdemque Coloss. cap. 3. 13. ait, Deum in Christo & ipsum Christum nobis condonâsse seu donâsse, subaudi, offensas, quibus Deum in nos provocaveramus. Quid magis satisfactioni pro delictis omnibus atq; offensis nostris, quam Deus a Christo acceperit, contrarium esse potest? Quid magis beneficentiam & liberalitatem istam ingentem, quam Deus per Christum nobiscum exercuit, non obscurare tantùm, sed funditùs tollere etiam potest, quàm si statuamus Deum voluisse, ut sibi a Christo pro omnibus peccatis nostris plenè satisfieret? Nam, quòd quidam dicunt, (ut ad eandem debiti & solutionis translationem revertamur) Deum maximè in eo liberalem apparere, quòd id ipsum nobis donaverit, quod sibi solvi voluit, adeòq; ipsum Christum nobis largitus fuerit, quem nos ipsi deinde pro debitorum nostrorum satisfactione illi solvisse dici possumus: Animadvertendum est, istud probabile fortasse videri potuisse, si necesse fuisset, solutionem aliquam intervenire. Sed cùm potuerit Deus, debitum universum sine ulla solutione remittere, quid circuitu isto inutili opus fuit, & collusione quâdam? Prætereà, si Deus ipse id donavit, quod sibi solvi voluit, liberalis quidem fuit in ea re donanda, sed non tamen in debito remittendo. Verùm, præterquàm quod nos de liberalitate loquimur, quâ, ut universa scriptura testatur, Deus in ipsa peccatorum nostrorum remissione est usus, id etiam est considerandum, duplicem fuisse in salutis nostræ negotio Dei liberalitatem. Vnam, quòd nobis gratuitò tātum debitum remiserit. Alteram, quòd unigenam filium suum, ut remissionis istius fructum (quemadmodum posteà explicabimus) sentire possemus, nobis largitus est. Quod si istorum sententiam amplectamur, unica tantùm erit Dei liberalitas, eaq; manca & obscura valdè, ut mox dicemus. Sed priùs quid sit, nobis a Deo donatum fuisse Christum, exponendum est. Dico igitur, non ita donatum nobis a Deo Christum fuisse, eumvé ita nostrum effectum esse, ut nos deinde pro debiti nostri dissolutione illum ipsi dare potuerimus: sed dicitur Deus nobis Christum donâsse, quatenus, ut nos ingente beneficio afficeret, eum impendit quodammodo atq; profudit: id quod ex eo ipso loco satis constat, ubi Paulus non obscurè testatur Rom. 8. 32. a Deo donatū nobis fuisse Christum: proximè enim ea verba scripserat, *Qui etiā proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Nobis igitur Christum Deus donavit, (id enim, ut modò innuimus, ex sequentibus Apostoli verbis, *quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit?* satis intelligi potest) quia illum pro nobis tradidit, nimirum in mortem. Hæc enim verbi Tradendi, cum de Christo est sermo, etiamsi simplici-

ter ponatur, significatio esse solet, ut Rom. 4.25. Gal. 2.20. Eph. 5.25. Nec alia est reipsâ vis verbi Dandi, quod propiùs ad Donandi significationem accedit, in loco illo Ioh. 3.16. *Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret.* Ex quo præterea loco perspici potest, quid sit Christum pro nobis traditum a Deo morti fuisse, & sic nobis donatum esse: nempe, ut ea ratione fieret, ut nos ipsi Christo ejusq; verbis fidem adjungeremus, & ita non periremus, sed vitam æternam consequeremur: sequitur enim, *Vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Quæ prior in intentione (ut loquuntur) ac potior illa liberalitas Dei est, in remissione peccatorum nostrorum; vel certè hoc vitæ æternæ dono ea liberalitas continetur, quâ planè Deum spoliant, quicunq; Christum, ad æs nostrum alienum quod cum Deo contraxeramus dissolvendum, a Deo in mortem traditum esse volunt. Sed & posterior ipsa Christi dandi liberalitas imminuitur & obscuratur. Nam quid mirum (dicet aliquis) Deum pro nobis Christum suum quodammodo profudisse, cùm id ideò fecerit, ut quod sibi a nobis debebatur reciperet? Quod sanè locum haberet, etiamsi nostra peccata sine satisfactione vera deleri potuissent. Quid igitur dicemus, cùm nostrum istud æs alienum sine ulla solutione veraq; satisfactione dissolvi potuerit? Certè ista Christi donatio, id est, in mortem traditio, immanitas potiùs atq; sævitia, quàm liberalitas dici debet. Nulla enim causa fuit, cur Deus filium suum innocentissimum morti traderet, quò sibi pro peccatis nostris satisfieret, cùm satisfactione ista nihil opùs esset.

Ex iis autem quæ hactenus disputata sunt, responsio ad rationes duas colligi potest, quæ a quibusdam afferri solent, cur Deus, etiamsi omnia delicta nostra nobis ignoscere, nulla pro ipsis vera satisfactione accepta, jure potuerit, id tamen facere noluerit. Primùm enim ajunt, idcircò Deum in peccatis nostris delendis, satisfactionis potiùs quàm ex omni parte prorsus gratuitæ remissionis viam elegisse, ut major quædam ipsius liberalitas appareret, dum filium suum charissimũ, qui pro peccatis nostris satisfaceret, nobis donaret, atrocissimæq; morti traderet. Quasi verò sine satisfactione ista, eâdem filii donandi liberalitate uti non potuerit Deus, quemadmodum certè usus est, eâq; non minùs, imò multò magis, quàm cum satisfactione ista solida atq; conspicua: ut nihil intereà dicam, quòd dùm istam satisfactionis viam, ad liberalitatem hanc donandi filii sui exercendam, sine causâ elegisset Deus, alteram illam præstantissimamq; liberalitatem, peccata prorsus gratuitò remittendi non exercuisset, seq; perpetuâ antehac propriâq; suâ in peccatis delendis gloriâ privâsset. At deinde addunt isti, ideò voluisse

isse Deum a Christo omnium peccatorum nostrorum pœnas repetere, ipsumq; in eum finem acerbissimæ morti tradere, ut inde quanto is odio peccatum prosequeretur, intelligere possemus, eâq; ratione a peccando abstineremus. Verùm, nonné ex Christi morte nihilominùs, quantopere Deus peccatum oderit, manifestè appareret, etiamsi in ea morte nulla pro peccatis nostris satisfactio fuerit? Certè cùm Deus, ut ad Christo sibiq; per Christum obediendum nos adduceret, & ita peccatum in nobis extingueret, tàm atroci morte Christum mactari voluerit; cùmq; ad peccata nostra delenda (ea ratione quam suo loco exponemus) Christi mors, quamvis nullam satisfactionem pro ipsis attulerit, omninò pertinuerit, satis superq; cōstat, Deum, qui eam mortem decrevit, capitalissimo (ut ita dicam) odio erga peccata hominum affectum esse. Atq; hæc inpræsentia satis erunt, ut Deum, in salute quam nobis per Christum procuravit, ut jure potuit, sic nulla vera satisfactione pro ipsis accepta, peccata nostra nobis ignoscere voluisse, omnibus veritatem Deiq; gloriam amantibus dilucidè apparere possit.

Caput XVIII.

Nullo modo justitiæ divinæ salvis nobis pro peccatis nostris satisfieri potuisse, ne ab ipso Christo quidem.

SEQUITUR, ut satisfactionem istam inter ea numerari posse ac debere ostendamus, quæ nulla prorsus ratione fieri possunt. Sed priùs animadvertendum est, adversarios reverâ duplicem istam satisfactionem statuere. Nam & Christum omnes pœnas omnibus peccatis nostris debitas morte sua persolvisse volunt, & innocentiâ suâ vitæq; sanctitate pro nobis Dei legem perfectè servâsse contendunt. Priorem satisfaciēdi modum præcipuè urgent, cum de satisfactione nominatim loquuntur. Posteriori verò vix satisfactionis nomen accōmodant, sed ad justitiæ imputationem referunt. Verùm, quomodocunq; ipsi loquantur, ostendamus nos ante omnia, vel ista duo simul consistere non posse, vel certè, alterutrum supervacaneum esse. Non videntur autem hæc duo simul stare posse, quia modus satisfaciendi per pœnarum solutionem ostendit manifestè, eum pro quo satisfit pro innocente non haberi. Vbi enim innocentia, id est, nullum delictum, ibi nulla

pœna. Modus autem satisfaciendi per eorum præstationem quæ alter facere debuerit, omninò efficit, ut is pro quo ea præstantur innocens habeatur, deq; eo perinde censeatur, ac si nullum delictum commisisset unquam. Alterutrum autem supervacaneum esse, id demonstrat, quòd, si quis ea omnia fecisse censeatur, quæ facere debuerat, jam deleta sunt omninò peccata ejus universa. Quomodo enim vel minima quidem ex parte is peccâsse censendus est, sive peccati reus haberi potest, qui omnia fecerit quæ debuerat? Similiter, si quis pœnas universis suis peccatis debitas persolvisse censeatur, jam prorsus deleta sunt ipsius peccata. Quomodo enim peccati reus is ampliùs haberi potest, pro cujus peccatis plenè satisfactum fuerit? Siquidem animadvertendum est, in delendis peccatis non id agi videlicet, ut reverâ peccata admissa non fuerint, nec enim id fieri ullo modo potest: sed ut perinde judicetur, ac si nũquam commissa fuissent, & omnis peccatorum reatus aboleatur, quod utrâvis ex prædictis satisfaciendi rationibus planè fieri ostensum est, eaq; re alteram omninò supervacaneam esse. Namq;, ut veritas clariùs appareat, sciendum est, pervulgatam illam peccatorum distinctionem, quòd alia sunt peccata commissionis, alia verò omissionis, non Sacris literis minùs, quàm rationi consentaneam esse, quemadmodum unusquisq; per se eas legendo animadvertere potest. Hoc dico, ne quis existimet, pœnarum pro omnibus peccatis solutionem ad commissa mala tantùm pertinere, & non etiam ad omissa bona. Nam, neq; eorum omnium quæ fieri debebant præstatio ad commissa bona tantùm pertinet, sed etiam ad omissa mala. Eadem enim *justitiarum* (ut eas nominat Scriptura) quæ peccatorum distinctio esse debet, ut scilicet, quemadmodum dictum est, aliæ sint commissionis, aliæ verò omissionis: Ex quo facilè intelligi potest, nihil esse cur alterutra ex istis satisfactionibus planè supervacanea censeri non debeat. Causam verò hujus haud levissimi adversariorum erroris, quæ sanè eos graviùs accusat, tunc explicabimus, cum de imputativa justitia nominatim agemus. Nunc ad id, quod ostendendum nobis proposuimus, revertamur. Primùm igitur, neutro ex istis modis *justitiæ* divinæ pro nobis satisfieri potuisse in universum demonstrabo: Deinde verò, de Christi persona privatim disputabo, eumq; ipsum præstare id minimè potuisse, aut certè ea non fecisse vel passum esse quæ id præstare potuerint, ostendere conabor.

NON potuit quidem per pœnarum solutionẽ pro peccatis nostris satisfieri, duplici potissimùm de causa: quarum una hæc est, quòd pœna nostris peccatis debita mors æterna erat, mors autem æterna corporalis pœ-

lis pœna eſt. At corporales pœnas nemo pro altero pendere poteſt. Pecuniariæ pœnæ ideò pro altero pendi poſſunt, quia unius pecunia alterius effici poteſt; & cum quis pecuniam pœnæ nomine pro alio quopiam ſolvit, tunc is pro quo ſolvitur, tacitè reipſâ priùs eâ pecuniâ donatur, ipſeq; eam ſolviſſe cenſetur. At mors unius, corporisvé ulla vexatio, alterius fieri non poteſt. Altera cauſa eſt, quòd, cùm unuſquiſq; noſtrûm propter peccata ſua æternam mortem deberet, (ſic enim, ut rem diligentiùs explicemus, loquendum nobis eſt) unus autem quiſpiam non niſi unam æternam mortem ſolvere poſſit, neceſſe fuiſſet totidem invenire, qui æternam mortem ſubirent, quot nos ſumus, qui ipſi ſcilicet nihil peccâſſent, neq; ei pœnæ pro ſeipſis ſolvendæ obſtricti eſſent. Quomodo verò id fieri potuit, cùm omnes homines generatim peccaverint? Ex quo ſatis conſtat, cum adverſarii contendunt oportuiſſe, ut divinæ juſtitiæ pro peccatis noſtris ſatisfieret, nihil aliud eos ſive prudentes ſive imprudentes dicere, quàm oportuiſſe, ut omnes generatim in æternum periremus. Adde, quòd etiamſi maximè fieri potuiſſet, ut alterius ſive unius ſive plurium innocentium æterna morte, pro nobis noſtriſque peccatis Deo ſatisfieret, id tamen ut fiat nulla ratio patitur. Quid enim iniquius, quàm inſontem pro ſontibus puniri, præſertim cum ipſi ſontes adſunt, qui ipſi puniri poſſunt? An non ipſe Deus ne quis alterius pœnas ferat in lege diſertè cavit, inquiens: *Non* (Deut. 24. 16.) *occidentur patres pro filiis, neq; occidentur filii pro patribus, ſed quiſq; pro peccato ſuo occidetur*. Et ne quis ineptè cavilletur, Deum aliis, non autem ſibi, legem iſtam poſuiſſe, eorum meminerimus, quæ in puniendis populi ſceleribus a ſe factum iri ait, apud Ezech. cap. 18. 4. 20. *Anima* (inquit) *quæ peccaverit ipſa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, neq; pater portabit iniquitatem filii.* &c. Quod ſi ex Dei ipſius ſententia atq; decreto, nec filius ipſe propter patris peccata, nec pater propter peccata filii puniri debet, quomodo tandem fieri poteſt, ut ipſe Deus pœnas peccatorum noſtrorum ab alio ullo repoſcere voluerit? Atq; hoc pro tertia cauſa eſſe poteſt, cur pro peccatis noſtris ſalvis nobis Deo ſatisfieri non potuerit. Etſi enim nulla prorſus ratione id fieri potuiſſe demonſtrandum nobis propoſuerimus, tamen id nulla ratione fieri poſſe meritò dicitur, quod jure fieri nequit, præſertim cum a Dei voluntate, ut hîc, id proficiſci debet: ſiquidem fieri nulla ratione poteſt, ut Deus aliquid fieri velit, quod jure fieri nequeat. Cæterùm, ex prædictis intelligi poteſt, eos qui volunt Deum peccatorum noſtrorum pœnas ab alio quopiam repetiiſſe, non iniquitatis modò, verùm etiam inſcitiæ ipſum Deum turpiſſimè inſimulare: quippe quem non

ſolùm

ſolùm decreta ſua irrita facientem, nullamq; æquitatis manifeſtiſſimæ atq; incommutabilis rationem habentem, ſed ea conantem quæ ex ipſarum rerum natura nullo prorſus pacto fieri poſſunt, inducere non verentur. Nec verò (ut quantam imprudentes divinæ majeſtati notam inurant meliùs intelligatur) ullam cauſam invenies unquam, cur Deus ſui quodammodo ſuorumq; decretorum oblitus, noſtrorum peccatorum pœnas ab alio ullo repetere voluerit. Si enim ſuam in nos clementiam ac liberalitatem exercere, eamq; nobis commendare voluit, cur, cùm id maximè facere poſſet, peccata noſtra nulla vera a quoquam pro ipſis ſatisfactione accepta nobis non condonavit? Sin autem iram & ſeveritatem ſuam in peccatis puniendis, quam, ut diximus, juſtitiam appellare ſolemus, oſtendere decrevit, cur eos ipſos non punivit, qui peccata commiſerunt? At inquiunt adverſarii, voluiſſe eum eâdem in re ſe miſericordem ſimul & juſtum declarare: miſericordem quidem, quatenus nos ipſos qui peccavimus non punit: juſtum verò, quatenus peccata noſtra nihilominùs punit. Quaſi verò fieri ulla ratione poſſit, ut ipſo ſonte impunito dimiſſo, ejus ſcelera in alio puniātur; aut juſtitia iſta, quæ in puniendis peccatis elucere poteſt, cōſtare ullo modo queat, ubi æquitas & rectitudo negligitur, quemadmodum hîc fieri ex iis quæ modò diximus perſpicuum eſſe arbitramur. Omitto autem, quòd nulla Dei miſericordia apparet, ubi nulla ejus liberalitas conſpicitur, & ubi ejus ſeveritati in peccatis puniendis pleniſſimè ſatisfit: quod hîc meritò dici poſſe, partim confitentur, imò verò contendunt adverſarii ipſi, partim nos ante demonſtravimus. Et ſanè, adverſariorum commentum iſtud, quod Deus in ſalute nobis per Chriſtum parta & juſtus & miſericors ſimul fuerit, præſertim, cùm nonnulli perfectè juſtum perfecteq; miſericordem fuiſſe dicant, iſtud commentum, inquam, planè ridiculum eſt, nec ullo pacto ſuſtineri poteſt: quandoquidem non poſſunt iſta duo eâdem in re eodemq; tempore ſimul jungi, quippe quæ invicem prorſus repugnent. Miſericordia enim, ut peccanti ignoſcatur, omninò requirit. Iuſtitia autem iſta, ut qui peccaverit pœnas det, planè poſtulat. Nam de ea, ut vidimus, ſcriptum eſt: *Anima quæ peccaverit, ipſa morietur.* Itaque, quocunq; ſe adverſarii vertant, quomodo iſtū per pœnarum ſolutionem pro peccatis noſtris Deo ſatisfaciendi modum exiſtere potuiſſe oſtendant, nunquam invenire poterunt. Sed jam de altera illa pro peccatis noſtris ſatisfaciendi ratione agendum eſt. Atqui utraq; illarum priorum cauſarum, propter quas ſuperiorem ſatisfaciendi modum exiſtere nullo modo potuiſſe oſtendimus, hîc quoq; omninò locum habet. Primùm enim, quemadmodum corpo-

Ezech. 18. 4. 20.

corporales pœnas nemo pro altero pendere poteſt: ſic, quod quis facere omninò ex lege debet, alius pro eo præſtare non poteſt: nec enim magis unius factum alterius eſſe poteſt, quàm corporalis unius pœna alterius fieri poſſit. Et ſicut in corporalibus pœnis non ipſa mors, aut alia corporis vexatio, ſimpliciter quæritur, ſed cujuſdam certi hominis mors & corporis vexatio: ſic etiam in factis ex legis præſcripto præſtandis, non ipſum factum ſimpliciter quæritur, ſed uniuscujusq́;, qui lege illa teneatur, proprium factum. Deinde, quemadmodum unusquisq́; noſtrum propter peccata ſua æternam mortem debebat: ſic unusquisq́; noſtrum legi divinæ, ſive eam in cordibus noſtris inſcriptam, ſive ab ipſo Deo nobis datam & promulgatam haberemus, ſervandæ obſtringebatur. Itaq́;, etiamſi unius factum alterius fieri poſſet, tamen planè neceſſe fuiſſet totidem invenire, qui pro nobis legem Dei ſervarent, quot nos ſumus. Vnus enim quiſpiam, non niſi unam divinæ legis conſervationem præſtare poteſt. Quocirca unum quempiam (ut pleriq́; factum eſſe crediderunt) exiſtere potuiſſe, qui pro nobis omnibus legem Dei conſervaverit, non magis dicendum eſt, quàm unum aliquem, qui aureos centum tãtùm habeat, pro innumerabilibus aliis, qui ſinguli centum aureos debeant, ſatisfacere poſſe. Eſt autem animadvertendum, quòd ſicut in ſuperiore ſatisfaciendi modo, neceſſe erat, ut qui pro alio moreretur in æternum, ipſe ei morti nequaquam obnoxius eſſet: ſic etiam hîc neceſſe eſt, ut qui divinam legem pro alio ſervet, ipſe ab ea ſervanda liber ſit atq́; immunis. Quomodo igitur hac ratione ſatisfieri pro nobis potuit, ſi ne unus quidem inventus eſt unquam, nec inveniri poteſt, qui divinam legem ſervare non debeat? Hinc apparet, alteram hanc cauſam, cur ſatisfieri non potuerit pro peccatis noſtris, in poſteriore hoc ſatisfaciendi modo plùs etiam valere, quàm in priore. Siquidem fieri aliqua ratione poteſt, ut ſive unus, ſive etiam plures inveniantur, qui æternam mortem non ſint commeriti: ſed vel unum quidem inveniri, qui Dei legi ſervandæ non ſit obnoxius, nemo niſi aut ſtultus aut impius ſuſpicari auſit. Et hæc ſatis eſſe arbitramur, ut in univerſum demonſtretur, nullo pacto cum ſalute noſtra pro peccatis noſtris Deo ſatisfieri potuiſſe.

NUNC de ipſius Ieſu Chriſti perſona privatim videndum eſt, atq́; oſtendendum, ipſum nihil ſingulare nec in ſe habuiſſe, nec feciſſe, nec paſſum eſſe, ex quo intelligi poſſit, eum ſatisfactionem iſtam vel peregiſſe, vel peragere ulla ratione potuiſſe. Antequàm verò ad rem ipſam propiùs accedamus, conſiderandum eſt, quòd, cùm a nobis demonſtratum fuerit, ſatisfactionẽ iſtam, utrocunq́; modo eam peragi velimus,

ex eorum genere esse, quæ nullo prorsus pacto fieri possunt, sequitur necessariò, Christum ipsum minimè eam peregisse, alioqui Christus id fecisset, quod planè fieri nequit: quæ duo invicem prorsus repugnant, nempe, aliquid fieri planè non posse, & id ipsum factum esse. Hinc fit, ut ne Deus quidem ipse ea faciat, quæ suâpte naturâ fieri nequeunt. Huc accedit, quòd priori illi ac potiori per pœnarum scilicet solutionem satisfaciendi modo Dei ipsius lex atq; decretum, ut vidimus, apertè refragatur. Ex quo consequitur, non veram tantùm satisfactionem pœnarum solutione factam, sed pro vera etiam a Deo habitam, penitùs excludi. Hoc autem dico, quia sunt qui confitentur quidem, Christum eorum quæ passus est dignitate, verè pro nobis non satisfecisse, sed iidem tamen, pro vera satisfactione ea a Deo habita fuisse contendunt. Verùmtamen, ut rem cominùs agamus, demus ipsius rei naturam neutri istarum satisfaciendi rationum repugnare, nec legem aut decretum Dei aliquod extare, quo prior illa ratio penitùs excludatur; & quæ fecerit aut passus fuerit Christus diligenter perpendamus, an scilicet ejusmodi fuerint, ex quibus satisfactio ista manare potuerit. Vtq; primo loco de priore satisfaciendi ratione agamus, jam dictum est, pœnam, quam nos propter peccata nostra debebamus, mortem æternam fuisse: *Stipendia enim* (inquit Apostolus) *peccati mors.* Æternam enim mortem eo loco (ut alibi sæpissimè) a Paulo intelligi, & vitæ æternæ ibidem antithesis declarat, & res ipsa docet: cùm temporariam mortem ii quoq; experiantur, quorum omnia peccata remissa sunt atq; deleta. Rom. 6. 23. Atqui Christus æternam mortem non est expertus, & væ nobis si eam expertus esset. Nam, ut Paulus ait, 1. Cor. 15. 17. *Si Christus non resurrexit*, id est, si Christus a morte ita liberatus non est, ut ampliùs non moriatur, *vana est fides nostra, & adhuc sumus in peccatis nostris*, id est, nequaquam sunt deleta peccata nostra, &, qui in Christo obdormiunt pereunt omnes: & tamen, si Christus morte sua ideò delevisset peccata nostra, quia moriẽdo omnes pœnas peccatis nostris debitas pro nobis persolvisset, jam ante resurrectionem deleta nostra peccata fuissent: itaq; ut ea delerentur, ejus resurrectione nihil opus aut esset aut fuisset. Quod si quis dixerit, idcircò oportuisse Christum resurgere, ut inde appareret, eum ejusmodi fuisse, qui pœnas istas pro nobis persolvere potuerit: Interrogabo, qua ratione id ex Christi resurrectione apparere potuerit? Si dixerit, quia resurrectio illum æternum Deum esse docuerit: Primùm id negabo, & quidem jure, cum nos quoq; resurrecturi simus, qui tamen æterni Dii non sumus. Nam, quòd hîc quidam excipiunt, Christum propria vi resurrexisse, nos autem propria vi non re-

ſurrecturos, id nihil ad rem facit. Nam etiamſi Chriſtus propria vi reſurrexiſſet, non tamen id ex ipſa reſurrectione conſtare ullo modo poſſet. Deinde dicam, quòd Chriſtus æternus Deus ſit, aut eſſe credatur, id non modò nullam vim habere ad ſatisfactionem iſtam peragendam aut abſolvendam, ſed planè eam impedire, & commentitiam eſſe oſtendere, quemadmodum poſteà docebimus. Verùm non ſolùm, ut dixi, Chriſti reſurrectio eum æternum Deum eſſe minimè probat; ſed neq; etiam eum, dum hîc mortalis ageret, aliquid excellentius, quo nos careamus, habuiſſe docet, aut quovis noſtrûm ulla in re excellentiorem fuiſſe. Potuiſſet enim Deus, a quo Chriſtum excitatum a mortuis, & gloriâ donatum fuiſſe legimus, 1. Petri. 1. 21. ea omnia quæ in reſurrectione Chriſto dedit, cuicunq; ex nobis dare. Neq; verò hoc dico, quòd negem, Chriſtum quolibet noſtrûm, dum etiam hîc eſſet, excellentiorem multò fuiſſe: ſed, quòd ex ipſius reſurrectione id nequaquam conſtare affirmem, etiamſi reſurrectionis Chriſti nomine hoc loco, quemadmodum in Sacris literis fieri conſuevit, univerſam ſimul poteſtatem, quam reſurgendo adeptus eſt, intelligamus. Reſurrectio Chriſti non eum talem fuiſſe oſtendit, etiam ante reſurrectionem, qualis nunc eſt, ſed eum talem effecit. Idq; intelligit Paulus, cum ait Rom. 1. 4. Chriſtum definitum fuiſſe filium Dei in potentia, per Spiritum ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorum. Definitum enim aut conſtitutum Paulus dicit, non autem declaratum, ut multi arbitrati ſunt. Eſt namq; ibi participium ὁρισθέντος. ὁρίζειν autem, non eſt declarare, ſed definire aut conſtituere: niſi Declarandi verbum eo ſenſu proferamus, quo boni Latinitatis auctores illud interdum uſurpant, velut cum dicunt, quempiam conſulem declaratum fuiſſe, id eſt, definitum & conſtitutum, ſeu mavis, creatum. Hujus autem Græci verbi ſignificationem rectè agnoverunt ferè omnes in loco perſimili, ubi idē Paulus apud Lucam loquitur, Act. 17. 31. Nam, quòd in vulgata editione ſcriptū eſt, *In viro in quo ſtatuit* &c, in Græco legitur ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε &c: ubi tamen eſt animadvertendum, rectiùs multò converſurum fuiſſe locum veterem interpretē, ſi dixiſſet, *Per virum quem ſtatuit* &c, nō modò præpoſitionem ἐν *Per* reddendo, ſed eam minimè repetendo, quamvis idem Eraſmus quoq; & Caſtellio fecerint. Quidquid ſit, certum eſt, ibi verbum ὁρίζειν non Declarandi, ſed Conſtituendi, aut certè Decernēdi ſignificationem habere. Sed dicet quiſpiam: Nunquid Chriſtus non erat filius Dei, etiam ante reſurrectionem? Erat quidem, ſed non in potentia, nec qualis poſt reſurrectionem fuit: adeò, ut per ipſam reſurrectionem

nem a Deo generatus dicatur, Act.13.33. Vt igitur concludamus, necesſe eſt fateri, per Christi reſurrectionem nequaquam apparuiſſe, eum pœnas peccatorum noſtrorum perſolvendi vim habuiſſe. At enim dicent Adverſarii, quamvis Chriſtus morte ſua omnes pœnas peccatis noſtris debitas perſolverit, oportuiſſe tamen eum reſurgere, ut pro nobis mortem ſuperaret: Sed frivolum iſtud eſt in propoſito noſtro. Iam enim iſta alia erit nos ſervandi ratio, & peccata noſtra delendi, quam per ſatisfactionem & pœnarum ſolutionem, imò eam planè convellet. Satisfactio enim per pœnarum ſolutionem, æternam mortem in eo qui ſatisfacturus ſit, ut vidimus, omninò requirit: Iſta autem a morte peccatorum pœna nos liberandi ratio, æternam vitam, in eo qui nos liberaturus ſit, planè poſtulat. Ad ſummam, cùm Chriſtus mortem æternam non ſubjerit, ſed a morte ad vitam æternam revocatus fuerit, & niſi revocatus fuiſſet, peccata noſtra minimè deleta fuiſſent, perſpicuum eſſe poteſt, eum pœnarum pro noſtris peccatis ſolutione dum moritur Deo non ſatisfeciſſe, neq; ea ratione peccata noſtra deleviſſe. Sed finge, Chriſtum ipſam æternam mortem ſubijſſe, aut quâvis alia ratione ea perpeſſum fuiſſe, quæ quilibet noſtrum propter commiſſa peccata perpeti debuiſſet, quid hoc ad plenam ſatisfactionem pro peccatis omnium noſtrûm? Nam, ut ſupra dictum eſt, unusquiſq; noſtrûm æternam mortem debebat, & ridiculum ſanè cenſeri debet, ejus ſolutione quod unus debet pro infinitis ſatisfieri qui idem omnes debeant. Sed ajunt adverſarii noſtri, Chriſti perſonam ejuſmodi fuiſſe, ut etiamſi nec ea verè Chriſtus paſſus fuerit, quæ quilibet noſtrûm propter peccata ſua pati debuiſſet, & multò minùs ea ipſa ſolus corpore ſuo dependerit, aut dependere potuerit, quæ nos omnes ſimul pendere debueramus, ejus tamen perpeſſiones pœnas peccatis omnium noſtrûm debitas non æquaverint modò, ſed etiam ſuperaverint. At nos dicimus neceſſe eſſe, ut ſi hoc verum eſt, id vel ex ipſius Chriſti perſonæ dignitate, vel ex vi quâdam inde proficiſcente, vel ex utrâq; re ſimul factum fuerit. Quod ad dignitatem perſonæ attinet, nullam apud Deum acceptionem perſonarum eſſe affirmamus, nec pluris apud ipſum eſſe levem pœnam digniſſimæ perſonæ, quàm gravem indigniſſimæ, ubi delicta ſint paria. Quocirca cùm Chriſtus (ut ipſi volunt, aut certè ſi ſatisfactionem iſtam aſſerere pergant, velle debent,) omnia delicta noſtra in ſe tranſtulerit, ac ſi ipſemet ea commiſiſſet, nulla ratione poteſt per Chriſti perpeſſiones divinæ juſtitiæ ſatisfactum fuiſſe affirmari, niſi Chriſtus eadem paſſus fuerit, quæ nos propter delicta noſtra pati debebamus, & nihilo leviores pœnas dederit, quàm eæ ſint, quæ

nobis constitutæ erant. Quanquam concedi facilè potest, personæ dignitatem pœnâ alioqui levem gravem efficere, seu, tanti esse dignissimæ personæ leviorem pœnam, quanti indignissimæ graviorem, sed ita tamen, ut inter ipsas pœnas aliqua sit proportio. Atqui nulla prorsus proportio est, inter ea quæ Christus pertulit & ea quæ nobis perferenda erant: non solùm quia hæc tempore infinita sunt, illa verò finita; verùm etiam quia utrorumq; qualitas planè diversa est. Neq; enim quæ passus est Christus pœnæ propriè sunt, aut dici possunt, cùm ea ejusmodi beatitas & gloria consecuta fuerit, quam humana mens & lingua nec referre nec intelligere satis potest: sed labores reverâ fuerunt præmia antecedentes, quos si cum ipsis præmiis compares, quamvis gravissimi fuerint, levissimos tamen eos esse dices. Quod si tamen Christi personæ dignitas tanti hac in re fuit, ut nulla proportio inter ejus perpessiones & ea quæ nos perpeti debebamus requirenda fuerit, cur Deus levissimâ aliquâ pœnâ (si ita loqui libet) de Christo sumptâ contentus non fuit, verùm ipsum tam atrociter excarnificari voluit? cur tot ante ipsam mortem & animi & corporis angustiis premi? cur deniq; morientem præ supplicii atrocitate se a Deo derelictum fuisse magna voce exclamare compelli? Certum igitur esse debet, nisi Deum injustitiæ & immanitatis per summum scelus insimulare velimus, aut Christi personæ dignitatem, omnem inter ipsius nostrasq; perpessiones proportionem nequaquam exclusisse, aut ea quæ passus est Christus, eorum quæ nobis perpetienda erant loco substituta non fuisse. Quod verò attinet ad vim aliquam ex Christi persona proficiscentem, ea nullo pacto sat magna videtur esse posse, nisi sit infinita; & proinde Christus æternus & ex seipso naturâ Deus statuatur: quod nec adversarii unquam probabunt, nec si probarent, id tamen eorum sententiam aliquid reverâ juvaret, cùm divina natura perpessiones aliquas experiri, easvé ulla ratione participare non possit; & ad veram plenamq; satisfactionem pro peccatis nostris peragendam necesse fuerit, ut ipsa humana natura quæ peccavit ex seipsa id universum exsolverit, quod nos propter peccata nostra debebamus. Adde, quòd cum divina natura ea esset, cum qua, ut ipsis adversariis placet, istud nostrum æs alienum contractum fuerat, nullo modo potest ipsa illud satisfactione dissolvere, aut vim solutioni dare. Nemo enim sibi ipsi aliquid solvit, aut sibi ipsi satisfaciendi vim suppeditat. De vera enim & propria satisfactione loquimur, quæ satisfacientem non modò ab eo cui satisfit alium esse omninò requirit, sed etiã ex eo & satisfacere & satisfactionẽ perficere quod ipse habeat, nec ejus cui satis fit jã esse dici possit. Quare si Christ⁹

æternus & ex seipso Deus esset, cùm ejusmodi Deus unus tantùm sit, tantũ abest, ut propterea satisfactionem istã peragendi vim habiturus fuisset, ut potiùs ob hanc ipsam causam eâ vi planè fuisset destitutus. Apparet igitur, id ipsum unde satisfactionem istam a Christo peragi potuisse maximè suaderi posse videbatur, eam funditùs tollere, &, si verum id esse volumus, ipsam, ut prædiximus, commentitiam esse omninò ostendere. Sed jam de altero illo satisfactionis genere agamus.

Quæritur itaq;, utrum Christus ea omnia aut præstiterit aut præstare potuerit, quæ nos facere debueramus? Et sanè, cùm Christus homo natus esset, & quidem sub lege, ut Paulus affirmat Gal. 4. 4. perspicuum esse potest, ipsum universæ Legi Dei perfectissimè servandæ obstrictum fuisse. Quomodo igitur id pro aliis præstare potuit Christus, quod ipse debebat? Nam si dixerit quispiam, Christum multò plura præstitisse, quàm Dei Lex præcipiebat: Respondeo, ea quoq; Christum præstare debuisse, quippe quæ sibi a Deo Patre mandata & injuncta fuissent. Id enim vel ex eo intelligi potest, quòd ipsam mortem ex Patris mandato subivit, Ioh. 10. 18, quòdq; in ipsa crucis morte sustinenda obediens fuisse dicitur, Philip. 2. 8. nempe ipsi Deo, ut ex citato loco satis constat. Statim enim additur, v. 9. *Propter quod & Deus exaltavit illum* &c. Atqui ubi obedientia est, ibi mandatum quoq; fuisse oportet. Huc accedit, quod ibidem scriptum est, Christum obedientem fuisse usq; ad mortem, mortem autem crucis: qui loquendi modus, in iis quoq; quæ crucis mortem antecesserunt eum obedientem fuisse ostendit, & idcircò nihil præstitisse, quòd ad sui ipsius demissionem attinet, quod sibi a Deo injunctum non fuisset. Itaq; nihil quod in Dei Lege mandatum non esset præstitit Christus, quod præstare non deberet: ea enim sui ipsius demissione prorsus continentur. Apparet igitur, nullam pro aliis satisfactionem ex iis quæ Christus fecit proficisci potuisse. Adde, quòd Christus ejusmodi præmium & mortis & omnium laborum suorum a Deo in sua ipsius persona reportavit, quod ipsos labores & mortem quàm longissimè superat, adeò, ut iis laboribus & morti pro aliis satisfaciendi nullus penitùs relinquatur locus. Lege quæ supra scripto loco ad Phil. scripsit Paulus. Vbi animadvertendum est, ipsos præcipuos adversarios nostros fateri, verba illa, *Propter quod &c*, non causam exaltationis Christi, sed consequentiam tantùm ostendere. Ita ut Christus ne sibi ipsi quidem, nisi ex Dei promisso, ea quæ accepit suâ obedientiâ meritus fuerit, tantum abest, ut nobis aliquid propriè mereri potuerit, ut quidem necesse est, si iis quæ præstitit Deo pro nobis abundè satisfecit, & quidquid nobis ad divinam

Phil. 2. 9. 10. 11. Calvinus instit. lib. 2. cap. 16. sect. 6.

vinam legem conservandam deerat plenissimè supplevit. Sed finge Christum obedientiæ quam Deo præstitit præstandæ minime obstrictum fuisse, certum est, unius hominis obedientiam licèt perfectissimam (si modò id alioqui fieri posset) pro uno quopiam tantummodò satisfacere posse: Nemo enim est ex iis pro quibus satisfaciendum sit, qui Deo perfectissimè obedire non debeat. Iam verò, si hîc quoq; vel ad Christi personæ dignitatem, vel ad vim aliquam infinitam confugere adversarii velint, frustra similiter id erit: Nulla enim personæ dignitas tanta esse potest, quæ obedientiam perfectiorem efficere possit eâ quam nos debemus, quæ, ut dictum est, perfectissima esse debet; nec sanè quisquam erit, quin videat, personæ dignitatem hac in re nullius momenti esse. Nam quis, exempli causâ, dixerit unquam, virum nobilissimum legibus parendo plus præstare, quàm hominem rusticum qui iisdem legibus æquè atq; ipse pareat? De vi autem aliqua infinita ex Christi persona proficiscente nihil attinet dicere, cùm humana natura, a qua sola obedientia divinæ Legis præstari & potuit & debuit, infinita vi per se ipsa prædita esse nullo pacto queat. Etenim divinam naturam, cui obedientia debetur, quæq; nullo modo obedire ipsa potest, aut vel sibi ipsi, vel alteri quidquam mereri, cùm ipsa sit quæ merita, si qua sunt, præmio afficiat, hanc, inquam, vim aliquam verè ac propriè merendi alicui obedientiæ suppeditare, ridiculum simul & impossibile censeri debet: quod etiamsi fieri posset, tamen cùm vis ista nihil ampliùs efficere queat, quàm obedientia reverâ perfectissima efficeret, perfectissimam autem obedientiam quisq; nostrum debeat, nihil inde ampliùs, quàm pro uno quopiam ex nobis satisfactio, manare posset.

Caput XIX.

Ad testimonia, quæ pro Christi satisfactione afferri possent, responsio: & primùm ad ea, in quibus de Redemptione per ipsum facta disseritur.

Satis credimus probatum fuisse, Christi satisfactionem pro peccatis nostris ex eorum genere esse quæ fieri nullo modo possunt; nec porrò ulla ratione eum pro nobis Deo satisfecisse. Nunc ad testimonia, quæ ex Sacris literis pro ea satisfactione confirmanda afferri

afferri aut ſolent, aut poſſunt, reſpondendum eſt. Ea autem omnia, præter pauca quædam, de quibus vel ſeparatim vel certè nominatim agemus, ad quatuor capita revocanda ſunt, quò commodiùs ad ea reſpondere poſſimus; & ſi quodpiam ipſorum omiſſum fuerit, (ſingulatim enim omnia prorſus examinare nimis longum eſſet) quomodo id explicandum ſit, ex generali reſponſione intelligi poſſit. Primum caput erit eorum, in quibus de Redemptione per Chriſtum perq; ejus ſanguinem facta agitur; vel, quòd ſeipſum ſive animam ſuam Redemptionis pretium pro nobis dederit affirmatur. Alterum eorum, in quibus ſcriptum eſt, Chriſtum pro nobis & pro peccatis noſtris ſeu propter peccata noſtra percuſſum & occiſum fuiſſe. Tertium eorum, ubi Chriſtus dicitur tuliſſe ſeu portâſſe languores & dolores noſtros, & peccata noſtra, idq; in corpore ſuo feciſſe. Quartum & ultimum caput ea omnia teſtimonia complectetur, quæ ad expiationem peccatorum noſtrorum per Chriſtum referri poſſunt: in quo præcipuè de Chriſti ſacrificio & ſacerdotio agetur, ſeu de ſimilitudine, quæ inter Chriſtum & victimas antiqui Fœderis, antiquumq; illum Summum ſacerdotem, ex Sacris literis eſſe appareat.

1. 2. 3. 4.

VT IGITUR de primo capite primùm agamus, quid verbum *Redimere* in Sacris literis ſignificare ſoleat, diligenter conſiderandum eſt; & videndum, num ex eo quod Chriſtus in eis nos redemiſſe dicatur, ſtatuendum ſit, quemadmodum adverſariis placet, Chriſtum juſtitiæ divinæ id omne perſolviſſe, quod nos propter peccata noſtra ſolvere debuiſſemus, & ita pro nobis plenè ſatisfeciſſe? Propria quidem verbi Redimendi, id eſt, verborũ λυτροῦν & λυτροῦσθαι atq; ἀπολυτροῦν, quæ in novi Fœderis ſcriptis extant, & Redimendi verbo a vetere interprete Latino reddita ſunt, notio ac ſignificatio eſt, cum ad hominem paſſivè refertur, Captivũ vel ſervum aliquem, ex illius manibus qui eum captivum detinet, cuivé ſervit, pretio illi dato liberare. Verùm Sacræ literæ, quod etiam apud prophanos ſcriptores paſſim fieri videmus, ejuſmodi verbis non propria, ſed metaphorica ſignificatione uti ſolent: præſertim verò, cum de hominum redemptione, quam Deus procuraverit, aut procuraturus ſit, aliquo modo agunt. Metaphoricam autem ſignificationem intelligo, ubi vel nullum prorſus, vel certè non verum pretium intervenit. At verum pretium intelligo, non pecuniam tantùm, ſed quidquid ut illi ſatisfiat ei datur, qui captivum aut ſervum detinet. Itaque affirmo, cum in novo Teſtamento Redemptionis per Chriſtum factæ fit mentio, nihil aliud ſignificari quàm Liberationem nullo vero pretio interveniente. Quod animadvertens Sebaſtianus

Castellio, ubiq; fermè in interpretatione sua, pro verbis Redimendi & Redemptionis, Liberandi & Liberationis verba substituit. Sed libet ex vetere Testamento locos afferre, unde metaphorica hæc istorum verborum significatio apertè constare possit. Sciendum est enim, in locis quos afferemus, in Hebræo esse verba *Padah* aut *Gaal*, quæ sine dubio si propriè accipiantur, veram redemptionem, id est, vero pretio interveniente significant, atq; idem omninò pollent, quod verba illa Græca in novo Testamento. Igitur Exodi cap. 15. 13. scriptum est, *Dux fuisti*, (vel potiùs *Dux eris*) *in misericordia tua populo quem redemisti*. Hîc certè dicitur Deus redemisse populum Israëliticum, quia ex servitute Pharaonis eum liberaverat, cum tamen nemini pretium aliquod pro eo liberando solvisset. Idem scribitur Deut. cap. 7. 8. ubi expressiùs etiam dicitur, Deum redemisse Israëlem e manibus Pharaonis Regis Ægypti. Atq; idem loquendi modus eâdem de re habetur eodem lib. cap. 9. 26. & cap. 13. 5. & cap. 21. 8. & bis 2. Sam. cap. 7. 23. Nehem. cap. 1. 10. & Psalm. 77. 16. Propterea Moses, per quem Deus redemptionem istam peregerat, a Stephano Act. cap. 7. 35. λυτρωτὴς seu Redemptor est appellatus, quamvis nec etiam ipse Moses pretium aliquod pro ea peragenda alicui solvisset. Quemadmodum igitur Deus per Mosem, sive ipse Moses, potentia & auctoritate sibi a Deo tradita, non autem alicujus pretii solutione, Israëlis populum ex Pharaonis servitute liberavit, & tamen ejus rei nomine eũ Redemisse, seu Redemptor dicitur: sic Christus suprema potentia & auctoritate sibi a Deo concessa, nos ex peccati & mortis servitute nullo vero pretio alicui dato liberavit, quamvis nos Redemisse dicatur. Nam quâ ratione Deus populum Israëlis redemerit vide Exodi. cap. 6. 6. Quid potuit autem ad redemptionem per Christum factam explicandam magis accommodatum afferri, quàm exemplum seu similitudo redemptionis per Mosen factæ, cùm inter omnes constet, & Sacræ literæ apertè omnes testentur, Mosen Christi typum fuisse; inq; ea populi Israëlitici redemptione redemptionem nostram fuisse adumbratam? Sed prætereà, ut verbi Redimendi metaphoricam significationem in Sacris literis ita frequentē esse agnoscamus, ut propriæ locum obtinuerit, nulla alia re est opus, nisi Esaiæ vaticinationem & Psalmorum librum legere, ubi Deum Redimere de morte, Redimere de inimicis, Redimere animam seu vitam, Redimere deniq; aliquem simpliciter pro Liberare, nullo vero pretio interveniente, persæpè scriptum est. Quinetiam in ipso novo Testamento non pauci sunt loci, in quibus manifestè Redimendi aut Redemptionis verbum, non propriè sed translatè accipitur. Sunt autem isti: Luc. 2. 38. & 21. 28. & 24. 21.

Rom.8.23. Eph.4.30. & 5.16.Col.4.5. Imò nullus fortasse est in toto eo libro locus,ubi propriè accipi debere manifestè constet.Adde,quòd Luc. cap.1.68. apparet redemptionem per Christum factam ipsi Deo tribui, iisdem ferè verbis quibus Psal.111.9.eidem redemptio per Mosen facta tribuitur. Ex quo satis intelligi potest, ipsi Deo sive ejus justitiæ in hac redemptione nostra nihil solutum fuisse. Nam quomodo Deus,ut apud Lucam est,hanc redemptionem fecisset, si ipsi Deo ejus- Luc.1.68.
vé justitiæ,redemptionis nostræ pretium ulla ex parte datum esset?Satis autem apparet,nos non ex Dei ejusvé justitiæ manibus, sed aliunde redemptos esse, cùm scriptum sit,nos redemptos esse, vel ab iniquitatibus nostris,Tit.2.14.vel ex vana conversatione nostra,1.Pet.1.18.vel ab execratione legis, Gal.3.13. Legis enim execratio eo in loco non divinam aliquam justitiam,cui omninò satisfaciendum esset,sed pœnam ipsam in Lege statutam significat. Quo sensu etiam dictum est,nos per Christum ab ira,sive supplicio liberandos esse,Rom.5.9. 1.Thess.1.10.
Quod cùm per ipsius Christi vitam,ut Paulus eodem ad Rom.loco do- Rom.5.10.
cet, fieri debeat, satis constat, nos non vi alicujus Christi satisfactionis ab æterna morte,quæ futura illa ira, sive supplicium est, eximendos esse, sed quia Christus in æternum vivens potestate sibi a Deo tradita nos qui ipsi obediverimus æternâ vitâ donabit. Itaq; ut ad propositum revertamur,patet,tunc etiam cum de redemptione nostra agitur,in Sacris literis Redimendi verbum metaphoricè sumi, nec ulla ratione dici posse, propterea quòd Christus nos redemerit, justitiæ divinæ quidquam a Christo pro nobis solutum fuisse. Adeò autem metaphoricus hic loquendi modus apud Sacros scriptores invaluit, ut quemadmodum Redimere pro Liberare nullo pretio cuiquam dato sæpissimè dixêre,quod prophani quoq; scriptores fecerunt, sic Vendere pro In servitutem tradere, nullo pretio a quoquam accepto nonnunquam dixerint, quod apud prophanos scriptores vix inveniri putaverim. Igitur Deut.cap.32.30. Hæc verba leguntur: *Quomodo persequeretur unus mille, & duo fugarent decem millia, nisi Petra eorum vendidisset eos, & Iehova conclusisset eos?* Vbi perspicuum est, Vendere nihil aliud esse, quàm in servitutem tradere,sive alicui subjicere. Eundem prorsus loquendi modum habes Iudic.2.14. & cap.3.8. & cap.4.2. & idcircò vetus interpres in duobus posterioribus locis sensum magis quàm verba reddens,pro *vendidit*,quod ex Hebræo legi debet,*tradidit* reposuit. Et Esaiæ cap.50.1.scriptum est, *Propter iniquitates vestras venundati estis*, id est, alienæ potestati estis mancipati: Et Paulus quoq; hac translatione usus,inquit: *Ego carnalis sum, venundatus sub peccatum*, Rom.7.14.

q.d.

q. d. Peccati servus sum factus illiq; mancipatus: & hæc illa servitus atq; captivitas est, ex qua nos Christus redemit, in qua redemptione nullo vero pretio opus fuit, ut posteà videbimus. Dicet enim aliquis, se quidem metaphoricam verbi Redimendi & Redemptionis significationem in Sacris literis agnoscere, verùm tamen Redemptionem nostram, quam Scriptura commemorat, metaphoricam esse non posse, cùm disertè alicubi pretii pro nobis dati mentio fiat, ut Matth. 20. 28. Mar. 10. 45. 1. Tim. 2. 6. In quibus locis scriptum est, Christum dedisse animam suam vel seipsum pretium redemptionis pro multis, sive pro omnibus. Respondeo, eâdem ratione, quâ Redimendi & Redemptionis verbum metaphoricè sumitur, Pretii quoq; redemptionis verbum, metaphoricè sumendum esse. Nam si quid in metaphorica redemptione intervenit, quod commodè pretio respondere queat, id redemptionis pretium meritò appellatur. Atq; tunc verè metaphora redemptionis suis partibus constat, cum aliquid in ea intervenit, quod per translationem decenter vero pretio in vera redemptione respondeat. Hoc autem de Christo ejusq; anima in metaphorica (uti nos eam accipimus) redemptione nostra dici posse apertè constabit, si singulas ejus partes explicuerimus, & quatenus veritati respondeat, ostendemus. In vera hominis alicujus redemptione, captivus homo seu servus requiritur: hic in redemptione hac nostra humanum genus, sive nos ipsi sumus. Requiritur & is a quo captivus detinetur, sive cujus servus est: huic in redemptione nostra plura respondent, peccatum, diabolus, mundus, & qui peccatum consequitur, mortis æternæ reatus, seu mortis æternæ nobis decreta pœna: verùm nos ad unum peccatum omnia referemus. Requiritur præterea is qui redimat: hic autem est Deus, sive Christus per quem Deus nos redemit. Requiritur postremò pretium: hoc autem est ipse Christus, seu potiùs vita ejus. Nec aliud desideratur, ut redemptio nostra, non metaphorica, sed vera sit, nisi ut is, qui nos captivos detinebat, cuiq; serviebamus, pretium istud recipiat. Ridiculum est enim diabolum id pretium recepisse affirmare, etsi ita Ambrosio & Augustino visum fuerit, quorum sententiam merito deridet Volfgandus Musculus in suis locis communibus. Porrò, redemptio nostra dupliciter consideratur: vel quatenus ab ipso peccato in hac vita eximimur, dum sectatores bonorum operum efficimur: vel quatenus a morte peccati pœna liberamur. Vtrumq; primùm in Deo, est, qui nos a tantis malis liberare & constituit & curat: deinde in nobis, qui hanc liberationem reipsâ adipiscimur. Iam verò, sicut in vera redemptione pretium non ejus causâ datur, qui redemptionem procurat, imò ipse est

qui

qui illud dat, & idcircò liberationem, quatenus ea in ipso est, non gignit, sed ejus causâ solvitur, qui servus aut captivus est, & hac ratione is ex captivitate vel servitute eximitur, unde liberatio ex ejus parte gignitur & comparatur: ita Christus sive ejus anima in redemptione nostra pretium fuit, non quo liberatio ex parte Dei, qui eam procuravit, & ipsum dedit, compararetur nobis, sed quo nos eam reipsâ consequeremur. Siquidem Christus sive ejus vita per crucis mortem profusa in causa est, ut utroq; ex prædictis modis nos a peccato liberemur. Priore enim modo a peccato liberamur, id est, sectatores bonorum operum efficimur, si Christi verbis fidem adhibeamus, qui nos pœnitentiam agere jussit, & novos homines fieri cœlestis hæreditatis præmio proposito, ut videre est toto cap. 5. & 6. & 7. Matthæi, & passim apud omnes Evangelistas. Atqui Christi resurrectio potissima causa est, cur ejus verbis fidem adhibeamus, ad resurrectionem verò non nisi per mortem pervenire is poterat; & simul ejus in cœlis gloria atq; potentia, ad quam, ita Deo statuente, per violentam mortem eum perduci necesse erat. Luc. 24. 26. Heb. 2. 9. 10. De hac autem liberatione nostra a peccato per Christi mortem loquitur Paulus, cum de Christo ait: *Qui dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate & purificaret sibi populum peculiarem, sectatorem bonorum operum.* Tit. 2. 14. Posteriore autem modo a peccato liberamur, id est, a morte peccati pœna exsolvimur, primùm hîc spe, deinde re ipsâ in cœlis, ubi scilicet immortalitate donabimur: tunc enim verè justificati & a peccatis nostris absoluti erimus, cum ab æterna morte peccati pœna vindicati ad æternam vitam fuerimus in cœlum translati. Itaq; dum hîc sumus, spe potiùs quàm re ipsâ justificati dici possumus. Propterea Paulus ad Gal. cap. 5. 5. ait. *Nos enim spiritu ex fide spem justitiæ expectamus;* & 2. Tim. 4. 8. affirmat, sibi in illa die Coronam justitiæ a Domino datum iri. Coronam justitiæ appellat, non justitiæ suæ mercedem, sed immortalitatis præmium: estq; loquendi modus illi similis, cum dicimus Coronam vitæ, ut apud Iacobum & Iohannem legitur, Iacob. 1. 12. Apoc. 2. 10. & Coronam gloriæ, ut apud Petrum prioris epistolæ cap. 5. 4. Alludit enim Paulus, ut ex antecedentibus verbis liquet, ad athletas, qui, ut idem alibi ait, perituram coronam accipiebant, ipse verò æternam expectabat, id est immortalitatem, quam hîc justitiam nominat, 1. Cor. 9. 25. 26. Id quod Petrum quoq; fecisse crediderim, cum dixit, 2. Pet. 3. 13. nos ex Domini promisso novam terram, novosq; cœlos expectare, in quibus justitia habitat. Hanc igitur justitiam & a peccato liberationem, quâ universa nostra salus contine-

2. Tim. 4. 7. 8.

tur, ſive ſpe in hoc mundo, ſive reipſâ in futuro ſeculo habere, non ſine Chriſti morte nobis contingit. Firmam enim immortalitatis ſpem in nobis Chriſti reſurrectio, quæ ſine antecedente ejus morte eſſe non poteſt, potiſſimùm gignit, ut ex Petri verbis conſtat, epiſtolæ prioris cap.1.v.3.4. Nec verò, ut nobis certa ſpes immortalitatis fieret, ſatis fuiſſet Chriſtũ ſimpliciter mori, ſed atrociſſimam mortem eum ſubire opus fuit, & per eam a Deo ad immortalitatem & gloriam perduci. *Decebat enim* (inquit divinus ille ſcriptor, Heb.2.10.) *eum propter quem ſunt omnia & per quem ſunt omnia, multos filios in gloriam adducendo, principem ſalutis eorum per paſſiones conſummare.* Afflictionum enim & calamitatum via eſt, per quam ad cœlorum regnum, & ad gloriam nos perducere decrevit Deus. Act.14.22. Rom.8.17. hac ſiquidem ratione potiſſimùm potentiam ſapientiamq; ſuam oſtendit atq; illuſtrat. Quamobrem, ſi Chriſtus, qui nobis hanc Dei voluntatem patefecit, remq; ſic prorſus ſe habere perſvadere voluit, & Dux præterea ad tantam ſalutem nobis datus fuit, eam viam ipſe prior ingreſſus non fuiſſet, unde poſteà in cœlum aſcenderet, quò nos ea ductura tandem eſſet compertum nõ habuiſſemus; nec ipſe verè Dux noſter dici potuiſſet. Oportuit igitur Chriſtum non ſolùm mori, ſed atrociſſima & ignominiæ plena morte occidi, ut inde poſtmodùm ad glorioſam æternamq; vitam ac beatitatem perductus, nihil veri mali in ea via eſſe doceret, quam nobis præmonſtraverat; & deinceps nulla quantumvis atroci & infami morte a ſpe immortalitatis ii qui ipſi obediunt demoveri poſ-
Gal.3.13. ſent. Atq; huc reſpiciens Paulus meritò dicere potuit, Chriſtum factum pro nobis execrationem, ab execratione Legis nos redemiſſe, non autem, ut multi ſunt arbitrati, quia illam execrationem Chriſtus ſubierit, quam nos propter peccata noſtra alioqui ſubituri eramus. Namq;, ut alibi dictum a nobis fuit, execratio quam nos ſubire ob peccata noſtra debebamus, æterna mors erat, quam minimè Chriſtus ſubiit. Ab execratione igitur Legis Chriſtus nos, execrationem Legis ipſe ſubeundo, redemit, non ſolùm, quatenus crucis morte, quam ipſe ſuſtinuit, quæ ex Lege execrabilis erat, factum eſt, ea ratione quâ mox explicabimus, ut a morte æterna, quam Legis dictum illud nobis minabatur, Deut.27.26. *Execrabilis quicunq; non manſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro Legis, ut faciat ea*, liberandi ſumus; verùm etiam quatenus, cum Legis execrationem, quam ipſe ſubiit, ab eo deinde ſuperatam videmus, nihil eſt cur eam ampliùs horreamus, certò futurum jam perſpicientes, ut ſi ipſius veſtigia ſecuti, in ipſam inciderimus, nos quoq; eam ſuperaturi ſimus. Cæterùm, ab ipſa æterna morte veram liberationem

quomodo tandem reipsâ consequi poteramus, nisi Christus qui nos ab ea vindicaturus erat, supremam in cœlo & in terra potestatem adeptus esset? Hanc verò quomodo adipisci poterat, nisi crucis morte præeunte, propter quam illum a Deo donatum eâ fuisse Sacræ literæ apertè testantur? Meritò igitur Paulus ad Rom. cap. 3. 24. 25. sic scribit: *Iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiatorium per fidem in ejus sanguine, ad ostensionem justitiæ suæ, propter remissionem præcedentium peccatorum.* Hujus enim loci sententia est, partim nobis esse justificationem, id est, a peccatis nostris absolutionem, eóq; ab æterna morte liberationem ex Dei gratia, per fidem quam Iesu Christo adhibemus, in quo Deus adeò se placatum ostendit: ut non modò per illum, secundùm antiqua promissa sua, in quibus servandis justum se, id est, fidelem atq; veracem ostendit, nobis peccatorum remissionem obtulerit gratuitam, & ita per Christum ex parte sua nos a peccatis, id est, peccatorum pœna redemerit; sed etiam, ut nos hujus redemptionis fructum perciperemus, ipsum Christum sanguinem suum fundere, & tanquam scelerosum aliquem supplicio affici voluerit. Sciendum est enim primùm, Propitiatorii sive ἱλαστηρίου nomen, ad arcę antiqui Fœderis operculum alludere, quod eo nomine appellabatur. Heb. 9. 5. quod non quidem placatum populo Deum reddebat, sed placatum ostendebat; & ex quo, populo Deus responsa dabat, id est, Mosi ea dicebat, quæ populo significari volebat. Exo. 25. 21. 22. Quocirca decētissimè est hoc loco a Paulo Christus eo nomine appellatus, quādo nō solùm Deus in Christo nobis se placatissimū ostendit; verùm etiam quidquid nos scire voluit per ipsum patefecit, unde fides nostra, & proinde justificatio consecuta est. Quod si quis Paulum in Propitiatorii voce ad operculum illud arcæ ita appellatum alludere negaverit, non propterea Christum nobis Deum placâsse concludendum erit: sed tantummodò, si Deum reipsâ placatum experiri vellemus, & reipsâ ab æterna morte vindicari, necesse esse, ut Christo fidem habeamus, id est, Christo obediamus, quemadmodum alibi a nobis planissimum fiet. Deinde animadvertendum est, verba illa *in ejus sanguine*, non cohærere cum antecedente verbo *fidem*, quasi de fide in Christi sanguine collocanda hoc loco agatur, ut Castellionis interpretatio habet, sed per se ipsa stare, atq; idem significare, quod *interveniente ipsius sanguine*, quemadmodum Erasmus & Tigurini ea sunt interpretati. Quamvis enim Christi sanguis Deum ad redemptionem, id est, liberationem a peccatorum nostrorum pœna nobis concedendam, movere non potuerit, intervenire tamen debuit, ut nos eo ad oblatam Rom. 3. 25.

 libera-

liberationem accipiendam moveremur, utq; ipsius liberationis effectus ad nos reipsâ manare posset, iis rationibus & propter eas causas, quæ paulò ante a nobis expositæ fuerunt. Hunc autem Pauli locum, alius ejusdem Apostoli mirificè illustrat, in quo de hac eâdem redemptione nostra agitur, is est ad Coloss. cap. 1.13.14.15. sic enim ibi de Deo Patre scribit: *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filii sui dilecti, in quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, Qui est imago Dei invisibilis.* &c. Hîc primùm apparet, Deum fuisse, qui nos de potestate tenebrarum eripuit, id est, e Diaboli & peccati servitute liberavit, unde meritò ab ipso Deo redempti fuisse dici possumus, id est, Deus ipse redemptionem nostram

Rom. 3.25. confecisse: Deinde, superioris loci verba illa *in ejus sanguine*, sanguinis Christi interventum in redemptione nostra, ut diximus, significare, non autem Christi sanguinem esse, in quo fides nostra collocetur. Eandem enim vim, ut alibi sæpissimè, habere eo loco constat dictionem *In*, quam habet dictio *Per*, cùm hîc dicatur *per sanguinem ejus*, & nulla fidei fiat mentio. Quanquam, nec in vulgata editione Latina, nec in Syriaca, nec in Complutensi Græco codice, extant verba ista, *Per sanguinem ejus* &c: Sed tamen ea omnes codices habent in loco persimili, Eph. 1.7. Postremò perspicuum est ex hoc loco, id quod etiam ex loco ad Ephesios patet, nihil aliud esse redemptionem, quam in Christo per ejus sanguinem habemus, nisi remissionem peccatorum. Peccatorum autem remissio, ut supra visum fuit, cum satisfactione nihil commune habet. Ex quo manifestum fit, veri pretii solutionem ullam in redemptione nostra non intervenisse, nec ut interveniret ullo modo fieri posse; & porrò Christi sanguinem, quo interveniente redemptio nostra facta est, etiamsi redemptionis pretium appellatur, non tamen verum pretium, sed metaphoricum esse. Adde, quòd ea verba, quæ

Col. 1. 15. Paulus subjūgit, *Qui est imago Dei invisibilis*, &c, satis indicant, non alia ratione magis redemptionem istam nobis obtigisse, quàm quòd per Christum Dei voluntatem plenissimè assecuti fuerimus, atq; ipsum Deum quasi præsentem conspexerimus, quod certè non sine sanguinis fusione factum est: Est enim Christi sanguis fusus, æterni Fœderis sanguis, Heb. 13.20. quo omnes per ipsum Christum divinæ factæ nobis promissiones confirmatæ & corroboratæ sunt. Quod si quis intelligere velit, universam salutem nobis per Christum partam, ipsamq; redemptionem nostram, patefactione consilii Dei maximè niti, legat

Eph. 1.34.5. 6.7.8.9.10. &c. locum illum ad Ephesios primo capite, qui huic respondet, & paraphrasis quidam hujus loci dici potest: ubi etiam, quemadmodum & hîc, redem-

redemptionem hanc nostram quæ in Christo est, nihil aliud quàm remissionem esse peccatorum comperiet. Respiciunt autem prædicti tres loci, in quibus de redemptione nostra per Christi sanguinem agitur, magis ad redemptionis spem, quàm ad ipsum redemptionis effectum. At locus est, in quo de ipso redemptionis effectu, per Christi sanguinem apertè agitur, & ratio, quâ per Christi sanguinem reipsâ redempti sumus, dilucidiùs exponitur. Is est in epistola ad Heb. cap. 9. 11. 12. ubi scriptum est: *Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum, non manu factum, id est, non hujus creationis; neq; per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in sãcta, æterna redemptione inventa.* Christus igitur per suum sanguinem in cœlum ingressus est, ex quo æternam liberationem est adeptus, non solùm quia jam ipse in æternum vivit; verùm etiam quia nos quoq; qui ipsius membra sumus, eâ potentiâ quam ibi nactus est, a morte vindicabit, & unà secum in æternum vivere faciet. Quodnám hîc (quæso) vestigium solutionis alicujus veri pretii apparet? vel quid opus fuit Christi sanguinem verum pretium esse, cùm per ipsum, quatenus via ipsi Christo fuit in cœlum ingrediendi, & immortalitatem ea ratione & sibi & suis comparandi, a nostrorum peccatorum pœnis redemptionem consecuti simus? Metaphoricum igitur pretium in redemptione nostra, ut ex jam allatis testimoniis patet, sanguis Christi est. Quocirca, cum Christus dixit, Matth. 20. 28. daturum se animam suam redemptionis pretium pro multis, non id voluit dicere scilicet, se cuipiam qui nos captivos aut servos detineret, vitam suam soluturum, quâ tanquam justo pretio nostræ redemptionis accepto, ille nos liberos dimitteret: sed se vitam suam daturum, id est, se interfici permissurum, ut inde non secus ac soluto redemptionis pretio veris captivis evenire soleat, nos e spirituali peccati & mortis captivitate nostram liberationem consequeremur. Atq; ob hanc ipsam causam Paulus dixit, Christum Iesum dedisse semetipsum pretium redemptionis pro omnibus, 1. Tim. 2. 6. Vbi etiam quo sensu potissimùm id dixerit, ex verbis quæ statim subjicit intelligi potest, *testimonium temporibus suis.* Dei enim de nobis servandis decretum per Christi mortem cumulatissimè testatum videmus, unde factum est, ut ei obedivérimus, atq; ea ratione reipsâ ex peccati servitute, spe autem a peccati pœna redempti & liberati simus. Hæc autem pretii redemptionis metaphora, alibi etiam in Sacra scriptura reperitur, ut Prov. 13. 8. *Redemptionis pretiũ* (*Copher* enim est in Hebræo, & Septuaginta habent λύτρον) *animæ viri, divitiæ ejus.* Nam quacunq; ratione

hæc verba interpreteris, necesse est fateri, metaphoricè hoc loco Redemptionis pretii nomē sumi. Sed objiciet fortasse quispiam: Si Christi sanguis seu mors, pretium redemptionis nostræ idcircò dicitur, quia sanguine Christi interveniente nos a peccato redempti sumus, cur non potiùs ejus resurrectio redemptionis pretium dicta est, quæ (ut nobis quidem placet) multò majorem vim in nobis a peccato redimendis habet? Facilis est responsio. Non enim eam proportionem vel similitudinem habet cum vero pretio Christi resurrectio, quam sanguis ejus & mors. Christus enim resurgendo nihil de suo dat, imò plurimum accipit: sed moriendo vitam suam profundit. Itaq;, quemadmodum si quis amicum ex hostium manibus ipsis hostibus occisis liberâsset, interim tamen cum hostibus confligendo non levia vulnera accepisset, non hostium interitum, sed suum sanguinem pro amico liberando se impendisse diceret, quamvis vulnera illa per se potiùs impedivissent, quàm adjuvissent liberationem: sic Christus, quoniam dum nos e Diaboli manibus liberat, sanguinem suum interim fundit, non Diaboli ejusq; imperii abolitionem, quæ reverâ ejus resurrectionis vi facta est, sed suum sanguinem pro nobis impendisse dicitur, & suo sanguine nos redemisse, quamvis sanguis ipse seu mors per se, non consecuta resurrectione, teste Paulo 1. Cor. 15. 17. ad nos a peccatis liberandos, nullam vim habitura fuisset. Mortis autem & sanguinis Christi in liberatione nostra peragenda, idcircò tàm frequenter in Sacris literis mentio fit, ut Dei ipsiusq; Christi charitas erga nos, nobis quàm maximè commendetur, quæ summa & admirabilis ea in re conspecta fuit: non autem ut nos alicujus occultæ virtutis, quæ ex morte & sanguine Christi fluxerit, admoneamur, qualis ea esset, quòd ejus sanguinis fusione id omne divinæ justitiæ persolutum fuisset, quòd nos propter peccata nostra illi debebamus: quod tamen, ut supra docuimus, nulla ratione fieri potuit, nec si factum esset, id nobis quantumvis ea de re moritis ullo modo nec ulla ex parte constare posset. Præterea mortis & sanguinis Christi, tanquam pretii redemptionis nostræ fieri mentio solet, ut sciamus, nos non ampliùs nostros esse, sed ejus qui nos redemit, & sibi asseruit. Is autem Christus quidem ipse est, sed Deus quoq;, imò is præcipuè. Deus enim per Christum & Christi sanguine nos emit, & ecclesiam acquisivit. Actor. 20. 28. Apoc. 5. 9. Propterea Petrus eos, ad
1. Pet. 2. 9. quos scribit, vocat populum acquisitionis. Idem similiter ait, futuros
2. Pet. 2. 1. inter eos, ad quos scribebat, falsos Doctores, qui negent herum, qui illos emit. Herum autem istum Deum esse docet Iudas, qui epistolam suam ex Petri epistola illa posteriore quodammodo describens, hunc

locum sic effert, v. 4. *Et solum herum Deum, ac Dominum Iesum Christum negantes.* Ex quibus locis apertè constat, Deum sibi nos per Christi sanguinem acquisivisse, tantum abest, quemadmodum ante diximus, ut ex Dei illiusvé justitiæ manibus, cui satisfieri oporteret, Christi sanguine redempti simus. Cæterùm, quòd idcircò ampliùs nostri non simus, quia pretio a Deo & Christo empti sumus, & ob hanc ipsam causam hominum servi fieri non debemus, monemur disertè a Paulo 1. Cor. 6. 19. 20. & cap. 7. 22. 23. Quapropter non sine maxima causa monet Petrus 1. Pet. 1. 18. nos non corruptibilibus auro vel argento redemptos esse ex vana conversatione nostra a patribus tradita, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati & incontaminati Christi; & propterea ante dixerat, debere nos tempore incolatûs nostri in timore conversari, præsertim cùm nobis res cum eo Patre ac Domino sit, qui sine acceptione personarum, secundùm opus uniuscujusq; judicat. Iubet igitur Petrus, ut postquàm tanto precio ex iniquitatibus & ignorantiis nostris redempti sumus, ob eamq; rem ei, qui pro nobis id pretium dedit, tantum debemus, quantum solvendo non sumus, eidem illi, qui alioquin iniquitatem abominatur & punit, maximo cum timore perpetuò obediamus. Mortis igitur Christi, ut dictum est, ejusq; tanquam pretii quo redempti simus, in salute nostra explicanda ideò fit præcipua ac ferè perpetua mentio, quia nihil Christus fecit, nihil ipse Deus, quo magis suam charitatem nobis testatam reliquerit, nosq; sibi arctiùs devinxerit. Iud. v. 4.

HACTENUS de redēptione nostra per Christū disserere libuit, atq; nisi vehementer fallimur, satis evidenter ostendere, fœdè illos omnes lapsos fuisse, qui inde solutionem aliquam veri pretii per sanguinem seu mortem Christi factam stabilire sunt conati: unde loci illius & sententiæ Paulinæ, quòd Christus nobis a Deo factus fuerit redemptio, longè aliam sententiam esse, quàm vulgò existimetur, constare arbitramur. Quo de loco, quòd is a nobis diligentiùs, cum de imputativa justitia agemus, examinandus sit, nihil aliud in præsentia dicemus. Vnum autem adhuc superest quod moneamus, apud Hebræos vocem esse *Copher*, quæ non minùs Expiationem quā Redemptionem significat: Ex quo fieri potuit, ut Apostoli in locis supra expositis vocabulo ἀπολυτρώσεως, quod propriè Redemptionem significat, pro Expiatione abusi fuerint, quod sanè suadere videtur ubiq; mentio sanguinis, qui non redemptionibus, sed expiationibus propriè convenit. Vnus quidem est locus apud Auctorem epistolæ ad Hebræos, ubi vocabulū ἀπολύτρωσις omninò Expiationem significare videtur, quemadmo- 1. Cor. 1. 30.

admodum illud reddidit Castellio, qui alibi eam vocem Liberationem interpretatur, ut ab initio diximus: Est autem is locus in ea Epistola cap. 9.15. Quod si in aliis illis locis ἀπολύτρωσιν similiter Expiationem significare velimus, pro eorum explanatione ea consulēda erūt, quæ a nobis, in postremo horum pro satisfactione testimoniorum capite, disputabuntur.

Caput XX.

Explicatio eorum locorum, in quibus Christus, propter peccata nostra, vel pro peccatis nostris, vel pro nobis, traditus, percussus, & occisus esse, vel passus ac mortuus fuisse, dicitur.

SCRIBIT Paulus, Christum propter peccata nostra traditum, & pro peccatis nostris mortuum esse. Rom. 4. 25. 1. Cor. 15. 3. idq; Esaias multò ante non semel futurum esse ostenderat, cap, 53. Et Petrus ait, Christum semel pro peccatis nostris passum fuisse, 1. Pet. 3. 18. Ex quo pleriq; colligi posse existimant, Christum morte sua pro peccatis nostris divinæ justitiæ satisfecisse, adeò, ut si quis eum satisfecisse neget, credant omninò ab eodem negari, Christum propter peccata nostra, seu pro peccatis nostris mortuum esse: quod quàm longè a veritate abhorreat, mox patebit. Mori enim propter peccata seu pro peccatis alicujus, ut verba ipsa sonant, idem est, ac mori causâ vel occasione peccatorum illius. Atqui sine dubio is peccatorum alicujus causâ vel occasione moritur, qui ideò moritur, ut quis a peccatis retrahatur; utq; illi fides fiat, si a peccando cesset, peccata sibi condonatum iri; ac præterea, ut is condonationem hanc reipsâ consequatur. Cùm igitur Christus, ut hæc in nobis fierent, mortuus sit, quemadmodum & supra ostensum est, & infra Deo volente demonstrabitur, meritò propter peccata nostra seu pro peccatis nostris traditus esse, & passus ac mortuus fuisse dicitur, quamvis pro ipsis peccatis nostris nulli justitiæ divinæ satisfecerit. Atq; ut aliquantò diligentiùs hac de re agamus, ubinam rogo dictio *Propter*, ut de ea priùs loquamur, ejusmodi significationem

Esa. 53. 4. 5. 6. 8. 10. &c.

nem habere deprehenditur, ut cum dicitur *propter peccata*, intelligendum sit, Ad satisfaciẽdum pro peccatis? Certè eadem ipsa locutio *propter peccata* frequens admodùm est in Sacris literis, nec tamen usquam (quod credam) satisfactionem pro peccatis significat. Imò dicet aliquis, ea locutione peccatorum punitio declaratur, & consequenter pro ipsis satisfactio, ut cum 1. Reg. 14. 16. scriptum est, *Tradetq; Iehova propter peccata Hieroboam*, omninò significare videtur, Hieroboami peccata ab Iehova in Israële punienda fore. Primùm negamus, ex peccatorum punitione satisfactionem pro ipsis consequi. Potest enim quis propter peccata puniri, nec tamen pro ipsis satisfacere. Exemplum esto in Davide, qui propter adulterium & homicidium a se commissum, a Deo, nec sanè leviter punitus fuit. 1. Sam. 12. 10. 11. 12. 14. tamen transtulit Deus peccatum illius, ut ibidem dicitur, v. 13. tantùm abest, ut pro peccato suo, eas pœnas subeundo, satisfecerit. Deinde affirmamus, Israëlis populũ causâ quidem sive occasione peccatorum Hieroboami afflictum & percussum a Deo fuisse, non tamen propter ejus peccata fuisse punitum, nisi quatenus occasione peccatorum Hieroboami & ipse peccaverat, ita ut reverâ non peccata Hieroboami, sed sua ipsius in eo punita fuerint. Adde, quòd quicquid de peccatorum punitione intelligi debeat, cum dicitur, Israëlem propter peccata Hieroboami traditum fuisse, id ex subjecta materia intelligendum est, non autem ex vi locutionis istius *Propter peccata*, quæ per se nihil aliud unquam significabit, quàm causâ sive occasione peccatorum. Huc accedit, quod attinet ad locos apud Esaiam, dictionem Hebræam, quæ reddita est *Propter*, esse *mi*, quæ non causam finalem (quam vocant) sed efficientem declarat: ut nihil aliud ex Esaiæ verbis colligi possit, quàm Christum a peccatis nostris quodammodo occisum fuisse, id est, peccata nostra Christi mortis antecedentem causam fuisse: non autem, Christum mortuum esse, ut inde effectus aliquis nostra peccata respiciens consequeretur, ut certè necesse fuisset, si idcircò mortuus esset, ut vel pro peccatis nostris satisfaceret, vel in ipso quomodocunq; peccata nostra punirentur. Sequitur, ut de dictione *Pro* videamus. Sciendum est autem, ubicunq; ea est, quod ad locos attinet, de quibus quærimus, ejus loco dictionem *Propter* reponi potuisse: quod tamen propterea factum non est, quia in illis locis dictiones Hebrææ aut Græcæ ejusmodi erant, quæ non nisi finalem causam significare poterant: verùm dictio *Propter*, non finalem tantùm, sed efficientem quoq; causam significare potest, dictio autem *pro* tantummodo finalem. Cum igitur scriptum legimus, Christum pro peccatis nostris passum & mortuum fuisse, intelligen-

dum quidem est, id propterea factum esse, ut inde effectus aliquis nostra peccata respiciens consequeretur, non tamen, ut pro illis divinæ alicui justitiæ satisfieret, sed ut dictum est, ut nos a peccatis retraheremur; utq; nobis fides fieret, peccata nostra si ipsi Christo obediremus, nobis divina benignitate remissum iri; ac deniq;, ut remissionem peccatorum istam reipsâ, ejusq; fructum sentire & consequi possemus. Iam verò, quod ad eos locos attinet, ubi Christus pro nobis passus ac mortuus fuisse scribitur, qui plures multò sunt, quàm superiores, si dictione *Pro* (ut quidem fieri debet) ea significatione accipere velimus, ut causam finalem declaret, omnia planissima esse videntur. Idcircò enim passus & mortuus est Christus, sive in mortem traditus, ut nos salutem æternam, quã is nobis de cœlo attulerat, amplecteremur, eamq; reipsâ consequeremur. Hîc verò nulla prorsus satisfactione est opus, ut supra satis explicatum fuit. Atq; ut dictione *Pro* in hanc finalis causæ significationem accepta, nullam pro nobis satisfactionem declarari constet, cum Christus dicitur pro nobis passus & mortuus esse, perpendatur id quod scriptũ est a Iohanne epist. 1. cap. 3. 16. *In hoc cognovimus charitatem, quod ille animam suam pro nobis posuit, & nos debemus pro fratribus animam ponere.* Nam quis est qui nesciat, nos non ita pro fratribus animam ponere posse, ut pro ipsis vel minima quidem ex parte satisfaciamus? Sed tunc dicimur pro fratribus animam ponere, id est, mori, cum morte nostra beneficio aliquo longè a satisfactione diverso fratres nostros afficimus, aut afficere curamus. Idq; Christi exemplo, qui, ut nos summis beneficiis citra ullam pro nobis satisfactionem afficeret, mori non recusavit, & ita animam suam pro nobis posuit. Scribit Paulus ad Coloss. se gaudere in passionibus suis pro illis, & complere quæ deerant afflictionum Christi pro corpore ejus, quod est ecclesia. (Coloss. 1. 24.) Nemo tamen sanæ mentis dixerit, Paulum pro Colossensibus, aut pro ecclesia Christi, ulla ex parte satisfecisse, sed tantummodò afflictum fuisse, & multa passum esse, dum & Colossensibus, & Christi ecclesiæ prodesse curat. Animadvertendum est tamen, non ita verè ac propriè fratrem pro fratre mori, vel Paulum pro Colossensibus proq; Christi ecclesia passum fuisse, ut Christus pro nobis passus & mortuus est. Idq; duplici potissimùm de causa.
1. Vna est, quia nec frater reverâ moritur, nec Paulus affligebatur suâ sponte in hunc ipsum finem, ut alicui beneficium aliquod det, aut darent, etiamsi, dum prodesse alteri curant, mortem & afflictionem incurrant, & pro nihilo ducant. At Christus, non modò dũ nobis prodesse studet, afflictiones & mortem subiit; verùm etiam in hunc ipsum finem sponte passus & mortuus est, ut

nos summis beneficiis afficeret. Altera causa est, quòd is verè ac propriè pro alio mori videtur, qui non qualicunq; beneficio eum sua morte afficit, sed insigni aliquo atq; præstanti, præsertim verò si illum in vita conservat. Christus nos morte sua non qualicunq; beneficio affecit, sed omnium maximo & præstantissimo, nobisq; per suam mortem ad immortalitatem supremamq; potentiam evectus æternam vitam comparavit. Quod nemo unquam præter ipsum, aut fecit, aut facere potest. Nam quicquid ex aliorum morte in nos derivari potest, quod ad vitam æternam nobis conciliandam quoquo modo pertineat, id omne nihil aliud est, quàm confirmatio eorum, quæ nobis Christi mors attulit, & ita Christi morti quæcunq; ex aliorum morte beneficia salutaria sentimus prorsus accepta referenda sunt. Vt nihil dicam, quòd Christus omnium primus est primogenitus ex mortuis factus, cæteris mortem pro fratribus non recusandi & exemplum & causam dedit. Hinc Paulus 1. Cor. cap. 1. 13. ait, *Nunquid Paulus pro vobis crucifixus est?* Vnde intelligi debet, neminem vel fuisse, vel esse posse, qui verè pro hominibus violentam mortem sustineat, præter unum Iesum Christum, qui pro salute nostra primus & solus morti ultrò se obtulit, & crucis supplicium in eum ipsum finem volens sustinuit. Vt autem apertius sit, locutionem istam *pati & mori pro aliquo*, cum dictio *Pro* finalem causam declarat nihil cum satisfactione commune habere, aut certè non necesse esse, ut satisfactio ulla ea locutione significetur, consulantur hi loci præter jam allatos, Ioh. 13. 37. Actor. 5. 41. & 9. 16, & 15. 26. (Nam Hebræa phrasi idem esse *pro alicujus nomine* quod *pro aliquo*, nemo est qui nesciat) 2. Cor. 12. 10. Eph. 3. 13. Phil. 1. 29. Rom. 16. 4. quibus adde 2. Tim. 2. 10. ubi etsi non est dictio *Pro*, est tamen dictio *Propter* cum significatione finalis causæ, ut ex loco ipso planissimum est. Sed dicet fortasse quispiam, dictionem *Pro* in locis illis, ubi Christus passus & mortuus pro nobis fuisse dicitur, nihil aliud significare, quàm vice seu loco, ut idem sit, Christum pro nobis passum & mortuum esse, quod, Christũ eas perpessiones eamq; mortem sustinuisse, quas nos sustinere debebamus, ejusq; perpessiones ac mortem loco perpessionum ac mortis peccatis nostris debitarum substitutas esse. Hanc particulæ *Pro* in locis prædictis significationem, quàm alibi ei convenire posse non negamus, vel illud dissuadere potest, quod, ut vidimus, scriptum est, Christum pro peccatis nostris mortuum esse, quod certè significare non potest, Christum loco peccatorum nostrorum esse mortuum. Itaq; utrobiq; eadem significatio vocis illius agnoscenda est, quæ, ut diximus, causa finalis quidem est, sed a qua sensus iste, unius in

alterius locum substituendi, quàm longissimè abest. Atq; ut apertiùs constare queat, cum scriptum est, Christum pro nobis traditum fuisse, pro nobis passum & mortuum esse, nullam pro nobis satisfactionem significari, nec ullo prorsus pacto, substitutionem aliquam nostri loco ea in re intervenisse dici, operæ pretium est præcipuos locos, in quibus id scriptum est, diligentiùs examinare, quos etiam adversarii ad suam istam satisfactionem stabiliendam afferre consueverunt.

1. PRIMUS locus erit, id quod legitur in epistola ad Heb. cap. 2. 9. 10. ad hunc modum: *Eum autem, qui modicè quàm angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis gloriâ & honore coronatum, ut gratiâ Dei pro omnibus gustaret mortem. Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, multos filios in gloriam adducentem, Principem salutis ipsorum per passiones perfectum reddere.* Inquit igitur Apostolus, ideò Christum propter mortis passionem, gloriâ & honore coronatum fuisse, ut beneficio Dei (erga nos videlicet) pro omnibus gustaret mortem. Ex quo apparet, idcircò potissimùm pro nobis Christum mortuum esse dici, quòd ejus mortem consecuta sit gloria & honor, unde fit, (hocq; est illud Dei beneficium, seu beneficii fructus) ut nos quoq; post ipsam mortem gloriâ & honore coronandi simus. Neq; enim fieri potest, ut caput sine suis membris ullo in statu sit, membráve sua sibi dissimilia, suarumq; qualitatum planè expertia habeat. Ac præterea gloria & honor, qui Christum post mortem consecutus est, ejusmodi est, ut ei potestatem nos gloriâ atq; honore afficiendi conciliaverit. Atqui ab omni verisimilitudine prorsus abest, ut quis suos sibiq; charissimos aliquo beneficio afficere queat, & id facere negligat, præsertim si ea ex re ipse sit summum aliquod bonum consecuturus, ut certè Christo in nobis gloriâ & honore afficiendis eveniet. Tunc enim verè qualis quantusq; sit apparebit. Tunc reverâ omnium hostium suorum victor & triumphator agnoscetur. Hinc autem efficitur, ut nos in mediis ipsis calamitatibus alacres simus, cum animadvertimus, eum qui Caput & Dux noster est, per easdem calamitates ad tãtam felicitatem, tantamq; potestatem pervenisse. Quod si non esset, nulla ratione in tam difficili cursu perdurare possemus. Proptereà addit Apostolus v. 10. *Decebat enim &c.* Ex quibus verbis perspicuum est, nos iisdem perpessionibus, eidemq; morti ex Dei consilio obnoxios esse, quibus Christ⁹ fuit; imò apparet idcircò Deum, in cujus manu sunt omnia, ut Christus pateretur ac moreretur constituisse, quia nos, quorum ipse Dux ad æternam salutem futurus erat, jam perpessionibus & morti ex ipsius consilio destinati eramus. Quis igitur hîc vel cogitare

quidem audeat, Christum vice seu loco nostrûm omnium passum & mortuum fuisse? Quis item ex eo, quòd Christus pro nobis passus & mortuus esse dicatur, satisfactionem aliquam pro nobis colligi posse arbitretur, cùm Apostolus eatenus pro nobis Christum mortem gustâsse dicat, quatenus per mortis passionem gloriâ & honore coronatus fuit? Vnde etiam planissimum fit, hîc dictionem *Pro* non *Vice seu loco* significare, sed finalem tantùm causam declarare.

SECUNDÒ, ea verba examinanda sunt, quæ scribit Petrus, 1. epistola cap. 2. 20. *Si benefacientes & patientes sustinetis, hæc est gratia apud Deum: in hoc enim vocati estis: quia & Christus passus est pro nobis, relinquens vobis exemplum, ut insequeremini vestigia ejus.* Primùm hinc satis constare videtur, præcipuum Christi passionis scopum fuisse, non quidem pro nobis satisfacere, sed nobis exemplum relinquere, quod certè non esset, si passione suâ pro nobis satisfecisset. Præcipuus enim finis & scopus ipsa satisfactio fuisset, quemadmodum ipsi adversarii sentiunt. Adde, quòd etiamsi de præcipuo fine hîc non ageretur, tamen vix fieri posse videtur, ut hi duo fines conveniant, Satisfacere & Exemplum relinquere, id est, ut una & eâdem re & satisfiat & simul exemplum relinquatur. Satisfactio enim ostendit, illum pro quo satisfit rem illam facere non potuisse, & jam ab ejus faciendæ obligatione immunem esse. Exemplum verò quod relinquatur demonstrat, eum cui exemplum relinquitur & posse & debere rem illam facere. Deinde apertissimum est, Christum pro nobis passum fuisse, nullo modo significare posse, eum vice seu loco nostrûm perpessiones illas expertum esse, cùm, si non præcipuè, saltem inter cætera, propterea passus fuerit, ut nobis ad eadem, si opus fuisset, perpetienda præiret. 2.

TERTIUM locum faciemus Cajaphæ verba, cum imprudens vaticinatus est, quæ extant Iohan. cap. 11. 49. 50. *Vos nescitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit nobis, ut unus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.* Iam verò, si rectè intelligere velimus, quomodo, ut ex hac vaticinatione constat, Christus pro populo mortuus sit, Cajaphæ mentem inspicere oportet, ad eamq; tanquam ad typum quendam totam rem accommodare. Certum autem est, Cajapham nequaquam dicere voluisse, bonum esse, ut Iesus vice populi, qui jam morti destinatus esset, moreretur: sed nihil aliud eum sensisse, nisi, cùm necesse esset, aut populum perire, si Iesum vivere permitterent, aut Iesum occidi, si populus salvus esset futurus, præstare Iesum solum mori, & universum populum conservari, quàm Iesum ipsum vivere, & universum populum perire. Itaq; similiter dicendum est, ex hac vaticinatione nequa- 3.

quam colligi posse, Christum nostrûm vice & loco, qui jam morti propter peccata nostra destinati essemus, mortem subire debuisse: sed tantummodò, cùm necesse esset, aut Christum mori, & nos servari, aut Christum vivere, & nos perire, satius fuisse, ipsum mori, & nos omnes servari, quàm ipsum vivere & nos omnes perire. Iam enim supra demonstratum fuit, nos non nisi Christi morte interveniente ad salutem aspirare potuisse. Verùm, quemadmodum ex ejusdem Cajaphæ mente non eadem vera erat perditio & salus illius populi, quæ ipsius Iesu: (Populus enim, ut Cajaphæ videbatur, ideò periisset, quòd de quiete & auctoritate sibi a Romanis permissa periclitaturus esset: Iesus verò, quòd mors sibi subeunda fuisset. Populus item, ideò salvus fuisset, quia auctoritatem ac quietem illam sibi conservâsset: Iesus verò, quia in vita remansisset.) sic quoq;, non eadem est salutis & perditionis nostræ, cum salute & perditione Christi, de qua hîc agitur, ratio. Salus enim nostra, vita æterna erat: perditio item, mors æterna. Christi verò salus, vita hæc temporaria: perditio, mors item temporaria erat. Apparet igitur, nullam ex Cajaphæ verbis substitutionem Christi mortis loco mortis nostræ elici posse, neq; etiam de satisfactione aliqua in ejus vaticinatione agi: sed id tantùm inde colligi posse, idq; tantùm in ea dici, Non potuisse nos vitam æternam adipisci, nisi Christus mortuus esset; & ita pro nobis mortuum esse Christum, nihil aliud significare, quàm Christum mortuum esse, ut nos ingenti beneficio afficeremur.

4. Quartus locus erit, ex Ioh. cap. 10. 11. 15. quibus duobus versiculis simul junctis, apertissimè docemur, Christum tanquàm bonum pastorem animam suam pro ovibus, id est, pro nobis posuisse. Atqui bonus pastor, non idcircò animam suam pro ovibus ponere dicitur, quia eorum loco moriatur, sed quia ut illas conservet, si opus est, moritur. Neq; enim, si mortuo pastore ut oves suas conservaret, oves nihilominùs pereant, propterea is animam suam pro ovibus posuisse non dicetur. Præterea animadvertendum est, in hac parabola seu similitudine, *animam ponere* non significare ipsum mori, sed moriendi periculum adire. Nam si Pastor moriatur, qua ratione conservabuntur oves, qui scopus est boni pastoris? An non pastoris mors ovium perdendarum maximè propria ratio est? Non igitur mortem eligere potest bonus pastor, aut eam volens subire, ut oves servet: sed quemadmodum ibidem ait, Christus non est similis mercenario, qui viso lupo statim aufugit, eiq; oves discerpendas & dilaniandas relinquit; sed ipsum expectat ac aggreditur, atq; ea ratione, ut oves suas earumq; vitam ab ipso defendat, vitam suam in periculum adducere non dubitat. Similiter

liter ipſe Chriſtus, ut nos ab interitu vindicaret, non interiit quidem, neq; enim in morte remanſit, alioquin & nos omnes unà cum ipſo periiſſemus, ſed intereundi periculum, quantum humana mens & ratio aſſequi poterat, ſponte adiit. Morte enim mori voluit, ipſi Deo in primis execrabili, & ab ipſo derelinqui. Vidit venientem Diabolum, qui interitûs noſtri habebat imperium, Heb. 2.14, non aufugit, quin imò cum ipſo acriter, præſertim verò crucis mortem ſubeundo, conflixit, & tandem ea ratione potentiam ejus abolevit, & ita nos conſervavit. Itaq; animam ſuam pro nobis, tanquam bonus paſtor pro ovibus ſuis poſuit Chriſtus, non vice noſtrum moriendo: (nec enim ab ea morte, quam ipſe ſubiit nos vel liberavit, vel liberare voluit,) ſed interitꝰ, qui nobis imminebat, periculum adeundo, dum ſæviſſimum lupum Diabolum, ejusq; omnem metum a nobis depellere curat. Vbi etiam animadvertẽdum eſt, quàm longè abſit id, quod Sacræ literæ prædicant, Chriſtum pro nobis mortuum fuiſſe, ab omni pro nobis ſatisfactionis ſignificatione. Nam quid commune habet mors, quam paſtor bonus pro ovibus ſubire non recuſat, cum ſatisfactione aliqua pro ipſis ovibus?

QUINTO loco diligenter ea perpendenda ſunt, quæ ſcribit 5.
Paulus ad Rom. cap. 5. 6. 7. 8. *Etenim Chriſtus, cum adhuc infirmi eſſemus, ſecundùm tempus pro impiis mortuus eſt. Vix enim pro juſto quis moritur: Nam pro bono forſan quis audebit mori. Commendat autem charitatem ſuam in nobis Deus, quoniam cum adhuc peccatores eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt.* Ex his etiam Pauli verbis, ſi paulò accuratiùs examinentur, ſatis intelligi poſſe videtur, primùm, pro nobis Chriſtum mortuũ fuiſſe, nullam pro nobis ſatisfactionem ſignificare: deinde, nec ſubſtitutionem etiam aliquam Chriſti mortis noſtræ mortis loco, ea locutione declarari. Nam quod ad ſatisfactionem attinet, certum eſt, in morte quam pro juſto quis ſubiret, nullam ſatisfactionem ejus generis, cujus fuiſſe volunt Adverſarii ſatisfactionem Chriſti pro nobis, locum habere poſſe. Et tamen hîc a Paulo mors pro juſto per oppoſitionem comparatur cum morte pro impio, & ſic cum Chriſti morte pro nobis: quæ comparatio, vel nulla, vel certè non ſatis apta eſſet, ſi mortuum eſſe Chriſtum pro nobis, Chriſtum pro nobis morte ſua ſatisfeciſſe ſignificaret. Quocirca certum eſſe poteſt, *Pro nobis* in illis Pauli verbis nihil præterea ſignificare, quàm *noſtri cauſa*. Namq; hoc pacto rectè dicitur quis pro juſto mori poſſe, non minùs quàm dicatur pro impio. Quod verò attinet ad ſubſtitutionem mortis Chriſti loco mortis noſtræ, animadvertendum eſt, ex Pauli verbis intelligi poſſe, Chriſtum etiam pro nobis juſtis mori potuiſſe. Atqui ſi

qui si justi fuissemus jam per Dei gratiam, qui, ut supra alicubi disputavimus, etiam ante Christum & sine Christo justis hominibus omnia peccata semper condonavit, ei morti quam nobis nostra peccata afferunt minimè obnoxii fuissemus. Quare Christi mortem ejus loco substituere opus non fuisset, imò ne substitui quidem potuisset. Necesse est igitur, ut in Pauli verbis Christum mortuum fuisse pro nobis, aliud significet, quàm ejus mortem loco mortis nostræ nobis propter peccata nostra debitæ substitutam fuisse.

6. Sexto & ultimo loco ejusdem Pauli verba expendere operæ pretium est, quæ habentur 2. Cor. 5. 14. 15. & 1. Thes. 5. 9. 10. Vtrobiq; enim dicitur, Christum pro nobis esse mortuum, ut ipsi vivamus. Nam in posteriore testimonio verba illa *Simul cum illo vivamus*, non vitam æternam, quam cum Christo in cælis victuri simus, sed Spiritualem, quam in terris vivere debeamus, quod ipsi Christo vivere dicitur, declarant ibidem antecedentia verba. Iam verò, quo sensu dictum in utroq; testimonio fuerit, Christum pro nobis mortuum fuisse, explicant apertè prioris testimonii verba illa, *sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit:* sicut enim pro nobis Christum resurrexisse, nullo pacto significare potest, ejus resurrectionem nostræ resurrectionis loco substitutam esse, nec per ejus resurrectionem alia quapiam ratione pro nobis satisfactum fuisse: sic etiam Christum pro nobis esse mortuum, neutrum istorum significare potest. Restant alii loci, in quibus eadem locutio aut similis legitur, quorum quis sit verus sensus, ex iis quæ dicta sunt facilè intellectu est. Id tantùm addam, Si *pro nobis* in ejusmodi locis *Nostrûm vice* significaret, cum Christus dicitur dedisse semetipsum, sive animam suam redemptionis pretium pro nobis, necesse esset, Christum sive ejus animam captivam nostri loco remansisse, quo nihil absurdius dici potest. Igitur *pro nobis* in istis omnibus locis nihil aliud est, quàm *Nostri causâ.*

Caput

Caput XXI.

Locorum, in quibus Christus peccata nostra portâsse dicitur, & similium explicatio, & quòd ad satisfactionem pro peccatis nostris confirmandam nihil momenti habeant, demonstratio.

SEQUITUR, ut de iis Sacrarum literarum testimoniis agamus, ubi scriptum est, Christum portâsse peccata nostra, aut aliquid simile. Et primùm quidem fatemur, locutionem hanc *portare, seu ferre peccatum* sive iniquitatem idem significare solere, quod *peccati pœnas dare*, sive ut verbum verbo reddamus, *peccati pœnam ferre.* Peccati enim & iniquitatis nomine in hujusmodi locutionibus, peccati & iniquitatis pœna potissimùm significatur. Quocirca, si hoc sensu dictum fuisset, Christum tulisse seu portâsse peccata nostra, dicendum videretur, Christum peccatorum nostrorum pœnas sustinuisse, & ob eam causam pro peccatis nostris satisfecisse. Verùm non semper hoc significat locutio ista, sed interdum *peccatum auferre* significat, id est, potissimùm peccati pœnam. Auferuntur autem peccata seu pœnæ peccatorum alia etiam ratione, quàm per satisfactionem. Imò, ut ex infra dicendis apertiùs constabit, nunquam apud Deum per satisfactionem ablata peccata fuisse leguntur. Iam verò *peccata portare* idem nonnunquam significare quod *peccata auferre*, ostendunt manifestè hi duo loci: Exod. 34. 7. Num. 14. 18. in quibus secundùm Hebraicam veritatem Deus dicitur portare peccatum & iniquitatem, id est, auferre, ut ipsa vulgata editio habet. Est enim in Hebræo verbum *Nose* quod Portare propriè significat, quo quoq; in ea locutione, cum etiam pœnas sustinere declarat, uti solent Sacræ literæ. Est autem significatio hæc verbi Portandi inde ducta, quòd qui aliquid aufert, tantisper dum illud deponat aut abjiciat, id portare soleat: quo factum est, ut verbum Græcum βαστάζω, quod sine dubio propria significatione nihil aliud est quàm bajulo, cũ Auferendi significatione apud ipsos Sacros scriptores inveniatur. Nam Iohan. 20, 15, verba illa, *Si tu sustulisti eum dicito mihi, ubi posuisti eũ*, in Græco sic leguntur: εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτὸν, εἰπέ μοι, ποῦ αὐτὸν ἔθηκας. Cum igitur apud Esaiam scriptum legimus de Christo,

cap.53.4. *Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit*, non est intelligendum, Christum omnes pœnas nostris peccatis debitas sustinuisse:(id enim, ut ante ostensum est, nec factum fuit, nec fieri ullo modo potuit) sed Christum morbos nostros, id est, peccata abstulisse, ab iisq; eâ ratione potissimùm, quâ cum de redemptione ageremus, expositum est, nos redemisse ac liberâsse: quamvis in Hebræo verbum portavit sit *sabhal*, quod propriè bajulare & ferre, ut jumenta onera solent, significat. Quod si quis adhuc hac de re dubitat, consulat Matth. cap. 8.16.17. & inveniet Evangelistam illum, vaticinationem istam Esaiæ, tunc impletam fuisse dicere, cum Christus omnes malè habentes curaret. Quemadmodum igitur languores nostros tulisse, & dolores nostros portâsse dicitur, cum omnium ægrotorum morbos abstulit: sic ad spirituales morbos, ut fieri quidem debet, Prophetæ dictum pariter accommodando, idem fecisse Christus dicendus est, cum à nobis peccata omnia, id est, ut dictum fuit, potissimùm eorum pœnas atq; reatum abstulit, quod non modò ratione ante exposita ab ipso factum est, quatenus scilicet viam, iræ divinæ, hoc est, supplicii peccatis constituti effugiendi, per proprii sanguinis effusionem ostendit ac confirmavit, & potestatem nos in perpetuum ab eo asserendi est adeptus; sed etiam quatenus ipse auctoritate sibi a Deo concessa, cuicunq; voluit peccata dimisit & condonavit. Nam de Deo ipso quoq;, ut vidimus, dictum est, eum *auferre* peccata, nempe quia illa dimittit atq; condonat. Propterea Paulus ad Colos. cap. 3.13. scribens, ait, Christum nobis condonâsse, videlicet peccata. Quod quomodo intelligendum
Eph.4.32. sit, declarat locus isti respondens, ad Eph. cap. 4. in fine, ubi scriptum est, Deum in Christo, id est, per Christum condonâsse: Ex quo perspicuum est, Christum non ut æternum Deum, sed ut mediatorem peccata condonâsse, tantum abest, ut tanquam mediator pro ipsis satisfecerit. Quid enim commune habet condonatio cum satisfactione? aut, Quomodo fieri potest, ut qui peccata condonat, idem pro ipsis satisfaciat? Christum autem, ut mediatorem & hominem peccata dimisisse, planissimum præterea facit historia illa de paralytico per eum sani-
Matth.9.6. Mar.2.10. Luc.5,24. tati restituto, ubi apud omnes tres Evangelistas, a quibus ea narratur, scriptum est Christum dixisse, filium hominis potestatem habere peccata dimittendi in terra; & apud Matth. cap. 9.8. legitur, paralytico sanato, quod effectum & signum fuit ab ipso Christo prædictum ejus potestatis, a turbis glorificatum fuisse Deum, qui tantam potestatem hominibus dedisset. Cæterùm, ex hac historia animadvertendum est, Christum tunc etiam, cum hîc mortalis ageret, non solùm pec-

cata remittendi potestatem habuisse, quatenus a quocunq; ipse voluit peccatorum reatus ablatus fuit; sed etiam, quatenus reipsâ potestate sibi tradita, plenum effectum liberationis a peccatorum pœnis præstare poterat. Sed hoc inter utramq; istam remissionem peccatorum intererat, quòd prior ad omnem prorsus peccatorum reatum pertinebat: posterior verò ad eas tantùm peccatorum pœnas pro eo tempore pertinebat, quæ in hac vita a Deo infliguntur. Neq; enim Christus vitam æternam conferendi, & sic a morte peccatorum pœna reipsâ liberandi potestatem reverâ ante adeptus est, quàm propter obedientiam suam vim sibi subjiciendi omnia est consecutus. Quòmodo autem vitam æternam reipsâ is dare potuisset, & ab æterna morte alios liberare, qui ipse mortalis esset, cuiq; opus fuisset preces & supplicationes ei offerre, qui ipsum poterat liberare a morte? Heb. 5. 7. Hinc est, quòd cum Pharisæis diceret, se habere potestatem dimittendi peccata, quia de posteriore hac remissione loquebatur, quâ pœna ipsa peccati aufertur, addit illa verba *in terra*, quæ, ut ex Marco liquet, non cum verbis *potestatem habere*, sed cum verbo Dimittendi cohærent. Dimittere igitur omninò peccata jam poterat Christus, id est, peccatorum pœnas reipsâ auferre, sed in terra tantùm, id est, in hac vita mortali. Nam in cœlo quoq; hac ratione peccata dimittere, id est, ad cœlestem vitam reipsâ transferre, tum demum potuit, cum illi omnis potestas in cœlo & in terra data est, quod post resurrectionem factum esse, & ipse Matth. 28. 18. satis docet, & planè inter omnes constat. Verùm hæc obiter hoc loco. Ex prædictis autem, præsertim verò ex Matth. cap. 8. testimonio satis apparet, quæcunq; apud Esaiam cap. 53. leguntur de Christo, quòd portaverit seu tulerit peccata nostra, ad peccatorum ablationem referri debere, non autem ad pœnarum illis debitarum perpessionem. Nam Vatablus quoq; ad finem capitis in verbis illis, *Et ipse peccatum multorum tulit*, verbum *tulit*, sustulit interpretatus est. Quoniam igitur Christus sustulit, id est, abstulit peccata nostra, idcircò ea portâsse seu tulisse dicitur, præsertim cum, ut supra innuimus, elegans hîc sit metaphora, ab iis qui aliquod grave onus a quopiam auferunt: tantisper enim dum illud deponant, aut abjiciant, ipsi id ferre solent. Quæ metaphora in ipsis peccatis auferendis, oculis quodammodo exposita fuit populo Israëlitico in hirco illo emissario, de quo Levit. cap. 16. ubi v. 22. dicitur hircus ille portâsse super se omnes iniquitates populi in terram desertam. Certissimum enim erat, hircum illum nullo prorsus modo iniquitates populi super se habere posse. Verùm, quia ea interveniente ceremonia, populi peccata auferebantur, propterea dicebatur hircus

Matth. 8. 16. 17. Esa. 53. 4. 5. 6. 11. 12.

ille portare super se peccata populi. Perinde enim erat, ac si populi peccata ejusmodi fuissent, quæ super hircum illum poni potuissent, isq; ea in locum illum desertum secum apportâsset. Propterea ibidem scriptum est, v. 21. Aaronem antequam hircus amandaretur, debuisse in illo omnia populi peccata ponere. Hinc perspici potest, in quem sensum accipienda sint Esaiæ verba, (si ea ita legenda essent, ut leguntur in vulgata editione) dum ait, *Deum posuisse in Christo iniquitatem omnium nostrûm:* Nempe, non reverâ peccata nostra, sive eorum pœnas in Christo positas fuisse, eivé nostra peccata fuisse imputata, quod (ut etiam ex iis quæ infra dicenda sunt constabit) nullo modo fieri potuit: sed perinde fuisse, ac si peccata nostra in Christo fuissent a Deo posita, eaq; ille secum aliquò asportâsset, unde in nos redire ampliùs non possent. Sed præterea sciendum est, Hebræa verba aliter, quàm a vetere Interprete factum sit, reddi Latinè debuisse. Verbum enim, quod ille covertit *Posuit* est *Hiphgiah* quod verbum *occurrere*, vel *occurrere facere* propriè significat, & per translationem *precari*, vel *precari facere*. Estque locus huic planè similis apud Ieremiam cap. 15. 11. ubi videlicet verbum *Hiphgiah* eodem prorsus modo constructum reperitur, & de Deo, ut hìc, similiter dictum. Quo in loco necesse est, ut verbum istud *occurrere*, vel *occurrere facere* per translationem *precari facere* significet: nam ut significet *precari*, cùm de Deo dicatur, (sicut neq; hic ob eandem causam) nulla ratione fieri potest. Porrò significatio illa *Precari facere* in loco nostro locum habere non potest, alioqui sequeretur Esaiam potuisse dicere, Deum fecisse, ut omnium nostrûm iniquitas Christum vel pro Christo precata fuerit, quod longè absurdissimum esse, nemo non videt. Restat igitur, ut vel *occurrere*, vel *occurrere facere* id verbum hoc loco significet. Quod si *occurrere* significat, sensus omninò est, Deum in Christo, hoc est per Christum, vel cum Christo occurrisse iniquitati omnium nostrûm, id est, sese illi opposuisse, & ejus impetum quodammodo a nobis avertisse, atq; ea ratione nos ab omnibus malis, quæ inde nobis imminebant, liberâsse. Atq; hanc crediderim ego veram loci sententiam esse, præsertim cum antecedant verba illa: *Omnes nos, tanquam oves erravimus.* Nam in loco etiam illo apud Hieremiam sensus omninò videtur esse, Deum per Hieremiam, hoc est, per populum Iudaicum, cujus personam ille ibi sustinebat, sese inimico, hoc est, Nabuchodonosori oppositurum esse, afflictionis & angustiæ tempore, eaq; ratione ejus impetum ab Hierosolymis aversurum, malaq; omnia inde urbi illi imminentia depulsurum, quæ tamen loci sententia, nescio an ab aliis animadversa fuerit. At verò, si verbum

Esa. 53. 6.

Ierem. 15. 11

verbum *Hiphgiah* in loco noſtro *occurrere facere* ſignificare velimus, ſententia erit, Deum effeciiſſe, ut peccata noſtrûm omnium Chriſto obviam ſint facta, eumq; quodammodo fuerint aggreſſa, cùm noſtrorum pecccatorum cauſâ eum mori voluerit; & ſic meritò dici poſſit, peccata noſtra Chriſti mortem attuliſſe, quod quid ſit, jam anteà vidimus, indeq; nullam pro peccatis noſtris ſatisfactionem colligi poſſe docuimus. At enim (inquiet aliquis) ibidem apud Eſaiam ſcriptum eſt, Eſa. 53. 5. caſtigationem pacis noſtræ ſuper Chriſtum fuiſſe, quod ſatis oſtendere videtur, in Chriſto fuiſſe punita peccata noſtra, atque ea ratione ea ipſa peccata, id eſt, eorum pœnas in ipſo poſitas, unde factum ſit, ut nos pacem habuerimus, & cum Deo in gratiam redierimus, eiq; reconciliati ſimus. Reſpondeo, Caſtigationis verbum hoc apud Eſaiam loco non punitionem ſignificare, ſed afflictionem, id quod antitheſis verbi Pacis ſatis demonſtrat: neq; enim rectè paci punitio opponitur, ſed afflictio rectiſſimè. Siquidem pax apud Hebræos ſæpè nihil aliud, quàm quietem & felicitatem declarat. Caſtigationem autem pro afflictione ſumi (ii enim qui caſtigantur, affliguntur) docet Pſal. 73. 14. ubi ſcriptum eſt: *Et fui flagellatus tota die, & fuit caſtigatio mea ſingulis matutinis*, quem locum ſic interpretatus eſt Vatablus: *Nam quotidie plagas fero, ſingulisq; matutinis afflictio mea eſt*. Eandem autem pacis & afflictionis antitheſin habes Ierem. 29. 11. Itaq; loci noſtri ſenſus eſt, Chriſtum afflictionem ſubiiſſe, quæ nobis quietem & felicitatem peperit. Abunde enim ſupra demonſtratum fuit, quomodo citra ullam ſatisfactionem Chriſti mors eamq; antecedentes calamitates, nobis ſalutem æternam comparaverint; & quomodo non niſi Chriſti morte, & calamitatibus illis intervenientibus, ad felicitatem illam cœleſtem, quâ omnium peccatorum noſtrorum plena condonatio continetur, nos aſpirare potuerimus. Verùm ſubjunget quiſpiam, illicò apud Eſaiam addi, v. 5. *Et in livore ejus ſanitas nobis*, ſeu potiùs *medicatum eſt nobis*, ex quo intelligi debere videtur, ex Chriſti perpeſſionibus & morte petendum eſſe, quidquid ad peccatorum noſtrorum morbos ſanandos nobis eſt opus: nempe, quia perpeſſionibus & morte ſua Chriſtus pœnas univerſas noſtris peccatis debitas ſuſtinuerit: unde conſtare poſſit, in quem ſenſum accipienda ſunt antecedentia verba, *Caſtigatio pacis noſtræ ſuper eum*. Atqui haud paulò aliter res ſe habet: neq; enim petendum nobis aliquid ex Chriſti perpeſſionibus & morte, ait Eſaias, ſed inde factum eſſe, ut nos ſani evaſerimus. Ex eo enim, quòd Chriſtus in corpore ſuo vulnera & plagas lethales perpeſſus eſt, factum eſt, ut anima noſtra ex ſuis morbis graviſſimis erepta, veræ ſanitati reſtituta fuerit.

Quod quid sit, explicat diviné Petrus, cum de Christo loquens, & ad hunc ipsũ locũ Esaiæ respiciẽs, ait, epist:1.cap.2.v.24.25. *Cujus livore sanati estis: Eratis enim sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem & curatorem animarum vestrarum.* En quid sit, Christi livorem sanitatem nobis fuisse, nimirum, Christi morte factum esse, ut nos ad Deum, seu mavis ad Christum ipsum conversi fuerimus, atq; ab errore & perditione nostra in viam salutis revocati. Nam & Esaias ipse, quem sine dubio & imitari & illustrare voluit Petrus, post ea verba, *Et in livore ejus est medicatum nobis*, statim subjicit, *Omnes nos sicut oves errabamus, quisq; in viam suam declinaverat.* Quocircà crediderim ego, totum hunc Esaiæ locum, Petro ex parte quodammodo auctore, sic παραφραστικῶς converti posse. *Ipse vulneratus atq; occisus fuit propter transgressiones nostras, percussus, inquam, fuit, atque contusus propter iniquitates nostras, ipse afflictionem subiit, quæ nobis felicitatem peperit, ejusq; plagis ac vibicibus nobis medicatum est. Omnes enim nos tanquam oves pastore carentes errabamus, unusquisq; nostrûm sibi indulgens a recta via declinaverat. Sed Iehova ipsum tot malis exponendo, iniquitati omnium nostrûm sese opposuit, & perniciem imminentem inde a nobis depulit.* Eodem igitur sensu dixit Esaias, Christi livore nobis medicatum fuisse, quo Paulus dixit 2.Cor.8.9. Corinthios Christi inopiâ fuisse ditatos. Neq; enim mens Pauli est, in ipsa Christi inopia reverâ divitias Corinthiorum repositas fuisse, vel, Christi inopiam, æstimatione sui, Corinthiorum inopiam compensâsse eosq; ditâsse, sed Christi inopia interveniente factum esse, ut Corinthii ditati fuerint. Itaq; hujusmodi loquendi modis, qui propter antithesim quam continent elegantes admodùm habentur, & propterea etiam a quibusdam affectantur, non vis aliqua significatur, quæ ipsis rebus insit, sed res, sine quibus aliquid factum non est, exponuntur. Vt cum, exempli causâ, Theologi quos Patres vocant, aliiq; recentiores dicunt, Filium Dei de cœlo descendisse, ut nos in cœlum ascenderemus: hominem factum fuisse: ut nos deificaremur: mortalem fieri voluisse, ut nos immortales efficeremur: & pleraq; similia, quæ ideò ab ipsis dicuntur, ut quæ & quanta Dei filius, (ut quidem ipsi putant) pro nobis fecerit, enarrent; atq; ea ratione Dei ipsiusq; Dei filii ingentem erga nos charitatem, quasi ob oculos eam ponentes, summopere commendent: quæ eadem planè est, (si sine iis modò quæ Christus fecit, nos salutem adepturi non eramus) quæ fuisset, si in ipsis quæ fecit, propria etiam nos servandi vis reposita esset: Sic in proposito nostro, dummodò non sine Christi plagis & cruce factum sit, ut nos ab animæ nostræ morbis liberati simus, rectè atq; ele-

ganter dictum est, ejus livore nobis medicatum fuisse, & Dei ipsiusq; Christi ingens erga nos charitas his verbis, quàm maximè fieri potuit est commendata, etiamsi vis vera & propria nos servandi, alibi quàm in ipsis plagis ipsaq; cruce insit. Quomodo verò non sine Christi plagis & cruce nobis animæ sanitas restituta fuerit, & supra satis explicatum est, & deinceps infra reliquis testimoniis, quæ ad satisfactionem, de qua disputamus, confirmandam afferuntur, examinandis, copiosiùs explicabitur. Quanquam autem ex iis quæ hactenus disseruimus, non obscurum esse arbitramur, quid apud Esaiam & alibi sit, Christum tulisse seu portâsse languores nostros, dolores & peccata nostra: est tamen nobis adhuc locus unus separatim explanandus, in quo adversarii maximam vim ad suam satisfactionem stabiliendam inesse putant. Sic enim apud Petrum, ante verba illa Esaiæ, quæ imitatus est, scriptum de Christo legimus, 1.Pet.2.24. *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum.* Nam quid aliud est *perferre*, quàm sustinere ac pati? Et cum sæpè, præsertim verò in hujusmodi locutionibus, ut ab initio diximus, peccatorum nomine apud Sacros scriptores pœnæ peccatorum intelligantur, Quid aliud esse potest, Christum pertulisse peccata nostra, quàm pertulisse pœnas peccatorũ nostrorum? Adde, quòd id fecisse dicitur in corpore suo, idq; super lignum, ut dubium esse non videatur, quin Petrus dicere voluerit, Christum corpore suo, dum crucis mortem subiit, pœnas nostris peccatis debitas sustinuisse, atq; ea ratione justitiæ divinæ pro peccatis nostris satisfecisse. Verùm sciendum est, verba Græca, quæ reddita sunt Latinè, *Qui peccata nostra ipse pertulit*, ad hunc modum se habere: *ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν.* Atqui ἀνενεγκεῖν τὰς ἁμαρτίας, non est *perferre peccata*, sed auferre. Patet hoc ex loco, in quo nec præterea alibi, ut credo, in novo Testamento, ea locutio invenitur. Is est in epistola ad Heb.cap.9. in fine, ubi quod in Græco est, εἰς τὸ πολλῶν ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας, ab Erasmo, cæteris recentioribus interpretibus assentientibus, Latinè redditum fuit, *Vt multorum peccata tolleret*, & vetus Interpres reddiderat, *Ad multorum exhaurienda peccata*: estq; præcipuè notandum, quòd utrobiq; de Christo est sermo, ut appareat locos esse quàm similimos, nec dubitari ulla ratione posse, quin quemadmodum ea locutio apud auctorem epistolæ ad Hebræos manifestè, non *perferre*, sed *auferre peccata* significat, sic etiam significet apud Petrum. Præterea animadvertendum est, verba illa *In corpore suo* nihil aliud significare, quàm *Per corpus suum*. Præpositionem enim *In* loco præpositionis *Per* Hebræo-

Heb. 9. 28.

bræorum more in novo Testamento usurpari, vulgatissimum est. Itaq; sic interpretandus est locus: *Qui peccata nostra ipse abstulit per corpus suum super lignum.* Quorum verborum sententia jam esse ea non potest, Christum in corpore suo dum crucifigeretur, pœnas peccatorum nostrorum sustinuisse: sed Christum, ut peccata nostra auferret, corpus suum crucifigendum tradidisse. Etenim diligenter notandum est, cum in Sacris literis legitur, peccata nostra ablata fuisse, aut expiata, aut deleta, aut remissa, aut aliquid simile, idq; hac vel illa ratione factum esse, non debere intelligi, jam id reipsâ perfectũ fuisse, vimq; id perficiendi ex re quapiam sive actione jam profectam esse: sed Dei consilium de peccatis nobis condonandis, iisq; a nobis auferendis significari, intelligendũ est; atq; id, eavé commemorari, quæ ab ipso Deo, vel ipso Deo curante, facta sunt, ut hoc ejus consilium eventum suum sortiatur: Alioqui nihil esset, cur de peccatorum condonatione consequenda quisquam nostrûm solicitus esse deberet; nec porrò vel pœnitentia, vel fide, vel ulla re alia ejusmodi, quæ in nobis esse debeat, ad nos justificandos opus esset, si antequam crederemus & pœnitentiam ageremus, jam reipsâ a peccatis absoluti, & justi coram Deo essemus: quo nihil vel magis ridiculum juxta atq; impium, vel ipsis sacris literis magis contrarium excogitari potest. Cum igitur scriptum est, Christum per corpus suum cruci affixum abstulisse peccata nostra, non est intelligendum, quia Christus corpus suum crucifigendum tradiderit, ideò peccata nostra jam reipsâ ablata esse, sive de ipsis peccatis, sive de peccatorum pœna loquamur. Quod tamen, quod attinet ad peccatorum pœnam, jam reipsâ perfectum esset, si Christus omnes peccatorum nostrorum pœnas corpore suo crucis morti tradendo divinæ justitię persolvisset. Nam quod pertinet ad ipsa peccata, ea reverâ per Christi mortem ablata non fuisse, docet idem Petri locus, statim enim addit,

1.Pet. 2.24. *Vt peccatis mortui justitiæ vivamus:* hoc enim non tanquam effectum prorsus necessarium, & qui jam omninò haberetur, mortis Christi a Petro commemorari, sed tanquam Christi mortis finem, quem nulla ex parte irritum fieri cuperet, ejus antecedentes exhortationes & commonefactiones abundè nos docere possunt. Quamobrem ex Petri verbis nihil aliud intelligere debemus, quàm Christum, quem in summa patientia ac tolerantia malorum atq; injuriarum ad imitandum proposuerat, adeò patientem, adeòq; tolerantem fuisse, ut ipsam crucis mortem injustissimè sibi illatam subire non recusaverit; idq; ut Deo obediret, qui ea ratione peccata nostra auferre voluit, id est, efficere, ut nos peccatorum veniam ab ipso nobis oblatam reipsâ consequeremur, &

in po-

in posterum a peccando cessaremus. Verùm tamen, ut veritas magis confirmetur, atq; omnis dubitatio, quæ ex prædictis Esaiæ & Petri testimoniis oriri possit, penitùs tollatur, quamvis ea quam supra attulimus, ut abundè a nobis demonstratum est, verissima illorum interpretatio censeri debeat, tamen demus locos illos interpretãdos ita esse, ut in iis dictum fuerit, Christum pertulisse & sustinuisse peccata nostra, & Deum in ipsum fecisse incurrere, seu conjecisse iniquitatem omnium nostrûm, (sic enim multis placet verba illa ex Hebræo interpretari, Esa. 53. 6. quæ in vulgata editione ad hunc modum leguntur: *Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrûm:* quam lectionem, etiamsi vera esset, adversariorum sententiam nihil juvare supra ostendimus) demus, inquam, hæc de Christo dicta fuisse, quid inde necessariò sequetur? Nunquid Christum omnes peccatorum nostrorum pœnas sustinuisse, atq; ea ratione divinæ justitiæ pro nobis satisfecisse? Minimè gentium. Loquendi enim consuetudine receptum est, ut, qui occasione peccatorum alicujus affligitur, is illius peccata perferre ac sustinere dicatur, etiamsi nulla prorsus satisfactio inde proficiscatur. Igitur, si quispiam ex sui vel filii, vel Patris, vel fratris, amici, vel deniq; alterius conjunctæ personæ delicto aliquod damnum, ut fit, ad se redire sentiat, is (præsertim si ea in re ipse extra culpam planè fuerit) non dubitabit dicere, se conjunctæ illius personæ peccatum sustinere; quinetiam addet, se peccati illius pœnas dare, & tamen hìc satisfactionis ullius ne umbra quidem est. Itaq; meritò dici potuit, Christum qui peccatum non fecit, nec inventus in ore ejus dolus (tantum abest, ut nostrorum scelerum particeps fuerit) peccata nostra sustinuisse; & si placet, pœnas quoq; illorum dedisse, cùm dubium non sit, quin ipse occasione peccatorum nostrorum multa sit passus, & detestabili tandem mortis genere fuerit occisus, quamvis nullo modo pro ipsis peccatis nostris satisfecerit. Nam, quòd in illum, ita Deo volente, nostrûm omnium iniquitas incurrerit, seu conjecta fuerit, quid hoc tandem est? Nonné incurrit in me iniquitas illius, propter cujus iniquitatem ego innocens divexor? Nonné præterea pœna iniquitatis illius in me conjicitur, ob cujus iniquitatem ego ea perfero, quæ perferre non commerueram, & quibus ille jure plecti poterat, quamvis multò etiã majores pœnæ ab ipso exigi potuissent, neq; ego idcircò ea perferam, ut ulla ex parte pro ipso satisfaciam? Ita in Christum ideò iniquitatem omnium nostrûm incurrisse, adeoq; ipsam iniquitatis pœnam a Deo in Christum conjectam fuisse scriptum est, quia propter omnium nostrûm iniquitatem ipse divexatus fuit, obq; eandem iniquitatem ea pertulit, quæ, ut perferret, nunquam

quam commeritus fuerat, quibusq; nos meritò plecti poteramus, quamvis multò majores a nobis pœnas exigere jure optimo potuisset Deus. Ex quo satis constare arbitror, ea quæ Christus pertulit, pro peccatis nostris neutiquam satisfecisse. Illud certissimum videtur, locutionem illam *portare seu ferre peccata sive iniquitates alterius*, de quo potissimùm hoc loco agimus, nusquam id omninò significare, quod adversarii, cum Christus dicitur tulisse peccata nostra, eam significare volunt, ut scilicet is, qui peccatũ alterius ferre dicitur, tanquam si id peccatum ipse commisisset, a Deo puniatur, cum interim tamen coram ipso Deo reverâ innocens alioqui & sit & habeatur. Vbiq; enim nisi vehementer fallor, aut significat illum qui dicitur alterius *peccatum portare*, propter peccatum illud, sive occasione illius peccati affligi tantùm ac divexari, cum innocens tamen, sive extra culpam, ratione ejus peccati, coram Deo sit, sonte interim eo, qui peccatum commisit coram ipso Deo remanente: aut verò significat hujus peccatum & culpam illi asscribi, & ob eam causam illum justè puniri, hoc interim vel absoluto, vel nihilominùs culpæ obnoxio remanente. Vtcunq; igitur sit, cùm Christus extra omnem culpam reverâ semper fuerit, nihil ampliùs ex ea locutione colligi poterit, quàm Christum propter peccata nostra, sive occasione peccatorum nostrorum afflictum & divexatum fuisse, ex quo nullam pro peccatis nostris satisfactionem consequi demonstratum est, quod quid sit, deinceps videndum est.

Caput XXII.

Introductio ad eorum locorum explicationem, in quibus Christi mors cum veteris Testamenti sacrificiis comparatur, aut ipse Christus cum summo illo antiquo Sacerdote confertur; atq; illorum simul, ubi Christi morti aliquid tribuitur, quod ad expiationes illas antiquas quoquo modo relationem habeat; & quòd neq; per collationem, neq;

neq; per adumbrationem mortis Christi in victimis illis antiquis, satisfactio pro peccatis nostris ex Christi morte manans colligi possit, demonstratio.

Restat quartum caput eorum testimoniorum, quæ nobis ab adversariis objici possunt. Diligenter igitur inquirendum est, quid sibi velint Sacræ literæ, cum Christum ejusq; mortem cum veteris Testamenti summo Sacerdote, ejusq; sacrificiis cõferunt; & Christi morti aliquid tribuunt, quod ad antiquas illas expiationes quoquo modo referri possit. Antequam verò aliud a nobis fiat, quia credunt omnes, Christi mortem in sacrificiis illis antiquis fuisse adumbratam, unde etiam comparatio omnis, inter hanc & illam trahi creditur, de hac adumbratione in universum aliquid dicendum est. Dico igitur, mihi verisimile non fieri, id quod pleriq; existimare videntur, in omnibus illis antiquis sacrificiis pro peccato seu delicto (nam de istis tantùm loquimur) Christi mortem fuisse adumbratam. Rem enim adumbrantem rei adumbratæ respondere oportet. Atqui sacrificia privatorum, quæ pro peccato fiebant, Christi morti non rectè respondent. Christus enim pro omnibus est mortuus, idq; ex Dei ipsiusq; Christi sola voluntate atq; decreto, absq; ullo eorum pro quibus mortuus est assensu antecedente; & non pro uno quopiam omnium peccato, sed pro omnibus peccatis est mortuus. Privatorum autem sacrificia illa, id est, quæ pro privatis offerebantur, non solùm, ut verba ipsa docent, pro omnibus non offerebantur; sed neq; etiam pro omnibus illorum privatorum peccatis, sed pro uno quopiam singulorum peccato; idq; non sine antecedente voluntate uniuscujusq;, quanquam a Deo sic præcipiente, si modò a reatu illius peccati liberari vellent. Sacrificia igitur pro peccato, in quibus Christi mortem adumbratam fuisse dici potest, ea erant, quæ ab ipsa tantùm Dei ordinatione pendebant, & a sũmo Sacerdote, statis quibusdam temporibus, nulla populi expectata voluntate, pro universo populo offerebantur, præsertim verò anniversarium illud, de quo Exod. 30. 10. Lev. 16. per totum caput, & aliis in locis. Illud enim præterea pro omnibus peccatis (quæ scilicet expiari poterant, ut posteà videbimus) offerebatur, atq; alia habebat, quæ rectè per typum ad Christi oblationem accommodantur, de quibus auctor ad Hebr. cap. 9. potissimùm, quæq; in aliis sacrificiis non erant:

rant: qui auctor propterea nominatim de sacrificio illo agit, ad illudq; maxime in Christi sacrificio explicando respicit. Vbi obiter notandum est, quod quamvis in initio cap. 9. distinguat auctor ille, inter Sancta & Sancta sanctorum, tamen postea id, quod prius appellavit Sancta sanctorum, Sancta simpliciter appellat, idq; perpetuo. Mutatio autem ista appellationis ex v. 8. ejusdem capitis apertissime constat. Quanquam in verbis Græcis est aliqua distinctio, inter primam Sanctorũ appellationem, & alias quæ Sancta sanctorum designant: illa enim ἅγια simpliciter & sine articulo: hæc vero τὰ ἅγια cũ articulo. Sed ad propositum revertamur. Diximus sacrificia privatorum non adumbrasse Christi mortem, quod ita intelligendum est, si de ipsis sacrificiis ipsaq; morte loquamur: alioquin in Sacerdotis summi persona, etiam cum sacrificia pro privatis offerebat, Christus adumbratus fuit, per quem nos sacrificia nostra Deo offerimus. 1.Pet.2.5. Ex quo loco etiam colligi potest, quemadmodum sacrificia illa antiqua Deo grata non erant, nisi per summi Sacerdotis manum oblata: sic sacrificia nostra spiritualia Deo grata non esse, nisi per Christũ illi offerantur. Nam Paulus quoq; monet, ut quidquid agimus, in nomine Domini nostri Iesu Christi agamus, gratias agentes per eum Deo & Patri. Col. 3.17. Est autem per Christum sacrificia nostra offerre, id Christo fidem habendo eiq; obtemperando facere: alioqui nos quoq; sacerdotes sumus. 1.Pet. 2.9. Apoc. 1.6. & 5.10. Nec vero dicat aliquis, nos Deo sacrificia quidem offerre, sed non expiatoria; & propterea non potuisse nostra sacrificia in antiquis illis pro peccato privatorum oblatis adumbrari: assero enim omnino a nobis expiatoria sacrificia Deo offerri, de quibus David Psal. 51.19. *Sacrificium Deo spiritus confractus, cor contritum & confractum Deus non despicies:* Agit enim ibi David de expiatione sceleris sui, quam non legalibus sacrificiis, quæ pro ejusmodi peccatis expiandis instituta non fuerant, & idcirco in eum finem oblata Deo placere non poterant, sed cordis vere pœnitentis sacrificio se consecutum, aut consecuturum esse ait. Et Salomon Prov. cap. 16. 6. ait, misericordia & veritate redimi seu potius expiari iniquitatem, & Petrus monet populum inquiens. Act. 3.19. *Pœnitemini & convertimini, ut deleantur peccata vestra.* Quod quid aliud est, quam pœnitentia & conversione expiari peccata? Verum, quomodo hæc expiatio nostra intelligenda sit, & qua ratione divinæ expiationi nihil deroget, sed universa ab ea dependeat, ex iis quæ paulo post dicentur planissimum fiet. Nunc ad totius rei tractationem aggrediendum est. Est autem tractatio ista in duas partes dividenda, quatenus vel mortem Christi in victimis illis antiquis

Hebr. 9.1. 2. 3.

ibidem v. 8.12.24. 25. &c.

Ergo sanctorũ [illegible]

quis adumbratam fuisse, ex Sacris literis probari potest, vel ipsum Christum in Aharonici Sacerdotis summi persona.

Atque,ut priorem partem primùm exequamur,dicimus hîc quoq; distinguendum esse. Aut enim volumus in victimis illis antiquis vim aliquam satisfaciendi pro peccatis fuisse: unde per collationem argumentari liceat, hanc eandem vim in Christi morte fuisse: aut concedimus in illis victimis reverâ vim istam non fuisse, sed tamen contendimus ea dicta de illis esse, quæ satisfactionem istam significent, quam necesse sit cum in re adumbrante non fuerit, in re adumbrata reperiri, & sic ex ipsa tantùm adumbratione argumentari volumus. Quod attinet ad argumentum per collationem, inter omnes constat,eas victimas nullam satisfaciendi pro peccatis vim habuisse, idq; rationi planè consentaneum est, cùm inter hominem & pecudem nulla sit speciei communio; nec pecude sacrificanda, aliquid Deo dari possit: *Domini* Psalm.24.1.
enim est terra & plenitudo ejus. Non est, inquit Dominus Psal.50.9.10. *ut accipiam de domo tua invencum, nec de caulis tuis hircos: meæ siquidem sunt omnes feræ silvarum,pecudes in mille montibus.* Quamobrem, si ex victimarum vi (ut quidem ego arbitror fieri debere) ducendum esset argumentum, potiùs nullam penitùs pro peccatis nostris satisfaciendi vim Christi mortem habuisse concludendum esset. Restat igitur, ut ex ipsa tantùm adumbratione, ea ratione quâ dictum est,argumentum duci velimus. Verùm in isto argumentandi modo, in eo vehementer peccatur, quod pro concesso sumitur, rem adumbrantem ea qualitate penitùs carere posse, quam in re adumbrata præfiguret: id enim planè falsum est.Semper enim in re adumbrante,aliquid ejusdem generis est cum eo, quod in re adumbrata præfigurat, quamvis id ejusmodi sit,ut si cum eo quod præfigurat comparetur,imago quædam veritati opposita esse videatur: Exempli causâ, Serpens ille æneus Chri- Num.21.9.
stum adumbravit, inq; eo exaltationem sive in crucem sive in cælum, salutemq; quam adepturi essent, quicunq; ei fidem habuissent, præfiguravit. Atqui interim ipse quoq; serpens exaltatus fuit, omnesq; in eum intuentes servabantur. Itaq; utrobiq; exaltatio, utrobiq; intuitus aliquis, utrobiq; salus: sed hîc multò præstantiora omnia,quàm ibi. 1.Pet.3.20.21. Petrus ait, baptismum (non depositionem quidem sordium carnis, sed bonæ conscientiæ interrogationem apud Deum) ἀντίτυπον esse arce Noë, id est, ei tanquam rem adumbratam adumbranti respondere. Vt enim omnes, qui arcâ illam ingressi fuerùnt, ab ira Dei, quam diluvium immittendo exeruit, liberati sunt: sic omnes, qui baptismum istum acceperint, a divino æterni ignis supplicio servabun-

tur. Æterna igitur hæc salus per temporariam illam præfigurata fuit. Si quis autem rectè hanc inter rem adumbrantem & adumbratam analogiam intelligere velit, legat quæ scribit Paulus 1. Cor. 10. ab initio capitis usq; ad v. 12. Inveniet enim ab Apostolo bis dici, ea quæ populo Israëlitico in deserto contigerant, figuram fuisse eorum, quæ Christianis, præsertim illis primis temporibus, eventura erant; idq; non aliam ob causam, nisi quia utrobiq; rerum similitudo est, ac sub eodem genere utræq; continentur; quamvis hîc quodammodo rem ipsam, ibi verò rei imaginem spectare liceat. Hinc est, quòd quidquid typicè de Christo prædictum est, id aliqua ratione in typo quoq; ipso conspectum fuit. Vt cum David, qui Christi typus erat, ait, Psal. 16, 10. Deum non derelicturum animam suã in inferno, nec permissurũ ut ipse videret corruptionem. Hæc enim in ipso Davide eatenus locũ habuerunt, quatenus pro eo tempore a morte & corruptione liberatus fuit. Verùm eadem in Christo præstantiore multò ratione locum habuisse conspiciuntur, quæ cum ipsis verbis multò magis convenit; cùmq; huc potissimùm Spiritus sanctus, cujus instinctu David loquebatur, respiceret, idcircò factum est, ut Petrus & Paulus Davidis verba, non de ipso Davide, sed de Christo accipienda esse dicant. Act. 2. & 13. cap. Nam cum similiter idem David ait, Psal. 2. se filium Dei esse, ab ipsoq; Deo regem constitutum, cui daturus esset possidendos terminos terræ, & alia ejusmodi, Si quis verba ipsa respiciat, & prophetici Spiritus mentem attendat, verè dixerit, hæc non de Davide, sed de Christo Iesu dicta fuisse. Sunt tamẽ sine dubio de Davide quoq; ipso dicta, sed figuratè atq; hyperbolicè, sic Deo ad confirmationem Christianæ veritatis mirificè rem omnem moderante, ut deinde aliò respexisse Spiritum sanctum, & mysterium subesse agnosceretur. Idemq; in omnibus ferè typicis de Christo vaticinationibus factum fuisse deprehendetur. Oportet igitur, (ut ad rẽ redeamus) si in victimis illis antiquis aliqua adumbratio fuit satisfactionis pro peccatis per Christi mortem, in iisdem quoq; victimis aliquam satisfactionem pro peccatis fuisse: Sed, ut dictum est, nulla prorsus fuit: Ergo neq; ullam etiam satisfactionis istius adumbrationem in ipsis fuisse dicendum est, quidquid de illis dictum fuerit, quod, si ipsa verba spectemus, satisfactionem pro peccatis illis tribuere videatur. Quanquam nihil ejusmodi de ipsis dictum est unquam, id quod hac ratione demonstrari potest, quòd nihil de victimis illis, quod huc magis pertineat, dictum est, quàm cum illis sacrificãdis, secundùm recentiorum præsertim translationes, peccata expiari sunt dicta. Sed verbum seu verba Hebræa, quæ in prædictis locis verbo Ex-

Act. 2. 27. 31. &c. Act. 13. 35. 37. &c. Psalm. 2. 7.

piandi reddita sunt, nullam satisfactionem significant, ut mox docebimus. Priùs enim notandum est, nusquam fortasse a Mose scriptum fuisse, victimas illas expiare peccata, sed ipsi Sacerdoti fuisse tributum, quòd victimas offerendo expiet peccata, vel potiùs, expiet populum, aut aliquem, aliquosvé ex populo, sive etiam pro ipsis expiet, quod quid sit, infra suo loco videbimus. Verùm tamen, ut concedamus scriptum esse, victimas illas peccata expiare, sciendum est Hebræum verbum, quod *expiare* redditum fuit, cum de ipsis peccatis per sacrificia expiandis agitur, esse aut semper, aut ferè semper *Caphar*. Hoc autem verbum propriè *tegere* vel *oblinere*, sive *oblinendo obturare* significat: unde metaphoricè pro *expiare* accipitur. Ideò enim expiantur potissimùm peccata, quia teguntur quodammodo, & quasi oblinendo obturantur, nimirum a Deo sive Dei gratiâ ac benignitate. Hinc David Psal. 32.1. beatum hominem prædicat, cujus peccatum tectum est. Hinc verbum istud de Deo peccata condonante frequenter dicitur, ut Hierem. 18.23. & Psal. 78.38. Vtitur quidem Moses prætereà verbo *Chitta*, quod *mundare* seu *purificare* significat, cum de altari expiando aliavé ejusmodi expiatione loquitur: sed cum de expiatione peccatorum per sacrificia verba facit, nullus fortassis est usus apud ipsum verbi illius. Quidquid sit, certum est, ex verbo illo nullam satisfactionis significationem colligi posse: nam & ipsum de Deo dicitur peccata condonante. Cum enim David inquit, *Asperges me hyssopo & mundabis* (sive expiabis) *me*, eo verbo usus est. Expiat igitur & Deus peccata, imò ipse solus verè expiat. Quandoquidem is solus est, qui tegit atq; abscondit, mũdatq; atq; purificat peccata nostra, ea nobis liberaliter condonãdo. Dicimur tamen & nos, aut certè dici possumus, expiare nostra peccata, cum id facimus, sine quo tantam suam liberalitatem nos Deus experiri non vult, ubi nullius nihilominùs pro peccatis satisfactionis ne umbra quidem apparet. Quocirca, cùm constituisset Deus, ut populus Israëliticus liberalitatem suam in condonatione quorundam peccatorum non ante experiretur, quàm sacrificia quædam sibi obtulisset, meritò iis sacrificiis offerendis, populus ille peccata illa sua expiare dici poterat, quamvis nulla prorsus ratione pro peccatis suis satisfaceret. Atq; hac eâdem de causa, ipsis sacrificiis, quòd peccata expiarent, sine ulla satisfaciẽdi significatione, tribui potuit. Quemadmodum etiam fide nos justificari testatur scriptura, Rom. 5.1. justumq; ex sua fide vivere, Habac. 2.4. non quòd fides dignitate aut merito suo hominem a peccatis absolvat, eiq; vitam conciliet: sed quòd Deus statuerit, neminem a peccatis absolutum iri, neminemq; victurum, nisi qui

Psalm. 51.9.

qui fide fuerit præditus: qui autem eâ præditus fuerit, hunc omninò, & a peccatis suis absolutionem, & vitam adipisci velit. Nam & sacrificiis illis peractis, voluit Deus peccata, pro quibus offerebantur, omninò expiari atq; deleri. Non igitur quærendum est, ut expiatio illis sacrificiis tributa, in Christi morte quam illa adumbrabant reperiatur, tanquam ea scilicet, quæ verbotenus tantùm illis tributa fuerit. Nam verè (ea tamen ratione, quam modò explicavimus) per sacrificia illa expiabantur peccata, non quidem omnia, sed ea pro quibus offerebantur. Offerebantur autem pro peccatis per ignorantiam admissis, vel per incogitantiam, & humanam quandam eamq; frequentem fragilitatem, ut quisq; ex cap. 4. 5. & 6. Levit. intelligere potest. Atq; de iisdem peccatis, de quibus verba fiunt in initio cap. 6. Levit. accipienda sunt quæ leguntur Nũ. cap. 5. v. 6. &c. In quo libro præterea cap. 15. a v. 24. usq; ad 32. habetur aperta distinctio inter ea peccata, quib⁹ expiatio per sacrificia cõcedebatur, & ea quibus non concedebatur: hæc erant quæ per superbiam, idq; scienter ac prudenter contra Dei mandatum committebantur: illa verò, quæ per errorem. Quod si, ut pleriq; existimare videntur, sacrificia illa nullum reverâ peccatum expiâssent, sed tantummodò expiationem per mortem Christi, quæ futura erat, adumbrâssent, cur potiùs pro levioribus quibusdam, quàm pro gravioribus ea offerri voluisset Deus? Nonné per Christi mortem omnia quantumvis gravia peccata expiantur? Quinimò, si sacrificia illa per se inanis tantùm umbra ac figura erant, ad Christi tamen mortem, quâ omnia peccata etiam illius temporis expiantur, homines adducebant, non video cur non potiùs pro gravioribus peccatis, quàm pro levioribus offerri deberent, siquidem graviora delicta animum & conscientiam magis perturbant, & ad desperationem quempiam faciliùs adducere possunt. Itaq; curandum inprimis fuisset, ut qui gravia aliqua delicta commisissent, per sacrificia quæ pro illis offerrentur, Christi mortis admonerentur, per quam olim expianda forent, ne interim animum desponderent, sed inde suis vulneribus salutarem medicinam petere possent. Ex prædictis satis constare videtur, neq; per collationẽ, neq; per simplicem adumbrationem, ex sacrificiis illis antiquis, id est, ex victimis ipsis, quæ Deo pro peccatis offerebantur, aliquid elici posse, unde satisfactionem istam pro peccatis nostris ex Christi morte manâsse suspicari liceat: cùm, ut demonstratum fuit, nec victimæ illæ ullam satisfaciendi vim haberẽt, nec eis, quòd pro peccatis satisfacerent, ullo prorsus modo tributum fuerit, nec per se inanes umbræ essent, sed reverâ per eas peccata, pro quibus offerebantur, Dei beneficio expiarentur.

Verùm

Verùm iis quæ a nobis hucusq; dicta ſunt, duo potiſſimùm obſtare videntur. Vnum eſt, quòd in epiſtola ad Hebr. cap. 10. 4. 11. diſertè dicitur, ſanguinem taurorum & hircorum, & hoſtias illas antiquas, non poſſe auferre peccata. Alterum eſt, quòd Levit. cap. 16. apertè affirmatur, omnia peccata in illo anniverſario ſacrificio expiata fuiſſe, & hircum illum emiſſarium ſuper ſe omnes prævaricationes, & omnes iniquitates, & omnia peccata populi in terram inhabitabilem portâſſe. Levit. 16. 16. 21. 30. 34.

Quod ad locum ſeu locos attinet epiſtolæ ad Hebræos, quamvis poſteà de ipſis accuratiùs agendum ſit, id tamen nunc monuiſſe præſtabit, ablationem peccatorum, de quâ ibi eſt ſermo, non eſſe eam de qua hîc diſputamus, quatenus ſcilicet peccatorum reatus tollitur aliquorum præcedentium, ſed eam quâ ipſa peccata auferuntur, & ne quis ampliùs peccet, efficitur, atq; hac ratione omnium peccatorum reatus in perpetuum tollitur, ut ſuo loco apertiùs oſtendemus. Hebr. 10. 4. 11.

Quod verò pertinet ad cap. 16. Levit. fateor de ſacrificio illo dici, quòd expiaret populum ab omnibus peccatis eorum, ut ſcriptum eſt, v. 16. 21. 30. 34. Sed animadvertendum eſt, dictionem univerſalem *omnia*, ad ea peccata reſtringi debere, quibus in lege expiatio concedebatur, quæ ſimul omnia ſemel quotannis Deus expiari poſſe volebat, ut ſi quis inter eos, qui peccâſſent anno illo, vel errorem ſuum non agnoviſſet, vel ſacrificium offerre neglexiſſet, poſſet nihilominùs expiationem conſequi, & coram Deo ea in parte mundus eſſe, Confirmat apertè id quod diximus auctor epiſtolæ ad Hebr. qui cap. 9. 7. ait, in eo ſacrificio anniverſario ſummum Sacerdotem pro ſuis & pro populi ignorantiis obtuliſſe. Nam, quod quidam ignorantiarum nomine ibi omnia prorſus peccata ſignificari volunt, nullo modo ſunt audiendi, cùm contra perpetuum uſum Sacræ ſcripturæ loquantur, quæ etiam manifeſtè ignorantias ab aliis peccatis diſtinguit, (ut ſupradicto capite Num. 15. apparet) quibus per ſacrificia in lege expiatio non conceditur. Num. 15. 24. 26. 27. 28. 29. 30. 31. &c.

Iam verò, quod attinet ad hircum illum emiſſarium, dico primùm neceſſarium eſſe, ut ceremoniâ illâ, cùm eſſet incruenta, nulla peccata expiarentur: Traditur enim regula in epiſtola ad Hebr. cap. 9. 22. Sine ſanguine non fieri remiſſionem. Quare ſi ibi de peccatis remittendis agitur, id aliud eſſe non poteſt, quàm repræſentatio quædam, vel potiùs adumbratio remiſſionis illius, quæ eodem die, eodemq; ſolenni feſto per ſacrificium fiebat. Nam etſi in hirci ceremonia illa, non peccatorum tantùm, ut in ſacrificio, ſed prævaricationum quoq; & iniquitatum fit mentio, tamen dicendum eſt, cum de ſacrificio agitur, nomen peccatorum, ut ſæpiſſimè fit, latiùs accipi, cum verò de ceremonia anguſtiùs. Nam illa quoq; Levit. 16. 21.

peccata, quæ ultronea appellari solent, quæq; sacrificiis expiabantur, prævaricationes nominari solere patet ex Levit. 6. 2. &c. & Num. 5. 6. 7. &c. Iniquitatis verò nomen ad ejusmodi peccata sacrificiis expianda accommodari posse ostendunt hi loci. Levit. 5. 16. 17. & cap. 10. 17. Quanquam dici potest, ceremoniam illam nec repræsentationem etiam, vel adumbrationem ejus remissionis fuisse, quæ per sacrificium contingebat; sed populi, ut ex parte apparet, suorum delictorum & scelerum omnium confessionem, & simul vel professionem ea in posterum ab se quàm longissimè ablegandi, vel ad Deum precationem, ut eorum reatum ab ipsis penitùs removeret, non secus ac si hircus ille ea reverâ secum in desertum illum atq; inaccessum locum asportâsset.

Caput XXIII.

Quid per comparationem Christi mortis cum victimis illis antiquis, de ipsa Christi morte, quod attinet ad delenda peccata nostra, statui possit; & locorum de expiatione per Christi mortem loquentium explanatio.

Cùm igitur neq; per collationem, neq; per adumbrationem antiquarum victimarum, ullâ ratione concludi possit, Christi mortem pro peccatis nostris divinæ justitiæ satisfecisse, videndum est, ecquid aliud inde, quod ad delenda nostra peccata attinet, de Christi morte constitui queat? Primùm igitur de collatione seu comparatione videamus. Antequam tamen istud fiat, sciendum est, Christi corporis oblationem expiatoriam, quam auctor epistolæ ad Hebræos antiquis illis victimis opponit, non esse ipsam Christi mortem, sed per Christi mortem ipsius ingressum in cœlum, ubi nunc pro nobis coram Deo appareat, ut posteà demonstrabitur. Ex quo apparet, non leviter eos errare, qui ea, quæ auctor ille Christi attribuit oblationi, ad ipsam mortem accommodant: præsertim, cùm ne ibi quidem, ubi mortis seu sanguinis Christi tantùm fit aperta mentio, intelligendum sit, ipsam tantummodò mortem commemorari, cùm Sacri scriptores sola sanguinis seu mortis Christi appellatione metonymicè universam ipsius oblationem (nam id quoq; in commemorandis

sacrifi-

sacrificiis illis antiquis fieri consuevit, ut scilicet sanguinis solo nomine universa pecudis oblatio intelligatur) intelligere soleant. Verùmtamen, ut de veritate apertiùs constet, ipsam Christi mortem cum victimis illis conferemus, atq; adumbrationis etiam ratione habita, hanc illis longè præstare docebimus, etiamsi nulla ex ea pro peccatis nostris satisfactio proficiscitur. Iam verò, quemadmodum legales illæ victimæ non ideò peccata expiabant pro quibus offerebantur, quia vel Deum ad illa condonanda moverent, vel aliquid in ipsis esset, quod culpam ex ipsis peccatis manantem resarciret; sed, quia sacrificio peracto expiatio jam ante Dei benignitate decreta consequebatur: sic etiam Christi mors non idcircò peccata nostra expiat, quòd vel Deum ad ea nobis condonanda moveat, vel culpam peccatorum nostrorum ullo modo resarciat; sed, quia Christi supplicio peracto liberatio a reatu peccatorum nostrorum consequitur, quæ jam anteà erga nos Dei misericordiâ fuerat constituta. Simul enim atq; Christus crucis mortem passus fuit, id ex Dei decreto consecutus est, ut non solùm ipse ad vitam immortalem restituendus esset; sed etiam nos qui illi obedimus, & ipsius sumus, eâdem immortali vitâ donandi potestatem adipisceretur. Atqui nihil aliud est liberatio a peccatorum nostrorum reatu, quàm a morte peccati pœna perpetua decreta liberatio. Præterea, sicut victimis illis oblatis, jam populus se a reatu peccatorum illorum liberatum, sibiq; Deum placatum esse agnoscebat: ita Christi supplicio peracto non modò, ut dictum est, nos a peccatorum nostrorum reatu liberi sumus, verùm etiam id ipsi agnoscimus; Deumq; nobis placatissimum esse intelligimus, qui charissimum filium suum, ut is nobis ad æternam salutem præiret, & certissimus Dux esset, teterrimæ morti objicere non recusaverit. Itaq; expiationis peccatorum nostrorum tùm effectus, tùm etiam agnitio, non secus atq; ex victimis illis, ex Christi morte manat. Ad expiationis effectum pertinent illa ipsius Christi verba, Matth. 26.28. *Hic est sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.* Non igitur dicere voluit Christus, sanguinem suum fusum iri, ut Deus ad remissionem peccatorum multis concedendam adduceretur, sed ut ad multos peccatorum remissionis effectus manare posset. Nisi enim Christus sanguinem suum fudisset, potestatem suos, id est, sibi obedientes (qui sunt illi multi) ab æterna morte vindicandi, qua re peccatorum remissio continetur, nullo modo, ut anteà dictum fuit, adeptus fuisset. Ad eundem expiationis effectum pertinent verba illa epistolæ ad Hebr. *Et ideo novi Testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemptionem earum prævarica-* Hebr. 9.15.

 tionum

tionum quæ erant ſub veteri Teſtamento, repromiſſionem accipiant, qui vocati ſunt, æternæ hæreditatis. Vocabulum Redemptionis, ut alibi diximus, hoc loco Expiationem ſignificat. Mors igitur Chriſti intervenit, ut nos, per novum nobiſcum a Deo per ipſū Chriſtum percuſſum Fœdus, expiationem conſequeremur earum tranſgreſſionum, quæ non expiabantur ſub vetere Fœdere; atq; ita quicunq; vocati ſumus, (loquitur autem hîc Apoſtolus de vocatione cum effectu, de qua ſupra a nobis actum eſt) & ipſi Chriſto fidem habemus, æternæ vitæ hæredes fiamus. Vt enim, (quemadmodum ibidem ſubjicitur) niſi teſtatoris mors intercedat, teſtamentum ratum non eſt: ſic niſi Chriſti mors interceſſiſſet, nullum effectum habituræ erant ejus promiſſiones, & Fœdus quod nobiſcum ſanxit. Vbi animadvertendum eſt, Apoſtolum propter ambiguitatem vocis Græcæ διαθήκης quæ & Fœdus & Teſtamentum ſignificat, a Fœdere ad Teſtamentum ſermonem detorſiſſe, nec tamen id perperam factum eſt. Neq; enim Fœdus tantùm, ſed teſtamentum quoq; feciſſe Chriſtus dici poteſt antequàm moreretur. Nam certè Teſtamentum condentis videntur eſſe verba illa, Luc 22. 29. 30. *Et ego diſpono vobis, ſicut diſpoſuit Pater meus mihi regnum, ut edatis &c.* Eſt quidem apud veterem Interpretem in verbis paulò antè allatis vox *Teſtamentum*, ſed ea ab ipſo pro Fœdere ubiq; uſurpatur, tanquam ſi ea eſſet vox voci διαθήκης planè reſpondens, quod tamen non ita eſt. Neq; enim apud Latinos vox *Teſtamentum* Fœdus ſignificare unquam (ut arbitror) deprehenditur. Quod tamen deſiderandum eſſet, ut hic locus rectè Latinè reddi poſſet. Sed quia neq; hanc, neq; ullam aliam vocem Latini habent, quâ unà & Fœdus & Teſtamētum pariter ſignificent, propterea hic locus in linguam Latinam converſus omnem vim omnemq; venuſtatem amittit. Cæterùm, ſimilitudo quam hîc inſtituit Apoſtolus inter Chriſti Teſtamentum (quod vocant) & aliorum teſtamenta, in eo ſolùm conſiſtit, quòd utrobiq; mors teſtatoris interveniat neceſſe eſt, ſi teſtamentum ratum eſſe debet, quemadmodum ipſius verba demonſtrant. Ratio verò, cur utrobiq; mors teſtatoris ad teſtamentum confirmandum requiratur, longè diverſa eſt. Aliorum teſtamenta nullum effectum habere poſſunt vivo teſtatore: omnis enim eorum effectus poſt mortem differtur, & poteſt teſtator dum vivit, non modò teſtamentum mutare, ſed illud etiam penitùs abolere. At Ieſu Chriſti teſtamentum, id eſt, illius promiſſiones, nullum effectum habituræ erant, niſi Chriſtus ipſe, qui illas nobis præſtare debebat, æternâ vitâ ac planè divina poteſtate præditus fuiſſet. Hiſce autem rebus ex Dei ipſius decreto minimè præditus eſſe pote-

rat, niſi priùs mortem expertus eſſet. De hoc eodem expiationis effectu accipiendus eſt locus ille apud Iohannem prioris epiſtolæ capite 4. 10. *In hoc eſt charitas, non quaſi nos dilexerimus Deum, ſed quoniam ipſe dilexit nos, & miſit filium ſuum propitiationem* (ſive expiationem) *pro peccatis noſtris.* Quid autem ſit hæc peccatorum noſtrorum expiatio, quam Dei filius peregit, declarant proximè præcedentia verba v. 9. in quibus, ut ſæpiſſimè ſolet, Apoſtolus eandem ſententiam expreſſerat: *In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam filium ſuum unigenitum miſit Deus in mundum, ut vivamus per eum.* Expiat igitur peccata noſtra Chriſtus Dei filius, non quia divinæ juſtitiæ pro peccatis noſtris ſatisfaciat; ſed quia vitam æternam nobis confert, quâ noſtrorum peccatorum expiatio, id eſt, ab ipſorum pœna liberatio, pleniſſimè continetur. Ad expiationis autem peccatorum noſtrorum per Chriſtum partæ cognitionem pertinent, ut arbitror, ejuſdem Apoſtoli verba illa, 1. Ioh. 1. 7. *Si autem in luce ambulamus, ſicut & ipſe eſt in luce, ſocietatem habemus ad invicem, & ſanguis Ieſu Chriſti filii ejus emundat nos ab omni peccato.* Perinde eſt enim ac ſi dixiſſet, Si hoc facimus, non eſt cur de expiatione noſtrorum peccatorum dubitemus: Ieſu Chriſti enim ſanguis, quem, ut eam conſequeremur, effundi voluit Deus, id nobis apertè teſtatur. Nam verbum *emundare* idem ſignificare poſſe, quod *mundum pronuntiare ſeu declarare*, probant inter cætera manifeſtè cap. 13. & 14. Levit. ubi de leproſo vel mundo vel immundo pronunciando agitur. Etenim ibi perpetuò, ſecundùm veritatem Hebraicam, ubi in Latinis editionibus eſt *mundum judicabit* aut quid ſimile, habetur *emundabit:* quemadmodum etiam ibidem, pro eo quod in Latinis codicibus eſt *immundum judicabit*, in Hebræo habetur *contaminabit.* Confirmatur autem hæc noſtra hujus loci interpretatio ex eo quod Iohannes paulò inferiùs ſcribit, v. 9. *Si confiteamur peccata noſtra, fidelis eſt & juſtus, ut remittat nobis peccata noſtra, & emundet nos ab omni iniquitate.* Ipſi Deo nunc tribuit, quod filii ejus ſanguini anteà tribuerat, Deumq; emundare, vel potius emundaturum eſſe noſtra peccata affirmat. Ex quo ſatis conſtat, verbum Emundandi hoc loco nihil proſus cum ſatisfactione commune habere. Nulla enim ratione per ſatisfactionem emūdaturus eſt Deus ipſe peccata noſtra, ſed, ut ex ejuſdem Apoſtoli verbis apertè colligitur, per remiſſionem ac condonationem. Cujus rei cùm Ieſu Chriſti, filii ejus effuſus ſanguis indubitatam nobis faciat fidem, meritò illi peccatorum noſtrorum emundatio tribuitur. Id enim ſolùm, poſt tantam Dei liberalitatem, ſi condonationem iſtam reipſâ adipiſci velimus, ut fiat neceſſe eſt: videlicet, ut nos rem ita ſe habere

Qua ratione Christus expiet peccata nostra.

bere credamus, ob eamq; rem tales evadamus, quales Deus requirit, & Iohannes esse debere affirmat qui tanti boni participes sint futuri, in luce nimirum ambulantes, quemadmodum ipse Deus est in luce, & peccata nostra illi sincerè ex animo confitentes. Superantur autem victimæ illæ antiquæ a Christi morte in peccatis expiandis duplici de causa. Primùm, quia victimæ illæ, illæ etiam (inquam) quæ semel in anno offerebantur, quibusq; potissimùm, ut dictum est, Christi mors respondet, a peccatorum quidem pœna liberabant, cæterùm a peccatis populum cessare minimè faciebant: sed Christi mors non modò a peccatorum pœna nos liberat, verùm etiam, ut a peccando cessemus, efficit. Deinde, victimæ illæ ab antecedentium anni illius peccatorum pœna populum immunem reddebant: Christi autem mors, & ab antecedentium omnium delictorum, & a futurorum reatu nos liberat. Vtrumq; hunc Christi mortis effectum complexus est auctor epistolæ ad Hebr. his verbis, cap. 9. 11. 12. *Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum, non manu factum, id est, non hujus creationis; neq; per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa.* Redemptionis verbum, ut jam dictum est, ab hoc scriptore pro Expiatione usurpatur: Opponit enim expiationem Christi sanguine & morte interveniente factam expiationibus illis legalibus, atq; eam æternam vocat, cùm legales illæ temporariæ essent, non solùm quia illæ, ut supra dixerat, pro tempore illo præsente, usq; ad tempus correctionis, constitutæ erant: hæc verò in æternum duratura est; verùm etiam, quia illæ, pro eo etiam tempore, in futurum nequaquam respiciebant: hæc verò ab omnibus peccatis etiam futuris, id est, ab ipsorum reatu & pœna liberat. Sic enim statuit Deus, ut postquàm Christus ipsi obediens fuit usq; ad mortem crucis, omnes qui illius sunt, in cœlis cum ipso tandem æternùm vivant, & ita ab omnium peccatorum reatu & pœna liberentur. Et hic est unus ex illis duobus Christi mortis effectibus. Sed animadvertendum est, Christum pro suis eos tantummodò agnoscere, qui resipuerunt, atq;, ut inquit Paulus Gal. 5. 24. carnem suam unà cum concupiscentis & affectibus crucifixerunt. In quibus, si nihilominùs quædam adhuc remanent peccata, incogitantiæ videlicet & fragilitates aliquæ, ea licèt futura, divino decreto expiata jam sunt, & ipsis nunquam imputabuntur. Quocirca, ob hanc quoq; causam æternam vocat hanc peccatorum expiationem, quòd a peccatis cessare facit, (qui alter est illorum Christi mortis effectuum) hominemq; justitiæ cultorem efficit, atq; ea ratione ab omni-

um

um peccatorum pœna perpetuam liberationem parit. Vt autem hæc duo, quæ expiationi factæ per Christum tribuit, & cæteris, quemadmodum apertiùs deinde constabit, omninò adimit, per ipsius Christi mortem contigisse clariùs demonstret, idq́; quod anteà strictim complexus quodammodò fuerat, latiùs deinde explicet atq́; exponat, statim subjicit. v. 13. 14. *Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus*, (vel potiùs aspergens) *inquinatos sanctificat ad emundationem carnis: quantò magis sanguis Christi, qui per Spiritum æternum seipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad serviendum Deo viventi.* Quamvis enim videatur in his verbis de liberatione tantùm ab ipsis peccatis agi, tamen, ut comparatio rectiùs procedat, dicendum omninò videtur, de liberatione quoq́; a peccatorum pœna verba fieri. Siquidem sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus, non idcircò sanctificabat ad carnis emundationem, quòd ne quis ampliùs inquinaretur efficerent, sed quia a labe illa jam contracta purificabant. Quod igitur ad liberationem a peccatorum reatu & pœna attinet, sic argumentatur scriptor ille: Si sacrificia & aspersiones illæ eam vim, propter effectum qui ita Deo volente consequebatur, habebant, ut carnis inquinamenta abstergerent, cùm tamen hanc vim ex ipsis sacrificiis & aspersionibus nullo modo manare posse constaret: multò magis Christi sanguis vim habebit eam labem abstergendi, quam ob peccata nostra contraximus, cùm non modò Deus in hunc finem præcipuè Christum mori voluerit, sed ex ipsa morte Christi hanc vim proficisci ipsi sentiamus. Nam, cum videmus Christum per sui sanguinis effusionem æternam vitam æternumq́; sacerdotium adeptum fuisse, quid est cur timeamus, nostra peccata nobis unquam, imputatum iri? Num fieri potest, si ejus sumus, ut peccata nostra plenissimè non expientur, & nos quoq́; æternam vitam non adipiscamur? Itaq́; ex Dei parte expiata esse peccata nostra per Christi sanguinem & mortem nos ipsi sentimus; & sic omnem labem, quam ex mortiferis nostris operibus contraxeramus, quod ad Dei voluntatem attinet, abstersam esse agnoscentes, alacri animo, ut expiatio ex parte nostri etiam fiat, id est, ut expiationis effectum consequamur, ex ipsius Christi præscripto, viventi Deo, qui nos a morte in perpetuum vindicaturus est, ex animo servimus, eiq́; nos totos consecramus. Quod verò pertinet ad liberationem ab ipsis peccatis, tametsi alia ratio erat illius purgationis, & alia nostræ a peccãdo cessationis, (namq́;, ut jam dictum fuit, purgati illi erant, non quòd ampliùs non peccarent, eaq́; ratione ampliùs se non inquinarent, sed quòd a jam contracta labe

mun-

mundabantur) potuit tamen Apoſtolus hæc, licèt diverſa, inter ſe comparare, quatenus oſtendere voluerit, multò majores vires habere ſanguinem Chriſti ad hoc efficiendum, quàm habuiſſent victimæ & aſperſiones illæ antiquæ ad illud præſtandum, & ad hunc modum argumentari. Si ſola Dei ordinatione ex victimis & aſperſionibus illis effectus ille conſequebatur, ipſis interim ea in re nihil vi propria verè efficientibus: multò magis ex Chriſti ſanguine effectus de quo quærimus, conſequetur; cùm præter Dei ordinationem ipſe Chriſti ſanguis magnam vim ad id præſtandum habeat. Quis enim eſt, qui cum conſiderat, Chriſtum innocentiſſimum cœlos penetrâſſe, ibiq; æterna beatitate apud Deum fruiturum eſſe, ſeſe ad eum imitandum non accingat, & mortuis, ſeu mortiferis operibus, hoc eſt, peccatis relictis, ad Deo ſerviendum ſe convertat? Quis, cùm noverit Chriſtum, qui pœnitentiam agentibus, vitamq; corrigentibus æternam vitam Dei nomine eſt pollicitus, in Dei ipſius conſpectu inculpatiſſimum pro nobis perpetuò aſtiturum, vitam corrigere negliget, & Deo ſe non dedicabit? Hæc autem quæ diximus, Chriſto non niſi ſanguine ipſius priùs fuſo contigêre, nec ſi ſanguinem ſuum priùs non fudiſſet, ipſi contingere poterant. Quare ejus morti & fuſo ſanguini beneficia omnia, quæ inde ad nos manant, accepta referenda ſunt. Probat igitur Apoſtolus evidenter, ex Chriſti ſanguine, quo fuſo ipſe in vera ſancta ingreſſus ſit, vitæ noſtræ emendationem proficiſci. Hoc autem evicto, continuò æternam expiationem illum nactum fuiſſe conſequitur. Quicunq; enim emendat vitam ſuam, ut ſupra dictum eſt, & univerſæ novi Fœderis literæ teſtantur, præterquàm quòd ab ipſis peccatis, ut manifeſtum eſt, liberatur & expurgatur, perpetuam etiam & pleniſſimam, Deo, quemadmodum nos Chriſtus docuit, id pro ſua bonitate ſtatuente, a peccatorum ſuorum pœna liberationem adipiſcitur. Et ſic apparet, quomodo Apoſtolus per verba illa, *Si enim ſanguis hircorum* &c, proximè antecedentia verba explicet atq; confirmet; idq; veriſſimum eſſe demonſtret, quod dixerat, Chriſtum per ſui ſanguinis fuſionem æternam expiationem inveniſſe. Quod multò magis perſpicuum fiet, ſi quid illud ſit, quod ait, Chriſtum per Spiritum ęternũ ſeſe obtuliſſe immaculatũ Deo, paulò diligentiùs explanaverimus; potiſſimùm verò, ſi, quemadmodum polliciti ſumus, Chriſti oblationem hanc, non ipſam crucis mortem, ſed per eam mortem ingreſſum in cœlum, ibiq; coram Deo ſui ipſius (ut ita dicam) præſentationem eſſe demonſtraverimus. Id quod, Deo dante, deinceps faciemus.

CAPUT

Caput XXIV.

Quòd Christi oblatio, apud auctorem epistolæ ad Hebræos, non in cruce, sed in cœlo post resurrectionem perfecta fuerit, demonstratio; & simul apud eundem scriptorem eorum verborum explanatio, Qui per Spiritum æternum seipsum obtulit immaculatum Deo; *sic præterea jam expositi inter Christi sacrificium & victimas illas legales discriminis confirmatio.* Heb. 9.14.

SATIS ex iis quæ supra disputavimus ostensum videtur, quomodo in verbis illis epistolæ ad Heb. cap. 9.13. *Si enim sanguis hircorum & taurorum* &c, utraq; illa expiatio per Christi sanguinem continetur, quibus antiquas illas victimas carere diximus, idq; citra ullam pro peccatis nostris Deo exhibitam satisfactionem. Verùm, quia verba illa, *Qui per Spiritum æternum seipsum obtulit immaculatum Deo*, rectè explicata magnam lucem toti huic materiæ allatura sunt, operæ pretium duximus, illa paulò accuratiùs perpendere. Primùm igitur dico, oblationem de qua hîc verba fiunt, & sic oblationem Christi, de qua divinus hic scriptor tam copiosè disputat, non tunc fuisse perfectam, cum Christus in cruce pro nobis mortuus est, sed tunc demum, cum Christus post resurrectionem in cœlum est ingressus, ut ibi pro nobis, quemadmodum scriptor hic loquitur, Heb. 9.24. vultui Dei appareat. Quod vel ex iis intelligi potest, quæ post ipsum loquendi modum, quo utitur Apostolus, statim leguntur: scriptum est enim in eo loco, v. 25. *Neq; ut sæpè offerat semetipsum, quemadmodum pontifex intrat in Sancta per singulos annos in sanguine alieno.* Nam quis est, qui ex his verbis non percipiat, Christi oblationem respondere ingressui Pontificis in Sancta, hîcq; satis apertè explicari decentissimam hanc similitudinem inter antiquum illum Pontificem & Christum: quòd, quemadmodum ille non anteà offerebat, quàm ingressus esset in Sancta, sic Christus non anteà obtulerit, quàm ingressus est in cœlum? Cœlum enim in hac si-

militudine Sanctis ſeu Sacrario illi legali reſpondere, vel ipſe ſuperior verſiculus abundè oſtendit, v. 24. *Nec enim in manu facta Sancta Ieſus introivit, exemplaria verorum, ſed in ipſum cœlum,* &c. Nec ſanè quiſquam eſſe poteſt, qui, ſi collationem inter Chriſti ſacrificium, & victimarum illarum legalium anniverſariū ſacrificiū ab hoc ſcriptore inſtitutam perpenderit, non planè agnoſcat, quemadmodum ſacrificii illius oblatio non tunc perficiebatur cum pecudes mactabantur, id quod fiebat extra Sacrarium, ſed tunc cum earum jam mactatarum ſanguinem Pontifex in ſancta intuliſſet, (ſanguinem enim illum in Sacrario pro Pontificis & populi ignorantiis oblatum fuiſſe teſtatur hic idem ſcriptor eodem cap. v. 7.) ſic non tunc fuiſſe oblatum Chriſtum, cum mactatus fuit, id quod extra cœlum eſt factum, ſed tunc demum, cum ſeipſum jam anteà mactatum ipſe in cœlum intulit. Cæterùm, Chriſti oblationem apud hunc eundem ſcriptorem in cœlo fieri, vidit etiam ante me auctor marginalium illarum novi Teſtamenti annotationum in Bibliis Vatabli, quæ etiam in novo Teſtamento ſeparatim eodem anno, hoc eſt, anno 1545, ab eodem Roberto Stephano ſunt excuſæ: capite enim octavo illius epiſtolæ v. 5. ad verba illa, *Qui exemplari & umbræ deſerviunt cœleſtium*, ſic annotavit: Qui quidem exemplari & umbræ deſerviunt eorum quæ agenda olim erant in cœlis per Chriſtum: in cœlo enim Deo ſeipſum offert Chriſtus. Hactenus ille: quem quidem nihil mirum eſt iſta ſcripſiſſe, cùm paulò ante ab Apoſtolo dictum animadvertiſſet, v. 2. 3. Chriſtum in cœlo miniſtrum veri Sanctuarii fuiſſe factum, ob eamq; rem neceſſe eſſe, ſicuti omnes Pontifices aliquid habent quod offerant, ſic iſtum aliquid offerendum habere, ſive habuiſſe, nempe in cœlo: ſtatim enim additur. v. 4. *Quòd ſi eſſet in terra, ne ſacerdos quidem eſſet.* Nihil autem offert ſive obtulit Chriſtus Deo (de ea oblatione loquor, quam ſcriptor iſte intelligit) præter ſeipſum. Ergò in cœlo ſui ipſius oblationē peregit. Quare etiamſi conce-
v. 3. deretur, verba illa ὅθεν ἀναγκαῖον ἔχειν τι καὶ τοῦτον ὃ προσενέγκῃ, ut Bezæ placet, cōvertenda eſſe per tempus præteritū, hoc pacto: *Vnde neceſſe fuit hunc quoq; habere quod offerret,* non tamen ulla ratione de oblatione in cruce, & ante ingreſſum in cœlum hîc in terra facta, accipi deberent: cùm manifeſtum ſit, eo in loco de oblatione agi, quæ vel fiat, vel facta fuerit a Chriſto, poſtquàm cōſedit in dextera throni majeſtatis cœleſtis, ut ſatis diſertè ibidem ſcriptum eſt. v. 1. Quid, quòd certiſſimum eſſe debet, apud hunc ſcriptorem, Chriſtum non priùs Sacerdotem reverâ factum fuiſſe, quàm poſt crucis mortem in cœlum aſcendit? Id quod tunc a nobis planiſſimum fiet, cùm ipſum Chriſtum cum

Aharonico sacerdote conferemus. Iam verò planè constat, ubi verus sacerdos non est, ibi veram oblationem esse non posse. Igitur manifestum est, Christi oblationem veram, ante ipsius post crucis mortem in cœlum ingressum, esse non potuisse. Nec verò huic nostræ sententiæ de Christi oblatione illud obstat, quod scriptum est a Paulo Eph. cap. 5. in ipso initio: *Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suavitatis:* ubi, cùm dilectionis Christi fiat mentio, apparet de morte ipsius dici, vel potiùs de ipso quatenus mortuus est, quòd fuerit oblatio Deo gratissima. Primùm enim animadvertendum est, sententiam meam non sejungere Christi mortem ab ejusdem pro nobis oblatione: imò assero, Christum non se obtulisse Deo pro nobis nisi per mortem, id est, non nisi morte sua interveniente; quamvis affirmem, non ante oblationem perfectam fuisse, quàm post resurrectionem & ascensum ipsius in cœlum. Hincq; factū est, ut auctor epistolæ ad Heb. cap. 10. v. 5. & deinceps, conferens Christi oblationem cum legalibus illis hostiis, eamq; in illarum locum successisse ostendens, ipsam a Christi voluntate auspicetur, adeoq; Christi voluntate & obedientia eam contineri dicere videatur. Quamvis enim ipsa voluntas & obedientia Christi non sit reverâ oblatio, de qua ibi verba fiunt, tamen quia sine Christi voluntate & obedientia oblatio existere non poterat, (neq; enim, ut sæpiùs dictum est, poterat Christus cœlum ingredi, ibiq; pro nobis coram Deo perpetuò apparere, nisi priùs crucis mortem volens sustinuisset) propterea sic loquitur Apostolus, & Christi oblationis initium ad Christi ipsius voluntatem & obedientiam refert, iisq; eam metiri videtur. Deinde meminisse oportet, me, cum de Christi oblatione quam Sacræ literæ memorant affirmo, eam in cœlo peractam post crucis mortem fuisse, non loqui nisi quatenus pertinet ad auctorem epistolæ ad Hebræos, non autem ad omnes Sacros scriptores, quanquam de omnibus idem affirmari posse crediderim. Postremò considerandum est, non dici a Paulo in loco illo ad Ephesios, Christum obtulisse se Deo pro nobis, quod fortasse multi sunt arbitrati, inter quos sine dubio aliquando fuit Beza, qui ab initio eum locum ita converterat, ut aliter intelligi non posset. Addiderat enim de suo particulam *in*, hoc pacto: *Qui tradidit semetipsum pro nobis* [*in*] *oblationem*, &c. Atqui verbum *tradidit*, quod in Græco est παρέδωκεν, non est conjungendum cum voce προσφοράν, hoc est, oblationem, ut rectè & Tigurini & Castellio animadverterunt, qui distinctionem inter ipsa adhibuerunt. Id

Eph. 5. 2.

Eph. 5. 2.

autem omninò suadet non solùm verbum παραδίδωμι, cujus in sacrificiis nullus fortasse est usus; verùm etiam Apostoli mens, qui voluit Christi dilectionem erga nos summopere commendare, & apertè dicere, Christum seipsum pro nobis in mortem tradidisse. In mortem autem tradere simplici verbo *tradidit* expressit, ut alibi similiter, cum de Christo loquitur, facere consuevit, ut Gal. 2.20. Rom. 4.25, & 8.32. Quinetiã hoc eodem cap. 5. ad Eph. vers: 25. inquit: *Viri diligite uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea.* Id autem non ita expressisset, si dixisset Christum obtulisse se Deo pro nobis, cùm possit quis se Deo offerre, nec tamen mori, ut patet apud
Rom. 12. 1. eundem Paulum ex initio capitis duodecimi epistolæ ad Rom. Itaq; loci sententia hæc est, Christum adeò nos dilexisse, ut seipsum pro nobis in mortem tradiderit. Deinde, ut Ephesii ad tantam Christi dilectionem imitandam magis accendantur, subjungitur a Paulo per appositionem, hoc Christi factum fuisse Deo oblationem & hostiam gratissimam. Nam ipsa facta sive opera ex charitate provenientia hostias Deo oblatas in Sacris litteris appellari, ex eo patet quod scriptum est, Heb. 13. 16. *Beneficentiæ autem & communionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus.* Quin similem locutionis modum cum eadem appositionis figura habes apud eundem Paulum in epistola ad Philip. cap. 4. 18. *Habeo autem omnia & abundo, repletus sum acceptis ab Epaphrodito quæ misistis, odorem suavitatis, hostiam gratam placentem Deo.* Sciendum autem est, Hieronymum quoq;, etsi sensum verbi *tradidit* omninò assecutus non fuerit, tamen planè videri sensisse de oblatione expiatoria in hoc ad Ephesios loco minimè agi: siquidem hanc Christi pro nobis oblationem, hominem verè Christianum imitari posse vult. Sic enim in hunc locum scribens ait: *Quemadmodum enim ille se tradidit pro nobis, sic & iste pro quibus potest libenter occumbens, imitabitur eum qui oblationem & hostiam in odorem suavitatis se Patri tradidit, & fiet etiam ipse oblatio & hostia Dei in odorem suavitatis.* Sed, ut ad propositum, & ad verba simul epistolæ ad Hebræos, quæ nobis nominatim explananda sumpsimus, jam tandem revertamur, Di-
Hebr. 9. 14. co, ex eo ipso loco satis constare, Christi oblationem aliud esse quàm crucis mortem, quam ipse pro nobis, ut Deo obediret, sustinuit; & verba illa *seipsum obtulit Deo* non aliter explananda esse, quàm *seipsum in*
℣. 13. 14. *cœlis Deo pro nobis præsentavit.* Nam in tota illa periodo, *Si enim sanguis hircorum & taurorum* &c, ratio redditur eorum quæ antea dicta fuerant, ut dictio *enim* apertè demonstrat. Dictum autem fuerat anteà, Christum per proprium sanguinem ingressum in Sancta æternam redemptio-

demptionem ſive expiationem inveniſſe. Ergo hîc ratio redditur, cur Chriſtus in cœlum per proprium ſanguinem ingreſſus, æternam expiationem nactus fuerit. Itaq; non de ejus ſanguinis fuſione aut ſolùm aut præcipuè ſit mentio in ea periodo, & conſequenter in his verbis, in quibus quid Chriſtus fecerit exponitur, ſed præcipuè ejus ingreſſus in cœlum commemoratur. Quod ex eo etiam ſatis conſtat, quod dicitur, Chriſti hanc ſui ipſius oblationem per Spiritum æternum factam fuiſſe. Id enim Chriſti vitæ perpetuitatem ſignificat, quâ fit, ut in æternum pro nobis coram Deo apparere poſſit. Nam Spiritus tacitè literæ opponitur, id eſt, Legi, quæ nec æterna fuit, nec in æternum ſacerdotes conſtituebat. Eſtq; hîc breviſſimè ea ſententia comprehenſa, quæ pluribus verbis ad finem capitis ſeptimi explicata fuerat, *Lex enim homines conſtituit ſacerdotes &c.* Latinus codex non habet *per Spiritum æternum*, ſed *per Spiritum ſanctum*, nullo tamen Græco codice aſtipulante, & Syriaca interpretatione cum Græcis codicibus planè conſentiente. Hebr. 7.28.

Inuſitatus (credo) loquendi modus a vetere Interprete non intellectus, cauſam errori dedit, ad uſitatamq; loquendi rationem locum deflexit. Dicitur autem Chriſtus ſe immaculatum obtuliſſe, non tam propter alluſionem ad victimas illas legales, quas immaculatas eſſe oportebat, & ut intelligatur Chriſti oblationem undiq; perfectam fuiſſe & abſolutam, quàm ad ſignificandum Chriſti immortalitatem & impatibilitatem: figuratè enim immaculatus is dicitur, qui iis rebus omnibus prorſus caret, quæ propter maculas, id eſt, peccata contingere ſolent. Quamvis enim Chriſtus, antequàm a mortuis reſurgeret, & in cœlum aſcenderet, ab omni peccato quàm longiſſimè abfuerit, mortem tamen expertus eſt, & alia multa eſt paſſus, quæ pœnæ peccatorum eſſe ſolent. Verùm hac de re inferiùs iterum agetur, & ratio, cur vocem *immaculatum* eo modo quo dictum eſt libenter interpretemur, planiùs explicabitur. Satis tamen fuerit monuiſſe, ex ea etiam voce non prorſus obſcurè apparere poſſe, quænam ſit Chriſti ſui ipſius oblatio, de qua hîc verba fiunt, nempe, eam quam nos dicimus in cælo factam, tantum abeſt, ut ex ea voce (quod fortaſſe pleriq; exiſtimaverunt) de oblatione hîc in terris facta ſermonem eſſe conſtet.

Explanatis Apoſtoli verbis, in quibus utramq; illam per Chriſti ſacrificium a peccatis expiationem contineri dixeramus ſimulque ſatis planum feceramus, conſequens eſt, ut neutram illarum expiationum a ſacrificiis illis Aharonicis fluxiſſe demonſtremus, id eſt, per ſacrificia illa nec reatum omnium peccatorum, eorum, inquam, pro quibus offerebantur, hoc eſt, ejus generis, ſublatum fuiſſe, nec ab illis peccatis in

posterum committendis, eos pro quibus sacrificabatur retractos esse. Patet autem utrumq; ex iis quæ scripta sunt ab eodem auctore in principio & deinceps cap. 10. ubi scriptum est: *Umbram enim habens lex futurorum bonorum* &c. In quibus verbis Apostoli mens omninò est, affirmare, legem, quemadmodum umbram tantùm futurorum bonorum continebat, non autem ipsam eorundem bonorum expressam imaginem, quam nimirum continet Evangelium, sic (ut quæ aliquando cessatura erat) in ipsa umbra vitio non vacâsse. Quod vitium posteà, expressa rerum imagine adveniente, animadversum est, & jure umbram abolitam fuisse comprobatum: Etenim summâ sapientiâ Deus ab iis quæ aliquando abolere decrevit, perfectionem, rerum etiam ipsarum naturæ ratione habita, abesse voluit, ut nemo meritò in illis conquiescere possit, sed unusquisq; suspicandi causam habeat, perfectissimum illum artificem ac conditorem aliquid exactius suo tempore fabricaturum & conditurum, quod ejus rei in qua aliquid desideratur loco quodammodo reponat, idq; perpetuum atq; æternum esse jubeat.

Hebr. 10. 1. 2. 3. 4. &c.

Vitium porrò, quod in sacrificiis illis legalibus, in illis etiam inquam anniversariis, quibus potissimùm Christi sacrificium respondet, satis apertè inerat, hoc erat, quod illa sæpiùs repetere necesse erat, neq;, ut Apostolus ait, vim aliquam habebant suos cultores perficiendi, id est, a peccatis in perpetuum expiandi. Quod vitium planè cessavit in sacrificio corporis Christi: id enim & semel tantùm peractum est, & in perpetuum suos cultores, id est, qui illius sunt participes, a peccatis expiavit. Cujus vitii in sacrificiis illis duplex fuit causa: (& sic apparebit neutram ex illis duabus expiationibus ex sacrificiis illis manâsse.) Una, quòd sacrificia illa pro præteritis tantùm peccatis offerebantur. Altera, quòd a peccatis retrahendi nullam vim habebant. Quapropter, cùm ii pro quibus sacrificabatur in eadem peccata denuò relaberentur, denuò etiam ea sacrificia offerenda erant, & peccatorum expiatio per ipsa procuranda. Itaq; ait Apostolus ideò sacrificia illa quotannis peracta fuisse, quia nunquam populus ipsorum vi a peccatis illis retrahebatur; quare semper aliquam peccatorum conscientiam habebat, id est, semper se coram Deo reum agnoscebat. Id autem eveniebat, quia sanguis taurorum & hircorum nulla ratione potest ad animam usque pertingere, & eam ab ejus sordibus abluere, utq; homo a peccando desistat, efficere. Hoc est enim id quod significant verba illa, *Impossibile est sanguine taurorum & hircorum auferri peccata*: non autem, ut permulti putaverunt, nullam vim ea sacrificia habere potuisse ad ea peccata expianda pro quibus offerebantur. Unde etiam factum est, ut nonnulli, inter

Hebr. 7. 19. & 10. 1. 2.

Hebr. 10. 4.

ter quos præcipuè Beza, existimaverint, in illis sacrificiis omnium peccatorum quorumcunq; antecedentium annorum commemorationem factam fuisse, proq; illis omnibus sacrificia illa fuisse oblata; quasi dicere voluerit Apostolus, idcircò id factum esse, quia nulla peccata sacrificiis illis tolli poterant. Hoc autem planè falsum ac ridiculũ est. Quid enim attinuisset, quotannis sacrificare, si certum fuisset, nulla peccata ea ratione expiari, & frustra omninò ea sacrificia offerri? Nam, quod Levit. cap. 16. scriptum est, sacrificium illud anniversarium, pro omnibus peccatis oblatũ fuisse, id de omnibus peccatis anni illius accipiendum est, a quibus populus verè expiabatur, quemadmodum ex iis intelligi potest, quæ scripta sunt ad finem ejusdem capitis. v. 34. *Sitq; vobis hoc statutum perpetuum, ut expiet filios Israël ab omni peccato eorum semel in anno.* Quod verò hic Apostolus ait, in hostiis illis factam fuisse commemorationem peccatorum quotannis, (quæ verba Beza, ut suæ sententiæ magis patrocinari possent, alia ratione ab omnibus aliis diversa reddidit, & pro commemoratione *repetitam mentionem* in interpretatione sua reposuit) istud, inquam quod dicit Apostolus, ita accipiendum est, ut non ad eadem singularia sive individua peccatorum referatur, sed ad ejusdem generis peccata. Quanquam hac explanatione nequaquam indigemus, cùm non dicat Apostolus disertè, eadem peccata commemorata fuisse, sed tantùm, ut dictum est, commemorationem quotannis fuisse factam. At enim, ut ad rem redeamus, dicet aliquis, cur vitium illorum legalium sacrificiorum esse ab Apostolo censetur, quòd vim non haberent a peccatis retrahendi? Nunquid a victimis aliud prætereà requiritur, quàm ut illa peccata expient, pro quibus offeruntur? Itaq; videri potest, eam Apostoli mentem non esse, quam nos affirmamus. Respondeo, Apostolum anteà cap. 8. manifestè aliud quiddam huic planè simile dixisse, cui idem omninò objici posse videatur: vers. enim 7. apertè ait, Fœdus, quod cũ populo per Mosem Deus pepigit non caruisse vitio. Quodnám verò illud vitium fuerit, ex sequentibus patet: nempe, vim non habuisse continendi populum in officio. Vnde factum est, ut aliud Fœdus in ejus locum substitutum fuerit, quod eam vim habet; per quod nimirum divinæ leges humanis mentibus induntur, & cordibus inscribuntur. Verùm, quis audivit unquam, in fœderibus requiri, ut eas conditiones servari efficiant, quæ in ipsis continentur? Illud enim a voluntate eorum pendet, qui fœdus pepigerunt, seu potiùs, cum quibus fœdus pactum est, qui sæpiùs, quantumvis præclarum fuerit fœdus, & quantumvis ritè sancitum, fidem fallunt, & fœderis conditiones servare negligunt. Sicut igitur Fœdus illud prius vitio

Lev. 16. 16. 21. 30. 34.

us vitio non vacâsse dicit Apostolus, eo nomine, quòd vi quâdam carebat, quam posterius habuit, quamvis proprium Fœderis non sit eam vim habere: ita quia sacrificia illa antiqua vi quâdam carebant, quæ in sacrificio Iesu Christi inest, quamvis ea vis propria sacrificiorum non sit, digna illa judicavit, quæ vitii damnarentur; præsertim cùm nemo negaturus sit, quin utrobiq; illa vis perfectionem quandam eximiam rei in qua est conciliet, quam altera minimè habeat, quæ vi illa destituitur.

Lev. 16. 2. 23. 9. 26.

Caput XXV.

Conclusio disputationis de discrimine inter Christi sacrificium & legales victimas, unà cum locorum aliquot explanatione, de expiatione per Christum facta loquentium.

IGITUR, ut ex supradictis patet, idcircò sacrificia illa antiqua repetebantur, quia vim nullam habebant efficiendi, ut ii pro quibus offerebantur in posterum a peccatis illis abstinerent, qua vi cùm Christi sacrificium minimè caruerit, illud repetere necesse non fuit. Hinc verba illa ejusdẽ auctoris ad Heb. eod. cap. 10. vers. 11. 12. 13. 14. *Et omnis quidem sacerdos astat quotidie sacra peragens, & easdem sæpè offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata: Hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus: Una enim oblatione confirmavit in æternum sanctificatos.* In quibus verbis notandum est, adverbium *quotidie*, non significare singulis diebus, sed sæpè, vel certo quodam tempore perpetuò. Neq; enim agitur hìc de alio sacrificio antiquo, nisi de illo quod semel in anno idq; perpetuò statuto quodam tempore peragebatur, quod sæpè peractum fuisse, præsertim præ Christi sacrificio, dici potest, ut ex iis constat quæ scripta sunt superiore cap. vers. 25. Atq; idẽ auctor cap. 7. 27. hac eâdem de re loquens adverbium *quotidie* manifestè hoc sensu usurpavit: ait enim de Christo: *Qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis offerre, deinde pro populi*, &c. In nullis autem sacrificiis, quæ pro populo fierẽt, legitur sacerdos pro seipso quoq; offerre debuisse, præterquàm in sacrificio illo anniversario. Itaq; quod semel quot-

Hebr. 9. 25. 26. &c.

quotannis fiebat, quotidie factum fuisse scribit. Vt autem Apostolus probet id verum esse quod toties affirmaverat, & prædicto capitis decimi loco, postremò clarissimè repetierat, Christum unica oblatione eos qui ejus sunt participes perfecisse, ibidem statim subjungit, vers. 15.16.17.18. *Testificatur autem nobis etiam Spiritus sanctus: Nam posteaquàm prædixit, Hoc est Fœdus quod paciscar cum illis post dies illos, dicit Dominus, dans leges meas in corda illorum, & in mentibus illorum inscribam eas, & peccatorum ipsorum & iniquitatum ipsorum non recordabor ampliùs. Vbi autem horum remissio, non est ampliùs oblatio pro peccatis.* Ex his verbis duo illa apparent Christi oblationi attributa, quæ in sacrificiis illis antiquis minimè fuerunt, sed priùs quàm id explicemus, duo notanda sunt. Vnum est, quòd non rectè videtur ab Apostolo conclusum esse, cum ait, ex remissione peccatorum & iniquitatum sequi, nullam ampliùs esse oblationem pro peccatis. Quid enim, si, ut consueverat, oblatio fiat pro peccatis præteritis, unde eorundem peccatorum remissio consequatur, vel alia quâpiam ratione præterita peccata & iniquitates remittantur? Nonné peccatorum & iniquitatum erit remissio, & tamen fieri poterit, ut pro futuris peccatis oblationes instituantur? Hinc igitur animadvertendum est, Apostolum verba illa apud Hier. cap. 31. 33.34. ita interpretatum esse, ut futura quoq; peccata comprehendant, atq; eodem sensu verba illa sua protulisse, v.18. *Vbi autem horum remissio,* &c, hacq; ratione, tacitè nos mysterium, quod in Hieremiæ verbis latebat, docuisse. Nam verba illa v. 34. *Peccatorum &c. non recordabor ampliùs,* si quis ea in potiorem sensum accipiat (ut ferè fit in prædictionibus ad Christum quoquo modo pertinentibus) significant, nunquam ampliùs futurum, ut Deus peccatorum ullorum rationem habeat, eorumvé rationem exigere velit, quod non ita erit, si non omnia peccata sive præterita sive futura remittat. Alterum quod notandum erat est, quòd similiter non rectè argumentatus fuisse videtur Apostolus, qui ex eo quòd nulla ampliùs oblatio sit pro peccatis, sine dubio colligi vult, Christum unica oblatione omnia peccata abstulisse. Siquidem fieri potest, ut, quemadmodum locus iste quem citat apertè demonstrare videtur, non ex oblatione Christi, sed ex Fœdere quod Deus per Christum pepigit, factum sit, ut nulla sit ampliùs oblatio pro peccatis, nempe quia, ut ipsius verba declarant, peccata omnia Fœderis vi remissa fuerint. Itaq; necesse est, nisi Apostolum ineptè prorsus locutum esse velimus, ut quod de Fœdere scriptum est, id de oblatione dici posse pro concesso sumpserit, atq; ob eam causam ab oblatione ad Fœdus transire non dubitaverit, id quod etiam fecerat

Heb. 10.14.
Hierem. 31. 33. 34.

cerat cap. 8. v. 6. & deinceps. Ex quo perspicuum est, non alia ratione Christi oblationem vim expiandi peccata habere, nisi quia Fœderi per ipsum sancito confirmando adjuncta est, ex quo Fœdere verè ac propriè omnis vis peccata nostra expiandi proficiscitur. Idcircò enim revera peccata nostra expiantur, quia Deus sola bonitate sua impulsus, omnia peccata iis, qui Christo obedierint, condonare pollicitus & pactus est. Qua de re latiùs infra suo loco. Hoc autem Dei pactum plenissimè confirmat, imò ex parte etiam exequitur, Christi oblatiò. Etenim ex eo, quòd Christus in cœlum ascendit, ibiq; immortalis factus, supremam secundùm Deum potestatem est adeptus, quâ suos, id est, sibi obedientes vitâ æternâ donare potest, quibus rebus ejus oblationem contineri, partim supra ostensum est, partim infra ostendetur, nemo est quin agnoscat planè futurum, ut qui Christo obedierint, æternâ vitâ donentur, atq; ea ratione omnium suorum peccatorum veniam consequantur, & porrò ejus rei initia quædam jam cernat, & quæ ad eam planè exequendam pertinent, nec aliò spectare possunt, existere & cognoscat & fateatur.

Heb. 10. 15. 16. 17. 18. Iam verò, ut ad id quod nobis explicandum proposueramus sermo noster convertatur, dico, ex ante recitatis auctoris ad Heb. verbis satis constare de duplici illa expiatione, quæ Christi oblationis est propria. Demonstratum est enim, Christi oblationi ea jure tribui posse, idq; ex ipsius auctoris mente, quæ reverâ a Fœdere per ipsum sancito proficiscuntur. Fœderi autem huic tribuitur, quòd leges Dei in mente inscribat & corde, hoc autem, quid aliud est, quàm efficere, ut quis a peccando desistat, quam unam ex illis duabus expiationibus esse diximus? Tribuitur etiam, quòd Deus peccatorum & iniquitatum ampliùs nō recordetur, quod certè ut hic Scriptor ipse interpretatur, nihil aliud est, quàm peccatorum omnium in perpetuum remissio: hanc verò alteram Christi oblationis propriam expiationem fecimus. Animadvertendum est autem, quòd quemadmodum recitationis ordine hoc loco, sic reipsâ inscriptio legis divinæ in corde hominis, Dei oblivionem peccatorum antecedit, cui consentit universa Sacra scriptura, quæ pœnitentiam ab iis omninò requirit, qui remissionem suorum peccatorum a Deo sint adepturi. Pœnitentiam enim agere nihil aliud est, quàm vitam corrigere, & sic legis peccati loco, legem divinam, quæ vera & sola justitiæ lex est, in corde inscriptam habere. Ex iis quæ de duabus istis expiationibus hactenus disseruimus, satis intelligi potest, quid sibi voluerit Iohannes Baptista, cum de Christo dixit, Ioh. 1. 29. *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.* quandoquidem Christus verè peccata

nostra sustulit, quatenus non modò, ut victimæ illæ legales, quædam præterita peccata delevit, & a peccatorum pœna liberavit; verùm omnia etiam futura expiavit, & a peccando in posterum cessare fecit, ipsamq; peccati radicem, quodammodo ex hominum corde extirpavit. Et idcircò eum, non agnum simpliciter, sed Dei agnum appellavit, qui divina videlicet & priùs inaudita ratione peccata tolleret atq; expiaret. Quanquam non nego, idcircò quoq; Dei agnum ab eo appellari potuisse, quòd ab ipso Deo non præordinatus solùm, ut inquit Petrus epistolæ prioris cap.1.20. ante mundi constitutionem fuisset, sed etiam ab eodem comparatus quodammodo atq; exhibitus; quòd deniq;, ut ipsa verba sonant, ipsius Dei esset. Atq; huc pertinet illud, quod scriptum est Act.20.28. Deum sanguine suo ecclesiam acquisivisse: ubi tamen Syriaca interpretatio pro Deo Christum habet. Cæterùm quemadmodum a peccando Christus retrahit, & sic ipsa peccata penitùs aufert, non quia pro peccatis satisfaciat; (quid enim ejusmodi peccatorum oblationi cum satisfactione ista commune esse potest?) sed quia per spem æternæ ac beatæ vitæ, quam ii consecuturi sint, qui ipsius Christi præceptis obtemperaverint, Dei & proximi amorem in nobis gignit, eumq; in cordibus nostris perpetuò fovet: sic a peccatorum pœna non ideò liberat, & ita peccata delet & aufert, quia pro peccatis nostris Deo satisfaciat; sed quia, postquàm Dei & proximi amorem in nobis genuerit, postquàm Dei legem in cordibus nostris inscripserit, Deus pecata nostra nobis non imputat, neq; illorum ampliùs recordatur. Quamvis autem Iohannes, cum Christo tribuit quòd peccata tollat, eum agnum nominaverit, & sine dubio ea in re ad expiatoria legis sacrificia alluserit, non crediderim tamen, eum in appellatione ista ad immolationem tantùm respexisse, sive ad Christum, quatenus tantùm immolatus fuit; sed ad totum Christum, qui, ut mox dicetur, pluribus modis peccata tollit. Cujus rei etiam argumentum esse potest, quòd in expiatoriis illis Legis sacrificiis, quæ nominatim pro peccato offerebantur, nullus agnus immolabatur. Ex quo apparet, cum Baptista Christum agnum appellavit, alterius etiam cujuspiam rei, præter sacrificia illa, rationem habuisse, & ad puritatem, innocentiam ac mansetudinem illius respexisse, totumq; Christum ea translatione quodammodo exprimere voluisse; præsertim cùm, ut dictum est, Christus non ipsa sui immolatione tantùm, sed pluribus aliis modis peccata tollat.

Tollit enim peccata Christus, id est, ut ab eorum pœna liberemur, efficit, quatenus Dei nomine, primus ab orbe condito, omnium peccatorum veniam, quãtumvis gravissimorum, iis omnibus offert, qui pœni- 1.

tentiam ex ipsius præscripto egerint, idq; perpetuo Fœdere sancit.
2. Tollit peccata Christus, quia ad pœnitentiam agendam, quâ peccata delentur, cœlestibus iisq; amplissimis promissis omnes allicit, & move-
3. re potens est. Tollit peccata Christus, quia non modò delendi modum docet, verùm etiam doctrinam suam multis rationibus iisque
4. planè mirabilibus verissimam esse confirmat. Tollit peccata Christus, quia potestatem habet peccata cuicunq; voluerit remittendi, sive in terra, quod tunc quoq; poterat, cum adhuc mortalis esset, sive etiam in cœlo, quod illi datum est, postquàm est factus immortalis: quanquam hoc posterius aliquo modo ad ipsius oblationem sive immolationem pertinet, per quam immortalis est factus, & supremam istam potestatem est adeptus. Quid autem sit *remittere peccata in terra*, & quid appellare liceat *remittere peccata in cœlo*, ante alicubi, si rectè memini, a nobis explicatum est. Breviter, hac remissione, æterna: illâ, tem-
5. poraria salus continetur. Tollit præterea Christus peccata, (ut de altera ablatione peccatorum agamus) quemadmodum ex jam dictis pa-
6. tet, quia ut a peccando cessemus, doctrinâ suâ ejusq; mirifica confirmatione, etiam, citra sui ipsius immolationem efficit. Tollit deniq; (ut aliquid omittam) Christus peccata, quia vitæ suæ innocentissimæ exemplo omnes, qui deploratæ spei non fuerint, ad justitiæ & sanctitatis studium peccatis relictis amplectendum facillimè adducit. Itaq;, ut dictum est, non propter immolationem tantùm dictum fuit a Iohanne, Christum agnum esse qui mundi peccatum tolleret; nec propter solam immolationem eâ appellatione ad legis expiatoria sacrificia allusit; sed potissimùm propter peccatorum ablationem, quæ, ut vidimus, in Christo, etiam antequam immolaretur, fuisse jure dici potest. Nam Petrus quoq; epist. 1. cap. 1. 19. ut paulò ante diximus, eum agnum nominavit, cùm tamen ejus sanguinis, non tanquam in ipsius immolatione pro peccatis nostris fusi, sed tanquam pretii quo ex vana conversatione a patribus tradita illi ad quos scribit redempti fuissent, mentionem faciat: nimirum quia, sicut per immolationem alicujus pecudis peccata sub lege auferebantur: ita per Christi sanguinem, dum ipsius vi ex vana nostra conversatione eripimur, peccata a nobis auferuntur; & ita Christus cum victimis illis, non præcipuè propter ipsam immolationem, sed propter peccatorum ablationem, tacitè comparatur, & agnus appellatur. Auctor quoq; ad Heb. cap. 9. 13. 14. Christi sanguinem, non cum sanguine tantùm qui in immolationibus illis antiquis fundebatur comparat; sed cum cinere quoq; juvencæ, quo contaminati aspergebantur, non quidem propter aspersionem ipsam, quæ u-

trobiq;

trobiq; sit, sed propter eundem expiandi effectum, quem utrinq; manare certum est. At Iohannes in Apoc. primo capite v.5, ad aliud respiciens, & alia translatione utens, quæ nihil aliud est, quàm compendiaria quædam comparatio, de Christo deq; ejus morte hæc dixit: *Qui dilexit nos & lavit nos a peccatis in sanguine suo.* Quemadmodum enim aquâ sordes corporis abluuntur, sic Christi sanguine animæ labes absterguntur. Absterguntur, inquam, primò, quia ea est sanguinis Christi vis, ut ea ratione, quâ a nobis explicatum fuit, homines a peccatis retrahat, & justitiæ cultores efficiat; quæ abstersio deinde alterius a peccatis ablutionis causa est, de qua non dubito quin Iohannes potissimùm loquatur: causa est, inquam, ut ab omni peccatorum reatu coram ipso Deo pro ejus bonitate abluamur. Ad priorem verò illam a peccatis ablutionem respicit potissimùm Paulus, cum ad Corinthios scribens ait, 1. Cor. 6. 11. aliquos ex ipsis aliquando peccatis addictos fuisse, sed ablutos esse per nomen Iesu, & per Spiritum Dei, id est, a peccati servitute exemptos: qui locus etsi de Christi sanguine aut morte nominatim non loquatur, tamen a me hac occasione oblata libenter allatus & explicatus fuit, ut id probetur quod sæpiùs inculcandum videtur, Christum Iesum peccata nostra abstulisse, non solùm quia a peccatorum pœna nos liberaverit, sed etiam quia ab ipsis peccatis nos retraxerit. Verùm, ut ad propositum revertamur, dico, ex iis quæ dicta sunt satis constare, in Sacris literis, diversis allusionibus, comparationibus, metaphoris, seu translationibus, sanguini Christi tribui, quòd a peccatis nos liberet. Quoniam verò inter Christi mortem & sacrificia illa legalia, non solùm propter effectum ipsum expiationis, sed etiam propter mactationem effusionemq; sanguinis, & alia nonnulla, magna omninò est similitudo, idcircò nihil (adumbratione etiam ipsa seclusa) reperiri potest, ad quod decentiùs, cum de expiatione peccatorum per Christi mortem peracta agitur, alludi possit, quàm ad illa sacrificia. Quæ tamen, comparatione facta, longè, ut vidimus, ab ea superantur, ac potissimùm in eo, quòd sacrificia illa, quamvis divinis promissionibus roborata, non tamen propria vi aliqua, sed Dei voluntate tantùm peccata expiabant: Christi autem mors divino Fœderi adjuncta, expiationem peccatorum nostrorum, ut sæpiùs ostensum est, sua vi, quam ipsi nos agnoscimus & sentimus, aliosq; docere possumus, ipsa peragit. Ex quo consequitur, non solùm in expiationis effectu, de quo hactenus disputatum est, sed etiam in expiationis cognitione gignenda, victimas illas antiquas a Christi morte multis partibus superari. Cæterùm, quia, ut dictum fuit, Christi mors divino Fœderi confirmando fuit adhibita: legalia

galia verò sacrificia nulli Fœderi confirmando adjungebantur, sed pars Fœderis ipsa erãt; Propterea, præter jam enumeratas dissimilitudines, hæc quoq; inter Christi mortem & sacrificia illa dissimilitudo conspicitur, quòd illis peractis statim reipsâ expiatio, id est, peccatorum remissio consequebatur: hanc verò tum demum reipsâ peccatorum remissio consequitur, si Fœderis conditiones serventur, id est, si vita corrigatur, atq; a peccando cessetur,

Caput XXVI.

Quid ex eo ipso, quòd Christi corporis sacrificium in victimis legalibus adumbratum fuerit, de eodem sacrificio in abolendis peccatis nostris statui atq; affirmari possit.

VISUM est supra abunde satis, de collatione sacrificii corporis Christi cum victimis illis antiquis, quid scilicet per collationem istam de Christi sacrificio in peccatis nostris delendis jure constitui possit: Nunc idem de ipsa ejus sacrificii in victimis illis adumbratione videndum est. Tametsi enim, quid ex ea adumbratione colligendum videatur, satis ex illis quæ disputata sunt intelligi queat, operæ pretium tamen erit, ea de re accuratiùs ac dilucidiùs aliquid disserere. Principiò illud repetendum est, quod antea dictum exemplisq; planum factum fuit, eam esse rei adumbrantis & adumbratæ proportionem, quæ (ut ipsa nomine præ se ferunt) est umbræ ad corpus cujus est umbra; & idcircò oportere, ut ea quæ in delendis peccatis nostris Christi sacrificium peregit, multò præstantiora sint iis, quæ victimæ illæ legales peregerunt. Cùm igitur per victimas illas ignorantiæ & incogitantiæ, ac leviores quædam fragilitates expiarentur, & labes quædam corporis, eæq; imaginariæ potiùs quàm veræ, mundarentur, necesse est, ut quæ per Christi fusum sanguinem & oblationem expiata & mundata sunt, longè istis antecedant. Itaq; nihil aliud hæc esse dicemus, quàm mentis perversitates, & scelera ac voluntaria peccata, animique veras maculas; adeò, ut his expiandis ac mundandis propriè Christi mors adhibita fuisse videatur, non autem illis quæ per victimas illas expiabantur: non de corporis maculis illis tantùm loquor, eas enim post Christum ne maculas quidem esse constat; sed de ignorantiis, incogi-

incogitantiis, & levioribus fragilitatibus idem dico : id quod ita ſe habere facilè demonſtrari poteſt. Sæpiùs dictum eſt anteà & probatum, per Chriſti mortem duplicem peccatorum expiationem nobis contingere : unam, quòd a peccando ceſſamus : alteram, quòd a pœna peccatis noſtris debita liberamur ; etiamſi hæc poſterior tantùm olim ex victimis legalibus manaret. Quod igitur attinet ad priorem expiationem, nulli dubium eſſe poteſt, quin per Chriſti ſacrificium non perinde leviora illa peccata, ut graviora expientur : Siquidem certum eſt, eum qui particeps ſit ſacrificii Ieſu Chriſti a gravioribus peccatis omninò abſtinere, ita videlicet, ut neq; ullius pravitatis ne mediocrem quidem ſive imperfectum habitum habeat, nec ſcelus aliquod inſigne ſciens prudens perpetret : a levioribus autem non item, cùm fieri poſſit, ut ejuſmodi homo leviori cuipiam fragilitati aliqua ex parte adhuc ſit obnoxius, & per ignorantiam aut incogitantiam, in gravius aliquod crimen atq; adeò ſcelus incurrat. Hæc autem vel ex eo ſolo manifeſta fieri poſſunt, quòd quicunq; non ſecundùm carnem, ſed ſecundùm Spiritum ambulaverit, Chriſtianus meritò dici poterit, nec quiſquam Chriſtianus eſſe poteſt, qui non ſecundùm Spiritum, ſed ſecundùm carnem ambulat, quemadmodum ex iis apertè docemur, quæ diſputat Paulus cap. 8. Ad Rom. ab ipſo initio uſq; ad v. 14. ubi tandem ad hunc modum concludit. v. 12. 13. *Ergò fratres, debitores ſumus non carni, ut ſecundùm carnem vivamus : ſi enim ſecundùm carnem vixeritis, moriemini: Si autem Spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.* Nam quis negare audeat, eum ſecundùm Spiritum, non autem ſecundùm carnem ambulare, in quo Spiritus carne multò potentior eſſe deprehendatur, & in quo reverâ Spiritus regnet, caro verò obtemperet, licèt eveniat interdum, ut is præ carnis imbecillitate labatur. Quod enim a Iohanne ſcriptum eſt, eum qui natus eſt ex Deo non peccare, nec peccare poſſe, 1. Ioan: 3. 9. & 5. 18. non ita accipiendum eſt, quaſi Chriſtianus homo nunquam aliquid peccet, ſed eſt intelligendum, hominem Chriſtianum utplurimum non peccare: id quod tribus rationibus confirmo.

I. PRIMA eſt, quia ex majore parte res omnes appellantur, hominumq; æſtimantur actiones : hinc fit, exempli cauſâ, ut eum ſobrium, atq; in cibo & potu temperantem eſſe dicamus, (quod idem eſt, quod non helluari, non inebriari,) qui ut plurimum, ab omni ingluvie atq; ebrietate abſtinet, licèt fieri poſſit, ut aliquando contra perpetuum morem atq; inſtitutum ſuum, in cibo potuvé capiendo modum excedat, & ebrius etiam fiat, atq; ita helluetur & inebrietur. Liberalem ſimiliter eum appellamus, ſeu liberaliter ſua bona erogare, qui utplurimum

num modo & ratione adhibita, dat & largitur de suo, etiamsi interdum contingat, ut quâpiam in re minùs liberalis sit, aut ibi ubi opus erat de suo largiri, prætermittat. Quocirca, is etiam meritò non peccare dicitur, qui utplurimum ab omni peccato abstinet, quamvis nonnunquam eum peccare contingat.

Altera ratio est, quia ipsæ Sacræ literæ, si quis animadvertat, non solùm aliis verbis, sed hoc ipso Peccandi verbo sic uti solent, ut non id quod aliquando, sed quod sæpiùs fiat, plerunq; intelligant: exempla & in novo & in vetere Testamento diligenter inspicienti passim sunt obvia. Illud certissimum est, eo verbo simpliciter atq; indefinitè prolato sæpissimè non unum aliquem lapsum, vel peccandi actum, sed gravius aliquod scelus, quod scilicet hominem aliis non levibus peccatis obnoxium arguat, aut certè minimè Dei timore vero præditum esse ostendat, significari, vel plures peccandi actus declarari. Exempla in vetere Testamento, præsertim verò apud Prophetas, adeò frequentia sunt, ut aliqua in medium attulisse planè supervacaneum futurum sit: in novo autem hi loci consulantur, Luc. 15.18 Ioh. 9.2.3. Rom 6.15. 2.Cor. 12.21. & 13.2. Heb. 3.17. ut alios multos omittam, qui tametsi ejusdem omninò generis sunt, tamen eorum vera sententia non ita omnibus patet, & compluribus fortasse dubii videri possunt.

Tertia ratio, cur in illis Iohannis verbis, Peccandi verbum non ad unum aliquem peccandi actum, sed omninò ad plures referri debeat, est, quòd manifestè Apostolus ibidem id quod *peccare* vocat, *peccatum etiam facere* nominat, ut apparet, si quis legat ep. 1. cap. 3. a v. 6, usq; ad v. 10. Atqui *peccatum facere*, non potest significare aliquod peccatum committere, sed necesse est, ut sæpiùs peccare significet. Patet hoc ex opposito ibidem loquendi modo *Iustitiam facere*. Neq; enim justitiam facere is dicendus est, qui aliquod justum opus faciat, sed cujus utplurimum justa sunt facta: alioqui, si quis justum aliquod opus faceret, is continuò justus appellari possit, quod tamen manifestè falsum
v. 7. est. Dicitur enim ibi, eum qui justitiam faciat, justum esse. Quemadmodum igitur *justitiam facere*, nihil aliud significat, quàm justitiæ operibus reipsâ addictum esse: sic etiam *peccatum facere*, & porrò *peccare*, quod, ut diximus, apud Iohannem idem est, nihil aliud significare potest, quàm peccatis reipsâ esse addictum, & sic frequenter peccare, sive in aliquo peccati genere hærere, eoq; implicitum esse. Et sanè non leviter detestanda videtur Novatianorũ seu Catharorum sententia, qui ex illis Iohannis verbis, & paucis aliis quibusdam apud alios novi Fœderis scriptores oscitanter lectis, aut certè non admodùm diligenter perpen-

perpensis, eum Christianum esse negârunt, qui undiq; perfectus non esset, quivé adversus Christi præcepta vel minimum delictum admitteret. Etenim sententia ista homines verè pios atq; ex animo Deum Christumq; colentes indignissimè a Christi regno & consortio excludit,& plurimos vel ad desperationem adducit, vel, peccatis licèt onustos, de perfectione sese jactantes efficit; quippe qui, ut sibi ipsis id quod maximè cupiunt persuadere possint, se scilicet perfectos esse, (quando sine perfectione nemini salutem per Christum contingere posse constituunt) ea pro peccatis non agnoscunt,quæ peccata sunt, & quidem gravia;imò vitia nonnunquam virtutes esse interpretantur,sibique miseri in mediis peccatis egregiè blandiuntur, quemadmodum experientia sæpiùs nos docuit. At verò non minùs,imò certè magis culpandi sunt, qui,universo novo Testamento reclamante, eos Christianos esse statuunt, qui studio Christi præceptis obtemperandi sint prædití,licèt reverâ non obtemperent, imò adhuc carnales sint,& venundati sub peccatum,neq; id faciunt bonum quod volunt,sed malum quod nolunt,qui deniq; ejusmodi sint,qualem seipsum videtur describere Paulus ad Rom. cap. 7. Neq; enim inter cætera animadverterunt, ex ipsomet Pauli loco satis intelligi posse, Apostolum sub persona sua non de seipso tanquam Christi Spiritu prædito atq; renato, sed de eo homine, qui Dei gratiâ destitutus,ab ipsa lege totus pendeat, omninò loqui; ut rationes atq; testimonia omittam aliunde, præsertim verò ex ejusdem Apostoli scriptis, atq; adeò, idq; potissimùm, ex eâdem epistola ad Rom. petita, quibus evincitur, fieri non posse,ut Paulus eo loco sive de seipso sive de quovis alio renato per Christi Spiritum homine loquatur. Qua tota de re a nobis, in peculiari nostra de interpretatione universi illius loci disputatione,copiosè disputatum atq; explicatum est. Vbi interim ostendimus,istorum sententiam apprimè perniciosam esse, omniq; conatu è mentibus nostris evelli atq; extirpari debere. Quin etiam ibidem non istos tantùm, sed eos etiam errare docuimus, qui perfectionem illam, quam Cathari necessariam esse dixerunt, nullo prorsus modo in hoc mundo ulli hominum contingere posse constantissimè asseverant, hoc est, negant fieri posse, ut quisquam eò unquam perveniat in hac vita,ut nullũ ampliùs peccatum admittat.Idq; ea potissimùm ratione freti affirmavimus, quòd,si perfectio ista nullo prorsus pacto donec hîc vivimus nobis contingere potest, necessariò sequitur,neminem ex nobis conari debere,aut (si ita persuasum habuerit) conaturum esse,ut perfectus sit, quod tamen fieri debere omnes uno ore confitentur. Quis enim id conetur, quod se facere

posse planè desperet? Ex quo consequitur, peccata plurima, quæ a nobis committentur, non ab imbecillitate carnis nostræ, sed a spontanea quâdam nostra negligentia profectura esse. Ejusmodi autem peccata Deum ignoscere, ita ut pro Christi fratre ac membro agnoscat eum qui ea commiserit, ab ipsisq; per totam vitam nunquam abstinuerit, nemo (arbitror) sanæ mentis dixerit. Iam verò ex iis quæ dicta sunt satis intelligi potest, qualis, quod ad vitæ sanctimoniam Christiq; præceptorum obedientiam, attinet is esse debeat, qui Christianus meritò appellari possit, nempe talis, qui nullo graviore peccati genere implicitus sit. Namq;, ut anteà dictum est, id vel ex eo patet, quòd, Paulo teste, oportet istum non secundùm carnem, sed secundùm Spiritum ambulare. Quis enim secundùm Spiritum eum ambulare dicat, qui graviore aliquo peccati genere sit implicitus, nedum ejusmodi peccata ex corde suo eradicaverit? Atqui legantur quæ scribit Paulus ad Gal. cap. 5. a v.18. ad finem usq; capitis, & quàm necesse sit, ut qui secundùm Spiritum vivat, omnium scelerum radices ex animo suo extirpaverit, manifestò deprehendetur. Certũ igitur (ut jam tandem ad propositũ revertamur) esse potest, Christi sacrificium, non perinde priore illo expiandi genere incogitantias & ipsas leviores fragilitates expiare, ut graviora peccata & scelera expiat, cùm videamus Christianum hominem, & sic Christi sacrificii participem, adhuc errare & labi posse, graviore autem aliquo peccato implicitũ esse non posse. Nunc de altero expiationis genere videndum est, atq; ostendendum, non ita propriè Christi sacrificium nos a leviorum peccatorum, de quibus dictum est, pœna liberare, quemadmodum a graviorum. Nam, cùm leviorum illorum delictorum plenam veniam consequendi modus & ratio in ipsa Mosis lege proposita populo in perpetuum fuisset, non ipsorum, sed graviorum, quibus in lege nulla venia dabatur, Christum propriè veniam attulisse, eaq; ratione sacrificio suiipsius interveniente illa expiâsse jure optimo dicere possumus. Hinc Paulus Act.13.38. Iudæis Antiochensibus Pisidianis ea verba dixit: *Notum igitur sit vobis, viri fratres, quia per hunc* [*Iesum*] *vobis remissio peccatorum annunciatur, & ab omnibus quibus non potuistis in lege Mosis justificari, in hoc omnis qui credit justificatur.* Hîc satis apertè explicat Apostolus, quodnám proprium Christi munus sit in peccatis expiandis, id est, ipsorum reatu tollendo, nimirum ab iis peccatis expiare quibus in lege expiatio non concedebatur, & quæ adhuc sub vetere Fœdere erant, unde Fœdus per quod expiata fuerunt meritò Novum appellatum fuit, quod ex iis satis intelligi potest quæ scripta sunt Heb. 9.15. Idq; prædictum a Hierem.

fuerat,

fuerat, cap.31.ad finem. Sed dicet aliquis, Nunquid ante Christi adventum graviora peccata non expiabantur? Expiabantur quidem, idq; non raro. Verùm non ratione aliqua in ipsa lege ipsoq; antiquo Fœdere omnibus in perpetuum proposita, sed Dei gratiâ ac benignitate, cujus identidem populus admonebatur, & cujus complura manifesta argumenta atq; specimina ab ipso orbe condito unusquisq; animadvertisse poterat. Quâ de re non nihil a nobis explicatiùs dictum est, cum ostendimus Deum in salute quam nobis Christus peperit, peccata nostra, nulla vera pro ipsis a quoquã satisfactione accepta, nobis ignoscere voluisse. At verò per Christum universali ac perpetuo Fœdere, omnibus pœnitẽtiam ex ipsius Christi præscripto agentibus, quorumcunq; delictorum etiam gravissimorum veniam obtulit, & daturum se verbo suo aliisq; prætereà modis apertè confirmavit. *Habuit igitur*, ut inquit Apostolus, ad Heb.10.1. *Lex umbram futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.* Nam, quid erat (obsecro) a levioribus illis delictis per pecudum immolationem expiari posse, si graviorum interim pœnas dare ex legis præscripto necesse erat? Annon hæc umbra tantùm fuit illius verè divinæ benignitatis imaginis, quam in Christo conspeximus, per quem, ejus morte & oblatione suiipsius Deo facta interveniente, ab omnium scelerum pœna, hoc est, ab ipsa morte in perpetuum vindicamur? Nec verò objiciat quispiam, sub vetere Testamento iis qui recens ad Dei populum aggregabantur, quiq; circumcidebantur, quæcunq; gravia antecedentia scelera (ut quidem verisimile est, & nos facilè concedimus) condonata fuisse, non minùs quàm sub novo Testamento iis qui recens Christo nomen dabant, eaq; ratione ad ejus ecclesiam aggregabantur. Nam in eo adhuc ingens inter utrumque Fœdus differentia est, quòd qui sub priore nascebantur, si grave aliquod delictum admisissent, statim puniebantur, nec ad pœnam evitandam aliquid (quod ad ipsum Fœdus & Legem attinet) pœnitentia proderat. Sed qui sub posteriore nascuntur, id est, ab ipsis incunabulis Christum tãquam Servatorem suum in ore habent, in quæcunq; licèt gravissima delicta inciderint, si pœnitentiam agant, ab omnium reatu liberantur. Adde, quòd in adultis Christi nomen postquàm adoleverunt primùm profitentibus, & pœnitentiam agentibus, non omninò ex ipso novo Fœdere secundæ pœnitentiæ locus negatur, & per eam in Dei gratiam receptio ac peccatorum condonatio, quæ in adultis ad Iudaismum conversis nullum locum ex ipso antiquo Fœdere inveniebant. Vt autem apertiùs constet, sub Christo secundæ pœnitentiæ locum esse, aliquid nobis dicendum est de duobus locis

Hierem. 31. 33. 34.

 insigni-

insignibus epistolæ ad Hebræos cap. 6. 4. 5. 6. &c. & cap. 10. 26. 27. &c. Ex quibus locis non secunda modò pœnitentia sub Christo excludi videtur, sed vel unius tantùm peccati post agnitam veritatem admissi condonatio. Quod igitur ad priorem locum attinet, ibi dicitur, Impossibile esse, ut qui Spiritus sancti participes fuerint facti, si prolapsi fuerint, iterum renoventur per pœnitentiam. Hîc primùm animadvertendum est, *Prolapsum esse*, non significare aliquod delictum admisisse, sed a recta via defecisse, & ad pristinam vitæ rationem reversum fuisse, id est, peccatis se denuò implicuisse, & tanquam terram inutilem spinas & tribulos proferre, ut patet ex iis quæ posteà dicuntur v. 8. Deinde considerandum est, impossibile hîc illud dici, quod admodùm difficile est, & apud homines est impossibile, non autem apud Deum, quâ ratione similiter Christo ipso teste dici potest, divitem non posse servari. Matth. 19. 26. Idq; ex ipsis Apostoli verbis patet, quæ proximè antecedunt. *Et hoc faciemus siquidem permiserit Deus.* Nam cum anteà meminisset Apostolus v. 1. 2. non esse denuò jaciendum fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, subjungit posteà, quamvis maximè id facere quis velit, ut scilicet fundamentum denuò jaceret &c, non tamen id in nostra potestate esse, & propterea rationem sui dicti reddens, addit v. 4. *Impossibile est enim* &c. Ex quo apparet, istam (ut ita dicam) impossibilitatem, non simpliciter, ut ajunt, sed secundùm quid intelligendam esse. Porrò, quod attinet ad posteriorem locum, sciendum est, pro eo quod in Latino codice est *voluntariè*, in Græco esse ἑκουσίως, quod spontaneam voluntatem significat. Verbum autem *peccantibus*, non de iis qui aliquod delictum admittunt, intelligendum est, sed de iis qui peccato se mancipant: hæc enim, ut ante diximus, vis verbi Peccandi in sacris literis esse solet. Loquitur igitur ibi Apostolus de iis, qui suâ sponte veritatis agnitione deserta, Christiq; ecclesiæ valedicto, peccatis se totos addicunt, quemadmodum ex antecedentibus & consequentibus verbis patet, atq; pro istis expiationem pro peccatis superesse negat. Sed nos de iis loquimur, qui tantùm nova vitæ emendatione indigent.

Hebr. 6. 3.

Hebr. 10. 26. 27. &c.

Caput

Caput XXVII.

Ex eo, quòd Jesus ipse Christus in legalis Pontificis persona adumbratus fuerit, nullo modo colligi posse, Christum morte sua, vel alia quâvis ratione, pro peccatis nostris Deo satisfecisse, & quid inde colligi debeat.

DEMONSTRATUM fuit a nobis, ut arbitror, ex adumbratione mortis Christi in antiquis sacrificiis, sive per collationem, sive ex vi ipsius adumbrationis, nihil colligi posse, quod Christum pro peccatis nostris divinæ justitiæ satisfecisse doceat, & quid inde colligi & possit & debeat non indiligenter explicatum: Quare ad alteram hujus de sacrificiis tractationis partem accedendum est, & de adumbratione ipsius Christi in legalis Pontificis persona agendum. Atq; hîc quoq; primùm de collatione, quæ adumbrationi adjuncta sit: deinde de ipsa adumbratione per se considerata, videndum est. Quod igitur ad collationem seu comparationem attinet, cùm jam & ratione, & Theologorum testimonio comprobatum fuerit, victimas illas antiquas, nullam vim satisfaciendi pro peccatis illis, pro quibus offerebantur, habere potuisse, omninò concludendum videtur, multò minùs Sacerdotis personam ullam satisfaciendi pro iisdem peccatis vim habuisse. Neq; enim Sacerdos ipse Deo offerebatur, sed victima tantùm. Nec verò dicendum est, ex Sacerdotis personæ dignitate vim satisfaciendi victimas illas sumpsisse. Nam neq; ea de re quidquam usquam apparet, ut satis intelligi potest, id neutiquam fieri potuisse. Vt enim, si creditori cuipiam satisfaciendum sit, cui centum nummorum summam quis debeat, nunquam quinquaginta tantùm persolutis, verè illi satisfaciet, quiscunq; is tandem sit, qui pecuniam illam persolverit: sic non potest Sacerdotis persona, quantumvis digna, efficere, ut victimâ offerendâ quæ per se vim satisfaciendi non habeat Deo cui offertur reverâ satisfiat. Quod si creditor ille, propter personæ qualitatem quæ solutionem fecerit, minore licèt summa quàm ea erat quæ sibi debebatur accepta, satisfactum sibi esse dicat, nec ampliùs se a debitore suo vel exigere, vel etiam petere posse omninò velit, non vera erit satisfactio, de qua quærimus, cùm manifestum sit, creditorem istum,

multum de eo quod sibi debebatur remisisse, neq; id omne quod suum erat recepisse. Apparet igitur, eum qui solutionem istam fecit, dignitate personæ suæ non quidem vim aliquam satisfaciendi pecuniæ a se solutæ tribuisse, sed tantùm eò creditorem adduxisse, ut debiti partem condonare voluerit, nec minùs contentus esse, parte debitæ sibi summæ accepta, quàm si integram summam accepisset. Atq; ex hac similitudine argumentum (quod vocant) a minore ad majus rectè in proposito nostro ducere possumus. Nam, si ubi bona pars ejus quod debetur solvitur, nisi totum solvatur, personæ solventis dignitas, quod ad veram satisfactionem attinet, nihil efficit: multò magis dicendum est, id evenire, ubi reverâ ne pars quidem ulla solvitur ejus quod debetur, quemadmodum in victimis illis legalibus offerendis factum fuisse quilibet intelligere potest. Adde, quòd personæ ipsius solventis dignitas, per se nihil omninò in liberando debitore præstare aut solet, aut etiam valet, nisi vel preces adjungantur, vel desiderii saltē significatio, ut creditor, quamvis minùs accipiat quàm sibi debetur, debitorem tamen liberare velit; hacq; ratione antiqui Sacerdotis personam vim aliquam in peccatis expiandis habuisse, quispiam fortasse dixerit, expiationem videlicet precib⁹ a Deo impetrando; unde per collationem, Christum quoq; precibus nobis a Deo expiationem peccatorum nostrorum impetrâsse, concludendum videatur. Verùm, nec concedendum est, Sacerdotem illum antiquum precibus expiationem a Deo impetrâsse, nec, si id maximè concedendum esset, ad propositum faceret, cùm longè aliud sit satisfacere, & precibus aliquid impetrare. Qua de re posteà agemus.

Sequitur, ut de vi ipsius adumbrationis videamus, utrum videlicet aliquid verbotenus tantùm legali Pontifici, tanquam rei adumbranti, tributum fuerit, quod satisfactionem istam, de qua quærimus, indicet, quodq; in Christo, tanquam in re adumbrata, reipsâ inveniri statuendum sit. Quamvis enim, ex iis quæ supra in initio ferè hujus de sacrificiis tractationis disputavimus, id fieri non posse appareat, cùm, ut ibi dictum fuit, necesse sit, ut ea quæ adumbrantur, non verbotenus tantùm, sed reipsâ quoq; aliqua ratione in re adumbrante reperiantur, tamen, ut nulla prorsus de satisfactione ista suspicio esse possit, rectè est ut hac de re accuratè explicemus. Dico igitur, ea quæ a Mose de legali Pontifice, quod ad expianda peccata attinet, dicuntur, omnia uno verbo *Chaphar* contineri, de quo supra, cum de ipsis victimis ageremus, disputatum est, & ostensum, illud a satisfactionis significatione quàm longissimè abesse. Itaq; statuendum est, id, cum Sacerdoti sacrificanti

accommo-

accommodatur, aliquid omninò a satisfactione diversum significare. Vetus quidem Interpres, ni fallor, ubiq; ferè *Rogare*, sive *Orare* ejus loco reposuit, quod alicubi alii quoq; interpretes fecerunt. Verùm tamen affirmare ego nihilominùs ausim, verbum illud nusquam orandi seu rogandi vim obtinere, sed, quod ad propositum nostrum attinet, semper expiandi seu removendi reatum & pœnam peccati, significationem habere, sive id fiat orando, sive offerendo, sive condonando, sive quacunq; alia ratione. Atq; hoc sensu in recentioribus Latinis editionibus, plerunq; verbum illud, etiam cum de summo Sacerdote sacrificante agitur, redditum fuisse animadvertimus, & dictum *Et expiabit eum Sacerdos &c.* Quid autem hoc sibi velit, ex iis quæ ante disseruimus satis intelligi potest, nempe, Sacerdotem peracto illo sacrificio liberaturum esse illum pro quo sacrificabat ab admissi peccati reatu, non quidem Deo ejusvé justitiæ satisfaciendo, sed id peragendo, quod peragi voluit Deus, si is qui deliquerat delicti sui veniam consequi vellet. Vnde factum videmus, ut in multis ejusmodi locis verbum *Chaphar* vel *Chipper* a doctissimis viris nihil aliud significare dictum sit, quàm *Expiatum seu mundum declarare*, ut in annotationibus magnorum Bibliorum Roberti Stephani scriptum est, Lev. 5. 10. 16, & 6. 7. & 15 15. Ideq; annotat Franciscus Vatablus cap. 15. ejusdem libri, vers. 30. & cap. 16. 30. hoc autem ubiq; fieri posse videtur, præsertim verò toto capite quarto ejusdem libri: ubi pro confirmatione hujus explicationis animadvertendum est, non addi ea verba, *Et expiabit, &c*, tunc cum de oblatione pro peccato ipsius Sacerdotis est sermo. Ex quo colligere licet, verbum Expiandi in illis aliquid significare, quod non ita sacrificio pro peccatis Sacerdotis accommodari possit, ut pro aliorum. Id autem nihil aliud videtur esse posse, quàm *Expiatum seu mundum pronuntiare & declarare*. Neq; enim seipsum mundum declarare perinde ac cæteros aut poterat aut debebat Sacerdos. Adde, quòd alicubi verbum illud hanc significationem habere prorsus necessarium est, ut Levit. cap. 10. 17, ubi legitur: *Cur non comedistis oblationem pro peccato in loco sanctitatis? Est enim sanctitas sanctitatum, cùm illam dederit vobis ad portandum iniquitatem congregationis, & ad expiandum eos coram Iehova.* Cum enim jam sacrificium peractum fuisset, certissimum esse potest comestione illa non potuisse peccatum expiari, sed tantummodò expiatum declarari. In quibus verbis illud etiam obiter notandum est, phrasim illam *Portare iniquitates seu peccata*, de qua supra alibi egimus, adeò (ut ibi diximus) significare solere *auferre iniquitates seu peccata*, ut inde factum sit, ut ablata ea fuisse declarare significare possit.

possit. Ex his satis constare arbitror, nusquam cap. 4. 5, & 6. Levit. ubi potissimùm sacrificia instituuntur, attributum summo Sacerdoti fuisse, quòd pro peccatis satisfaceret, licèt ibi sæpiùs repetitum sit, *Et expiabit eum Sacerdos &c.* Id quod ex eo prætereà intelligi par est, quòd ubiq; additur, *& remittetur ei.* Remissionem enim & plenam satisfactionem, (nam de hac loquimur) non solùm ab ipso reo seu debitore, sed a quocunq; pro eo exhibitam, simul stare non posse, supra (ni fallor) apertè demonstratum est. Sed jam de iis locis videamus, qui magis propriè ad quæstionem nostram pertinent, & sunt Levit. cap. 16. ubi de anniversario illo sacrificio agitur, in quo Christi sacrificium præcipuè adumbratum fuisse ante docuimus; & cap. 9. ejusdem libri, ubi de prima oblatione agitur, quam pro se & populo Aharon fecit, quæ cùm universalis fuerit, Christi sacrificium adumbrâsse aliqua ratione dici potest. In illis autem verbum *Chipper* orandi seu precandi significationem habere, a doctissimis viris annotatum fuit. Quod non ob aliam causam ab ipsis factum esse arbitror, nisi quia ab omnibus verbum illud cum præpositione *bead* construitur, cùm in superioribus locis ubi expiandi seu expiatum declarandi significationem illud retinere dixerunt, cum præpositione *al* construatur. Verùm hoc, ut mihi quidem videtur, nullam significationis differentiam inter utrosq; locos constituere debet. Siquidem *al* non minùs quàm *bead*, & *super* & *pro* significare potest, ut nihil aliud esse queat *vechipper baado*, quàm *vechipper alav;* nec illud aliquid significare, quod hoc pariter non significet. Quocirca, cùm manifestum ex ipsorum sententia sit, *vechipper alav* nihil aliud esse quàm *Expiabit eum*, sive *Expiatum illum declarabit*, cur *vechipper baado* ipsis auctoribus *Orabit pro eo* interpretabimur? Certè verbum cum præpositione *bead* constructum, expiandi significationem retinere perspicuum est ex cap. 30. lib. 2. Paral. v. 17. 18. quem locum, si quis ea de re dubitet, consulere poterit. Non est igitur in his locis etiam ab usitata verbi *Chipper* significatione recedendum, & concludendum omninò est, ubicunq; de legali Sacerdote sacrificante agitur, nihil illi majus attribui, quàm quòd id faceret, quo peracto is pro quo sacrificabatur divina benignitate a peccati sui reatu & pœna liberaretur, vel quòd liberatum esse declararet seu pronuntiaret. Ex quo efficitur, per adumbrationem Christi in summi illius Sacerdotis persona, ex ipsius adumbrationis vi nullo modo colligi posse, Christum pro peccatis nostris divinæ justitiæ satisfecisse.

Restat ut nos, quid ex hac adumbratione, tùm adumbratam rem cum adumbrante conferendo, tùm adumbrationem ipsam per se perpenden-

Pendendo, colligi & poſſit & debeat, conſideremus. Et primùm cum antiquo Pontifice Chriſtum conferamus, non ſimpliciter quidem, ſed quatenus ad populi expianda peccata is a Deo Pontifex conſtitutus fuerat, & præſertim, quatenus ſemel in anno, in Sancta ſanctorum ingrediens, id univerſè peragebat. Sic enim & collationem ipſam meliùs perſequemur; & quæ hac de re in epiſtola ad Hebræos ſcripta ſunt, rectiùs intelligemus.

Cùm igitur (ut hinc hujus collationis initium ſumamus) certum ſit, antiquum illum Pontificem non ea ratione populi peccata expiâſſe, quòd pro illis ſatisfaceret, ſed quòd ea faceret, quibus peractis ex divina benignitate expiatio ante promiſſa reipſâ cõſequebatur, vel etiam quòd expiationem prædicto modo conſecutam eſſe declararet, ac pronuntiaret: certum quoq; eſſe debet, Chriſtum non idcircò noſtra peccata expiâſſe, quòd pro illis divinæ juſtitiæ ſatisfecerit: ſed quòd ea fecerit, quibus peractis peccatorum noſtrorum expiatio, anteà nobis divina benignitate promiſſa, conſecuta reipſâ fuerit, vel etiam, quòd nos eadem benignitate divina jam expiatos eſſe pronuntiaverit ac declaraverit. Vtrumq; autem quomodo Chriſtus, ſeipſum crucis morti tradendo, ſuumq; ſanguinem pro nobis fundendo, effecerit, ſupra, cùm victimas illas antiquas cum ipſius ſacrificio contulimus, abundè a nobis demonſtratum eſt. Porrò de utroq; loquitur auctor ad Hebr. cap. 1.3. ubi de Dei filio ſic loquitur: *Qui cùm ſit ſplendor gloriæ, & expreſſa imago ſubſtantiæ illius, portetq; omnia verbo potentiæ ſuæ, per ſemetipſum purgatione facta peccatorum noſtrorum, conſedit ad dextram majeſtatis in excelſis.* Ait igitur diviniſſimus hic ſcriptor, Chriſtum ſplendorem eſſe glorioſum, & expreſſam imaginem ſubſtantiæ Dei, hoc eſt, per ipſum nobis gloriam & majeſtatem Dei inſigniter admodùm apparuiſſe, adeò, ut ipſummet Deum in ipſo conſpicere ac contemplari licuerit. Quod aliud non eſt, quàm Deum ejuſq; voluntatem, quatenus hæc notitia nobis ſalutaris eſt, per Chriſtum penitùs cognoviſſe & perſpexiſſe. Ait inſuper, Chriſtum portare, id eſt, moderari cuncta, verbo, id eſt, juſſu potenti ſuo, quod idem eſt cum eo, quod alibi ſcriptum eſt, habere illum omnem poteſtatem in cœlo & in terra, & infernum quoq; ei genua flectere. Matth. 28.18. Phil. 2.9.10.11. Hæc igitur cùm de Chriſto Apoſtolus dixiſſet, conſequenter ac rectè ſubjunxit, eum per ſemetipſum peccatorum noſtrorum purgationem feciſſe. Ex quo apparet, quàm ſint omnia ſupra citata ejus verba inter ſe apertè cohærentia. Id quod pauci, ut arbitror, vel animadverterunt, vel convenienter explicârunt. Atq; inde apparet, utraq; illa ratione, de qua dicebamus,

Christum ad exemplum antiqui Pontificis nostra peccata expiâsse. Quatenus enim Dei erga nos voluntatem omnem in ipso expressam vidimus, declaratum nobis apertissimè est, remissa & deleta esse peccata nostra. Duplici autem ratione in Christo Dei erga nos voluntatem expressam vidimus. Primùm, quia is eam nobis prædicatione sua patefecit, idq; multis modis, præsertim verò crucis mortem obeundo, sanguinemq; suum fundẽdo, confirmavit. Deinde, quia in ipso id jam re impletum scimus, quod Deus nobis per eum est pollicitus, & jam in ipso certissimum pignus divinæ bonitatis nobis patefactæ habemus. Quatenus verò Christus omnia potenti jussu suo moderatur & regit, jam effectus ipse expiationis, quam Deus pro singulari & pura sua clementia ac liberalitate nobis destinaverat, consecutus esse dici potest. Nam si Christus, cujus membra nos sumus, non solùm ad sempiternam beatitatem perductus est, sed omnia etiam in cœlis degens in manu habet, nonné & nos unà cum eo in cœlis versamur? nonne mors atq; infernus, quod ad nos attinet, vim suam prorsus amiserunt? Nulla igitur superesse ampliùs potest pro peccatis nostris pœna. Itaq; apparet, suprema illa Christi potestate expiata reverâ esse peccata nostra, quod quidem morte ejus interveniente factum est, per quam ipse ad omnium moderationem & summum illud imperium pervenit. Nos Christus (ut inquit idem auctor ad Hebr. cap. 13. 12.) per proprium sanguinem sanctificavit, non quidem, ut Pontifex Aharonicus, qui victimarum sanguine fuso, populum propter solum Dei decretum expiabat, & expiatum esse pronuntiabat, sed suiipsius sanguinis fusione interveniente, mortem peccatorum pœnam pro nobis extinguens, & divinæ voluntatis certissimam fidem nobis perpetuò faciens. Qua ratione qui semel sanctificatus fuit, & posteà tantam sanctificationem aspernatur & rejicit, is gravissimis pœnis dignissimus est, quippe, qui ipsum Dei filium conculcet, & ejus admirabilem charitatem contemnat, ac sanguinem, quem, eadem charitate impellente, ut sanctificatio hæc cõsequeretur, fundere non dubitavit, & ob eam rem sanctissimus censeri debet, tanquam rem prophanam ducat, ut ait idem Apostolus cap. 10. 29. (Heb. 10. 29.) Ex quo loco apertè constat, Christi sanguine sanctificari, significare potissimùm, per Christi sanguinem ad veritatis cognitionem, id est, divinæ voluntatis de peccatorum remissione pœnitentibus danda, quâ æterna vita continetur, notitiam pervenire. Dixerat enim priùs v. 26. *Voluntariè enim peccantibus nobis post notitiam veritatis*, &c. Quam sententiam deinde, ut manifestum est, latiùs explicat, & verba quæ modò recitavi sic uberiùs exponit, vers. 29. *Qui filiũ Dei cõculcaverit, & sã-*

guinem Fœderis,per quē fuerat ſanctificatus,prophanum duxerit,& Spiritum gratiæ contumeliâ affecerit? Vbi nemo eſt, qui negare poſſit, ſanctificationem iſtam & Spiritum gratiæ, acceptæ veritatis notitiæ in ſuperioribus verbis reſpondere. Quod ita eſſe id plurimùm confirmat, quòd non ſanguinem ſimpliciter dixit Apoſtolus, ſed *ſanguinem Fœderis*, ut idcircò ſanctificatum iſtum per Chriſti ſanguinem ſignificet, quia Chriſti ſanguinis fuſione divinæ promiſſiones ſancitæ & confirmatæ fuerint, atq; ob eam cauſam ab ipſo pro veris agnitæ, unde omnis ſanctificatio iſta, quæ nihil aliud quàm peccatorum expiatio eſt, pendet ac derivatur. Ad hanc divinæ voluntatis patefactionem, unde fit,ut a peccatis,id eſt,ab eorum reatu expiemur,pertinēt fortaſſe, non minùs quàm ad ablutionem a peccatis ipſis,ea verba Iohannis, Apoc. 1. 5. *Qui lavit nos a peccatis noſtris in ſanguine ſuo*, id eſt, nos ablutos eſſe declaravit. nam etiam paulò ante eum teſtem fidelem appellaverat. Si modò verba illa,*Qui lavit &c*, ad Ieſum Chriſtum referenda ſunt,ut ego quidem cum cæteris arbitror. Quamvis non defuerint,ut Eraſmus teſtatur, qui ad Deum, cui Ieſus Chriſtus fidus teſtis fuiſſet, ea referri volebant, & non *ſanguine ſuo*, ſed *ſanguine ejus* legebant. Cùm de redemptione per Chriſtum facta diſſereremus, quæ ejus ſanguine interveniente peracta fuit, obſervavimus, ubicunq; ferè de ea agunt Scriptores ſacri, patefactionis voluntatis divinæ mentionem fieri. Idem videmus plerumq; contingere, cùm de peccatorum expiatione eadem ratione facta agitur. Nimirum ut intelligatur, Dei voluntatem a Chriſto, dum ſanguine ſuo interveniente peccata expiat, non conciliatam nobis, ſed patefactam fuiſſe, & verbi Expiandi ac ſimilium ſignificationem illam declarationis, non minùs Chriſto quàm legali Sacerdoti convenire.

Caput XXVIII.

De aliis ſimilitudinibus inter legalem Sacerdotem & Chriſtum, ex quibus intelligi poteſt, Chriſtum alia ratione quàm per ſatisfactionem peccata noſtra expiâſſe.

EST prætereà in hac Chriſti & ſummi legalis Sacerdotis collatione conſiderandum, quòd quemadmodum Pontifex ille antiquus hoſtias quidem in anniverſario illo ſacrificio extra Sancta ſan-

cta sanctorum mactare debebat, nec antequàm eas mactâsset illuc ingredi poterat: hostiarum tamen ipsarum ante mactatarum sanguinem in ipsa Sancta sanctorum debebat inferre, ibiq; expiationem iis hostiis faciendam peragere: Sic Christus hostiam quidem pro peccatis nostris seipsum mactandum tradere debuit, antequàm in cœlum ingrederetur: Cæterùm seipsum similiter postmodùm in ipsum cœlum debuit inferre, ibiq; coram Deo pro nobis sistere, & peccatorum nostrorum expiationem peragere. Ex quo perspicuum est, alia prorsus ratione, quàm per satisfactionem, peccata nostra a Christo expiata fuisse. Si enim per satisfactionem ea expiâsset, quid opus fuisset, ad expiationem hanc peragendam, seipsum in cœlũ inferre? Certè, si satisfactio ulla divinæ justitiæ pro peccatis nostris a Christo fuisset exhibita, ea ante ipsius ingressum in cœlum, imò ante ipsam a mortuis resurrectionem, statim post ipsam mortem peracta fuisset. Non enim resurrectione, non ascensu in cœlum, non deniq; sessione ad Dei dexteram, sed violenta morte & cruciatibus, quos pro nobis Christus sustinuit, eum pro peccatis nostris satisfecisse (si modò eum satisfecisse verum esset) necesse foret. Id quod uno ore omnes confirmant, qui satisfactionem istam asserunt, dum ad eam stabiliendam, nihil aliud quàm Christi mortem perpessionesq;, & quid de illis in Sacris literis scriptum esse cõtendant, in medium afferunt. Verùm quia Christus, ut suprà dictum est, non per satisfactionem divinæ justitiæ pro peccatis nostris exhibitam illa expiavit, sed per divinæ voluntatis patefactionem, perq; vitæ æternæ supremæq; illius potestatis adeptionem, propterea consentaneum seu potiùs necessarium ad expiationem hanc peragendam fuit, ut ipse in cœlum ingrederetur. Neq; enim ante vel divinam voluntatem nobis plenè patefecit, vel ipse æternam vitam supremamq; illam potestatem reverâ est adeptus, quàm a mortuis excitatus cœlos conscendit, ibi perpetuò mansurus. Et sic apparet, quomodo rectè cõstet inter Christum & legalem Põtificẽ similitudo ante exposita, quam idcircò plæriq; alii vel assecuti non sunt, vel crrtè non satis perpenderũt, quia persuasissimum illis fuit, *expiare peccata*, idem esse, quòd pro illis divinæ justitiæ satisfacere; aut certè, sine satisfactione ista peccatorum nostrorum expiationẽ consistere non posse, omninò crediderunt. Itaq; statuerunt, in expiandis peccatis nostris necesse esse, jure quodam Deum ad illa nobis non imputanda quodammodo adigere; & ita expiationem, quatenus etiam ea ab ipso Deo proficiscitur, aliqua ratione nobis aliunde comparatam fuisse. Quod tamen longè aliter se habet, cùm ad expiationem peccatorum nostrorum, quæ nihil aliud est, quàm ab ipsorum pœ-

na &

na & reatu liberatio, nobis concedendam nihil Deum movere jure poſſit, præter ipſius voluntatem ac puram liberalitatem. Nam quæ pro expiandis peccatis noſtris quocunq; modo fiunt, ea non Deum ipſum, ſed nos reſpiciunt: vel quia nos ad divinam liberalitatem jam nobis oblatam amplectendam movent: vel quia inde fit, ut divinæ liberalitatis effectus ad nos manet, quemadmodum ex iis, quæ ſuprà diſputata ſunt, intelligi poteſt. Adeò autem verum eſt, peccata noſtra, antequàm Chriſtus in cœlum ingrederetur, ab ipſo expiata non fuiſſe, ut etiam, poſtquàm cœlum eſt ingreſſus, expiare adhuc, & quidem in perpetuũ, noſtra peccata dicatur. Qua pariter in re, ſimilitudo inter ipſum & legalem Pontificem apparet. Siquidem is quoq;, poſtquàm in Sancta ſanctorum ingreſſus fuerat, continenter ac perpetuò, dum ibi erat, populi peccata expiabat, in hoc tantùm Chriſto diſſimilis, quòd ipſe ad breviſſimum tempus in Sacrario illo manebat: Chriſtus verò per omne ævum in cœlis manſurus eſt. Iam verò Chriſtum, poſtquàm in cœlis eſt, expiare & quidem in perpetuum peccata noſtra, ex teſtimoniis, quæ mox afferentur, abundè conſtabit. Sed priùs explicandum eſt, quid ſit iſta expiatio. Neq; enim Chriſtus in cœlis manens, ideò expiat peccata noſtra, quòd vis atq; efficacitas expiationis ab ipſo in cruce (ut plæriq; credunt) peractæ perpetuò duret: Sed, quia is, ad Dei dexteram in cœlis collocatus divinæ liberalitatis nos perpetuò admonet, ad eamq; amplectendam jugiter movet, & ſumma poteſtate ſibi a Deo in cœlo & in terra conceſſa, a divina ira, quæ de cœlo identidem adverſus impios & peccatores exeritur, & in die illa extrema adverſus omnes ſimul cumulatiſſimè exeretur, nos & ſervat & ſervaturus eſt. Leguntur apud auctorem epiſtolæ ad Hebræos hæc verba de Chriſto cap. 2.17.18. *Vnde debuit per omnia fratribus ſimilari, ut miſericors fieret* (ſive eſſet) *& fidelis pontifex, in iis quæ apud Deum, ad expiandum peccata populi. Nam ex quo contigit tentatum eſſe, poteſt & iis qui tentantur, auxiliari.* Ex his verbis planiſſimum fit, Chriſtum, poſtquàm paſſus eſt, expiare peccata noſtra. Ideò enim paſſus fuiſſe dicitur, ut per ea, quæ paſſus eſt, fieret miſericors & fidelis in noſtris peccatis expiãdis. Quod certè minimè dici potuit, ſi Chriſti expiatio, quæ adhuc durat, vis atq; efficacitas eſt expiationis, quæ jam in cruce peracta fuerit. Qua enim obſecro Chriſti miſericordia aut fidelitate opus eſt, ad vim atq; efficacitatem iſtam producẽdam aut nobis impertiendam? Nonné, ſi expiatio in cruce eſt peracta, ex eo ipſo perpetuò vis atq; efficacia iſta per ſe manat? Nonné, ut eam nos participemus, nihil aliud requiri, iſti ipſi, cum quibus nobis diſputatio eſt, confitentur, niſi ut illam eo modo, quo dictum eſt, peractam

Rom. 1. 18.
2. Theſſ. 1. 8. 9.

ctam fuisse credamus? Igitur, si id credimus, jam istius expiationis effectum participamus, nec alia Christi ope ea ipsa in re præterea indigemus: sin autem non credimus, nullum auxilium a Christo, in effectu istius expiationis consequendo, sperare possumus. At verò, Christum eorum, qui ipsi confidunt adhuc peccata expiare, ex iis intelligi potest, quæ ab eodem auctore cap. 4. 14. 15. scripta sunt in hunc modum: *Habentes ergò Pontificem magnum, qui penetravit cælos, Iesum filium Dei, teneamus confessionem. Non enim habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia juxta similitudinem absq; peccato.* Hîc profectò, cùm Christum tanquam Pontificem consideret, qui confessionem tenentibus auxiliari possit, apertè docet, Christum sibi confidentium peccata expiare. Nam neq; a Pontifice tanquam Pontifice aliud auxilium proficiscitur, quàm peccatorum expiatio; nec confessio illa in eo inveniri potest, qui Christo non confidat. Sed deinde subjungit, v. 16. *Adeamus ergò cum fiducia ad thronum gratiæ, ut consequamur misericordiam, & gratiam inveniamus ad opportunum auxilium.* Ex quibus verbis satis intelligitur, quid sit peccata nostra a Christo etiamnùm expiari, nempe, misericordiam & gratiam ab ipso vel per ipsum nos consequi, ut opportuno auxilio non destituamur, id est, cum alii, qui fidem ipsi habere noluerint, meritas suæ contumaciæ pœnas dabunt, nos ab omni pæna liberi simus. Hæc autem expiatio, quid, quæso, cum satisfactione commune habet? Est autem observandum, hunc locum, in superioribus illis verbis, v. 15. *Non enim habemus Pontificem* &c, eandem planè sententiam continere, quam prior ex eadem epistola allatus locus continet, cap. 2. 17. 18. *Vnde debuit per omnia* &c. Quamobrem, cùm ibi expressè de expiatione peccatorum agatur, hîc tacitè de eadem agi confitendum est. Rursus, cùm hîc, quid sit expiatio ista, satis explicetur, eamq; cum satisfactione nihil commune habere posse intelligatur, quid sibi velint in superiore loco
Heb. 2. 17. verba illa, *Ad expiandum peccata populi*, atq; in iis nihil de satisfactione dici, perspicuè intelligi potest. Itaq; vix dicere quisquam possit, quàm turpiter erraverint illi, qui Italicè vel Gallicè ea verba interpretationibus suis novi Testamenti ita converterunt, ac si ad satisfaciendum pro peccatis populi scriptum esset. Sed ad rem redeundo, dico, de hac eadem, quæ in cœlis a Christo peragatur, peccatorum nostrorum expiatione, locutum fuisse Ioannem Apostolum, cum ait primæ epistolæ cap. 2. 1. 2. *Filioli, hæc scribo vobis, ut non peccetis. Et si quis peccaverit, advocatum habemus apud patrem, Iesum Christum justum; et ipse est expiatio pro peccatis nostris; nec pro nostris solùm, sed etiam pro totius mundi.*

mundi. Sensus enim Apostoli est, quòd, cùm Iesus Christus, qui justus est, id est, fidelis & verax, in cœlo apud Patrem in dextera majestatis considat, ejus patrocinio sustentamur atq; fovemur, quicunq; tandem vel ad Evangelii prædicationem jam resipuimus, vel resipiscemus unquam, &, quæ ille promisit, nobis præstitum iri, certò statuere possumus. Promisit autem omnibus, ex ipsius præscripto resipiscentibus, a peccatorum pœna perpetuam liberationem. Ergò non est, si prædicta ratione resipuerimus, cur peccata nostra nobis imputatum iri vereamur, & ab ira Dei, quàm ii, qui Evangelio non obediunt, experientur, nobis unquam metuamus, a qua ipse Iesus Christus potentia & auctoritate sua nos perpetuò defendit, & ita perpetuò nostra peccata expiat. Hanc autem expiationem interpellationem quoq; apud Deum pro nobis nominârunt Sacri scriptores, ut ad Heb. 7. 24. 25. *Hic autem, eò quòd permaneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium: unde & servare ad plenum potest accedentes per ipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro eis.* Quamvis enim Christus, postquàm in cælum ascendit, supremam potestatem habeat sibi obedientes in perpetuum servandi: quia tamen illam a Deo accepit, quemadmodum, ut Dei prærogativam semper præ oculis habeamus, Sacerdotis munere in cœlis fungi dicitur, sic Deum pro nobis, ut fidum & misericordem Sacerdotem decet, precari atq; orare est dictus. Sic etiam Paulus ad Romanos scribens ait, cap. 8. 33. 34. *Quis accusabit adversus electos Dei? Deus est qui justificat: Quis est qui condemnet? Christus Iesus qui est mortuus, imò qui & resurrexit, qui etiam est ad dextram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* Ex quibus Pauli verbis satis constare videtur, Christi quidem mortem nobis spem facere salutis nostræ, quatenus Christi ipsius charitatem erga nos summam ostendit, qui futurus est omnium judex, & a quo salus nobis expectanda est; nec sine ipsa Christi morte nobis absolutionem a peccatis nostris, quæ reipsâ nihil aliud quàm vita æterna est, contingere potuisse, non obscurè docent: Cæterùm ipsius mortis vi, expiationem peccatorum nostrorum peractam minimè fuisse, demonstrant. Nam quid aliud nobis declarant ea verba, *imò qui & resurrexit*, quàm, resurrectione Christi non consecuta, nihil nobis Christi mortem profuturam fuisse, ut alibi ex ejusdem Apostoli verbis apertè colligitur. 1. Cor. 15. 14. 17? quod tamen absurdum planè esset, si per Christi mortem expiatio peracta fuisset. Sed nec resurrexisse quidem Christum satis futurum docent sequentia Apostoli verba: *Qui & est ad Dexteram Dei, &c.* Necesse enim fuit ad hoc, ne nos condemnaremur, (nam hac de re manifestè ait Paulus) quod idem est, atq; ut nostra pec-

cata

cata expiarentur, necesse fuit, inquam, ut Christus, postquàm resurrexit, in cœlum transferretur, ibiq; supremam gloriam & potestatem adipisceretur; ex quo consequitur, eum pro nobis apud Deum continenter interpellare, id est, ut dictum fuit, auctoritate & potentiâ istâ a Deo traditâ nos a cunctis malis semper liberare, & ita peccatorum nostrorum perpetuam expiationem facere. Aliis tamen in locis non paucis, Christi resurrectionis nomine ejus simul gloria & potestas illa summa intelligitur, ut quando idem Paulus ait, Rom. 4.25. Christum traditum esse propter peccata nostra, & resurrexisse propter justificationem nostram. Vnde etiam perspicitur, justificationem nostram, id est, absolutionem a peccatis nostris, sive peccatorum nostrorum expiationem, non a morte Christi reverâ, sed ab ejus gloriosa resurrectione proficisci. Traditus est quidem Christus propter peccata nostra, id est, peccatorum nostrorum causâ. nisi enim fuissent peccata nostra, nihil opus fuisset eum crucis mortem subire, quâ ad peccata nostra delenda via patefieret: sed resurrexit deinde, hoc est, a mortuis excitatus ad supremam gloriam & potestatem est perductus, propter nostram justificationem, id est, ut nos vitâ æternâ ab ipso donaremur, quâ vitâ peccatorum nostrorum absolutio & expiatio, justificationis nostræ nomine, ut dictum est, significata, planè continetur. Certissimum igitur esse potest, quemadmodum dictum est, ipsius Christi mortis vi non fuisse reverâ expiata peccata nostra; quod tamen necesse esset, si per satisfactionem pro ipsis divinæ justitiæ exhibitam ea a Christo expiata fuissent. Imò certissimum esse debet, antequàm Christus in cœlum post resurrectionem suam ingrederetur, peccata nostra non fuisse expiata; idq; adeò verum est, ut Christus in cœlis manens perpetuò reipsâ expiare peccata nostra dicatur. Ex quo apparet, nihil dubitari posse, quin Christi oblatio in ipso cœlo peracta fuerit, quemadmodum a nobis suprà disputatum est. Vbi enim expiatio fit, ibi oblationē quoq; fieri planè necessarium est. Sed dicet aliquis: Quomodo, si, ut affirmas, expiatio peccatorum nostrorum adhuc a Christo fit, dictum est multis in locis, expiationem istam jam factam fuisse, & Christum jam peccatorū nostrorū purgationem per seipsū fecisse? Heb. 1.3. & 10.12. &c. Respondeo, ita scriptum esse, quia expiationis modus, jam inde ex eo, quòd Christus ex mortuis resurgens, in suam gloriam intravit, perfectus fuit, id est, id factum fuit, unde & nos ad oblatam a Deo delictorum nostrorum veniam amplectendam movemur; & Christus nobis eam veniam reipsâ dandi, id est, nos ab omnibus

pœnis peccatis nostris debitis, liberandi potestatem habet. Ex quibus deinde perpetuò ipsa expiatio ad nos manat, & manatura est.

Caput XXIX.

Quòd Christus non pro nobis tantùm; sed pro seipso quoq́; obtulerit. De dissimilitudine quadam insigni inter legalem Pontificem & Christum. Quid ex sola ipsa adumbratione Christi personæ, in pontificis legalis persona colligi possit, breviter indicatum. Et conclusio hujus de sacrificiis tractationis.

VERùM alia præterea inter Christum & legalem Sacerdotem similitudo est, eaq́; maximi momenti, quàm a paucissimis animadversam fuisse constat, & tamen ea ab Auctore epistolæ ad Hebræos clarissimis verbis non semel expressa invenitur. Ea autem est, quòd, sicut Pontifex legalis non minùs pro se quàm pro populo offerebat: ita & Christus non minùs pro seipso quàm pro nobis obtulit. Videbitur, non dubito, prima fronte, impia & blasphema hæc sentētia nostra, tanquam ex ea concludi necesse sit, Christum peccâsse, quem sacræ literæ innocentissimùm fuisse testantur: Atqui multò aliter res se habet. Nam obtulit quidem Christus pro seipso, non tamen pro peccatis suis, quæ nulla eum habuisse certum est, sed pro infirmitate sua, quatenus videlicet, dum hîc ageret, mortalis & patibilis erat, a qua ut liberaretur, non secus ac nobis illi opus erat, & nisi ab ea ipse liberatus fuisset, ne nos quidem unquam liberati fuissemus. Sed præstat, epistolæ ad Hebræos hac de re testimonia expendere.

Igitur postquàm scriptor ille ad finem capitis quarti dixisset, Christum posse compati infirmitatibus nostris, quia tentatus fuerit per omnia absq; peccato, capite deinde quinto, huc respiciens, hæc verba subjunxit. v. 1. 2. 3. 4. *Omnis namq; Pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur, in iis, quæ sunt ad Deum, ut offerat dona & sacrificia pro peccatis, qui condolere possit iis, qui ignorant, & qui errant, quoniam & ipse circumdatus est infirmitate, & propterea debet, quemadmo-* Hebr. 4.15.

admodum pro populo, ita & pro semetipso, offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, sicut & Aharon. Voluit Apostolus, (ut ex dictione *namq;* intelligi debet) rationem eorum reddere, quæ anteà dixerat, Christum scilicet, quem Pontificem vocaverat, posse compati infirmitatibus nostris, quia & ipse tentatus fuisset, &c. id est, quia & ipse iisdem infirmitatibus, sine peccato, circircumdatus fuisset, & propterea ait, hoc mirum videri non debere. nam Pontifex quoq; ipse legalis, in quo Christus adumbratus fuit, infirmitate non minùs quàm populus circumdatus erat, adeò ut pro seipso non minùs, quàm pro populo illi offerendum esset. Et addit, in sacerdotio illo summo legali, neminem propria auctoritate sibi munus illud sumpsisse, sed eum, qui vocatus fuisset a Deo, ut Aharon; ex quo deinde ad ipsius familiam honor ille propagatus fuit. Itaq; præter id, quod dixerat, Pontificem illum legalem infirmitate circumdatum fuisse; qua in re Christum fuisse illi similem, ex iis, quæ superiore capite scripserat, perspicuum erat, duo commemorat, quæ in Pontifice illo essent, & in Christo similiter fuerint. Vnum, quòd pro seipso non minùs quàm pro populo offeret. Alterum, quòd a Deo ad munus illud vocatus esset. Et in priore quidem Christum similem legali Pontifici fuisse, ex antedictis, exq; jam inter ipsos constituta illa prima similitudine necessariò consequebatur. Nam si legalis Pontifex, qui & ipse circumdatus erat infirmitate, debebat, quemadmodum pro populo, sic etiam pro seipso offerre; certè cùm jam constitutum fuerit, Christum & ipsum infirmitate circumdatum fuisse, sequitur omninò, ipsum quoq; pro seipso offerre debuisse. In posteriore verò de similitudine inter utrumq; nondum constabat; propterea fortasse, quod posteriùs propositum fuerat, priùs exequitur, inquiens versu 5.6. *Sic & Christus non semetipsum clarificavit, ut pontifex fieret, sed qui est locutus ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum & in alio loco dicit: Tu es Sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedec.* Posteriore autem similitudine explicata, statim priorem explicat his verbis: v. 7. 8. 9. 10. *Qui in diebus carnis suæ, preces supplicationesq; ad eum qui poterat ipsum servare à morte, cum clamore valido & lachrimis offerens; & exauditus pro reverentia,* (vel potiùs *ex metu:*) *Et quamvis filius esset, didicit ex iis, quæ passus est obedientiam: Et consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ, cognominatus a Deo Pontifex secundùm ordinem Melchisedec.* Quis negare potest, in his verbis omninò affirmari, Christum pro se ipso obtulisse? Quid enim est aliud, offerre preces & supplicationes ad eum, qui possit ipsum liberare

liberare à morte, quàm pro ſua a morte liberatione, pro ſeipſo, inquam, a morte liberando offerre? Aut cur iſta hîc dicuntur, niſi, ut propoſita illa Chriſti cum legali ſacerdote ſimilitudo de offerendo, quemadmodum pro populo, ſic etiam pro ſeipſo explicetur, & veriſſima eſſe demonſtretur? Cæterùm animadvertendum eſt, liberationem iſtam a morte, pro qua ſibi comparanda obtulit Chriſtus, non fuiſſe liberationem a crucis morte, quia ſcilicet Chriſtus Deum precatus fuerit, ne ſibi crucis mors ſubeunda eſſet, quod illum feciſſe videntur Matth. 26. 39. 42. 44.
tres priores Evangeliſtæ ſcriptum reliquiſſe, cùm narrant, eum jam jam Mar. 14. 35.
in eorum, qui ipſum mox crucifixerunt, manus tradendum, patrem pre- 36. 39.
catum fuiſſe, ut a ſe tranſiret calix ille. Non eſt, inquam, hic locus cum Luc. 22. 42.
illis Evangeliſtarum locis conjungendus, quaſi utrobiq; eadem ſit ſententia. Certum eſt enim hîc Chriſtum a morte, a qua ſe liberari ſupplex orabat, liberatum etiam fuiſſe. Apertè enim dicitur, ipſum fuiſſe exauditum: At verò ab ipſa crucis morte, a qua, ut liberaretur, eum oraſſe, Evangeliſtæ dicere videntur, non fuit liberatus Chriſtus, id eſt, crucis mortem planè ſubiit. Hæc igitur liberatio a morte, de qua hîc agitur, non eſt liberari a morte crucis ſubeunda; ſed a mortis vinculis ſolvi, id eſt, in morte non remanere, verùm poſt mortem in vitam revocari, eamq; perpetuam atq; immortalem. Quamquam, quidquid prima fronte Evangeliſtarum verba ſignificare videantur, valdè apud me dubium eſt, utrum Chriſtus patrem ulla ratione rogaverit, ut crucis mortem ſubire non cogeretur. Etenim cum Chriſtus, ut ipſe ait, ſemper a Patre exaudiretur, Ioh. 11. 42. Luc. 22. 43. veriſimiliùs mihi ſit, cum rogâſſe, ut diſcederet a ſe angor ille & animi & corporis graviſſimus, quem Lucas præcipuè deſcribit, a quo etiam liberatus fuit. Nam præterquàm quòd, ut idem Lucas ait, v. 43. *apparuit illi Angelus de cælo confortans eum*, is etiam, qui prius expaveſcebat, & graviter angebatur, Marc. 14. 33. precibus abſolutis alacris ad mortem ivit. Sed ad propoſitum redeo.

Satis, ut arbitror, demonſtratum eſt, Chriſtum non ſolùm pro nobis, ſed pro ſeipſo quoq; a morte liberando obtuliſſe. Mortis autem nomine, non ipſam mortem tantùm, vel potiùs mortalitatem, ſed calamitates quoque & afflictiones intelligo, & breviter, univerſam (ut ita dicam) patibilitatem, quæ omnia *infirmitatum* vocabulo apud Auctorem epiſtolæ ad Hebræos ſignificata ſunt, ut ſimilitudo iſta non ſolùm pro populo ſed etiam pro ſeipſo offerendo, inter legalem Pontificem & Chriſtum, concinniùs explicaretur. Hac enim ratione oſtenditur, u-

trumq; pro infirmitatibus non alienis tantùm, sed etiam suis obtulisse. Nec quidquam ad similitudinem convellendam pertinet, quòd utriusq; infirmitates diversæ fuerint, quodq; Pontifex legalis pro suis peccatis offerret, Christus non item. Namq;, ut similitudo constet, satis est, Christum pro seipso ejusdem rei causâ obtulisse, cujus causâ pro aliis præcipuè obtulit. Sed dicet aliquis: Ergò cùm Christus peccatorum nostrorum causâ pro nobis obtulerit, sequeretur, eum peccatorum etiam suorum causâ obtulisse. Respondeo, Christum peccatorum quidem nostrorum causâ pro nobis obtulisse, sed non ut Deum ad ea nobis cõdonanda adduceret: verùm, ut nos a morte, quæ peccati pœna nobis erat, reipsâ, quemadmodùm Deus anteà decreverat, liberaremur, & immortales tandem efficeremur. Ex eo enim, quòd Christus seipsum Deo obtulit, id est, ut supra explicatum fuit, ipsum cœlum ingressus est, ubi omnem potestatem & in cœlo & in terra est adeptus, necessariò consecutum est, ut omnes a morte liberandi, æternâq; vitâ donandi potestatem acceperit perpetuam: Et porrò nos qui ipsius sumus, immortali vita omninò aliquando sit donaturus. Hac, inquam, ratione potissimùm, Christus pro nobis peccatorum nostrorum causâ obtulit. Quapropter cùm Christus, ut demonstratum fuit, pro seipso a morte liberando, proq; æterna vita consequenda obtulerit, nemo negare potest, Christum quamvis suorum peccatorum causâ, quæ nulla habebat, minimè obtulerit: ejusdem tamen rei causâ reipsâ pro se obtulisse, cujus causâ pro nobis obtulit. Adde, quòd mors ipsa & afflictiones, a quibus ut ipse liberaretur, Christus obtulit, licèt is innocentissimus fuerit, figuratâ nec insolenti loquendi ratione *Peccata* appellari possunt. Nam peccatorũ pœnæ sæpè in sacris literis, ex consuetudine Hebræi sermonis, *peccata* nuncupantur; mors autem atq; afflictiones, quamvis in Christo ipso non fuerint, tamen peccatorum pœnæ esse solent. Hinc factum est, ut idem auctor epistolæ ad Hebræos, non solùm, ut vidimus, Christum pro seipso obtulisse dixerit, verùm etiam (id quod sanè mirum videri potest) pro suis peccatis eum obtulisse non veritus sit dicere. Sic enim cap. 7. 27. scriptum de ipso reliquit: *Qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum Pontifices, priùs pro suis peccatis hostias offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit semel se offerendo.* Cùm enim pronomen, *Hoc* necessariò id, quod præcesserat referre debeat; præcesserit autem, *priùs pro suis peccatis, deinde pro populi offerre*: certè, cùm scriptum sit, Christum hoc fecisse, necesse est fateri, apertè scriptum esse, Christum priùs pro suis, deinde pro populi peccatis obtulisse. Igitur quod verè & propriè Apostolus de Pontificibus illis dixerat, impropriè

propriè & figuratè, ut brevitati simul & comparationis concinnitati consuleret, de Christo dixit. Namq; animadvertendum est, ibi nullam aliam in comparatione illa dissimilitudinem inter pontifices illos & Christum constitui, nisi quòd illi quotidie, id est, stato quodam tempore perpetuò, & pro seipsis & pro populo offerebant, Christus verò id semel tantùm fecit, quemadmodum cuiq; locum non oscitanter legenti constare potest. Hac autem eâdem loquendi figura, in re tamen opposita, ibidem proximis in verbis usus fuerat Apostolus, quod profectò non mediocriter sententiam nostram confirmat. In illis inquam verbis: v.26. *Talis enim decebat, ut nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus & excelsior cœlis factus.* Hæc enim, ut ex particula *enim* intelligitur, ex superioribus inferuntur. Atqui supra nihil de vitæ sanctimonia, quæ in Christo sit aut fuerit, dictum est, nec porrò id ad propositum quidquam facit. Quare concludendum est, ista omnia, *sanctum esse*, *innocentem esse* &c. nihil aliud significare, quàm omnium infirmitatum, quæ hominum peccatorum sunt propriæ, præsertim verò mortalitatis, esse expertem. Hoc enim optimè cum iis congruit, quæ priùs dicta fuerant, Christum videlicet in æternum manere, & semper vivere; atq; ex eo rectissimè infertur, eum non habere necessitatem offerendi quotidie pro seipso, quemadmodum deinde dicitur. Vt igitur priùs sanctitatis, innocentiæ, impollutionis, & segregationis a peccatoribus nomine, immortalitatem & impatibilitatem Apostolus intellexerat, quibus homines peccatores penitùs sunt destituti: sic deinde peccatorum nomine perpessiones ipsamq; mortalitatem intellexit, quę peccatis propriè debentur, ipsaq; perpetuò comitantur. Atq; hanc eandem figuratam loquendi rationem esse arbitror in voce *Immaculatum* cap. 9. 14. Ob id enim potissimùm Christum se Deo immaculatum obtulisse, dixisse videtur Apostolus, ut ostenderet, Christum cælos ingredientem, immortalem & impatibilem factum fuisse, id quod a nobis creditum atq; animadversum in causa est, (ut ibidem subjungit Apostolus) ut conscientiam nostram expurgatam habeamus ab operibus mortuis ad serviendum Deo viventi. Verùm dicet aliquis, si Christi oblatio in cælo facta est, quemadmodum supra disputatum fuit, & modò non obscurè est indicatum, quî fieri potest, ut Christus pro seipso a mortalitate & patibilitate liberando obtulerit, cùm in cœlum ingrediens, nec mortalis nec patibilis ampliùs fuerit? Aut quid ad Christi oblationem pertinere possunt preces illæ & supplicationes ipsius Christi, ab ipso in diebus carnis suæ ei oblatæ, qui poterat illum servare a morte? Respondeo Primùm

mùm ad utrumq; simul, cùm a me ex manifestis cùm verbis tùm sententiâ epistolæ ad Hebræos affirmatur, Christi oblationem in cœlo peractam fuisse, perfectionem oblationis seu perfectam oblationem me intelligere; nec a Christi oblatione ejus preces sejungere, quas pro se & pro nobis Deo obtulit, dum adhuc mortalis in terris ageret. Fuerunt enim hæ oblationis totius initium, & pars quædam. Deinde ad illud separatim, quod priore loco objectum fuit, dico, Christum cælum ingredientem non jam fuisse immortalem & impatibilem, sed per ipsum ingressum in cælum immortalem eum & impatibilem factum fuisse. Resurrexerat quidem Christus, tertia postquàm crucifixus fuerat die, non iterum moriturus, sed non prætereà naturam immortalem tunc statim ab ipsa resurrectione est adeptus. nam neq; id ad rem ullam utile fuisset; & nullo modo ejus resurrectionis a mortuis plena fides ejus discipulis fuisset facta, nisi idem ipse, qualis anteà fuerat, resurrexisset, adeò, ut ipsa clavorum, quibus cruci affixus fuerat vestigia in manibus ac pedibus haberet, itemq; latus ex vulnere sibi lanceâ inflicto apertum, quæ Apostolis ipsis de ejus resurrectione dubitantibus, quemadmodum fecit, ostendere posset; quæ nemo (arbitror) sanæ mentis dixerit, in corpore naturâ immortali inveniri ullo pacto posse. Mitto, quod, ut verisimillimum est, non sunt immortalia corpora, mortalium sensibus subjecta, aut certè tanto splendore sunt prædita, ut eorum aspectus vix a mortalium oculis ferri possit. Atqui nihil tale de Christi corpore a mortuis excitato, antequàm in cælum ascenderet, scriptum legitur. Vt nihil etiam dicam, quòd, postquàm resurrexit, reverâ cum discipulis suis comedit, & bibit, idq; ut ex Luca satis liquet, ut suæ resurrectionis illis fidem faceret. Cibum autem & potum nullo modo immortalibus corporibus convenire, in ipso fermè harum disputationum nostrarum initio a nobis ostensum est. Non igitur fuit Christus naturâ immortalis, & ab omni corporis patibilitate reipsâ exemptus, antequàm hinc ad Deum migraret, atq;, ut scriptor ille divinus loquitur Heb. 7. 26, segregaretur a peccatoribus, & cælis sublimor fieret. Ex quo perspicuum est, rectè dici, Christum pro seipso a corporis infirmitatibus liberando, Deo obtulisse, quamvis oblationem istam in cœlo factam fuisse affirmetur, & per Christi oblationem factum esse, ut ipsemet a mortalitate & patibilitate assereretur; cùm certum sit, per præsentationem illam sui ipsius in cœlo coram Deo factam, æternam & ab omni prorsus malo securam vitam eum fuisse adeptum. Iam verò, ut disputationem concludamus, si Christus ea in re legali Pontifici similis fuit, quòd non secus atq; ille, pro seipso quemadmodum pro populo obtulit,

obtulit, poteſt hinc ſatis apertè colligi, oblationem quam pro nobis peregit Chriſtus, nullam ſatisfactionem aut ſatisfaciendi vim, habuiſſe; ſed ſolùm per eam, id ad effectum perductum fuiſſe, quod Deus de nobis deq; expiatione noſtrorum peccatorum decreverat; quemadmodum Chriſti pro ſeipſo oblatione nihil aliud factum eſt, niſi quòd Dei decretum de eo, ab omni prorſus corporis infirmitate liberando, executioni mandatum fuit.

Hucusq; de ſimilitudinibus inter Chriſtum & legalem ſummum ſacerdotem actum eſt. Nunc de diſſimilitudinibus agendum eſſet: ſed cùm in epiſtolæ ad Hebræos capite ſeptimo de iis ſatis diligenter explicatum inveniatur, de una tantùm agem^s, quippe, quæ nec ita apertè ab Auctore illius epiſtolæ explicetur, & magni ad rem noſtram momenti eſſe videatur, ad eaq; quæ ſuperiùs diſputata ſunt confirmanda propemodùm neceſſaria, quæ paucis ſaltem verbis exponatur. Dico igitur hanc inter legalem Pontificem & Chriſtum inſignem fuiſſe differentiam, quòd ille non modò antequàm in Sancta Deo ſacrificaturus ingrederetur, ſed etiam antequàm pecudem quam immolaturus erat, mactaret, reverâ jam Sacerdos erat, inque Dei ſacerdotem perfectè unctus & conſecratus: Chriſtus verò non eſt in Dei Sacerdotem reverâ unctus & conſecratus, antequàm in cælum ipſum ingreſſus fuerit, nedum antequam crucis mortem fuerit paſſus. Nam quòd ante crucis mortem reverâ Pontifex noſter non fuerit, ex eo planè intelligi poteſt, quòd oportuit illum in omnibus noſtrum ſimilem fieri, ut eſſet miſericors & fidelis Pontifex, ut ſcriptum eſt in epiſtola ad Hebræos cap. 2. 17. qua in re, ut ex ipſo loco patet, mortis potiſſima ratio habetur. Idem planiſſimum faciunt ea ejusdem epiſtolæ verba cap. 5. 5. *Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificavit, ut Pontifex fieret, ſed qui locutus eſt ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te,* &c. Ex Pauli enim verbis Actor. 13. 33. manifeſtum eſt, hæc Ieſu Chriſto a Deo dicta non fuiſſe, niſi poſt reſurrectionem ejus a mortuis. Ex quo conſequitur, eum non ante Pontificem conſecratum fuiſſe, quàm a mortuis reſurrexerit. Quod autem nec etiam poſt reſurrectionem, antequàm in cælum aſcenderet, pontifex reverâ fuerit Chriſtus, illud apertè oſtendit, quod ſcriptum eſt Heb. 7. 26. *Talis enim decebat* &c. Ex quibus verbis apparet, non decuiſſe eum Pontificem noſtrum eſſe, nec porrò fuiſſe, antequam cælis ſublimior eſſet factus. Vt complura alia omittam ab eodem auctore ſcripta, quæ idem omninò confirmant. Quod ſi legalis Pontifex non ante expiabat peccata populi, quàm in Sancta ingrederetur, licèt jam perfectè Sacerdos eſſet: multò minùs peccata noſtra expiâſſe Chriſtus dicendus

cendus est, antequàm in cælum ingrederetur, cùm is nondum perfectè Sacerdos esset. Atq; hic prædictæ dissimilitudinis a nobis explicatæ fructus est.

Superest, ut de ipsa adumbratione per se considerata agamus, & quid inde colligi possit explicemus. Verùm id satis explicatum est, cùm de victimis ipsis ageremus, nec aliquid alicujus momenti ex sola Sacerdotis persona colligi potest. Inde igitur quæ ad hanc partem attinent sunt petenda.

Atq; hîc hujus de sacrificiis tractationis finis erit, in qua abundè nos ostendisse arbitramur, ex sacrificiis illis antiquis, in quibus Christi mors adumbrata fuit, nullam satisfactionem pro peccatis nostris ex ea morte proficiscentem ulla prorsus ratione colligi posse.

